959.3
P247
34

พงศาวดารเมืองเงินยาง เชียงแสน (ต่อ)
ภูทฝรั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ประชุมพงศาวดาร เล่ม 34

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดลพบุรี

ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๔

(ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑ (ต่อ) – ๖๒)

พงศาวดารเมืองเงินยาง (ต่อ) เชียงแสน

ว่าด้วยเรื่องทูตฝรั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

หอสมุดแห่งชาติ
9 ก.ค. 2533
กรมศิลปากร

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ๒,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๑๒

หอสมุดแห่งชาติ
สมุทรสาคร

องค์การค้าของคุรุสภา
ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์
ถนนราชดำเนินกลาง
จัดพิมพ์จำหน่าย

1834

หอสมุดแห่งชาติ
มหาวิทยาลัยศิลปากร
NATIONAL LIBRARY OF THAILAND
SUPHANBURI
3 1111 90009025 7
เลขท้อง พล
เลขหมู่ 959.3
ป247
ค.34
เลขทะเบียน หนังสือทั่วไป 08605

คำนำของบรรณาธิการชุด

ในบรรดาหนังสือที่เป็นประโยชน์ สำหรับค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของไทยแล้ว หนังสือชุดประชุมพงศาวดารเป็นหนังสือที่ให้ประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะได้รวบรวมเรื่องเก่า ๆ ที่มีสาระและคำอธิบายของผู้มีความรู้ในวิชาดังกล่าวไว้โดยละเอียด หนังสือชุดที่เริ่มพิมพ์เป็นภาคแรก เรียกว่าภาคที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ และได้พิมพ์ต่อมาจนถึงภาคที่ ๗๓ ใน พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นระยะเวลาถึง ๓๐ ปีเศษ และในขณะนี้ยังมีพิมพ์ภาคอื่น ๆ ต่อ ๆ มาอีกหลายภาค ส่วนมากมักจะเป็นภาคละ ๑ เล่ม นอกจากภาคที่ ๖ และภาคที่ ๖๗ มีภาคละ ๒ ตอน ๆ ละ ๑ เล่ม เนื่องด้วยหนังสือชุดประชุมพงศาวดารนี้เป็นหนังสือดี และพิมพ์มาแล้วเป็นเวลาช้านาน ทำให้กระจัดกระจาย หาอ่านได้

ยากในยามต้องการ ทั้งหาผู้ที่จะลงทุนพิมพ์รวมเป็นชุดได้ยาก ราคาของหนังสือชุดนี้ในท้องตลาดจึงสูงขึ้นจนทุกวันนี้ชุดหนึ่งถึง ๑๐,๐๐๐ บาท คณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือของคุรุสภา มีความประสงค์จะรวบรวมพิมพ์หนังสือดี ราคาพอสมควร สำหรับให้นักศึกษาผู้สนใจในวิชาการได้หาซื้ออ่านได้สะดวก จึงได้จัดพิมพ์ขึ้น

เหตุที่จะมีหนังสือชุดประชุมพงศาวดาร เนื่องมาจากสมเด็จพระพันวสาอัยยิกาเจ้า เมื่อครั้งทรงเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระมาตุจฉา มีรับสั่งให้กรรมการหอสมุดวชิรญาณรวบรวมหนังสือขึ้น เพื่อทรงบำเพ็ญพระกุศลในงานศพ หม่อมเจ้าดนัยวรนุช ท.จ. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ มีพระประสงค์จะให้เป็นกุศลสาธารณประโยชน์ คณะกรรมการหอสมุดเห็นพร้อมกันว่า ในสมัยนั้นมีผู้เอาใจใส่ในการศึกษาโบราณคดี มีพงศาวดารเป็นต้น ตามพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมากขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่ความลำบากของผู้ศึกษามีอยู่ ด้วยจะหาหนังสือตรวจสอบได้ยากเพราะหนังสือพงศาวดาร และตำนานเก่า โดยมากยังมิได้พิมพ์ขึ้นบ้าง พิมพ์แล้วแต่จำหน่ายหมดไปเสียแล้วบ้าง บางทีพอจะหาได้ก็เป็นฉบับที่วิปลาสคลาดเคลื่อน ไม่สมควรที่จะใช้ในการตรวจสอบศึกษาไปเสียบ้าง ความต้องการหนังสือพงศาวดาร และตำนานเก่าที่เป็นฉบับดีจึงมีแก่ผู้ศึกษาอยู่ทั่วไป ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วนั้น จึงได้จัดให้พิมพ์หนังสือชุดประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ขึ้น ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ ดังกล่าวแล้ว และได้พิมพ์ภาคต่อ ๆ ต่อมาเป็นลำดับ

ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพผู้ทรงรวบรวมเรื่องส่วนมากของหนังสือชุดนี้ได้ทรงกล่าวไว้ โดยคำนึงถึงประโยชน์ของหนังสือประชุมพงศาวดาร ซึ่งในขณะนั้นพิมพ์อยู่แล้วเพียง ๔ เล่มว่า “ในเวลาที่แต่งหนังสือเรื่องราวในโบราณคดี ข้าพเจ้า

ต้องหยิบหนังสือประชุมพงศาวดารมาอ่านสอบสวนอยู่เสมอไม่ใคร่ขาด จนรู้สึกว่าหนังสือพวกนี้ช่างมีประโยชน์เสียจริงๆ หากไม่มีหนังสือประชุมพงศาวดารไว้ให้หยิบตรวจตราได้ง่าย ๆ การแต่งหนังสือเรื่องโบราณจะช้าและลำบากมิใช่น้อย" ขณะนี้หนังสือประชุมพงศาวดารชุดนี้มีอยู่มากมายหลายเล่ม ประโยชน์ที่ผู้ศึกษาได้รับก็มีมากขึ้น แต่ดังกล่าวมาแล้วว่ายังมิได้มีผู้ใดพิมพ์ขึ้นใหม่เป็นชุด และหาอ่านได้ยาก คุรุสภาจึงได้จัดพิมพ์ขึ้น

ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้พิมพ์ตามขนาดหนังสือชุดภาษาไทยของคุรุสภา ซึ่งมีความหนาประมาณเล่มละ ๒๐-๒๕ ยก แต่ประชุมพงศาวดารเดิมมีขนาดไม่เท่ากัน หนาบ้างบางบ้าง ฉะนั้นประชุมพงศาวดารของคุรุสภาเล่มหนึ่งๆอาจจะประชุมพงศาวดารเล่มเดิมไว้ได้หลายภาค หรือภาคหนึ่ง ๆ ฉบับเดิมอาจแยกออกเป็นสองหรือสามเล่มตามขนาดของคุรุสภาก็ได้ อย่างไรก็ตาม เพื่อความสะดวกในการ

ค้นคว้า ประชุมพงศาวดารของคุรุสภาแต่ละเล่มจะบอกไว้ด้วยว่า เป็นประชุมพงศาวดารฉบับเดิมภาคที่เท่าไร เช่น

ประชุมพงศาวดารเล่ม ๑
(ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ตอนต้น)
เป็นต้นดังนี้

สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา จังหวัดสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ

สารบาญ

หน้า

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑ (ต่อ)

พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน (ต่อ)

มหากัสสปเถรเจ้านำพระมหาธาตุเจ้า
มายังเมืองโยนก ๑

พระยาอชุตราชพระราชทานที่แก่มหาธาตุเจ้า ๓

พระยาอชุตราชให้ช่างนำมาหล่อรูปกัมมโลฤาษี ๔

มหากัสสปเถรเจ้าเสด็จเข้าสู่นิพพาน ๔

มหากัจจายนเถรเจ้านำมหาธาตุเจ้ามาสู่โยนกนคร ๔

พระยาอชุตธรรมิกราชตาย ๖

พระมังรายราชโอรสเสวยราชสมบัติแทน ๗

มหาวชิรโพธิเจ้ากับฤาษีนำพระบรมธาตุ
จากเมืองราชคฤห์มาสู่เมืองโยนก ๗

พระมังรายราชเจ้าชื่อมลักขุรักษาพระบรมธาตุ ๙

หน้า

พระมังรายราชเจ้ามีราชบุตร ๒ คน
ราชธิดา ๒ คน ๑๑
พระมังรายราชเจ้าแปงราชสมบัติ ๑๑
ตั้งเรียงไชยนารายน์ ๑๒
สันตติวงศ์พระมังรายราชเจ้า ๑๓
เสียเมืองโยนกนครแก่พระยาขอมดำ ๒๓
พระองค์พังเจ้าถูกขอมขับไปอยู่เวียงศรีทวง ๒๓
เทวีพระองค์พังประสูติโอรส ๒๔
คำอธิษฐานของสามเณร ๒๕
ความฝันแห่งเทวีของพระยาศรีทวง ๒๗
เทวีศรีทวงประสูติโอรสให้ชื่อว่า พรหมกุมาร ๒๙
ความฝันของพรหมกุมาร ๒๘
พรหมกุมารได้ช้างตามฝัน ๓๐
พรหมกุมารห้ามบิดาไม่ให้ส่งส่วยพระยาขอม ๓๑
พรหมกุมารเตรียมสู้พระยาขอม ๓๒
พรหมกุมารยกพลมาต่อรบพระยาขอมดำ ๓๓
พระยาขอมดำพ่ายหนีแก่พรหมกุมาร ๓๓

หน้า

พระยาอินทร์เนรมิตกำแพงหิน ๓๔
พระองค์พังเจ้าได้ครองโยนกครั้งที่ ๒ ๓๖
พรหมกุมารยกให้ทุกขัตตนที่เป็นอุปราชา ๓๖
พรหมกุมารได้เทวี ๓๗
พรหมกุมารกับเทวีไปสร้างเวียงไชยปราการ ๓๗
พุทธโฆษาจารย์มหาเถรเจ้าชำระพระธรรม ๓๘
บรรจุพระมหาธาตุเจ้าไว้กลางเวียง
ไชยนารายน์ ๓๙
การสืบสันตติวงศ์พระองค์พัง ๔๐
พระองค์ไชยศิริโอรสได้ครองเวียงไชย
ปราการต่อจากพระองค์พรหมราชเจ้า ๔๑
กษัตริย์เมืองสุธรรมวดี เมืองเมง ยกรพล
มารบเวียงไชยปราการ ๔๒
พระองค์ไชยศิริเจ้าเสียเวียงไชยปราการ ๔๓
พระองค์ไชยศิริสร้างเมืองกำแพงเพชร ๔๔
พระองค์มหาไชยชนะเจ้าราชโอรส เป็นกษัตริย์
เมืองโยนก ๔๔

หน้า

ชาวโยนกนครกินปลาตะเพียนเผือกตัวใหญ่ ๔๕
ความพินาศของเวียงโยนก ๔๕
ขุนลังได้เป็นใหญ่ ๔๘
การสืบต่อกันมา ๔๙
พระยาอินทร์ให้ลวะจังกราชเทวบุตรลงมา
เป็นเจ้า ๕๒
ลวะจังกราชตัดศักราช ๕๒
ลวะจังกราชสร้างเวียงเหรัญญนครเงินยาง
เชียงแสน ๕๕
ญาณรังสีมหาเถรเจ้านิมนต์มหาธาตุเจ้ามายังเวียง
เหรัญญนครเงินยางเชียงแสน ๕๗
เวียงฝาง ๕๘
เวียงเชียงราย เวียงเชียงของ ๕๙
ลวะจังกราชมีโอรส ๓ องค์ ๖๐
โอรสทั้ง ๓ ไปจับปู ๖๑
โอรสทั้ง ๓ ไปกินเรียง ๖๒
ลวะจังกราชตาย ๖๓

หน้า

เจ้าลาวเก้าเสวยราชสมบัติแทน ๖๓
สันตติวงศ์ของลวะจังกราช ๖๔
ท้าวกี่คำลานเจ้าเมืองน่านฆ่าพระยาลาวจังกวา
เรือนคำแก้วตาย ๖๕
พระยาควักวาวโอรสพระยาลาวจังกวาเรือนคำแก้ว
ฆ่าท้าวกี่คำลานตาย ๖๕
พระยาควักวาวได้ครองเมืองเงินยางเชียงแสน ๖๖
ขุนเทืองโอรสครองเมืองต้องงา ๖๖
ขุนเทืองได้นางแอกไค่ ๖๗
นางแอกไค่ให้บุตรแก่ขุนเทือง ๗๐
ขุนทึงโอรสได้กินเมืองแทน ๗๐
นางแอกไค่ได้เห็นโอรส ๗๐
ขุนทึงได้ของวิเศษจากปู่ย่าตายาย ๗๑
ขุนทึงสร้างเวียงเชียงเรือง ๗๒
ขุนทึงประกาศไม่ให้ทำร้ายสัตว์ ๗๓
จอมผาเรืองหลานครองเมืองแทนขุนทึง ๗๔
โอรสของเจ้าจอมผาเรือง ๗๔

หน้า

ธิดาของพระยาลาวชิน ๗๖
พระยาอ้ายเจืองกับเจ้าอุปราชาขุนเจือง
ชนช้างชนะ ๗๘
เจ้าขุนเจืองได้อัครมเหสี ๗๙
เจ้าขุนเจืองได้เป็นพระยาเจืองพ้าธรรมิกราชา
เสวยราชสมบัติเมืองเหรัญญนครไชยบุรี
เงินยางเชียงแสน ๗๙
พระยาเจืองพ้าธรรมิกราชได้เครื่องบรรณาการ
และเมืองต่าง ๆ ๘๐
พระยาเจืองพ้ารู้ข่าวศึก ๘๑
พระยาเจืองพ้าธรรมิกราชส่งบุตรไปครองเมือง ๘๒
ลาง ๑๐ ประการปรากฏแก่อัครเทวีขุนเจือง ๘๓
พระยาแมนตาตอกขอกพ้าตายันฆ่าพระยา
ธรรมิกราช ๘๔
สันตติวงศ์ต่อจากพระยาธรรมิกราช ๘๕
โอรสพระยาลาวเมง ๘๖
คำทำนายของบัณฑิตมังกรฤาษีเกี่ยวกับโอรส ๘๗

หน้า

มังรายราชโอรสครองเมืองเชียงราย ๘๗
มังรายได้เศวตฉัตรในเวียงเงินยางเชียงแสน ๘๘
ฤาษี ๔ ตนลูกพระยาวองตีฟางโพธิญาณ ๘๙
ฤาษีทัง ๔ สรงเกศาธาตุแห่งพระพุทธเจ้า ๙๐
ฤาษีแยกกันกระทำสมณธรรม ๙๔
ผู้เป็นใหญ่ในเมืองจอมตุงค์ ๙๗
ท้าวมังรายทรงสร้างรูปไว้ที่ดอยจอมหงส์ ๙๘
ท้าวมังรายทรงไล่กวาง ๙๙
ท้าวมังรายรบกับชาวละ ๑๐๓
มางคุ้มมางเคียนทำอุบายเอาชนะลวะได้ ๑๐๔
ท้าวมังรายให้อุตรพราหมณ์มาดูที่จะสร้างเมือง ๑๐๕
เหตุผลในการตั้งชื่อเมืองต่าง ๆ ๑๐๗
ท้าวมังรายให้มางคุ้มมางเคียนกินเมือง ๑๐๙
โอรสธิดาของพระยามังราย ๑๑๐
พระยามังรายใช้ให้หมื่นฟ้าทำกลศึก ๑๑๑
พระยาบาเมืองลำพูนหลงเชื่อเลยให้หมื่นฟ้าไว้ ๑๑๒

หน้า

การกระทำต่าง ๆ ของหมื่นพ้า ๑๑๓
พระยามังรายได้เมืองลำพูน ๑๑๔
พระยามังรายครองเมืองหริภุญไชย ๑๑๗
พระยามังรายกับพวกรบชนะ
พระยายีบากับพวก ๑๑๙
พระยามังรายให้โอรสครองเมืองต่าง ๆ ๑๒๐
พระยามังรายให้หมื่นพ้าครองเมืองหริภุญไชย ๑๒๐
พระยามังรายออกไปอยู่ไชยปราการ ๑๒๑
พระยาแสนพูหลานไปแต่งเมืองเชียงราย ๑๒๒
เขตแดนเมืองเชียงแสน ๑๒๗
พระยาแสนพูได้พระบรมธาตุ ๑๓๔
บริจาคที่ให้แก่พระบรมธาตุ ๑๓๕
เขตแดนพันนาเชียงราย ๑๓๗
เขตแดนพันนาเงินยางเชียงแสน ๑๓๘
พวกอรบเมืองเชินเชียงตุง ๑๔๑
ช่อพากันพ่ายหนีไป ๑๔๒

หน้า

เจ้าน้ำน่านกินเมืองเชียงกุง
แทนพระยาน้ำท่วม ๑๔๓
พุ่งตายังแก้วตายในสนามรบ ๑๔๔
ย่อพ่ายหนี ๑๔๕
พระยาแสนพูสร้างเวียงเงินยางเชียงแสนใหม่ ๑๔๘
พระยาแสนพูให้โอรสครองเมืองต่าง ๆ ๑๕๒
พระยาแสนพูตาย ๑๕๓
สันตติวงศ์ต่อจากพระยาแสนพู ๑๕๔
ท้าวมหาพรหมสร้างวัดและเจดีย์บรรจุ
พระมหาธาตุ ๑๕๕
พระราชเจ้ากือนาผู้ครองเมืองพิงเชียงใหม่
รบชนะย่อ ๑๕๖
พระมหาเถรเจ้าศิริวังโส ๑๕๘
ย่อยกมารบลานนา ๑๖๐
ศิริวังโสมหาเถรเจ้าเป็นราชครู ๑๖๐
พระยาสามปะยาให้ขุนแสงรบย่อ ๑๖๑

หน้า

สามพระยาทำสัตย์สาบานกัน ๑๖๑
อุบัฏฐากมหาธาตุเจ้าจอมยวง ๑๖๒
ขุนแสงได้เป็นพระยาสุวรรณคำลานนาครองเมือง
ไชยบุรีนครเชียงแสน ๑๖๓
หมื่นพร้าวได้ครองเมืองเชียงแสน ๑๖๘
หมื่นเชียงสงหรือหมื่นพร้าวสร้างวัด ๑๖๘
หมื่นงัวหลานอติโลกราชได้ครองต่อมา ๑๖๙
หมื่นงัวสร้างวัด ๑๖๙
พระยาอติโลกราชเป็นพระยาหลวงเมืองสาด ๑๗๐
การครองเมืองเชียงแสนสืบต่อกันมา ๑๗๓
เจ้าฟ้ามังทลารบได้เมืองเชียงใหม่ ๑๗๖
เจ้าฟ้ามังทลาให้เจ้าฟ้าสาวัตถีมากินเมือง
เชียงใหม่ ๑๗๗
พระหัวระมังทลาครองเมืองเชียงใหม่ ๑๗๘
เจ้าฟ้าสุทโธเกิดทะเลาะกันกับเจ้าอุปราชมังแล
จ่อเจ่า ๑๘๐

หน้า

แสนหลวงเรือดอนเป็นเจ้าฟ้าหลวงทิพเนตร ๑๘๑
เจ้าฟ้าหลวงทิพเนตรถูกจับขัง ๑๘๒
เจ้าฟ้าสุทโธธรรมราชตีได้เมืองฝาง ๑๘๔
จิมฟ้าหมวกคำลูกเจ้าฟ้าหลวงทิพเนตร
ได้ครองเมืองเชียงแสน ๑๘๕
เจ้าฟ้าหลวงทิพเนตรกับเจ้าฟ้าหมวกคำลูก
ได้เป็นใหญ่ในลานนาทั้งมวล ๑๘๖
วัดในเวียงไชยบุรีเชียงแสนทั้งหลาย ๑๘๗
วัดนอกเวียงไชยบุรีเชียงแสนทั้งหลาย ๑๘๙
วัดที่ดอนมูลกวาว ๑๙๑
พระเจ้าศรีสุทโธธรรมราชตาย ๑๙๒
นัญชได้เป็นกษัตริย์แทน ๑๙๒
การสืบต่อกันมาของเจ้าฟ้าหลวงทิพเนตร ๑๙๒
ศึกย่อมาติดเมืองอังวะ ๑๙๓
พระเจ้าเมืองเม่พ่ายแก่ชาวอโยธยา ๑๙๓
เอกาทศรถปราบได้เมืองเชียงใหม่ ๑๙๓

หน้า

การครองเมืองเชียงแสนสืบต่อกันมา ๑๙๔
โปแมงชาระเจ้าเมืองเชียงใหม่ฆ่ามณีหงวน
เชียงแสน ๑๙๘
มหาธรรมครองเมืองเชียงแสน ๑๙๙
เมืองเชียงตุงคนเป็นข้าม่าน ๑๙๙
ฉลองธาตุเจ้าจอมกิตติ ๒๐๐
เจ้าฟ้าลักกันเมืองเชียงแสน ๒๐๑
พระเจ้าหาญวังนันท์ทัพเชียงใหม่แตก ๒๐๓
พระยาหาญเมืองพงครองเมืองเชียงแสน ๒๐๓
องค์นกได้เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ ๒๐๔
เชียงใหม่เป็นอิสระ ๒๐๔

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๒

ว่าด้วยเรื่องทูตฝรั่ง สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ ๑ ๒๐๙
โปรตุเกสมาเจริญทางพระราชไมตรี ๒๑๐
หมายรับสั่งว่าด้วยรับแขกเมืองโปรตุเกส ๒๑๑

หน้า

กำหนดแขกเมืองเข้าเฝ้ากราบบังคมลากลับ ๒๑๙
กำหนดแห่พระราชสาส์นไปลงเรือ ๒๒๐
ทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ ๒ ๒๒๑
โปรตุเกสเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ๒๒๑
โปรตุเกสเจ้าเมืองหมาเก๊าให้ทูตเข้ามา ๒๒๒
เหตุที่สมาคมกับโปรตุเกส ๒๒๓
ทูตโปรตุเกสเข้าเฝ้า ๒๒๔
อนุญาตให้โปรตุเกสไปมาค้าขาย ๒๒๔
เริ่มมีไมตรีกับโปรตุเกส ๒๒๕
อธิบายเรื่องการที่ต่างประเทศนอกจากของ ๒๒๗
โปรตุเกสขอทำสัญญา ๒๒๘
โปรตุเกสขอตั้งกงสุลเยเนราล ๒๒๘
พระราชทานที่ให้ตั้งสถานกงสุลโปรตุเกส ๒๒๘
ทรงตั้งกงสุลโปรตุเกสเป็นขุนนางไทย ๒๒๘
ทำหนังสืออนุญาตการค้าขายแทนสัญญา ๒๒๙
อธิบายวิธีทำหนังสือสัญญาอย่างโบราณ ๒๒๙

หน้า

อังกฤษเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ๒๓๒
เรสิเดนต์เมืองสิงคโปร์บอกมาว่าทูตอังกฤษ
จะเข้ามากรุงเทพ ฯ ๒๓๒
โปรดให้พระยาสุริยวงศ์มนตรีว่าที่พระคลัง ๒๓๒
เหตุที่อังกฤษแต่งทูตมา ๒๓๒
ความประสงค์ของอังกฤษที่แต่งทูตเข้ามา ๒๓๔
คำสั่งของรัฐบาลอินเดียที่สั่งทูต ๒๓๖
ครอเฟิด ทูตอังกฤษเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ ๒๔๐
อักษรสาสน์ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ ๒๔๐
เครื่องราชบรรณาการที่อังกฤษถวาย ๒๔๕
เสด็จออกแขกเมืองทูตอังกฤษ ๒๔๖
ความลำบากในการปรึกษากับทูตอังกฤษ ๒๔๖
ข้อปรึกษากันในระหว่างไทยกับอังกฤษ ๒๕๐
ว่ากันด้วยการค้าขาย ๒๕๐
ว่ากันด้วยเรื่องเมืองไทรบุรี ๒๕๑
การปรึกษากับทูตอังกฤษไม่ตกลงกัน ๒๕๒

หน้า

ว่ากันด้วยเรื่องหนังสือตอบ ๒๕๓
เกิดเหตุเรื่องนายเรือของทูต ขายของหนีภาษี ๒๕๓
เกิดเหตุเรื่องครอเฟิดเที่ยวหยั่งน้ำทำแผนที่
และพูดหมิ่นไทย ๒๕๔
พระราชทานของตอบแทน ๒๕๕
หนังสือไทยตอบอังกฤษ ๒๕๕
หนังสือกล่าวโทษครอเฟิด ๒๕๕
ครอเฟิดไปเมืองญวน ๒๕๖
ครอเฟิดมาเป็นเรสิเดนต์เมืองสิงคโปร์ ๒๕๖
ครอเฟิดกลับคดต่อไทย ๒๕๖
ผลของการที่รัฐบาลอินเดียของอังกฤษแต่งทูต
เข้ามาเมืองไทย ๒๕๗
ทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ ๓ ๒๕๗
อังกฤษเกิดรบกับพม่าครั้งแรก ๒๕๗
ไทยแต่งกองทัพออกไปตั้งที่ต่อแดนพม่า ๒๕๙
อังกฤษขอให้ไทยช่วยรบพม่า ๒๕๙
เหตุที่ไทยไม่ตกลงกับอังกฤษในเรื่องรบพม่า ๒๕๙

หน้า

อังกฤษให้นายร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี
เป็นทูตเข้ามา ๒๖๓
ไทยกับอังกฤษทำหนังสือสัญญากันครั้งแรก ๒๖๓
อักษรสาสน์ของผู้สำเร็จราชการอินเดีย ๒๖๔
นายร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี ทำหนังสือสัญญา
มาเปลี่ยน ๒๗๔
อเมริกันเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕ ๒๗๕
หมายรับสั่ง ว่าด้วยนายเอดมันด์รอเบิต
ทูตอเมริกันเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ๒๗๖
จดหมายเหตุ เรื่องทูตอเมริกันเข้ามาเจริญทาง
พระราชไมตรี ๒๘๓
บริษัทอิสต์อินเดียแต่งให้นายริดซันเข้ามาขอทำ
สัญญาซื้อช้างไทย ๒๘๖
นายริดซันถวายเครื่องราชบรรณาการ ๒๘๙
ของหลวงพระราชทานตอบแทน ๒๘๙
ไทยขอยกเลิกหนังสือสัญญาบางข้อต่ออังกฤษ ๒๙๐

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑ (ต่อ)

พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน

(ต่อจากประชุมพงศาวดาร เล่มที่ ๓๓)

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑ (ต่อ)

พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน

□

ครั้งนั้นโบราณศักราชเก่าได้ ๑๔๘ ตัวบ่เสมอแล พระยาอชาตศัตรูก็พร้อมกันกับด้วยมหากัสสปเถรเจ้าตัดเสียแล้ว และตั้งมหาศักราชใหม่ไว้ตัวหนึ่งในบีเมิงเม็ด เดือน ๕ เพ็ญแล ยามนั้นเมมหากัสสปเถรเจ้าก็มาคิดในใจว่าอายุปูนนี้ก็ได้ ๑๒๐ เท็มบริบูรณ์แล้ว ในเดือน ๖ เพ็ญนี้จักเข้าสู่นิพพานแลพระมหาเถรเจ้าก็เอาธาตุถูกด้วมมีด(๑) ก้าซ้ายแห่งพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง กับธาตุเจ้าทั้งหลายสามสถานคือมหันตามัชฌิมาขุททกาทั้งปวง ๕๐๐ พระองค์ ใส่ลงในพระโกศแก้วพระธรรมราชแล้ว ก็พาอรหันตาทั้งหลาย ๕๐๐ องค์ แล้วก็ยกเอามหาธาตุเจ้าสยอง(๒) มาด้วยลวง(๓) อากาศแล้ว ก็มาสู่เมืองโยนกนครช้างแสนแล้ว ก็เมตตาพระยา

---

(๑) ไหปลาร้า

(๒) ผียอง, เหาะลอย

(๓) ทาง

อชุตราชตนเป็นเจ้าแก่เมืองโยนกนครช้างแสนแล้วก็บอกยังนิทานอันพระพุทธเจ้าทำนายไว้นั้นให้พระยารู้ ๖ ประการ เมื่อนั้นพระยาอชุตราชกษัตริย์เจ้าก็มีใจชมชื่นยินดีบังเกิดศรัทธาแล้ว ก็ให้หาช่างเครื่องทั้งหลายมากระทำพระโกศเงิน พระโกศทอง รับซ้อนเอาพระโกศแก้วธรรมราชนั้นแล้ว ก็บูชาด้วยข้าวตอกดอกไม้เงินดอกไม้ทอง ช่อธงฉัตรจ้อง(๑) ปกกางบูชามากนักแล้ว ก็เอาเสนาสกลโยธาแห่แหนยังพระบรมธาตุเจ้า ออกจากเวียงโยนกนครไชยบุรีราชธานีศรีช้างแสนทันนั้น ก็หามมหาธาตุเจ้าขึ้นไปสู่จอมดอยตายสี ดอยดินแดงนั้น พร้อมกับด้วยมหากัสสปเถรเจ้าแล้ว มหากัสสปเถรเจ้าก็ยกเอาพระโกศพระมหาธาตุเจ้าขึ้นตั้งไว้เหนือหินก้อนหนึ่ง อันพระพุทธเจ้านั่งเมื่อครั้งก่อนนั้น มหากัสสปเถรเจ้าก็อธิษฐานขอให้มหาธาตุเจ้ามุดจมลงในหินก้อนหนึ่ง ครั้งนั้นมหาธาตุเจ้าก็แผ่ปาฏิหาริย์แจ้งทั่วเมืองทั้งมวลนาน ๗ วัน ๗ คืน แล้วก็พาพระโกศจมลงไปในก้อนหินลึกประมาณ ๘ ศอกนั้นแล กาลนั้นพระมหาเถรเจ้าก็อธิษฐานค้นธงบูชาพระมหาธาตุเจ้าไว้หนขวาเมื่อ

(๑) ร่ม

ขนนนกางสูงประมาณ ๘,๐๐๐ วา ธงห่างประมาณ ๗,๐๐๐ วา กว้าง ๕๐๐ วา แต่นนมาคนทงหลายเห็นแล้วจึงจักเรียกว่าคอยธงแต่นนมาแล ยามนนพระยาอชุตราชมหากษัตริย์เจ้าก็เรียกร้องชุนละค่อว่าบุ่เจ้าลาวจกทงสองผัวเมียมาแล้ว ก็ให้กำหมื่นหนึ่งแล้วก็ขอเอาเขตแดนด้านไหน ๓,๐๐๐ วาทุกด้าน กับมีมลักขุ ๕๐๐ ครัวแล เมื่อนนบุ่เจ้าลาวจกก็บันข้าวของให้ลูกทง ๓ ชายนนแล้วผู้เค่าให้ไปกินเมืองควาน ผู้ถัดให้ไปกินเวียงศรีทวง ผู้ปลายนนให้ไปกินเมืองระเอกแล้ว ก็รักเอาคำกับอชุตราชเจ้านนแล[๑] อชุตธรรมิกราชาเจ้าก็เวนถวายไว้เป็นทานแก่มหาธาตุเจ้าแล้ว ก็หยาดน้ำทกเหนือแผ่นดินแช่งไว้กับมหาธาตุเจ้าบ่ให้บุคคลผู้ใดม้าง[๒] เทแล ใกร่รู้ก็แท้ให้ดูตำนานดอยทุงนนรู้แจ้งทุกประการแล ยามนนกัมมโลฤาษีอันเป็นพ่อเลยงแห่งนางปทุมวดีราชเทวี ก็จุติตายก่อนนนสองเดือน แล้วก็ได้ขนไปเกิดยังพรหมโลก เมื่อนนอชุต

(๑) คือบุ่เจ้าลาวจกนนได้รับเอาทองคำที่พระราชทานจากอชุตราช ส่วนข้าวของที่ว่าบุ่เจ้าลาวบันให้ลูกนน เป็นข้าวของส่วนตัว

(๒) ทำลาย, พัง

ราชมหากษัตริย์เจ้าก็ให้ช่างคำมาหล่อเป็นรูปฤาษีเจ้าตน เป็นพ่อไว้ยังดอยมอกมุง(๑) เมืองทางตะวันตกนั้นแล้ว อุบัฏฐากมหาธาตุเจ้าตามอัธยาศัยแห่งตนแล ยามนั้นเดือน ๗ เมืองยวนนั้นเพ็ญยามสายอรุณขึ้นมาแล้ว มหากัสสปเถรเจ้าก็ให้วันบเการพย่ายังพระมหาธาตุเจ้าเสร็จแล้ว ก็เสด็จเมือสู่เมืองราชคฤห์นคร ยามเช้าบิณฑบาตข้าวมาฉันบริบูรณ์แล้ว ก็เข้าไปสั่งอำลาพระยาอชาตศัตรูเสร็จแล้ว ก็เสด็จเข้าไปสู่นิพพานวันพุธยามเช้า ยังหว่างดอยเวฬุบรรพตที่นั้น มีดอยหุ้ม(๒) อยู่ มีต้นบมไคเบือยเน่าตงอยู่ตลอดศาสนาพระเมตไตรยเจ้า จักส่งสการด้วยผ้ามือแห่งพระองค์นั้นแล ส่วนพระยาอชุตราชเจ้ามหากษัตริย์ก็กระทำทักษิณไหว้นพเการพย่ายังพระมหาธาตุเจ้าเสร็จแล้วก็พาเอารพลสกลโยธา เสด็จมาสู่เมืองโยนกนครไชยบุรีราชธานีศรีช้างแสนที่อยู่แห่งตนแล้ว กระทำบุญไปบ่มิได้ขาดแล ศักราช ๒ ตัวปีระวายสัน เดือน ๗ เพ็ญ วันอาทิตย์ ครั้งนั้นมหากัจจายนเถรเจ้าก็อธิษฐานเอาธาตุ

---

(๑) มุม
(๒) ล้อม

กระดูกตาตันพระพุทธเจ้าก่ำฝ่ายังที่ถ้ำสัตตบัณณคูหาเมืองราชคฤห์ทั้งนั้น ก็ได้มาทั้งสามสถานทั้งปวงมี ๒๔ พระองค์แล ก็ใส่พระโกศแก้วมรกตมีวรรณอันเขียวมีอรหันต์ ๕๐๐ ตน ก็เอาธาตุเจ้าเหาะมาทางอากาศแล้วก็มาสู่โยนกนครบุรีศรีช้างแสนทั้งนั้นแล้ว ก็บอกยังนิทานอันพระพุทธเจ้าทำนาย ไว้นั้นให้พระยาอชุตธรรมิกราชตนเป็นเจ้าแก่เมืองยวนให้รู้แจ้งทุกประการ ครั้งนั้นธรรมิกราชเจ้าก็มศรัทธายินดียิ่งนัก ก็ให้ช่างตามมาสร้างพระโกศเงินพระโกศคำ รับเอาพระโกศแก้วอันทรงยังพระบรมธาตุเจ้าแล้ว ก็บูชาด้วยเครื่องสักการบูชามากนักก็เอาขันใส่สิวกากาญจนคำแล้วก็แห่แหนยังพระบรมธาตุเจ้าไปสู่รัตนกูฏบรรพตดอยกูแก้วอันมีหนทิศตะวันตกเฉียงเหนือแห่งเวียงโยนกนครช้างแสนทั้งนั้น ไกลประมาณ ๒ คาวุตแล้ว ก็ขึ้นถึงสันดอยพระมหากัจจายนเถรเจ้า ก็ให้หามสิวกากาญจนน์ประทักษิณเทศาธาตุเจ้า ๓ รอบ แล้วก็ลงตั้งไว้เหนือแผ่นดิน พระมหากัจจายนะเถรเจ้าก็กระทำไหว้นบเคารพย่ำด้วยที่ติดที่เท้า ๕ แห่ง(๑) แล้วก็อธิษฐานขอให้มหาธาตุเจ้าจม

(๑) พร้อมด้วยองค์ห้า

ลงในกวง(๑) อุโมงค์ที่บรรจุเกศาธาตุนั้นก่อนแล้วก็ก่อดินอิฐใส่ฉัตรบริบูรณ์แล้ว ก็ฉลองทำบุญให้ทานตลอดถึงเดือน ๗ สิ้นเดือนเสร็จการฉลองบริบูรณ์ เดือน ๘ ออกค่ำ ๑ พระมหากัจจายนะเถรเจ้าก็เหาะขึ้นกลับไปสู่เมืองราชคฤห์นครนั้นแล ส่วนอชุตราชเจ้าก็เสด็จกลับคืนสู่นิเวสน์สถานแห่งตน ศักราชได้ ๘๒ ตัวปีกัดไส้ เดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ อชุตราชเจ้าก็เอาเสนาอำมาตย์ราชบริวารทั้งหลายออกไปสร้างยังเจดีย์สองหลัง กวมเกศาธาตุเจ้าที่ถ้ำหู่และถ้ำแปลงโปร่งฟ้าสองแห่งนี้เสร็จแล้ว เดือน ๖ เพ็ญวันพุธก็กระทำบุญให้ทานบริบูรณ์แล้ว ก็ขึ้นสู่นิเวสน์สถานแห่งตน และกระทำบุญให้ทานตลอดไปมิได้ขาดบ่มิได้ประมาทในทศราชธรรมแต่สักสิ่ง ส่วนว่าพระยาอชุตราชและนางปทุมวดีราชเทวีก็พร้อมด้วยราชบุตรและราชธิดามีอายุยืนมากนักศักราชได้ ๑๐๐ ตัวปีเม็งใค้ พระพุทธเจ้านิพพานไปแล้วได้ ๑๐๐ พระวรรษาวันนั้น พระยาอชุตธรรมิกราชเจ้าเสวยราชสมบัติได้ ๑๐๐ปี พระองค์มีพระชนมายุได้ ๑๒๐ ปีบริบูรณ์ก็จุติไปแล

(๑) วง

พระมังรายราชฑนลูกมีอายุได้ ๔๖ ปี ขึ้นเสวยราช-สมบัติเมืองนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนทันแทนศาสนาพระพุทธเจ้าได้ ๑๐๐ พระวรรษา

กรั้งนั้นศาสนาพระพุทธเจ้าก็รุ่งเรืองดีมาเหมือนดังแต่ก่อน ในกาลนั้นยังมีอรหันต์เจ้าองค์หนึ่งชื่อมหาวชิร-โพธิเจ้าเป็นต้นกับฤาษี ๕๐๐ ตน ก็ไปนมัสการมหาธาตุเจ้ายังถ้ำสัตตบัณณคูหา อันมียังหยิบเวภารบรรพตในเมืองราชคฤห์นครนั้นแล้ว ก็อธิษฐานขอเอาพระบรม-ธาตุเจ้า ก็ได้ ๗๕๐ พระองค์แล้ว ก็เอาใส่พระโกศแก้วพระธรรมราชลูกเท่าหมากน้ำเต้าแล้ว ก็เหาะมาด้วยบนอากาศ ก็เอามาสู่เมืองโยนกนครไชยบุรีศรีช้างแสนแล้ว ก็บอกประวัตินิทานอันพระพุทธเจ้าหากทำนายไว้นั้น แก่พระองค์มังรายราชกษัตริย์ให้ทรงรู้ทุกประการ กาลนั้นองค์พระมังรายราชเจ้าก็มีพระทัยยินดีมากนักแล้ว พระองค์ก็ให้นายช่างทั้งหลายมากระทำยังพระโกศเงินพระโกศทองซ้อนพระโกศแก้ว รับเอายังพระบรมธาตุไว้แล้ว ก็ตกแต่งยังเครื่องบูชาทั้งหลาย มีแก้วแหวนเงินทองมธุบุบผาราชาคันธมาลาจุณจันทน์ ตั้งคันช่อธงและฉัตรบูชาพร้อม

เสร็จแล้ว ก็ยกมหาธาตุเจ้าแล้วก็รวมยังรพลคนการงานทั้งหลายมาพร้อมแล้ว ก็สมโภชฉลองพระมหาธาตุเจ้าและบริบูรณ์ ก็อัญเชิญพระบรมธาตุเจ้าขึ้นสู่สุวกากาญจน์ ก็ยกเอายังพระมหาธาตุเจ้าเสด็จแห่แหนพร้อมด้วยเครื่องดุริยางคดนตรีแตรสังข์ บัณเฑาะว์มองกลองประโคมพระบรมมหาธาตุเจ้า แห่ออกเวียงไปต่อเท่าถึงเกตบรรพตดอยธุง อันเป็นที่พระบรมธาตุบรรจุกระดูกด้ามมีดกาซ้ายแห่งพระพุทธเจ้านั้น ก็หามยังพระโกศพระบรมธาตุเจ้าประทักษิณหินศิลาที่ตนพระบรมธาตุเจ้านั้น ๓ รอบแล้วอรหันต์เจ้ากับฤาษีทั้งหลายไปพร้อมกันยกเอาโกศพระบรมธาตุเจ้าขึ้นประดิษฐานไว้เหนือหินอันมหาธาตุเจ้าบรรจุไว้ก่อนแล ครั้งนั้นอรหันต์ทั้งหลายก็อธิษฐาน ขอให้ธาตุเจ้าพาพระโกศจมลงไปเป็นดังมหากัสสปเถรเจ้า หากอธิษฐานแต่ก่อนนั้นแล ในกาลนั้นมหาธาตุเจ้าก็กระทำปาฏิหาริย์รุ่งเรือง ส่องรัศมีทั่วทิศานุทิศแดวันเมืองโยนกนครทั้งมวลแล้วก็จมลงไปในก้อนหินที่นั้น ลึกประมาณ ๗ ศอก บนพระบรมธาตุเจ้าก่อนนั้นศอกหนึ่ง และธาตุเจ้าทั้งมวลก็ตั้งอยู่ในหินก้อนนั้นมี ๖๒๐ พระองค์แล พระองค์มังราย-

ราชเจ้าก็ให้ค่าจ้างแก่ช่างทั้งหลาย ให้ก่อมหาเจดีย์กวมก้อนหินอันทรงไว้ซึ่งพระบรมธาตุเจ้านั้นสูง ๗ ศอก ทาสะทาย(๑) แล้วใส่จังโก(๒) เงินจังโกคำประดับด้วยแก้ว ๗ ประการ ใส่ฉัตรหมากชมพูคำแล้วบริบูรณ์ ก็ฉลองกระทำบุญให้ทานเป็นสมัยกาลอันใหญ่นานได้ ๓ เดือน ถึง เดือน ๖ เพ็ญวันพุทธก็สำเร็จบริบูรณ์ พระมังรายราชเจ้าก็ชอเอามัดขุทั้งหลาย ๕๐๐ ครัว อันอชุตราชชอเอากับปู่เจ้าลาวจก บริวารไว้รักษาพระบรมธาตุเจ้านั้นเป็นราคา ๑,๐๐๐ ก็ดังทองแล้ว ก็เอามาโอกาส(๓) หยาดน้ำถวายให้เป็นเทานกับพระมหาธาตุเจ้าดังแต่ก่อนแล้ว ก็สบถสาบานแช่งไว้ว่า บุคคลหญิงชายท้าวพระยามหากษัตริย์ประชานราษฎร์ผู้ใดมีใจยินดีกับด้วยวัตถุทานและทาสทานแห่งพระองค์เรานี้นั้น แม้ว่าบุคคลผู้นั้นปรารถนาเอาอย่างใด ก็จงพลันอุดมสมบัติทุกอันเทอญ บุคคลผู้ใดเบียดเบียนกระทำร้ายของทานแห่งพระองค์นี้ คือ

---

(๑) ถือปูน

(๒) พานแว่นฟ้า, ผะอบ เป็นคำเสียงร่อยหรอมาจาก จังโกฏก์

(๓) ประสิทธิประสาทให้

ว่าใช้สอยใส่เวียกตกการ(๑) ชาวเมืองมิลักขุทั้งหลายเหล่านั้น และริดม้าง(๒) เทเสียให้นิราศคลาดเสียจากที่ มิให้เขาได้อุบัฏฐากมหาธาตุเจ้าที่นั่งนั้นให้บุคคลผู้นั้นวินาศฉิบหายจากภรรยาบุตราบุตรญาติทั้งหลายแล จากไร่นาสวนเขตประเทศแห่งมัน ตลอดถึงสืบบรมราชภัยไปภายหน้า ก็จุติตายไปแล้วให้ได้ไปจมอยู่ในอเวจีมหานรก พระพุทธเจ้าเกิดมาหมื่นตื่นแสนตื่น อย่าให้มันได้รู้ได้เห็นแม้แต่สักตนหนึ่ง แม้ในบัจจุบันชาติเอาเขาไปไว้ประเทศบ้านใด เมืองใด ดังนั้นก็ให้ร้อนไหม้ฉิบหายในที่นั้นอย่าให้รุ่งเรืองแก่มันเทอญ เหตุว่าเขาได้เป็นข้าโอกาสหยาดน้ำแต่เช่นอชุตธรรมิกราชเจ้าสิบๆ มาแล

พระองค์มังรายเจ้าก็สบถแช่งไว้ดังนี้แล เดือน ๖ แรม ค่ำ ๑ มหาวชิรโพธิเจ้าก็กระทำประทักษิณยังพระมหาธาตุเจ้าแล้ว ก็เหาะเมอสู่เมืองราชคฤห์นครนั้นแล ส่วนฤาษี ๕๐๐ คน ก็อยู่ปฏิบัติอุบัฏฐากมหาชินธาตุเจ้าที่นั้นแล ส่วนว่าบู่เจ้าลาวจก ๒ คนผัวเมียก่อนนั้น ครั้นว่าเอาเขต

---

(๑) ใส่เวียกตกการ = ใช้การงาน

(๒) ริดม้าง = ตัดล้าง, ตัดรอน, ทำลาย

แดนถวายเป็นทานพร้อมกับอชุตราชเจ้าก็บ่มิได้หนีไปอยู่แห่งใด ก็มีใจศรัทธาอยู่ปฏิบัติอุปัฏฐากมหาธาตุเจ้าด้วยข้าวตอกดอกไม้ธูปเทียนทุกค่ำเช้ามิได้ขาด ครั้นว่าจุติก็ได้ไปเกิดเป็นเทวดาเทวบุตรอยู่ปลายเขายุคนธรนั่นแล ส่วนว่าองค์มังรายเจ้าก็ให้นบเคารพย้ายังมหาธาตุเจ้า เสร็จแล้วก็เสด็จกลับคืนมาอยู่เมืองโยนกนครราชธานีศรีช้างแสนอันเป็นที่อยู่แห่งตน แล้วก็กระทำบุญให้ทานบ่มิได้ขาด มิได้ประมาทในศีล ๕ ศีล ๘ แต่สิ่งหนึ่งสิ่งใด แล้วก็บ่ละยังทศพิธราชธรรมเสียสักอัน ก็บริบูรณ์ด้วยสมบัติแลลูกหญิงลูกชาย ศักราชได้ ๑๕๐ ตัว พระพุทธเจ้านิพพานไปได้ ๑๒๐ พระวรรษา ท่านก็มีราชบุตร ๒ คน ราชธิดา ๒ คน ราชบุตรผู้พี่นามชื่อว่าพระองค์เชียงมีอายุได้ ๔๕ ปี ผู้น้องชื่อว่าไชยนารายน์ มีอายุได้ ๔๐ ปี

เมื่อนั้นพระองค์มังรายราชมหากษัตริย์ตนพ่อ ก็กระทำยังพระองค์เชียงตนพี่นั้นให้เป็นมหาอุปราช แล้วกับลูกหญิงผู้หนึ่งให้อยู่ยังเมืองโยนกด้วยตนแล้ว ก็แบ่งยังราชสมบัติข้าคนช้างม้าวัวควายคนครัวแสนหนึ่ง ให้แก่ไชยนารายน์ตนน้องกับลูกหญิงผู้สุดท้องนั้น แล้วก็แปงให้

แต่เมืองที่ใหม่ คือของใต้หนบุพพทิศกว่ามูล(๑)เกิดเป็นเกาะดอนยันใหญ่ที่เมืองสุวรรณโคมคำเก่าศักราชได้ ๑๕๑ ตัวปีเบิกยี เดือน ๗ ออก ๘ ค่ำวันอาทิตย์ พระองค์ไชยนารายน์ตนเป็นลูกพระองค์มังรายราชกษัตริย์เมืองโยนกนคร ออกไปตั้งภูกะวาวดอนมูลให้เป็นเมือง แล้วเข้าอยู่ที่นั้นแล้ว ก็เรียกชื่อว่าเวียงไชยนารายน์เมืองมูลนั้นแล แต่กาลนั้นมาท่านก็สร้างบุบผารามวิหาร ที่พระพุทธเจ้ามานั่งสถิตอยู่ฉันข้าวบิณฑบาตที่ช่างของดอกไม้ให้ทานนั้น สร้างวิหารแล้วก็สร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่รักหาง(๒)ติดคำแล้วก็ฉลองกระทำบุญให้ทานบริบูรณ์แล้ว ก็กระทำบุญเป็นปางอันใหญ่ในเดือน ๔ เพ็ญวันพุธแล้ว พระองค์ไชยนารายน์เจ้าก็อยู่เสวยเมืองไชยนารายน์เมืองมูลที่นั้นสืบต่อถึงลูกหลานไปภายหน้า คนทั้งหลายที่อยู่ที่นั้นก็สมบูรณ์ไปด้วยข้าวของและเครื่องปลูกของผั่งทั้งมวล ก็มั่งมูลพูนเท่าตามดังพระพุทธเจ้าทำนายไว้นั้นแล ที่พระเจ้าหลวงก็ได้ชื่อว่าบุบผารามวิหารสวนดอกแต่กาลนั้นมาแล ศักราชได้ ๑๕๒ ตัวปีเมิงไค้ พระองค์เชียงกษัตริย์

(๑) เป็นชื่อเกาะ

(๒) ชาดสี

เจ้าเสวยเมืองได้ ๑๑ ปีแล้ว ท่านก็เสด็จไปสร้างเจดีย์หลังหนึ่งกวมเกศาธาตุที่ถ้ำแก้วหัวฝายศรีทวงหนตะวันตกเฉียงเหนือนั้น ก็กระทำบุญฉลองสำเร็จบริบูรณ์ในเดือน ๖ เพ็ญวันศุกร์ แล้วท่านก็มีพระราชอาชญาให้คนทั้งหลายขุดเหมืองใหญ่ต่อเอาน้ำแม่ใสนั้น ออกมาเลียงไร่นาแควันทรายทั้งมวลแล้ว ก็เสด็จมาสู่เวียงอันเป็นที่อยู่แห่งตนแล ศักราช ๑๘๓ ตัวบกาบเสดพระองค์เชียงเจ้าเสวยเมืองได้ ๓๑ ปี อายุได้ ๘๙ ปีก็จุติไปแล

พระองค์ชินตนลูกมีอายุได้ ๖๑ ปี ได้ขึ้นเสวยราชสมบัติแทนในเมืองโยนกนครไชยบุรีราชธานีศรีช้างแสนต่อไปนั้น แต่นั้นมาศักราชได้ ๒๐๐ ปีลวงเม้า พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปได้ ๒๐๐ พระวรรษา พระองค์ชินเสวยเมืองได้ ๒๐ ปี อายุได้ ๘๐ ปีก็จุติไปแล

พระองค์คำตนลูกมีอายุได้ ๕๘ ปี ขึ้นเสวยราชสมบัติในเมืองโยนกนครไชยบุรีราชธานีศรีช้างแสนทันสืบต่อมาแล ศักราชได้ ๒๑๖ ตัวพระองค์คำกินเมืองได้ ๑๗ ปี อายุได้ ๗๗ ปีก็จุติไปแล

พระองค์เกิงตนลูกมีอายุได้๕๖ปี ขึ้นเสวยราชสมบัติเมืองแทนในโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนจนถึงศัก-

ราชได้ ๒๑๘ ตัวปีกาเม้าพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ไปแล้วได้ ๒๑๘ พระวรรษา

ศักราชได้ ๒๗๖ ตัวปีกัดเม้า พระองค์เก็งธิราชเจ้าเสวยเมืองได้ ๖๕ ปี อายุ ๑๐๐ ปีก็จุติไปแล

ยกเอาพระองค์ชาติตนลูกอายุได้ ๗๑ ปี ขึ้นเสวยเมืองแทนสืบต่อไป พระองค์ชาติกินเมืองได้ ๒๐ ปี ศักราชได้ ๒๙๕ ตัวปีเบิกเสด พระองค์ชาติมีอายุได้ ๙๐ ปีก็จุติตายไป

ยกเอาพระองค์เว้าตนลูกมีอายุได้ ๖๒ ปี ขึ้นเสวยเมืองแทนสืบต่อไป ศักราชได้ ๒๙๖ ตัวท่านก็ไปสร้างเจดีย์กวมเกศาธาตุเจ้าดอยเว้าแล ก็ฉลองให้ทานบริบูรณ์แล้วก็มาอยู่เวียงแห่งตนตามเดิม ศักราชได้ ๓๑๓ ตัวปีกดสี พระองค์เสวยเมืองได้ ๑๙ปี อายุได้ ๘๑ ปีก็จุติไปแล

ยกเอาพระองค์แว่นตนลูกมีอายุได้ ๖๓ ปีขึ้นกินเมืองสืบต่อไปศักราช ๓๑๔ ตัว ท่านก็เสด็จไปสร้างเจดีย์กวมที่บรรจุเกศาธาตุเจ้าหลังหนึ่ง ฝ่ายน้ำของก็ตะวันออกแล้วก็กระทำบุญให้ทานเดือน ๕ เพ็ญวันศุกร์ สำเร็จบริบูรณ์

แล้วก็มาสู่เวียงแห่งตนแล ศักราชได้ ๓๒๙ ตัวปีระวายสัน พระองค์แว่นกันเมืองได้ ๑๗ ปีอายุได้ ๘๐ ปีก็ถึงแก่อนิจกรรมไปแล

แล้วพระองค์แก้วตนลูกมีอายุได้ ๕๘ ปี ก็เสวยเมืองสืบต่อไป ศักราชได้ ๓๓๑ ตัว ท่านก็ไปสร้างเจดีย์กวมที่บรรจุเกศาธาตุเจ้าหลังหนึ่ง มีฝายน้ำของกำหน้าเรียงหลังที่ตนพ่อสร้างนั้นแล้ว ก็ฉลองกระทำบุญให้ทานเดือน ๖ เพ็ญวันพุธ ก็สำเร็จบริบูรณ์แล้วเสด็จกลับมาสู่เวียงที่แห่งตนแล ศักราชได้ ๓๔๓ ตัวปีกาบเส็ด พระองค์แก้วเสวยเมืองได้ ๑๕ ปีอายุได้ ๗๒ ปีก็จุติไปแล

พระองค์เงินตนลูกอายุได้ ๕๖ ปีได้เสวยเมืองต่อไป ศักราชได้ ๓๔๕ ตัวท่านก็เสด็จไปก่อเจดีย์กวมเกศาธาตุเจ้าที่พระพุทธเจ้านอนหลังผารูปเท่านั้น แล้วฉลองกระทำบุญให้ทานบริบูรณ์แล้วเดือน ๖ เพ็ญวันพฤหัสบดี ก็เสด็จกลับมาสู่เวียงโยนกนครอันเป็นที่อยู่แห่งตน ศักราชได้ ๓๕๗ ตัวปีเบิกไจ้ ท่านเสวยเมืองได้ ๑๕ ปีอายุท่านได้ ๗๑ ปีก็จุติไปตามยถากรรมแล

องค์พระแวนตนลูกอายุได้ ๕๒ ปีขึ้นเสวยเมืองสืบต่อไป ศักราชได้ ๓๕๘ ตัวท่านก็สร้างวิหารถวมพระบาทเจ้าที่ผาเรือแล้ว ก็ฉลองกระทำบุญให้ทานบริบูรณ์แล้วในวันเดือน ๖ เพ็ญวันศุกร์แล้ว ก็เสด็จกลับมาสู่เวียงโยนก-นครแห่งตนแล ศักราชได้ ๓๗๒ ตัวพระองค์แวนเสวยเมืองได้ ๑๖ ปีอายุได้ ๖๗ ปีก็ถึงแก่กรรมไปในกาลนั้นแล

พระองค์งามตนลูกมีอายุได้ ๕๐ ปี ขึ้นเสวยเมืองสืบต่อสันติวงศ์ไป ศักราชได้ ๓๗๔ ตัวปีดับไส้ ท่านก็เสด็จมาสร้างยังเจดีย์ถวมเกศาธาตุเจ้าที่พระพุทธเจ้านั่งจอมผาเลิงโลกนั้น และสร้างวิหารและพระพุทธรูป แล้วก็ฉลองกระทำบุญให้ทานสำเร็จบริบูรณ์ไปในวันเดือน ๖ เพ็ญวันพุธ แล้วท่านก็เสด็จมาสู่เวียงโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนอันเป็นที่อยู่แห่งพระองค์ในกาลนั้นเมืองโยนกนครที่นี้ ก็บริบูรณ์รุ่งเรืองเต็มไปด้วยผู้คนทุกชาติทุกภาษา หาเสี้ยนหนามโจรผู้ร้ายมิได้แล รื่นเริงไปด้วยการกระทำบุญให้ทาน ตลอดไปในสมัยพระองค์งามครองราชสมบัตินั้นแล ศักราชได้ ๔๕๐ ตัวปีเบิกเสด

พระองค์งามเสวยได้ ๓๓ ปี อายุ ๘๑ ปีก็ถึงแก่อนิจกรรมไปแล

พระองค์ลือตนลูกมีอายุได้ ๖๖ ปีท่านมีราชบุตร ๒ ตนแล พระองค์ลือเสวยเมืองแทนไปในศักราช ๔๓๐ ตัวปีระวายสัน พระองค์ลือกินเมืองได้ ๑๗ ปีอายุได้ ๗๗ ปีก็ถึงแก่กรรมไปแล พระองค์รอยตนลูกอายุได้ ๕๘ ปี ขึ้นเสวยเมืองแทนแล ศักราชได้ ๔๔๖ ตัวพระองค์รอยกินเมืองได้ ๑๕ ปีอายุได้ ๗๒ ปี ก็ไปจุติแล

พระองค์เชิงตนลูกมีอายุ ๕๒ ปีขึ้นเสวยเมืองสืบต่อไปในศักราชได้ ๔๖๓ ตัวปีกาบสัน พระองค์เชิงกินเมืองได้ ๑๘ ปี อายุได้ ๖๙ ปีก็จุติตายไปแล

พระองค์พันตนลูกมีอายุได้ ๕๖ ปี ก็ขึ้นเสวยเมืองแทนสืบต่อไปในศักราช ๔๖๘ ตัวปีกัดได้ ท่านกินเมืองได้ ๑๖ ปีอายุท่านได้ ๗๑ ปีแล้วก็ถึงแก่กรรมไปแล

พระองค์เกลาตนลูกมีอายุได้ ๕๖ ปี ก็ได้ขึ้นเสวยเมืองแทนได้ ๑๗ ปีอายุได้ ๗๒ ปี ก็จุติตายไปในศักราช ๔๙๔ ตัวปีกัดเม้านั้นแล

พระองค์พิงตนลูกมีอายุได้ ๕๒ ปี ขึ้นเสวยเมืองสืบต่อไป ศักราชได้ ๔๙๕ ตัว พระยาทุฏฐคามินีเป็น

ใหญ่ในลังกาและศาสนาก็รุ่งเรืองในลังกาทีนั้น ในสมัยนั้นมหาเถรเจ้าเป็นใหญ่กระทำจตุตถสังคายนา ก็ยกเอาพระธรรมของพระพุทธเจ้า ๙๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ขึ้นสู่ใบลานแล้วเอาใส่มหาโลหะปราสาทแล้วสั่นประแจไว้ในลังกาทวีปทีนั้น เต็ม ๕ ปีบริบูรณ์ในเมื่อศักราชได้ ๕๐๐ ตัวปีกาบสัน พระพุทธเจ้านิพพานไปแล้วได้๕๐๐ พระวรรษาเต็ม ศาสนาภิกขุก็สั่นไปในปีนั้น กรงนั้น ศาสนาพระพุทธเจ้าแห่งเราเมืองใหญ่ทั้งหลายก็สูญไป เท่ายังรุ่งเรืองอยู่ตั้งแต่แต่เมืองราชคฤห์ล่องมาถึงเมืองยวนช้างแสนเรานเท่านั้นแล ศักราชได้ ๕๑๒ ตัว ปีเม็งเล้า พระองค์พิงเจ้ากินเมืองได้ ๑๙ ปี อายุได้ ๗๑ ปีก็จุติไปแล

พระองค์สีตนลูกอายุได้ ๕๔ ปีขึ้นเสวยเมืองแทน ศักราชได้ ๕๒๙ ตัวปีเม็งเม้าพระองค์สีกินเมืองได้ ๑๗ ปี อายุได้ ๗๐ ปีก็จุติไปแล

พระองค์สมตนลูกอายุได้ ๕๒ ปีได้ขึ้นเสวยเมืองสืบต่อไป ศักราชได้ ๕๔๐ ตัว ท่านกินเมืองได้ ๑๗ ปี อายุได้ ๖๖ ปีก็ถึงแก่กรรมไปแล

พระองค์สวนตนลูกมีอายุได้ ๕๐ ปีขึ้นเสวยราช-สมบัติสืบต่อไปศักราชได้ ๕๖๐ ตัวปีกาบเสด พระองค์สวนกินเมืองได้ ๑๘ ปี อายุได้ ๖๙ ปีก็จุติไปแล

พระองค์แพงตนลูกมีอายุได้ ๔๘ ปี ก็ขึ้นเสวยราชสมบัติสืบต่อไปศักราช ๕๘๑ ตัวปีดับเม็ด พระองค์แพงกินเมืองได้ ๒๐ ปี อายุได้ ๖๙ ปีก็จุติไปแล

พระองค์พวนตนลูกมีอายุได้ ๕๓ ปีขึ้นกินเมืองแทนสืบต่อไป ศักราช ๕๙๓ ตัว ท่านกินเมืองได้ ๑๔ ปี อายุท่านได้ ๖๕ ปีก็จุติไปแล

พระองค์ฟูตนลูกอายุได้ ๓๖ ปีขึ้นเสวยเมืองแทนสืบต่อไป ศักราชได้ ๖๑๕ ตัว ท่านกินเมืองได้ ๑๒ ปี อายุได้ ๔๗ ปีก็จุติไปแล

พระองค์ผั้นตนลูกมีอายุได้ ๓๐ ปีขึ้นกินเมืองแทนต่อไป ศักราชได้ ๖๒๒ ตัวปีลวงเบ้าศาสนาพระพุทธเจ้าได้ ๖๒๒ ตัว ท่านกินเมืองได้ ๘ ปี อายุได้ ๓๗ ปีจุติไปแล ครั้งนั้นตรีจักขุเมืองภุกามได้เป็นพระยาธรรมแล้ว ก็เลิงเห็นศาสนาพระพุทธเจ้าบ่มิได้รุ่งเรือง ท่านจึงจักมาตัดศักราชอันพระยาอชาตศัตรูเมืองราชคฤห์

นครตัดแล้วไว้ตัวหนึ่ง ลำดับมาได้ ๖๒๒ ตัวนักตัดเสียใหม่ตั้งไว้ตัวหนึ่ง ในเดือน ๖ เพ็ญวันศุกร์เป็นปีเถาะยี่แล ครั้งนั้นพระองค์วรรณลูกพระองค์ผันมีอายุได้ ๑๗ ปี ก็ขึ้นเสวยเมืองโยนกนครราชธานีศรีช้างแสนทันสืบต่อไปถึงพระองค์วรรณนี้ได้ ๒ ตนแล ศักราชได้ ๕๐ ตัว ปีลวงเบ้าพระพุทธเจ้านิพพานไปได้ ๖๗๑ พระวรรษา พระองค์วรรณท่านกินเมืองได้ ๕๐ ปี อายุได้ ๖๗ ปี ก็จุติตายไปแล

พระองค์มังสิงตนลูกมีอายุได้ ๓๕ ปีขึ้นเสวยราช-สมบัติแทน ศักราชได้ ๑๐๐ ปีกาเม้า พระพุทธเจ้านิพพานไปได้ ๗๒๒ พระวรรษา พระองค์มังสิงกินเมืองได้ ๕๐ ปี อายุได้ ๘๕ ปีก็จุติตายแล

ยกเอาพระองค์มังสมตนน้องผู้สุดท้องอายุได้ ๗๒ ปีขึ้นเสวยราชสมบัติแทน ศักราชได้ ๑๓๔ ตัวปีกดไจ้ มังสมกินเมืองได้ ๘ ปี อายุได้ ๗๙ ปีก็จุติตายไปแล

ยกเอาองค์ทิพย์ตนลูกมีอายุได้ ๕๑ ปีขึ้นเสวยราช-สมบัติแทน ศักราชได้ ๑๕๐ ตัวปีกดสี ท่านกินเมืองได้ ๑๗ ปี อายุได้ ๖๗ ปีแล้วก็จุติตายไปแล

พระองค์กมตนลูกมีอายุได้ ๔๓ ปีขึ้นเสวยเมืองแทน ศักราชได้ ๑๗๘ ตัว ศาสนาพระพุทธเจ้าได้ ๘๐๐ พระวรรษา พระองค์กมเจ้ากินเมืองได้ ๕ ปี อายุ ๔๗ ปีก็จุติตายไป

พระองค์ชายตนลูกมีอายุ ๓๐ ปีขึ้นเสวยเมืองแทน ศักราชได้ ๑๘๗ ตัวปีเม็งเม้า ท่านกินเมืองนานได้ ๒๐ ปี อายุ ๕๐ ปีก็จุติไปแล

พระองค์ชินตนลูกมีอายุได้ ๓๒ ปีขึ้นเสวยเมืองแทน ศักราชได้ ๒๑๑ ตัวปีลวงไส้ พระองค์ชินกินเมืองได้ ๑๕ ปีอายุได้ ๔๖ ปีก็จุติตายไปแล

พระองค์ชมตนลูกมีอายุได้ ๒๙ ปีขึ้นเสวยเมืองแทนสืบไป ศักราชได้ ๒๓๐ ตัวปีกดไจ้ ท่านกินเมืองได้ ๒๐ ปีอายุได้ ๔๘ ปีก็จุติไปแล

พระองค์พังตนลูกมีอายุได้ ๒๘ ปีขึ้นเสวยราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ต่อไป ศักราชได้ ๒๔๕ ตัวท่านกินเมืองได้ ๑๖ ปีแล้วก็จุติไปแล

พระองค์พิงตนลูกอายุได้ ๒๖ ปีขึ้นเสวยราชสมบัติสืบต่อไป ศักราชได้ ๒๕๙ ตัวปีกัดไส้ ท่านกินเมืองได้ ๑๕ ปีอายุท่านได้ ๔๒ ปีก็จุติไปแล

พระองค์เพียงตนลูกมีอายุได้ ๒๔ ปีขึ้นเสวยราช-สมบัติสืบไป ศักราชได้ ๒๕๙ ตัวปีกดไส้ ท่านกินเมืองได้ ๑๗ ปีอายุท่านได้ ๔๒ ปีก็จุติไปแล

ก็ยกเอาพระองค์พังตนลูกมีอายุได้ ๑๘ ปีขึ้นเสวยเมืองแทน ศักราชได้ ๒๗๙ ตัวปีกัดเบ้า พุทธเจ้านิพพานไปแล้วได้ ๙๐๐ พระวรรษาแล พระองค์พังเจ้าเสวยเมืองโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนทันได้ ๒ ปี อายุท่านพอเต็ม ๒๐ ปี ในกาลนั้นยังมีขอมส่วยใช้เมืองหนึ่ง อยู่หนหรดีเป็นลูกเมืองส่วยเข้า แต่เช่นพระยาสิงหนวัติราชตนเป็นปฐมมหากษัตริย์เจ้า มาตั้งเวียงพันธุสิงหนวัตินครลูกนี้ สาคับมาถึงบัดนี้แล

พระยาขอมอยู่เมืองอุโมงค์เสลานครทันไกล ๕ คืนทางแล พระยาขอมตนดำนั้นมีใจอัทธรรมหยาบช้าทารุณนัก เห็นพระองค์พังตนเป็นกษัตริย์จิม (๑) โยนกนครช้างแสนทันหนุ่มน้อยดังนั้น พระยาขอมดำตนนั้นก็ยกเอากำลังมาแสนหนึ่งแล้วก็มาพัน (๒) ลุกชิงเอาเมืองทัน เดือน๕

(๑) อีกฉบับเขียนว่า "เจ้า"

(๒) กลับ

แรมค่ำหนึ่งวันอาทิตย์ พระยาขอมได้เข้าเวียงโยนกนคร
ช้างแสนท่าน ครั้งนั้นพระองค์พังเจ้ามีใจอันบ่กล้าแข็ง ก็
ถวายเมืองให้แก่พระยาขอมดำตนเป็นลูกเมืองนั้นเสียแล
กาลนั้นพระยาขอมตนนั้นครั้นมันได้เมืองแล้ว มันก็ขับ
พระองค์พังเจ้าตนเป็นกษัตริย์เป็นเค้านั้น และนางเทวี
พร้อมด้วยเสนาอำมาตย์ไพร่ไทยทั้งมวล ให้ออกหนีจาก
เวียงให้สิ้นแล้ว ส่วนพระยาขอมตนนั้นก็เป็นกษัตริย์เสวย
เมืองโยนกนครบุรีช้างแสนท่านนั้นแล มันก็ใช้ไปเอาลูกเมีย
เสนาอำมาตย์และข้าวของทั้งหลายแห่งมัน อันมีในเมือง
เชลานครท่านนั้น มาอยู่ในเวียงโยนกนครราชธานีไชยบุรี
ศรีช้างแสนท่านนั้นแล แล้วมันก็ขับพระองค์พังเจ้าไป
เป็นแก่บ้านตั้งอยู่เวียงละศรีทวง ริมหนตะวันตกเฉียง
เหนือ ริมแม่น้ำใสภายตะวันออกเฉียงใต้ธาตุเจ้าถ้ำแก้ว
ท่านนั้น

เหตุใดแลว่าเวียงศรีทวงนั้นจา ยามพระพุทธเจ้ายัง
ทรงมานอยู่วันนั้น ยังมีขุนละผู้หนึ่งเป็นลูกบู่เจ้าลาวจกเป็น
แก่วันตอยธุงนั้น ผู้พชอละกุมโภนนั้นมาตั้งอยู่ท่านนั้น แล้ว
ส่วยค้ำแก่พระยาอชุตราชกษัตริย์เจ้าเวียงโยนกนครท่านนั้น

แล บีละสีทวง(๑) หมากพินหนวยน้อย (๑) นั้น จึงได้ชื่อว่าเวียงศรีทวงด้วยเหตุอันนั้นแล

ครั้งนั้นพระยาขอมตนนั้นขับพระองค์พังเจ้าไปเบ็นแก่บ้านอยู่ที่นั้นแล้ว ก็ให้ส่วยคำให้มันบีละสีทวงหมากพินแต่นั้นมา ไทยเราเบ็นทุกข์ทั้งเจ้าทั้งไพร่แล เหตุว่าขอมได้เบ็นเจ้าก็เบ็นทุกข์ได้หาคำท้าวคำ (๒) มาส่วยขอมแล พระองค์พังเจ้าไปเบ็นแก่บ้านอยู่เวียงศรีทวงได้บีหนึ่ง ศักราชได้ ๒๘๐ ตัว วันนั้นนางเทวีก็ประสูติลูกชายผู้หนึ่ง ให้ชื่อว่าทุกขิตกุมารแล ท่านไปตั้งอยู่เวียงศรีทวงได้ ๓ บี วันนั้น ศักราชได้ ๒๘๒ ตัว ยังมีสามเณรตนหนึ่งเบ็นชาวศรีทวงที่นมีอายุได้ ๑๙ บี แล้วท่านก็ลงไปไหว้มหาธาตุเจ้าแล้ว ก็ไปอาศัยนอนอยู่อารามหลังหนึ่งในเวียงโยนกนครในที่นั้น ในเดือน ๖ ออก ๑๔ ค่ำคืนนั้นรุ่งแจ้งแล้วเบ็นเดือน ๖ เพ็ญวันพุธ ท่านลุกแล้วก็ไหว้พระรัตนตรัยทั้งสามแล้ว ก็ถือเอาบาตรไปจะเดินบิณฑบาตได้สามเรือนแล้วลำดับไป ก็ไปถึงคุ้มน้อยแห่งพระยาขอมดำแล้ว ท่าน

---

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

(๒) หาคำท้าวคำ อีกฉะบับหนึ่งว่า "หาร่อนคำถ่าวคำ" ถ่าวว่ากลับ

ก็เข้าเพื่อจักบิณฑบาตนั้นก็ไปยืนอยู่กลางคุ้มที่นั้น กาลนั้น พระยาขอมเล็งเห็นแล้วก็ถามพวกรั้ง (๑) ทั้งหลายว่า สามเณรที่ได้มาบิณฑบาตนั้นจาพวกรั้งทั้งหลายก็ให้ว่า เทวข้าแด่ เป็นสามเณรลูกชาวศรีทวงนั้นจาครั้งนั้นพระยาขอมด่าก็โกรธแล้วกล่าวว่า ลูกข้าส่วยพลอยเข้ามาคุ้มพระองค์กูดังนี้จา สูอย่าได้เอาข้าวกูไปใส่บาตรให้มันนะเนอ ขณะนั้นเจ้าสามเณรน้อยตนนั้นได้ยินคำพระยาขอมด่ากล่าวดังนั้นแล้ว ท่านก็บังเกิดอิจฉามานะโกรธในใจ แล้วก็ถอยหนีออกจากคุ้มพระยาขอมแล้วไปยืนอยู่หนตะวันตกเฉียงเหนือแล้วก็ขึ้นสู่ดอยกู่แก้ว กระทำประทักษิณไหว้มหาธาตุเจ้าแล้วก็ยกบาตรข้าวขึ้นใส่หัวถวายให้เป็นทานแก่พระบรมธาตุทั้งบาตรทั้งข้าวนั้น ก็ตั้งคำปรารถนาว่า สาธุด้วยเดชะอันผู้ข้าได้เอาข้าวบิณฑบาตให้เป็นทานแก่พระมหาธาตุเจ้าแล้ว ทั้งนี้ไป ๗ วันภายหน้านี้ ขอให้ข้าจุติตายจากชาตินี้อันเป็นสามเณรนี้แล้ว ขอให้ข้าพเจ้าไปเอาปฏิสนธิในท้องแห่งนางเทวีแห่งคามโภชกผู้เป็นแก่บ้านศรีทวงนั้นเทอญ ครั้นว่าผู้ข้าเกิดมาพ้นจากท้องแห่งมารดา

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

แล้ว ขอให้ผู้ข้ามีรูปอันงามและประกอบด้วยกำลังมีอายุมั่นยืน ให้เป็นที่รักจำเริญใจแก่พระยาศรีทวงผู้เป็นบิดาแห่งข้าพเจ้า ครั้นว่าข้าใหญ่ขึ้นมาได้ ๑๖ ขวบเข้าแล้ว ขอให้ข้ามีชัยชนะปราบแพ้(๑) ยังพระยาขอมดำตนด้วยสวัสดีแต่เทอญ เหตุว่าพระยาขอมดำนี้อสัทธรรมใจบาปบ่มีรู้จักคุณแก้วทั้งสามแล วันนี้ก็เป็นวันอุโบสถเดือน ๖ เพ็ญแล แล้วก็บ่าวแก่เทวดาทั้งหลายว่า โภนฺโต ดูกรเทวดาเจ้าทั้งหลาย อันอยู่รักษาศาสนาและมหาธาตุเจ้าทั้งสี่นี้เป็นเค้าและรักษาบ้านเมืองทั้งมวล จะมาเป็นสักขีพยานรู้กับด้วยข้าทุกตนเทอญ ว่าดังนั้นแล้ว ก็กระทำเคารพยังมหาธาตุเจ้าเสร็จแล้วก็ลอย(๒) หนีจากช่วง(๓) มหาธาตุเจ้าที่นั้นแล้ว ก็ลงไปถึงดินดอยกู่แก้วหนตะวันออกเฉียงเหนือก็ไปนั่งอยู่ในร่มไม้ต้นหนึ่งแล้วก็บ่กินยังข้าวน้ำสักอันแล ครั้นถึง ๗ วันก็รวดจุติตายไปแล ก็ไปเอาปฏิสนธิในท้องนางเทวีพระศรีทวงวันนั้น

---

(๑) แพ้แปลว่า ชนะ ในภาษาไทยทั่วไป เว้นไทยสยาม

(๒) เห็นจะเป็น "ถอย"

(๓) บริเวณ, ควง

ราตรีจักใกล้รุ่งนางก็เห็นยังนิมิตฝันว่า ยังมีช้างเผือกตนหนึ่งมายืนอยู่ยังบริเวณบ้านที่นั้น ก็ผ่านเวียงล่องไปทางใต้ ครั้นพ้นเวียงแล้วก็ไปไล่กวดแทงคนทั้งหลาย แตกตื่นแล้วนางก็สะดุ้งตื่นขึ้นตกใจกลัว นางก็ไปเล่าให้เจ้าตนเป็นสามีฟังทุกประการ ครั้นว่าพระยาได้ยินคำแล้ว ก็รำพึงกล่าวว่าสัตว์ตัวมีบุญจักมาเกิดในท้องแห่งนางพึงมีฉะนี้แล นางจงรักษาครรภ์แห่งนางให้ดีเทอญ ว่าดังนั้นแล้ว นางก็ทรงครรภ์แต่นั้นไปถึง ๗ เดือนดังนั้น นางก็มักใคร่ได้เครื่องศาตราอาวุธทั้งหลาย ถึงจึงไปไหว้ขอพระยาตนเป็นผัวให้เอาช่างเหล็กมาแปลงเครื่องทั้งหลาย ส่วนพระยาตนเป็นผัวก็กระทำตามคำแห่งนาง เอาช่างเหล็กทั้งหลายมาตีแปลงเครื่องสาตราวุธทั้งหลาย เป็นต้นว่าดาบตาวและหอกซัดสีนาคบินไฟทั้งมวล แล้วแต่นั้นถึง ๗ เดือน นางก็อยากกินยังเลือดขอมดำติดคมดาบ นางจึงไหว้สา (๑) พระยาตนเป็นผัวแล้ว ท่านก็ใช้คนไปขวนขวายให้นางได้กินแล้ว นางก็มีใจชมชื่นยินดีมากนัก ถึงศักราช ๒๙๓

(๑) สา เป็นหางเสียงของคำว่า "ไหว้" เป็นคำติดปากของไทยเหนือ ย่อจากบาลีว่า สาธุ อันมีในคำนมัสการที่พบทางนั้นใช้กันอยู่เสมอ เป็นคำสุดท้ายของคำนมัสการ

ตัว บีกาไส้เดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ วันอาทิตย์ ยามรุ่งแจ้ง ครรภ์นางเต็มทศมาศได้ ๑๐ เดือนแล้ว นางก็ประสูติได้ลูกชายผู้หนึ่งเกิดมามีวรรณเนื้อตนอันหมดจดหามลทินมิได้เป็นดังล้างไว้สะอาดแล้ว ครั้งนั้นญาติทั้งหลายฝูงอันมีอยู่ในบ้านศรีทวงนั้น และเสนาอำมาตย์พราหมณ์ปุโรหิตก็มารับเอาแล้ว เบิกบาย(๑)นามกรเอานิมิตอันงามเหมือนดังพรหมลงมาเกิดนั้น จึงใส่ชื่อว่าพรหมกุมารนั้นแล แต่นั้นไปภายหน้าพรหมกุมารก็ขึ้นใหญ่มาได้ ๗ ปีหาพยาธิโรคามิได้ กุมารก็มีใจใคร่เล่นยังเครื่องศาตราอาวุธทั้งหลาย ก็เข้าไปอ้อนวอนขอยังพระราชบิดาให้เอาช่างเหล็กทั้งหลายมาแปงแล กาลนั้นพระยาเทนพ่อก็กระทำตามคำลูกแห่งตนทุกประการ เอาช่างทั้งหลายมาตีหอกดาบสีนาคบินไฟทั้งมวลทุกปีบ่มิได้ขาด ตลอดถึงอายุกุมารได้ ๑๓ ขวบแล้ว

ศักราชได้ ๒๑๓ ตัวปีดับไส้ เดือน ๕ ออก ๙ ค่ำ วันอังคาร ยามจะใกล้รุ่ง ครั้งนั้นพรหมกุมารท่านก็เห็นนิมิตผันว่าเทวดามากล่าวว่า ดูกรพรหมกุมาร ท่านยังใคร่ได้ยังช้างตัวเศวตดังนั้น ครั้งรุ่งแจ้งแล้วให้ท่านตัดเอาขอ

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

หอสมุดแห่งชาติ

ไม้ไล่ (๑) แล้วไปล้างหน้าเอายังน้ำแม่ของนั้นเทอญ ช้างเผือก ๓ ตัวจะล่องน้ำมาแล ครั้นว่าได้ตัวต้นนั้นจักได้ปราบทวีปทั้งสี่ ครั้นว่าได้ตัวสองนั้นจักปราบชมพูทวีปได้แท้ ครั้นว่าได้ตัวที่สามนั้นจักได้ปราบลานนาและขอมดำทั้งมวล ในกาลนั้นพรหมกุมารก็สะดุ้งตื่นขึ้นมา แล้วท่านก็เรียกเอาเด็กน้อยทั้งหลายพาไปเป็นบริวาร ๕๐ คนแล้วก็ตัดเอายังขอไม้ไล่ก็เสด็จไปล้างหน้าที่น้ำแม่ของนั้นแล้วก็พากันยังอยู่ยังผั้งน้ำที่นั้นครู่หนึ่ง กาลนั้นยังมีงูตัวหนึ่งใหญ่เท่าเทนชาว (๒) ข้าวเป็นเบือ (๓) เป็นเหลืองยาวก็ลอยล่องน้ำมาริมผั้งที่นั้น ครั้งนั้นเจ้ากุมารกับด้วยบริวารทั้งหลายเห็นแล้วก็สะดุ้งตกใจกลัวมากนัก ก็พากันสยดสยองอยู่ในที่นั้น ฝ่ายงูตัวนั้นก็เลยล่วงไปครู่หนึ่ง แล้วซ้ำล่องมาแถมอีกตัวหนึ่งใหญ่ประมาณเท่าต้นตาลนั้น มีวรรณเลื่อมสว่างทั่วทิศพึงกลัวยิ่งนักมีเนื้อตนสั้นไปทั้งมวลตัวนั้น

(๑) ชื่อไม้ชนิดหนึ่งในจำพวกไม้ไผ่ แขนงเป็นข้อดีนัก

(๒) ไม่ทราบว่าอะไร

(๓) เลื่อมพราย

วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม

ลอยน้ำล่องไปนั่นแล กาลนั้นพรหมกุมารเจ้ากมารำพึงว่า
เทวดากล่าวนิมิตให้แก่กูว่าจักมีช้างเผือก ๓ ตัวลอยล่องน้ำ
มานั้น บัดนี้กูมิได้เห็นช้างสักตัวพลอยมาเห็นแต่งู ๓ ตัว
นี่แล ชะรอยจักเป็นงู ๓ ตัวนี้และกระมังเป็นนิมิตแท้จริง
ดังนี้ว่ากูบ่เอากูบ่ได้ กล่าวถึงบริวารแห่งตนดังนี้แล้ว ดังนี้
ว่าเราจักจับคองูตัวนี้ให้ตามเราเทอญ ตายก็ตายด้วยกัน
เทอญ ว่าดังนั้นแล้วงูก็มาใกล้ในที่นั้น ท่านก็กระโดด
ลงไปจับคองูตัวนั้นแล้ว ดังนั้นหมู่บริวารทั้งหลายก็ตามลง
ไปจับตัวงูนั้นพร้อมกันแล้ว กาลนั้นงูตัวนั้นก็บังเกิดเป็นช้าง
เผือกขึ้นในบัดเดี๋ยวนั้นแล ดังนั้นพรหมกุมารเจ้ากมใจยิน
ดียิ่งนัก ท่านก็เอาขอไม้ไล่เกาะให้ออกจากแม่น้ำนั้น ช้าง
ตัวนั้นก็ได้ออกลอยไปตามน้ำมาอยู่รวมผูงนั้น ดังนั้น
ท่านก็ใช้ลูกน้องกลับคืนไปกราบทูลพระบิดาแห่งตนให้รู้
ดังนั้นพระบิดารู้แล้วก็เอาหมอมาทำนายดู หมอก็ทำนาย
ว่า ให้ได้เอาคำพูนหนึ่งตีเป็นพานแล้วไปแห่แหนน้ำหน้า
ก่อนจึงจักขึ้นจากแม่น้ำ กาลนั้นโภชกแก่บ้านผู้พ่อนั้น ก็
รับเอาช้างมาตียังคำพันหนึ่งให้เป็นพานแล้ว ก็ให้ทุกข์ต

กุมารผู้เป็นพี่นั้นเอาไปให้แก่พรหมกุมารผู้น้อง ครั้นไปถึงแล้วก็ต่อยังพานคำลูกนั้น ส่วนว่าช้างเผือกตัวนั้นได้ยินเสียงพานคำแล้ว ก็ออกจากน้ำแม่ของด้วยสวัสดีแล สถานที่ช้างทวนน้ำอยู่นั้นก็ได้ชื่อว่าควานทนนั้นแล ช้างตัวนั้นก็ให้นามชื่อว่าช้างพานคำนั้นแล

ครั้นว่าเอาช้างตัวนั้นมาถึงบ้านศรีทวงแล้ว ก็เข้าไปบอกแก่พระบิดาว่า ข้าแต่พ่อพระยาเป็นเจ้า ตั้งแต่วันนี้ไปภายหน้า ขอพ่อพระยาเป็นเจ้าอย่าได้ส่งส่วยแก่พระยาขอมตนนั้นต่อไป แม้ว่ามันจักมากระทำดังลือก็ดี จงไว้ธุระแก่ลูกเทอญ ว่าดังนี้แล้ว ในกาลนั้นคามโภชกแก่บ้านศรีทวงผู้เป็นบิดามีนามว่าพระยาคำพังนั้น ก็มีใจยินดีกับด้วยลูกยิ่งนักแล้ว ก็ให้คนทั้งหลายแปงโรงให้เป็นที่ช้างมงคลอยู่แล้ว ก็ให้ช้างคำมาตีเครื่องช้าง คือว่าภาชนะใส่หญ้าและรางทวง (๑) ขี้ทวงเยียวให้แล้วไปด้วยคำทั้งสิ้น กาลนั้นพรหมกุมารเจ้าก็แต่งให้คนอุปนิษฐไปอยู่ยังเวียงโยนกนครที่นั้น ให้ฟังข่าวร้ายข่าวดีแห่งพระยาขอมคำเปลี่ยนกันไปมาบ่มิได้ขาด ครั้งนั้นแก่บ้านศรีทวงตนพ่อก็ให้คนทั้ง

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

หลายขุดคูเวียงให้ดีแล้ว ก็แปงน้ำมาใส่ให้เต็มคูเวียง แล้ว
ก็แปงประตูหับไขให้ดีแล้ว ก็ให้ชื่อว่าเวียงพานแต่นั้นมา
ส่วนพรหมกุมารนั้นก็ให้หัดช้างมงคลตัวนั้นแล้ว ก็หัดพวก
สีนาคและบินไฟทั้งมวลไปทุกวันมิได้ขาด ตลอดมาถึงอายุ
ได้ ๑๖ ขวบ แต่นั้นมาก็มิได้ส่งส่วยแก่พระยาขอมดำต่อ
ไปถึงสามปี ครั้งนั้นพระยาขอมดำก็บังเกิดความโกรธต่อ
โภชกแก่บ้านศรีทวง จึงกล่าวแก่เสนาอำมาตย์ทั้งหลายว่า
บัดนี้ข้าส่วยเมืองศรีทวงนี้ดังลือ หาได้มาส่งส่วยเหมือนแต่
ก่อนไม่ขาดไปได้สามปีแล้ว มันพลอยกระด้างกระเดื่อง
แข็งเมืองอยู่นั้นจา สูท่านทั้งหลายจงเร่งแต่งเอารพลคนหาญ
ทั้งหลาย ให้พร้อมเสร็จในภายในสามวันนี้ เราพระองค์จัก
ไปชำระข้าศึกหมู่นี้เสีย อย่าไว้ให้เสียนามต่อไปว่าดังนั้น
แล้ว กาลนั้นไทยวนทั้งหลายอันเป็นอุปนิษัทแห่งพรหม
กุมารนั้น ได้ทราบแล้วก็รีบนำข่าวสารอันนั้นไปกราบทูล
แก่พรหมกุมาร และพระยาเจ้าคนเป็นพระบิดาให้รู้เหตุการ
สิ้นทั้งนั้น ครั้นพระยาเจ้าทั้งสองได้รู้แล้ว ก็เร่งตระเตรียม
เอายังรพลคนหาญทั้งหลาย มาไว้มีประมาณแสนหนึ่งไทย

เหล่านั้นมีมากกว่าล้านคนเท่าว่าแควันหลวงและแควันขวา
นั้นก็อยู่ใกล้พระยาขอมดำ ครั้นได้คนหาญมาแล้ว ก็ขัดสี
คันไชยอันกล้า มีมอถือธนูกับแล่งปืน แล้วก็เสด็จขึ้นขี่ช้าง
เผือกแก้วพานคำ มีหมอควานขี่พร้อมสรรพถือพานคำตีนำ
หน้ายกพลออกจากเวียงพานคำที่นั้นลงต่อรบพระยาขอมดำ
ตนนั้น ก็ไปพบกันกลางทุ่งสันชายที่นั้น ครั้งนั้นพระยาขอม
ดำปรารถนาจักต่อรบกับเจ้าพรหมกุมาร ก็ไปขี่ทันรบช้างที่
นั้นพระยาขอมดำนั้น ก็เห็นช้างมงคลพานคำณที่นั้นอัน
พรหมกุมารเจ้าขี่อยู่นั้น พระยาขอมดำก็มีความสะดุ้งตกใจ
หวั่นไปทั้งตัว แล้วก็หันหน้ากลับคืนวิ่งหนีไป ครั้งนั้นหมู่
ช้างแห่งพระยาขอมดำทั้งหลายก็แตกตื่น เหยียบย่ำหัวขอม
ดำทั้งหลายตายมากนักแตกกระจัดกระจายพ่ายหนีไปสู่เวียง
ส่วนเจ้าพรหมกุมารก็ขี่ช้างพากคนหาญเลยไล่ไปกำจัดขอม ไป
ตลอดถึงเวียงโยนกนครหลวงนั้นแล พระยาขอมดำก็พา
ลูกน้องเข้าในเวียง แล้วปิดประตูเวียงเสียทุกแห่ง ครั้ง
นั้นพรหมกุมารเจ้าก็ ไสช้าง พานคำเข้าแทงประตูเวียงทะลุ
เข้าไปกำจัดขับไล่พระยาขอมในเวียงที่นั้นผู้คนบ่าวไพร่แห่ง

พระยาขอมดำก็ฉิบหายตายมากนักแล ครั้งนั้นพระยาขอมดำก็บ่อาจจักทรงอยู่ได้ก็ขับต้อนเอาพลและลูกเมีย พาออกหนีจากเวียงโยนกเชียงแสนแล้ว ก็ล่องไปทักษิณหนใต้นั้นแล

ส่วนพรหมกุมารท่านก็ชิงช้างพานดำตัวกล้า พาเอาคนหาญไล่ติดตามกำจัดพระยาขอมดำและพวกขอมบริวารทั้งหลาย ล่วงผ่านบ้านน้อยลักขุทั้งหลายไปไกลยิ่งนัก ฝ่ายมิลักขุทั้งหลายครั้นได้เห็นแล้วยังพลโยธาก็แตกกระจัดกระจายเข้าซ่อนอยู่ในซอกห้วยราวเขาสิ้นแล พรหมกุมารกำจัดขอมไปมิได้หยุดหย่อน พ้นจากเขตแดนพ่อแห่งตนไปได้เดือนหนึ่ง ถึงแดนเมืองสาวะรัฐเก่าแต่ก่อนนั้นมิได้ย่อ ครั้งนั้นพรหมกุมารก็พักรี้พลนอนอยู่นั้นคืนหนึ่ง ส่วนพระยาอินทร์ก็เล็งดูรู้ยังเหตุอันนั้น แล้วก็มาร่ำพึงว่าพรหมกุมารนี้เที่ยวกำจัดพระยาขอมดำและพลขอมทั้งหลายไปถึงที่ใดก็มิได้หยุดหย่อนดังนี้จักฉิบหายสิ้นแล ควรกูจักโปรดเอาชีวิตชาวขอมทั้งหลายไว้เทอญ ว่าดังนั้นแล้วก็บังคับยังเทวบุตรให้ลงมาเนรมิตกำแพงหินศิลากั้นหน้าแห่งพรหมกุมารไว้ส่วนพรหมกุมารก็กลับเสียในทันใด ครั้งนั้นเหล่าขอมดำทั้งหลาย

ก็ได้ยังชีวิตพ้นจากความตายเล็กน้อย ก็พากันพ่ายหนีเลยบ
ตามลำน้ำแม่ระมิงไปไกลนักตลอดถึงริมน้ำแม่สมุทรแล้ว ก็
ไปพักอยู่กลางทุ่งหลวงแห่งหนึ่ง เป็นเขตแดนแห่งเมือง
อินทบัฐานครที่นั่นก็อยู่ประจำยังที่นั่น ครั้งนั้นส่วนพรหม
กุมารเจ้าก็ได้ชัยชนะยังขอมทั้งหลายสำเร็จแล้ว ก็เอารพล
สกลโยธาแห่งตนกลับคืนมา เก็บเอายังข้าวของเงินคำ
อันขอมทั้งหลายหากทิ้งเสียนั้น ใส่ช้างใส่ม้ากลับมาได้
๒๐ วัน ก็มาถึงเวียงโยนกนครไชยบุรีศรีช้างแสน อัน
เป็นที่อยู่เก่าแห่งขอมนั่นแล ส่วนว่าขอมนั้นย้ายหนีจากเมือง
อุโมงค์เสลานครที่อยู่เก่าแห่งมัน แล้วก็มาชิงกินเมืองโยนก
นครเชียงแสนที่นี้อยู่ได้ ๑๙ ปี พรหมกุมารเจ้าก็จัดพวก
ขอมพ่ายหนีไปอยู่ริมสมุทรสิ้น เมืองขอมก็หากนอยู่มิได้แต่
นั้นมา ครั้งนั้นพรหมกุมารก็ให้บริวารทั้งหลาย ตบแต่งยัง
เวียงโยนกนครเชียงแสนที่นั้นให้เรียบร้อยแล้ว ก็เสด็จกลับ
คืนมาสู่เวียงพานคำที่อยู่แห่งตนนั่นแล ส่วนว่าช้างแก้ว
พานคำตัวนั้น ครั้นว่าไปถึงเมืองแล้ว พรหมกุมารเจ้าก็
ลงจากหลังเปลื้องเครื่องแต่งองค์เสร็จแล้ว ก็เสด็จแล้วหนี

ออกจากเวียงพานคำไปหนอาคเนย์แล้ว ท่านก็ใช้ให้คนทั้งหลายไล่ตามไปก็เห็นยังช้างตัวนั้นกลับกลายเป็นงูไปดังเก่าก็หนีเข้าสู่ดอยไปแล้ว กาลนั้นคนทั้งหลายก็ไปไหว้สาตามเขาที่นั้น เหตุดังนั้นดอยอันนั้นตั้งอยู่กลางทุ่ง ที่นั้นจึงได้ชื่อว่าดอยช้างงูแต่นั้นมาแล

ครั้งนั้นพรหมกุมารเจ้ากับด้วยเสนาอำมาตย์ประชานราษฎร์ทั้งหลายให้แผ้วถางหนทางหลวงตั้งแต่เวียงบ้านพานคำที่นั้น ตลอดไปถึงเวียงหลวงที่เก่าแล ศักราชได้ ๒๙๙ ตัวปีกัดเส้า พระองค์พังกษัตริย์เจ้าพ่ายขอมหนีไปเป็นแต่บ้านศรีทวงอยู่นานได้ ๑๙ ปี เดือน ๙ เพ็ญวันจันทร์ก็ได้เสด็จยาตราพลโยธามาเสวยเมืองโยนกนครไชยบุรีศรีช้างแสนเวียงหลวงที่เก่า ได้เป็นมหากษัตริย์เจ้าช้าสองครั้งวันนั้นแล ครั้งนั้นท่านก็ให้พรหมกุมารตนลูกเป็นอุปราชครองเมือง ส่วนพรหมกุมารเจ้ากับด้วยยกให้ทุกขิตผู้พี่เป็นอุปราชาแสนเมือง อยู่รองมหากษัตริย์ตนพ่อนั้นแล

ที่นี้จักกล่าวด้วยกษัตริย์ทั้งหลาย ตั้งแต่พระยาสิงหนวัติราชเจ้าตนเป็นปฐมตั้งเวียงพันธุสิงห์นัดดรราช-

ธานีทั้นลำดับมาได้ ๓๕ ตน ก็มิได้เอาไพร่เมืองมาเป็นเทวีแต่สักคนแล ก็เอาแต่วงศ์เดียวกันนั้นมาทุกพระองค์ และถึงพระองค์พันนี้ก็เอาไพร่เมืองมาเป็นเทวีตลอดถึงพระองค์พังเจ้านั้นแล ครั้งนั้นท่านก็ไปขอเอาลูกพระยาเรืองแก้วเวียงไชยนารายน์เมืองมูล อันเป็นตระกูลเดียวกันแต่ชั้วพระองค์นารายน์นั้นลำดับมาได้ ๓๑ ตนมาถึงพระยาเรืองแก้วก็นเมืองนี้ มีลูกชื่อว่านางแก้วสุภานั้น ก็เอามากระทำอาวาหมงคลให้แก่พระองค์พรหมราชเจ้าตนเป็นราชบุตรนั้นแล ครั้งนั้นพระองค์พรหมกุมารเจ้าก็มารำพึงว่า กลัวข้าศึกเก่าขอมทั้งหลายนั้นพลิกคืนมาเบียดเบียนพระยาเจ้าตนเป็นบิดาแห่งตนต่อไปภายหน้า ก็ขออนุญาตกับด้วยพระเจ้าตนเป็นพ่อ แล้วจักไปตั้งเวียงเกตอยู่นั้นเล เดือน ๒ เพ็ญวันพุธพระองค์พรหมราชเจ้า ก็เอานางเทวีและยศบริวารแห่งตนได้แล้ว ก็เสด็จไปตั้งเวียงอยู่ฝ่ายน้ำกุกกุฏนทีทักษิณสถานกำใต้ ครั้นไปถึงแล้ว ก็ขุดคูเวียงให้เป็นเวียงอันมั่นคงดีแล้ว ก็เข้าตั้งอยู่ในที่นั้นเรียกว่าเวียงไชยปราการนั้นแล ลุกแต่เวียงโยนกนครหลวงไปหาเวียงไชยปราการนั้นไกลกันคืนทางหนึ่ง และในเวียงลูกนี้คือว่า

เวียงโยนกนครหลวงหนึ่ง เวียงไชยนารายน์แคว้นขวาหนึ่ง เวียงไชยปราการหนึ่ง เวียงบ้านพานคำแคว้นซ้ายหนึ่ง เวียงบ้านพานคำแคว้นซ้ายหนึ่ง ก็ตั้งอยู่ปานกลางและนาติดกันพอแม่ไก่ล่าถึงกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวแล

กาลนั้นศาสนาพระพุทธเจ้าล่วงไปได้ ๙๔๙ พรรษา ยังมีมหาเถรเจ้าตนหนึ่งชื่อพุทธโฆษาจารย์ อยู่บ้านโกศลยังเมืองสุธรรมวดีฝ่ายน้ำแม่คงคาตะวันตก ท่านก็ลงไปม้าง[1] ธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ในมหาปราสาทในลังกาทวีป จักเอามาแผ่อยู่ในทวีปตั้งแต่เมืองไชยปราการแล้วได้ ๓ ปี ถึงศักราชได้ ๓๐๒ ตัว ปีเถาะ ไจ้ เดือน ๖ ออก ๙ ค่ำ วันจันทร์ มหาพุทธโฆษาเถรเจ้ายกเอาธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์แหล่าดับมายังเมืองสุธรรมวดีหงษาวดีและภูกามมลราชทั้งมวล อ้อมมาถึงเมืองโยนกไชยบุรีศรีช้างแสนทันนี้ พระมหาเถรเจ้าตนนี้ก็นิมนต์เอาพระมหาธาตุกระดูกหน้าผากแห่งพระพุทธเจ้าแต่ลังกาทั้งสามสถาน คือว่ามหันตา มัชฌิมา ขุททกา

---

๑) ล้าง, ชำระ

ทั้งปวงมี ๑๖ พระองค์ ครั้งนั้นพระพังคราชกษัตริย์เป็น
ประธานและพระไชยนารายน์กับทั้งพระองค์พรหมราชเจ้า
ก็พร้อมกันกระทำพระโกศเงินพระโกศทอง รับเอายังพระ
โกศแก้วใส่พระบรมธาตุนั้นแล้ว มหาพุทธโฆษาเถรเจ้า
ก็เอาธาตุเจ้าให้พระยาเรือนแก้วนั้นมหันตาองค์หนึ่ง มัชฌิ-
มาสององค์แล้ว ให้มหาเถรเจ้าตนชื่อว่ายากะเป็นประธาน
และพระยาเรือนแก้วให้ พร้อมกันเอาไปบรรจุไว้กลางเวียง
ไชยนารายน์เมืองมูลนั้น ชื่อว่า ธาตุเจ้าจอมทองนั้นแล
ส่วนว่ามหาพุทธโฆษาเถรเจ้าเป็นประธาน และพระองค์
พังกษัตริย์เจ้าและพระองค์พรหมราชเจ้าก็พร้อมกันนิมนต์
เอายังพระบรมธาตุเจ้าทั้งสามสถานรวม ๑๑ พระองค์ก็ หาม
พระโกศมหาธาตุเจ้าไปบรรจุไว้ยังดอยน้อยที่หนึ่งที่พระพุทธ
เจ้าฐาปนาเกศาธาตุเจ้าแล้ว ก็ทำนายว่าภายหน้าจักได้ชื่อ
ว่าจอมกิตติแล แล้วก็พร้อมกันก่อเจดีย์กว้าง ๓ วา สูง ๖ วา
๒ ศอก ในเดือน ๖ เพ็ญวันจันทร์ก็สำเร็จบริบูรณ์แล
ให้ฉลองพร้อมกันทั้งสองหลังคือว่า จอมกิตติและจอมทอง
กลางเวียงไชยนารายน์ที่หนึ่ง ณ วัน เดือน ๗ เพ็ญวันพุธ
ท่านให้เป็นมหาปางอันใหญ่บริบูรณ์แล้ว มหาเถรเจ้าลำดับ

แจกไปทำพระพุทธเจ้าแจกไปทุกประเทศราช ส่วนพระยามหากษัตริยเจ้าทั้งสามพ่อลูกก็เสด็จไปสู่เวียงแห่งตนแล้วก็อยู่กระทำบุญให้ท่านบ่มิได้ขาด ศักราช ๓๔๔ ตัวปีดับเข้าพระองค์พังเจ้ากินเมืองนานได้ ๕๙ ปี อายุได้ ๗๖ ปีก็จุติตายไป

ยกเอาอุปราชาทุกขิตตนลูกอายุได้ ๕๔ ปีขึ้นเสวยราชสมบัติเมืองนครโยนกเชียงแสนสืบต่อไป พุทธศักราชล่วงไปได้ ๙๖๘ พระวรรษาศักราชได้ ๓๔๙ ตัวปีกดไจ้ทุกขิตพระองค์กินเมืองได้ ๑๖ ปี อายุท่านได้ ๗๐ ปีก็จุติตายไปแล

ยกเอาพระองค์มหาวรรณตนลูกมีอายุได้ ๔๖ ปี ขึ้นเสวยราชสมบัติเมือง โยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนแทนสืบต่อไป ส่วนพระองค์พรหมราชเจ้าตนเป็นน้าท่านก็อยู่เสวยเมืองไชยปราการที่นั่นมิได้กลับคืนมากินเวียงโยนกนครหลวงแล บ้านเมืองทั้งปวงก็รุ่งเรืองตลอดมาเป็นลำดับ พระองค์พรหมราชเจ้าเป็นต้นศาสนา บ้านเมืองทั้งปวงก็น้อมนำมาสู่มหากษัตริย์ ประดุจดังบิดาให้ได้เป็นกษัตริยเจ้าแห่งล้านนาไทยถ้วนสองปีดังเก่าวันนั้นแล พระองค์

สร้างเวียงไชยปราการแล้ว อยู่เสวยมานานได้ ๕๙ ปีบ่มี สัง(๑) มาราวีหึงสาเบียดเบียนแล ศักราชได้ ๔๕๖ ตัวปีเม็งเม็ด พระองค์พรหมราชเจ้ามีอายุได้ ๗๗ ปีก็ถึงซึ่งทิวงคตไปแล แล้วยกเอาพระองค์ไชยสิริตนลูก มีอายุได้ ๔๘ ปีขึ้นเสวยราชสมบัติยังเวียงไชยปราการที่นั้นสืบต่อไป พระไชยสิริเสวยเมืองมาได้ ๗ ปี เมืองโยนกนครศรีช้างแสนและเวียงไชยปราการทั้งสองนั้น ก็รุ่งเรืองล้อชาปรากฏไปทั่วทิศานุทิศ ครั้งนั้นยังมีกษัตริย์ตนหนึ่งเป็นใหญ่ในเมืองสุธรรมวดีเมืองเมง อันมีหนหรดีฝ่ายน้ำแม่คงก้าตะวันตก ยกเอารี้พลข้ามน้ำแม่คงมาตั้งค่ายล้านเจ็ดแสน เพื่อจักมารบเอาเวียงไชยปราการที่นั้น มาทางศรีสัตนามอันมีลัทธิทั้งหลายก็มาไหว้บอกกล่าวแก่พระองค์ไชยสิริเจ้า ครั้นพระองค์รู้ข่าวสารอันนั้นแล้วก็เร่งใช้ให้ไปไหว้สาปฏิบัติแก่กษัตริย์เจ้าตนเป็นลูกลุง ยังเวียงโยนกไชยบุรีศรีช้างแสนหลวงที่นั้นให้รู้เหตุการณ์นั้น แล้วขอเอากำลังหัวศึกทั้งมวลได้แล้ว ก็เร่งเกณฑ์เอาคนศึกทั้งสองเวียงนั้น ได้มากแล้วเดินกระบวนทัพออกจากเวียง ณ วันอังคาร เดือน ๘ ออกค่ำ ๑ ก็แต่ให้ขุนแก้วขุนหาญทั้งหลายยกกำลัง

(๑) สิ่งใด, อะไร

ออกไปต้อนรับข้าศึกแห่งเมืองสุธรรมวดีทัดยยุนน้ำห้วย-เปล้าโปร่งมอญนั้นแล ศึกแห่งพระสุธรรมวดีนั้น ก็แข็งแรงนักกล้าล่วงหน้าล่วงหลังเข้ามา เหตุว่าท่านมีระบุ (๑) นักศึกเหล่านั้น ก็ทอรนา (๒) ระบุหลวงท่านบ่ได้คนท่านมาทั้งวันทั้งคืนได้เดือนหนึ่ง ก็ใช้มาไหว้สาพระยาพรหมไชยสิริราชเจ้า ว่าบัดนี้ผู้ข้าทั้งหลายรบท่านก็บ่ได้ชัยชนะท่านก็ล้าเข้ามาถึงบ่าสี่ถอยและหนองชวางหินเสียแล้ว ก็เหมือนจักถึงเวียงนั้นแล ขอให้องค์เป็นเจ้าการุณารับและเทอญ ครั้งนั้นพระองค์ไชยสรเจ้าก็กล่าวว่าเราบ่ได้เป็นข้าผู้ใดแล เรียกเอาหมอมาถามอยชาตาเมืองเราดูจักร้ายดีประการใด ครั้งนั้นหมอดูแล้วก็ทำนายว่ามหาราชาเจ้าชาตาเวียงเราลุกนี้ถูกสูญ สามถานเดราะห์ร้ายตกพูมเหมือนจักได้เป็นข้าท่าน ถามเชื่อนนกจักเสียเมืองเป็นมั่นคง ขอให้องค์พระเป็นเจ้าพิจารณารับเทอญ พระองค์ไชยสิริเจ้าได้ทราบเหตุดังนั้น ก็กล่าวว่าเราบ่ได้เป็นข้าผู้ใด เราจักสละเมืองให้เขาเสียนั้นก็เห็นจักสมควรแล้วก็บ่าวร้องเสนาอำมาตย์ประชานราษฎร์ทั้งหลาย ให้ตำเอาข้าวใส่ไถ้ใส่ถุงพอประมาณแล้ว ศักราชได้ ๓๖๖ ตัวปีเมิงไส้ศาสนา

(๑) บีนใหญ่ (โวหารเก่าแก่ในหนังสือต่างๆทางเวียงจันทร์เรียกสมุ่)
(๒) ทน. สู้

พระพุทธเจ้าล่วงไปพันเต็มบริบูรณ์นั้นเดือน ๘ แรมค่ำ ๑ วันพฤหัสบดี ท่านก็มีอาชญาให้ไปปองเอาตนครัวหนีไปนั้นแล กาลนั้นส่วนว่าพระยาสุธรรมวดีก็มาได้เวียงเปล่าหามีผู้คนไม่ เห็นแต่เถ้าไฟไหม้ข้าวและเรือนนั้นก็บ่อาจจักตามไปได้ ก็พาเอารี้พลโยธาหนีกลับคืนเมืองหาบ้านเมืองนั้นแต่ ส่วนพระองค์ไชยสีรีเจ้าก็ปองเอาตนครัวหนีไป จักหนีไปหาเวียงโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนหลวงนั้น ก็ไปบ่ได้เหตุว่าฝนตกน้ำแม่กุกกุฏนี้นองมากนัก ก็พากันพ่ายหนีไปทางตะวันออก ล่องใต้ไปทางผาหมื่นผาแสนแล้วล่องไปทางตะวันออก เข้าชมพู คือ ว่าดอยด้วยนั้นก็อยู่บ่ได้กลัวข้าศึกจะติดตามมาทัน ก็พากันหนีไปทางตะวันออกนานได้เดือน ๑ ก็ไปถึงที่พระยาพรหมราชตนพ่อแห่งท่านไล่ขอมไปถึงที่นั้น

ครั้งนั้นกล่าวถึงท้าวพระยาอินทร์ ครั้นพระยาอินทร์ได้ทราบเหตุการณ์ดังนั้น ก็ลงมาแปรมิตเป็นตาผ้าขาวตนหนึ่ง แล้วก็มาอยู่ใกล้ช้างที่นั่งกล่าวว่า ดูกร มหาราชท่านจงตั้งเมืองอยู่ฐานะที่นี้เถอญ เป็นชัยภูมิดีบ่มีข้าศึกศัตรูจักมาเบียดเบียนท่านแต ว่าดังนั้นแล้ว พระยาอินทร์

ก็กลับหายไปในกาลนั้น พระองค์กับยังหมู่บริวารอยู่ที่นั้น สามวันแล้ว เดือน ๙ แรม ๔ ค่ำ วันอังคาร ท่านก็สร้างเวียงอยู่ที่นั้นแล้ว เรียกชื่อว่าเมืองกำแพงเพชรนั้นแล เหตุเอานิมิตพระยาอินทร์เนรมิตกำแพงหินกั้นพรหมกุมารผู้เป็นพี่ราชบิดาของท่าน ครั้งเมื่อไล่พระยาขอมดำไปนั้นแล มีคนแสนครัวก็ตั้งอยู่รมน้ำแม่ระมิงตราบเถิงสบแลก็เปลี่ยนนามว่าพระองค์ไชยสิริเชียงแสนนั้นแล แต่นั้นมา มหากษัตริย์เจ้าทั้งสองเมืองพี่น้องก็พลัดพรากไกลกันไปแต่นั้นมา กษัตริย์ไทยเราเลยแตกเป็นสองกษัตริย์แต่นั้นมา เวียงไชยปราการแต่วันใต้ก็รกร้างบ่มีผู้คนแต่นั้นมาแล ศักราชได้ ๔๖๙ ตัวปีกดสัน พระองค์มหาวรรณเจ้ากินเมืองนานได้ ๒๑ ปี อายุได้ ๖๗ ปี แล้วก็จุติตายไปแล

ยกเอาพระองค์มหาชัยชนะเจ้าตนลูกมีอายุได้๔๒ปี ขึ้นเป็นกษัตริย์เสวยเมืองแทน ในเมืองโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนแทบสืบไปศักราชได้ ๔๖๗ ตัวปีเมิงเม้า ศาสนาพระพุทธเจ้าล่วงไปได้ ๑๐๐๓ ปี พระองค์มหาชัยชนะเป็นกษัตริย์มาได้ปีหนึ่งอายุได้ ๗๐ ปี เดือน ๗ แรม ๗ ค่ำ วันเสาร์ ครั้งนั้นคนทั้งหลายก็ไปเที่ยวยังแม่น้ำกุกกุฏ

นที่ได้เห็นยังปลาตะเพียนเผือกตัวหนึ่ง ใหญ่เท่าต้นตาล ยาวประมาณ ๗ วา แล้วเขาก็พากันไปทุบปลาตัวนั้นตาย แล้ว ก็พากันลากมาถวายมหากษัตริย์เจ้า พระองค์ก็มีอาชญาให้ตัดเป็นท่อนแจกกันกินทั่วทั้งเวียงนั้นแล ครั้นว่าบริโภคกันเสร็จแล้วดังนั้น สุริยอาทิตย์ก็ตกไปแล้ว ก็ได้ยินเสียงเหมือนดังแผ่นดินดังสนั่นหวั่นไหว ประดุจดังว่าเวียงโยนกนครหลวงที่นี้จักเกลื่อนจักพังไปนั้นแล แล้วก็หายไปครั้งหนึ่ง ครั้นถึงมัชฌิมยามก็ซ้ำดังมาเป็นคำรบสองแล้วก็หายนั้นแล ถึงปัจฉิมยามก็ซ้ำดังมาอีกเป็นคำรบสาม หนที่สามนี้ดังยิ่งกว่าทุกครั้งทุกคราวที่ได้ยินมาแล้ว กาลนั้นเวียงโยนกนครหลวงที่นี้ก็ยุบจมลงเกิดเป็นหนองอันใหญ่ ยามนั้นคนทั้งหลายอันมีในเวียงที่นั้น มีพระมหากษัตริย์เป็นประธาน ก็วินาศฉิบหายตกไปในน้ำที่นั้นสิ้น ยังเหลืออยู่แต่เรือนยายแม่หม้ายเฒ่าหลังเดียวนั้นแล คืนนั้นรุ่งแจ้งแล้วดังนั้นขุนพันนาและนายบ้านทั้งหลายอันอยู่นอกเวียงนั้น เขาก็กล่าวกันว่าในคืนที่แล้วไปนี้ เป็นเหตุสิ่งใดได้ยินเสียงเหมือนดังเสียงฟ้าร้องสนั่นหวั่นไหวไปทั่วทั้งเวียง ควรเราทั้งหลายจะเข้าไปปฏิบัติดูให้รู้แจ้งว่า

ดังนั้นแล้ว ขุนพันนาและนายบ้านทั้งหลายครั้นบริโภคข้าวงายเสร็จแล้ว ต่างก็พากันเข้ามาสู่เวียงเพื่อจักดูยังเหตุการณ์นั้นๆ ครั้นมาถึงแล้วก็มิได้เห็นสิ่งใด เห็นแต่น้ำท่วมไปทั้งนั้น กับเห็นเรือนยายแม่หม้ายเฒ่าหลังหนึ่ง เขาก็พร้อมกันเรียกเอายายแม่หม้ายเฒ่านั้นมาแล้ว ก็ถามว่า ดูกรแม่เฒ่า เป็นเหตุการณ์อย่างใดเวียงและเจ้านายของเราจึงจมลงฉิบหายเสียสิ้นดังนี้ บ้ายังได้รู้เห็นเหตุการณ์สิ่งใดจาทาลนั้นยายเฒ่าแก่ก็ขานว่า เออ บ้าก็ยังรู้ดังกล่าวแล ในวันวานนี้เจ้านายทั้งหลายท่านก็เอาปลาตะเพียนเผือกตัวหนึ่ง มาถวายพระมหาอุปราช ก็เอาปลานั้นแจกจ่ายกันกินทั่วทั้งเวียง ในวันนั้นถึงเวลาเย็นมายังมีมานพชายหนุ่มผู้หนึ่งลูกท่าใดมาก็บ่รู้ ก็มาขอจอดเรือนบ้าท่านแล้วบ้าก็เอาข้าวน้ำให้เขาบริโภค เขาก็มิได้บริโภคยังอาหารของบ้าเขา ก็ถามบ้าว่า ดูกรบ้าชาวเวียงทั้งหลายเอาสิ่งใดมาบริโภคดูหอมยังนักทั่วทั้งเวียงนี้จา บ้าก็บอกเขาว่าชาวเมืองทั้งหลายได้ปลาตะเพียนเผือกใหญ่ตัวหนึ่งมาแบ่งกันกินทั่วทั้งเวียงว่าดังนั้นมานพผู้นั้นถามว่า บ้ายังได้กินกับเขาหรือว่ามิได้กินนั้นจา บ้าก็กล่าวว่า บ้านี้เป็นคนเฒ่าคนแก่เป็นแม่ร้าง

แม่หม้าย บ่มีลูกมีหลานผู้ใดใครเขาจะให้บ้ากินหลานเอ๋ย มานพผู้นั้นกล่าวแก่บ้าว่า บ้ามิได้กินก็ดีแล้ว บ้าอย่าได้อยากกินกับเขาเทอญว่าดังนั้นแล้ว ประมาณครู่หนึ่งมานพก็กล่าวว่า ข้าจักไปเที่ยวสักครู่หนึ่ง พอมานพผู้นั้นจะไปก็กล่าวสั่งกับยายแม่หม้ายว่า ถ้าหากหลานไปแล้วมีเหตุการณ์สิ่งใดบังเกิดขึ้นก็ดี ถ้ามิได้เห็นหน้าหลานอย่าได้ลงเรือนไปแห่งใด ว่าดังนั้นแล้วก็หนีไป แล้วบ้านก็เข้าไปนอนอยู่ประมาณครู่หนึ่ง แล้วก็ได้ยินเสียงดังสนั่นหวั่นไหวเป็นดังเรือนหล่มลงไปเป็นที่กว้างยิ่งนัก ก็ลุกจากที่นอนขึ้นแล้วก็มาคิดแต่ในใจถึงคำซึ่งมานพผู้นั้นสั่งไว้ ก็กลับเข้านอนเสียดังเก่า เสียงอันนั้นก็ดังไปถึงกลางคืนค่ำเช้าดังมาถึงสองที บ้าก็ลุกออกไปดูถึงประตูเรือน ก็คิดถึงคำหลานผู้นั้นอีกครั้งหนึ่ง ก็กลับเข้ามานอนเป็นคำรบสองเสียงอันนั้นก็ดังไป ๆ จวนถึงย่ำรุ่งยิ่งดังกว่าแต่เก่าก่อน บ้าก็ยิ่งกลัวหนักขึ้น ก็ลุกออกไปถึงหัวบันไดก็มองไปทางทิศใต้ทิศเหนือก็เห็นแต่น้ำท่วมไปตลอดทั้งเวียง ขุนพันนาและนายบ้านทั้งหลายก็ถามว่า ปลาตะเพียนเผือกตัวนั้นโตประมาณเท่าใดจา ย่าเฒ่าแก่ก็กล่าวว่าเท่าใดก็มิได้เห็นปลาตัวนั้น แต่ว่า

เขาทั้งหลายได้ลากเอาปลาตัวนั้นมาพอเป็นทางน้ำว่าดังนั้น ทั้งนกได้ชื่อว่าแม่น้ำลากแต่นั้นมาแล เมื่อนั้นเขาโจทนากันว่าประมาทคนเฒ่านี้ผิดแท้หนอ บ่ควรเราจักประมาทว่าดังนั้นแล้ว เขาก็พร้อมกันเอายายเฒ่าผู้นั้นไปเลี้ยงดูเสียให้บริบูรณ์แล้ว เขาก็กลัวแต่ว่าท้าวพระยาต่างประเทศประการหนึ่งเขาก็กลัวแต่พระยาเวียงไชยนารายน์เมืองมูลแคว้นขวานั้นมาชิงเอาราชสมบัติบ้านเมืองแล ครั้งนั้นพระยาสร้อยหล้าลูกพระยาสร้อยฟ้าก็นเวียงไชยนารายน์ทั้งนั้นต่อกันมาบ่มิได้ขาด เหตุดังนั้นเขาก็ปรึกษาพร้อมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว ก็ยกเอาโภชกแก่บ้านบุ่มผู้หนึ่งชื่อว่า ขุนลังนั้นให้เป็นใหญ่แก่เขาทั้งปวง ศักราช ได้ ๓๗๖ ตัวปีเมิงเม่า เดือน ๘ ออก ๗ ค่ำ วันอังคาร เขาทั้งหลายก็พร้อมกันสร้างเวียงลูกหนึ่งริมผั่งน้ำแม่ของ ก้าตะวันตกมหนตะวันออกเวียงโยนกนครเก่าคือ ว่าเวียงอันจมลงไปแลครั้นสร้างบริบูรณ์แล้วก็ให้ขุนลังตั้งอยู่เป็นใหญ่แก่บ้านเมืองแห่งเขาแล้ว ก็เรียกว่าเวียงปรึกษานั้นแล แต่นั้นมามหากษัตริย์เจ้าอันเสวยราชสมบัติเมืองโยนกนครเชียงแสนทั้งแต่ปฐมมหาสิงหนวัติกุมารเป็นต้นมา ตั้งให้เป็นเมืองพันธุ

ม.ส
959.3
ป 247
ม.33 ว.3685

สิงหนติ์นคร(๑) ลำดับสืบสายมาได้ ๔๕ ราชวงศ์ และมา สันเสียคราวนี้แล แต่นี้ไปภายหน้าวงศามหากษัตริย์กเป็นอันสันสุดลง

ตั้งแต่นี้ต่อไปไพร่แต่งเมืองต่อไปแล ศักราชได้ ๓๗๘ ตัวปีกัดไส้ขุนลังนี้นได้เป็นเจ้าเมืองแล้วก็ชักชวนไพร่บ้านพลเมืองทั้งหลาย ก่อสร้างมหาเจดีย์กวมที่พระ-พุทธเจ้ามานอน แล้วเอาเกศาธาตุบรรจุไว้ที่นี้ พระองค์ทำนายว่า สถานที่นี้จักได้ชื่อว่าธาตุเจ้าดอยชันนี้แล ก็ในที่จอมใกล้เวียงแห่งตนนี้นแล กระทำเสร็จแล้วก็ฉลองทำบุญให้ทานสำเร็จบริบูรณ์เดือน ๖ เพ็ญวันศุกร์ ศักราชได้ ๓๘๖ ตัวปีเม็งเม้า ขุนลังกินเมืองมาได้ ๑๑ ปีก็จุติตายไปแล ยังมีนายบ้านผู้หนึ่งชื่อว่าขุนชางชนกินเมืองต่อไปได้ ๗ ปี ศักราชได้ ๔๙๒ ตัวก็จุติตายไปแล ขุนลานชนกินเมืองต่อไปได้ ๙ ปี ศักราชได้ ๕๐๐ ตัวปีลวงเม้าก็จุติตายไป ขุนทานกินต่อไปได้ ๘ ปีศักราชได้ ๕๐๗ตัวปีเม็งเล้าก็จุติตายไป ขุนตามกินต่อไปนานได้ ๑๐ ปี ศักราชได้ ๕๑๖ ตัวปีระวายชงก็จุติตายไป ขุนตนกิน

(๑) บางแห่งก็เป็นนาคพันธุ์สิงหนวตินคร

เมืองต่อไปได้ ๕ ปีก็จุติไปแล ขุนติมกินเมืองต่อไปศักราช ได้ ๕๒๐ ตัวกินนานได้๗ ปีก็ตายไปแล ขุนแตงกินต่อไป ได้ ๕ ปีศักราชได้ ๕๓๐ ตัวก็ตายไปแล ขุนจันกินต่อไป ได้ ๔ ปีศักราชได้ ๕๓๓ ตัวตาย ขุนคงกินต่อไปได้ ๕ ปี ศักราชได้ ๕๓๗ ตัวตาย ขุนจอมกินต่อไปได้ ๖ ปีศักราช ได้ ๕๔๑ ตัวตาย ขุนชงกินต่อไปได้ ๓ ปีตาย ขุนชิงกิน ต่อไปได้ ๘ ปี ศักราชได้ ๕๕๐ ตัวปีระวายไจ้ก็จุติไป ขุนอิทธิกินต่อไปได้๔ ปีตาย ขุนสุทธิกินต่อไปได้๕ ปีตาย ขุนสุขกินต่อไปได้ ๒ ปีมาถึงศักราชได้ ๕๕๙ ตัวปีเบิกเสด ท้งมวลรวมได้ ๑๑ เช่นขุนกินเมืองแล ตั้งแต่ศักราช ๑๑๑๘ พระวรรษานั้นมาตลอดถึงศักราช ๕๕๙ ตัวนั้น ชาติเชื้อขัตติยราชวงศ์มหากษัตริย์ อันเสวยราชสมบัติใน เมืองโยนกนครนั้น แต่เช่นสิงหนวัติราชกุมารปฐมกษัตริย์ ลำดับมานั้น กสันสุดหมื่นหมองบ่รุ่งเรืองมาแล กล่าวร้อง ตำนานนิทานเมืองโยนกนคร ท้งมวลตั้งแต่ ปฐมมูลสิงหนว ติราชกุมาร มาแต่เมืองราชคฤห์หลวงไทยเทศมาตั้งให้เป็น เมืองพันธุสิงหนินคร ตลอดมาถึงพระพุทธเจ้าแห่งเรา ได้ตรัสสัพพัญญุตญาณแล้วเสด็จมาโปรดในที่นั้น ครั้นต่อ

มาก็กลายเป็นเมืองโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสน ตลอดมาถึงตั้งเป็นเวียงปรึกษา และอยู่มาได้ ๙๓ ปีนั้นแล กล่าวตำนานเมืองโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนก็สิ้นห้อง(๑) หนึ่งแต่เท่านี้ก่อนแล

พระพุทธเจ้าแห่งเรานิพพานไปได้ปีหนึ่ง โบราณศักราชได้ ๔๒๐ ตัวพระยาอชาตศัตรูเมืองราชคฤห์ตัดเสียครั้งหนึ่งแล้ว ตั้งไว้ตัวหนึ่งในกัดแมดลำดับไปถึงบีระวายสันศักราชได้ ๙๙ ตัว อรหันตาทำทุติยสังคายนาธรรมยังเมืองเวสาลี ศาสนาล่วงไปได้ ๒๑๙ ศักราชได้ ๒๑๗ ตัว พระยาศรีธรรมอโศกราชได้ปราบชมพูทวีปศักราชได้๒๒๓ ตัว มหาโมคคลีบุตรเถรเจ้ากระทำตติยสังคายนาธรรม ศักราชล่วงไป ๖๔ ตัวบเบกย์ พระยาตรจกขุตัดเสียแล้วตั้งทุติยศักราชไว้ตัวหนึ่ง ลำดับไปทุติยศักราชล่วงไปได้ ๙๖๐ ตัว พระพุทธเจ้านิพพานไปได้ ๑๑๙๒ พรรษาวันนั้น ยังมมหานครอันหนึ่งมหนอาคเนย์กับราชธานีทั้งปวงมีพันเมือง มีขัตติยราชวงศาหากหมดสิ้นไปหา

(๑) ตอน

ท้าวพระยาที่จะสืบต่อไปมิได้ทั้งพันเมือง มีเมืองยวนเชียง-แสนเป็นประธาน อาพวี ๑ จุลณี ๑ จันทบุรี ๑ โกสัมพี ๑ หงษาวดี ๑ กลิงคราช ๑ สังกศา ๑ เท่านี้เป็นประธานแล ครั้งนั้นยังมีพระยาตนหนึ่งชื่อว่าอนุรุธธรรมราชเป็นใหญ่ในเมืองมลราชและเป็นใหญ่กว่าเมืองทั้งหลาย สมัยนั้นเมืองใหญ่ทั้งหลายในชมพูทวีปมี ๘,๔๐๐ เมือง ที่มีท้าวพระยามหากษัตริย์นั้นก็พร้อมกันณที่พระยาธรรมตนนั้นสิ้นทุกเมือง ที่นั้นพระยาอินทร์ก็ใช้ยังเทวบุตรตนหนึ่งลงบอกให้พระยาธรรมิกราชตนนั้นว่า ให้ได้ตัดศีรษะราชเสียนั้นแล ครั้งนั้นท้าวพระยามหากษัตริย์ทั้งหลายก็ไปพร้อมกันไว้สาพระยาธรรมิกราชว่า เมืองไทยยวนทั้งหลายมีพันเมือง เขาหาเจ้าที่จะครองเมืองมิได้ เขาก็ได้มาพร้อมในที่นี้ กาลนั้นพระยาธรรมอนุรุธก็เจรจากับด้วยเทวบุตรตนนั้นว่า ขอเทวบุตรเจ้าจงหาท้าวพระ-ยาตนมีบุญสมภารควรเป็นขัตติยราชวงศานั้นให้แก่เขาด้วยเทอญ ว่าดังนั้นแล้วเทวบุตรตนนั้นก็เสด็จกลับไปกราบทูลแก่พระยาอินทร์ตนเป็นใหญ่ให้รู้แจ้งเหตุการณ์ดังนั้นแล้ว พระยาอินทร์ก็จึงให้ปฏิญญาณแก่เทวบุตรทั้งหลายพันตน

มีละจังกราชเทวบุตรเป็นประธาน ให้ลงมาเอาปฏิสนธิโอปปาติกเป็นเจ้าในพันเมืองแล แล้วก็ใช้มาตลีเทวบุตรลงมายืนอยู่ยังอากาศ บ่าวร้องแก่คนทั้งหลายฝูงอันอยู่ยังเวียงปรึกษาเชียงแสนทั้นนั้นว่า ๗ วันข้างหน้านี้ละจังกราชเทวบุตรจักลงมาเป็นเจ้าแก่สูท่านทั้งหลาย สูท่านทั้งหลายจึงเอารถไปสู่หนเหนือแห่งเวียงสูนประมาณพันวา คอยท่ารับเอาเทอญ ว่าดังนั้นแล้วมาตลีเทวบุตรก็กลับคืนยังที่อยู่แห่งตนนั้นแล กาลนั้นชาวเวียงทั้งหลายจึงปรึกษากันว่า เราควรจะกระทำตามคำแห่งเทวบุตรหากมาบอกกล่าวนั้นทุกประการ กาลนั้นละจังกราชเทวบุตรตนนั้น ก็พร้อมด้วยบริวารมีเทวดาและเทวบุตรทั้งหลายพันตนก่ายเกิน (๑) เงินลงมาแต่จอมเขายุคนธร มาสู่ต้นไม้หมากทันต้นหนึ่งแล้ว ละจังกเทวบุตรพร้อมด้วยบริวารทั้งหลายพันหนึ่ง ก็ยืนอยู่เหนือแท่นเงินอันหนึ่งร้องกล่าวแก่คนทั้งหลายว่า เรานี้ชื่อว่าละจังกภุมเทวดา จักมาเป็นเจ้าสั่งสอนสูท่านทั้งหลาย ว่าดังนั้นแล้ว ก็อันตรธานกลับ

(๑) พระองค์. เกริน

ห้ายเสียจากที่อันเป็นเทวบุตรเทวดานั้น แล้วก็เอาโอปปาติกชาติเหนือแท่นเงินลูกหนึ่งอันมีภายใต้ร่มไม้หมากทันที่นั้น แล้วก็เกิดเป็นมนุษยชาติใหญ่ประมาณ ๑๖ ปีพร้อมด้วยราชธิดานั้นแล ส่วนว่าเหรัญญเสนียา (๑) เกินเงินอันกสูญหายไปแล ฝ่ายชาวเวียงปรึกษาทั้งมวลก็พร้อมกันอาราธนาขันชีราชรถอัญเชิญมาสู่เวียงแห่งเขาแล้ว ก็อุสาราชาภิเศกให้เป็นเจ้าแก่เขาทั้งหลาย ไทยเมืองทั้งมวลในกาลนั้นแล ท่านก็รับเอาคำพระยาอินทร์และพระยาธรรมอนุรุธมาแล้ว ก็บ่าวร้องท้าวพระยาทั้งหลายมี ๙๙๙ เมือง มีแต่เมืองหริภุญไชยกับเมืองสุโขทัยเท่านั้นมิได้มา เหลือจากนั้นก็มาพร้อมกันกับด้วยพระยาลาวเจ้าสนแล ท่านก็ตัดศักราชอันพระยาตรีจักขุตั้งไว้ได้ ๕๖๐ ตัวนั้นเสียในวันกลางคืนเดือน ๕ ออกค่ำ ๑ วันอาทิตย์ยามจักใกล้รุ่งแล้วตั้งศักราชใหม่ไว้ตัว ๑ ยามรุ่งแจ้งแล้วเป็นตติยศักราชตกปีใหม่ปีกัดได้นั้นแล้ แล้วก็ผ่อ (๒) ขึ้นเมือภายบนเห็นเกิน

(๑) บันได

(๒) มองดู

เงินนั้นก่อยผุดขึ้นเมื่อบ่เสียง(๑)ยังเห็นเงื่อนยังอยู่แล กาลนั้นพระยาเจ้าท่านก็พร้อมกับด้วยเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย สร้างเวียงขุดคูกว้าง ๗ วา ยาว ๑,๑๐๐ วา ยาวไปตามแม่น้านั้น ก่อเบ็กปราการกวมแท่นเงินและต้นไม้หมากทั้งที่ท่านเอาโอปปาติกชาตินั้นแล้ว ก็เรียกชื่อว่าเวียงเหรัญนครเงินยางเชียงแสนว่าดังนั้นแล เหตุเอานิมิตเงินเงินนั้นดังแล ที่ต้นไม้หมากทั้งนั้นท่านก็ก่อสร้างให้เป็นมหาเจดีย์ธาตุและวิหารทั้งมวลแล้ว ก็เรียกว่าอารามสังกาแก้วดอนทั้งนั้นแล นัยหนึ่งเรียกว่าวัดสังกาแก้วยางเงินก็เรียกแล เหรัญบัลลังก์แท่นเงินนั้น พระยาเจ้าท่านก็ม้างเอาสละสร้างและให้ทาน เดือน ๖ ออก ๕ ค่ำ วันอังการยามเที่ยง พระยาเจ้าก็เสด็จเข้าอยู่ในราชโรงหลวงที่นั้นแล นามวิเศษก็ปรากฏชื่อว่าพระยาลวะจังกราชว่าดังนั้น ก็รวงนั้นท้าวพระยาทั้งหลาย ๙๙๙ เมืองนั้น ก็รับเอาพระราชอาชญาพระยาเจ้าแล้วก็สังอำลาพระยาลวะจังกราชเจ้าแล้ว ก็หนีเมือสู่บ้านเมืองที่อยู่แห่งเขาทุกคนนั้นแล

---

(๑) บ่เสียง-ยังไม่หมด

แล้วก็กระทำบุญไป ส่วนบ้านเมืองศาสนาพระพุทธเจ้าก็การกุง (๑) รุ่งเรืองมากนัก แต่นั้นมาเมืองยวนลานนาและเมืองจ่าลานช้างทั้งสองเมืองนี้ จึงเรียกว่าลาวลาวดังนั้นแต่นั้นมาแล ต่อแต่นั้นมาศักราชได้ ๒ ตัวบีกดไจ้ ยังมีพระมหาเถรเจ้าตนหนึ่ง มีนามบัญญัติว่า ญาณรังสีท่านก็รู้ประวัติข่าวสาร ว่าศาสนาแห่งพระพุทธเจ้าอันตั้งอยู่ในโยนกประเทศ คือว่าเมืองยวนเชียงแสนทั้งนี้รุ่งเรืองว่าดังนั้น พระมหาเถรเจ้าก็ไปนิมนต์เอามหาธาตุเจ้าองค์หนึ่งใหญ่ประมาณเท่าเม็ดในหมากทัน เป็นธาตุวามหนุก คือว่าธาตุกระดูกคางกาซ้ายแห่งพระพุทธเจ้านั้นแต่อโศการามยังเมืองปาตลีบุตนคร แล้วก็มาถึงพระยาลวะจังกราชเจ้าตนเป็นเจ้าเมืองเหรัญญนครเงินยางไชยบุรีเชียงแสนทั้งแล้ว ครั้งนั้นพระยาลวะจังกราชเจ้าตนเป็นเจ้าเมืองเหรัญญนครเงินยางไชยบุรีเชียงแสนทั้งแล้ว ครั้งนั้นพระยาลวะจังกราชเจ้าท่านก็มีใจชมชื่นยินดีกับพระมหาธาตุเจ้าแล พระมหาเถรเจ้าโยคียังจังจักแปลงยังพระโกศคำรับเอามหาธาตุเจ้าแล้ว ก็กระทำสักการะบูชามากนักแล

(๑) ถึงขีดสุด, กุง

กาลนั้นพระยาเจ้าก็ไหว้สามหาเถรเจ้าว่า สถานที่ใดควรตั้งยังมหาธาตุเจ้าที่ใดดี ขอให้เจ้ากูจงบอกให้แก่ผู้ข้าทั้งหลายแลเทอญ ครั้งนั้นมหาเถรเจ้าจึงนิมนต์เอาพระธาตุเจ้าขึ้นใส่สวิกากาญจน์ แล้วก็นำเอาตนพระยาเป็นประธานและเสนาอำมาตย์ทั้งหลายพร้อมกันนิมนต์อาราธนามหาธาตุเจ้าเสด็จขึ้นไปถึงหัวเวียงจักใกล้สุดนั้นแล้ว กาลนั้นพระญาณรังสีเถรเจ้าก็เห็นที่จักตั้งบรรจุพระบรมธาตุเจ้าและเจดีย์กวมนั้นฐานะที่นั้นเป็นดอนงามนัก มีสัณฐานเป็นดังหลังเต่านั้นแล ดังอันและมหาเถรเจ้าพลอยว่าให้ตั้งเจดีย์และบรรจุพระมหาธาตุเจ้าในที่นั้นจา ก็เหตุว่ายามพระพุทธเจ้ายังทรมานอยู่วันนั้น ก็เสด็จเข้ามาเมตตาพระยาตนเป็นเจ้าเมืองโยนกลูกเค้านั้น วันนั้นต่อกาลนั้นช้างมงคลแห่งเจ้าเมืองนั้นได้เห็นยังพระพุทธเจ้าและสาวกเจ้าทั้งหลายนั้น ก็สะดุ้งแล่นหนีมาถึงที่นั้นแล้ว ก็ร้องแสนแล่นพลิกคืนไปร้องแสนสะเคียน(๑)อยู่ท่ามกลางสันดอนที่นั้นถ้วนสามทีแล ในกาลนั้นพระสัพพัญญูเจ้าก็ทำนายว่า ภายหน้าเมืองจักไปตั้งอยู่ที่นั้น จักได้ชื่อว่าเมืองไชยบุรีเชียงแสน

๑ ก็กก้อง, สะเทือน

ว่าดังนั้นแล้วเหตุนั้นพระมหาเถรเจ้า พร้อมกับด้วยพระยา
เอามหาธาตุเจ้าไปบรรจุตั้งไว้ที่นั้น ให้ก่อเป็นเจดีย์สถูป
และวิหารกำแพงปราการบริบูรณ์แล้ว ฉลองให้ทาน ในวัน
เดือน ๔ เพ็ญวันพฤหัสบดีสำเร็จบริบูรณ์ก็ให้ชื่อว่ามหาอา-
รามเชียงมั่นช้างคุ้ง แต่นั้นไปศักราช ได้ ๓ ตัวบีเบ้า พระ-
ยาลวะจังกราชเจ้าท่านก็ไปสร้างเจดีย์หลังหนึ่งกวมที่เกษา
ธาตุพระพุทธเจ้า ที่พระพุทธเจ้าทำนายว่าจักได้ชื่อว่าดอย
พ้านั้นแล เดือน ๖ เพ็ญ วันศุกร์สำเร็จแล้วบริบูรณ์ แต่
นั้นไปท่านก็เสด็จไปสร้างเวียงแถมลูกหนึ่งมีหนหรดีไกลสี่
คืนทาง สร้างกวมแม่น้ำอันไหลมาแต่หนตะวันตก มีสัณ
ฐานเป็นดังผักฝางนั้น จึงเรียกชื่อว่าเวียงฝางแต่นั้นมาแล
ตามเหตุนิมิตแห่งพระพุทธเจ้ามาทำนายไว้ว่าภายหน้าจักได้
ชื่อว่าเมืองฝางนั้น เหตุดังนั้นพระยาลวะจังกราชเจ้าสร้าง
เวียงยาวเป็นดังผักฝางนั้น เพื่อเหตุนั้นด้วยเดชะอาชญา
แห่งท่านคุมสิบสองพันนาเงินยางและเมืองฝางสามพันนา
เมืองสาทห้าร้อยนา ชวาดเมืองหางร้อยนา ชวาดน้อยยาง
มานร้อยนา รวมกันเป็นสามหมื่นสี่พันนา แต่นั้นควาญช้าง

มงคลแห่งท่านไปหาช้างก็หายรอยเสีย มันก็ไปหนทักษิณ ไปไกลคืนทางหนึ่งก็ได้เห็นรอยช้างตัวหนึ่งรอยใหญ่ ๓ ศอก เที่ยวไปตามริมน้ำแม่กก ไปไกล ๕๐๐ วา แล้วก็หายรอยไปเสีย มันก็แผวไป[๑] ภายหน้าได้๓คืนไปถึงริมน้ำแม่ขระ มันก็ไปพบพรานบ่าผู้ หนึ่งร้อยเต่าหาบมา มันก็ถามพรานบ่าผู้นั้นว่า บ่าทันช้างบ่าทงหลายมหรือไม่ม พรานบ่าผู้นั้นกล่าวว่าแควันนี้ช้างบ่าบมะแท่แล ว่าดังนั้นแล้ว ทันนั้นจึงเรกว่าร้อยเต่าแต่นั้นมาแลผ่ายควาญช้างคนนั้นก็กลับคืนมา พอมาถึงทรอยช้างหลวงนั้นมันก็บ่เห็นยังรอยช้างหลวงก็เท่ามาเห็นรอยช้างมันดังเก่า มันก็ได้ช้างแห่งมันแล้วมันก็มาถึงสำนักพระยาเจ้าแล้ว ก็เข้าไปไหว้สาพระยาเจ้าตามดังมันได้เห็นนั้นทุกประการในกาลนั้นพระยาละจังกราชเจ้า ก็มีอาชญาให้ไปสร้างเวียงทรอยช้างหลวงนั้นลูกหนึ่งแล้ว ก็ใส่ชื่อเวียงนั้นว่าเวียงเชียงรอย ที่พรานบ่าร้อยเต่าหาบมานั้นให้ไปตั้งบ้านที่นั้นบ้านหนึ่ง ให้ชื่อว่าบ้านร้อยเต่านั้นแล ครั้นต่อมาภายหลังเชียงรอยนั้นก็กลับหายไป

---

๑ ถึง

เรียกชื่อว่าเชียงรายต่อมาถึงกาลบัดนี้ เหตุว่าพระพุทธเจ้ายังทรมานอยู่ วันนั้นมา ท้านายชื่อร้ายนั้น เหตุอันนั้นจึงได้ชื่อว่าเชียงรายด้วยเหตุอันนั้นแล ที่อยู่เท่านี้ก็กลายไปว่าเชียงของด้วยเหตุอันนั้นส่วนว่าพระยาลวะจังกราชเจ้าท่านก็อยู่เวียงเงินยางบุรีเชียงแสนแล ที่อยู่เท่านี้ก็กลายไปว่าเชียงของด้วยเหตุอันนั้น ส่วนว่าพระยาลวะจังกราชเจ้าท่านก็อยู่เวียงเงินยางบุรีเชียงแสนและเมือง ขวางเชียงร้อยทั้งสามเวียงนั้นแล ท่านก็มราชบุตร ๓ คนและคนผู้พี่ชื่อว่าลาวกอ ผู้กลางชื่อว่าลาวเกือ ผู้น้องชื่อว่าลาวเก้านั้นแล ในกาลนั้นยังมีขา(๑) เจ้าพี่น้องก็ชวนกันไปแอ่วที่สบห้วยตนไหลมาต่อน้ำแม่ของที่นั้น ก็เห็นยังปูหลวงตัวหนึ่งใหญ่เท่าเยี่ย(๒) เข้าขาเจ้าก็ไล่จับเอา ปูตัวนั้นก็พ่ายเข้ารูดินอันหนึ่งไปนั้นแล ขาสองคนผู้พี่นั้นก็ขุดแล้วว่าให้น้องเอาน่างไปกางไว้ทางห้วยภายใต้นั้นแล้วให้เผ้าอยู่ที่นั้น ฝ่ายน้องนั้นก็ไปตามคำพี่บอกนั้นทุกประการ ส่วนขาผู้พี่ทั้งสองก็ขุดปูได้แล้วก็พากันลักหนีผู้น้องนั้นเสีย ฝ่ายผู้น้องนั้นก็กาคอนแร่เผ้านั่งอยู่เสียงสอง

(๑) เขา ใช้แทนคนจำนวนมากตั้งแต่ ๒ ขึ้นไป

(๒) ฉาง

วันจนค่ำ ขาทั้งสองเป็นพี่น้องกันเอาปูหลวงตัวนั้นมาถวาย พระยาเจ้าตนเป็นพ่อแล้วก็กล่าวพ้องตูข้านี้ ก็ได้ปูไปผู้เดียวมันก็หลงหมู่เสีย ผู้ขาทั้งสองเสาะหาผับ(๑) ทุกทิกบ่เห็นมันแล ส่วนพระยาตนพ่อครั้นได้ทราบดังนั้นแล้ว ก็มีอาชญาให้คนไปตามเสาะหาทั้งคืนก็บ่เห็นที่ใดสักแห่งแล ครั้นว่าคืนนั้นรุ่งแจ้งแล้ว ส่วนว่าผู้น้องนั้นก็ค่อยแรเผ้านั่งอยู่ครั้นค่ำมาแล้วก็หนีมาหาพี่น้องก็บ่เห็นพี่เท่าเห็นแต่รูอันเขาขุดเอาปูนั้น เหตุดังนั้นที่อันนั้นจึงได้ชื่อว่าควาน(๒)ปูเข้านั้นแล ผู้น้องมาผ่อ(๓) หาพี่ทั้งสองบ่เห็นแล้วก็กลับหนีมาหอปราสาทในคืนวันนั้น ก็มาร้องไห้ร่ำไรต่อพระยาตนพ่อว่า ตูข้าพี่น้องพากันไปขุดปูนี้ ครั้นได้ปูแล้วก็ยังหนีละกันเสียได้ตาย ตูข้านี้จักอยู่กับด้วยกันบ่ได้ และว่าดังนั้นแล้ว ในกาลนั้นเจ้าพระยาตนพ่อ ครั้นได้ยินแล้วดังนั้นก็เคียดแก่ขาทั้งสองอันเป็นพี่นั้น แล้วก็ให้หาลาวกอผู้พี่เค้านั้นไปอยู่เสียบ้านถานนั้นแล แล้วก็ให้ลาวเกอผู้พี่กลางนั้นไปกินเมืองขาลาวผาพวงนั้นแล ส่วนลาวเก้าผู้น้อง

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร
(๒) ที่
(๓) มอง

ช้อย(๑) นั้นให้อยู่ไชยบุรีกับด้วยตนนั้นแล ส่วนว่าปู่หลวงตัวนั้นพระยาเจ้าก็กระทำสักการบูชาแล้วก็ให้อยู่ไชยบุรีกับด้วยตนนั้นแล ส่วนว่าปู่หลวงตัวนั้นพระยาเจ้าก็กระทำสักการบูชาแล้วก็ให้เอาไปปล่อยไว้ที่เก่านั้นแล ฝ่ายลาวกอผู้ไปอยู่บ้านถ้านั้น พระยาเจ้าตนพ่อก็ชำให้ย้ายไปกินแดวันกวางคือว่าเมืองน่านเสียนั้นแล พระยาละจังกราชเจ้าอยู่เสวยราชสมบัติกับด้วยราชบุตรแห่งตนผู้ชื่อว่าลาวเก้าผู้ช้อยนั้นยังเวียงเหรัญญเงินยางไชยบุรีเชียงแสนที่นั้นนานได้ ๑๒๐ ปี แล้วก็จุติไปสู่ปรโลกเสียในปีเบิกเสดศักราช ๑๒๐ ปี อายุก็ได้เท่านั้นแล

ฝ่ายเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็อุสาราชาภิเษกยังเจ้าลาวเก้าขันเสวยราชแทนบิดาสืบต่อไปในศักราช ๑๒๐ นั้น แล้วก็เบิกบายนามกว่าลาวเก้าแทนน่าเมืองนั้นแล ท่านเสวยราสชมบัติได้ปีหนึ่งถึงศักราช ๑๒๑ ตัว ปีกัดไก้ พระยาลาวเก้าแผ่นมาเมือง ท่านก็บังเกิดเจตนาศรัทธาไปสร้างพระเจดีย์สถูปยังที่จอมดอยที่ปู่เข้านั้น เหตุว่ายามเมื่อพระพุทธเจ้ายังทรมานพระองค์มาฉันข้าวและบ้วนปาก ผู้ลงไป

(๑) สุดท้อง

ยังผั้งน้ำที่นั้นแล้ว ฐาปนาเกศาธาตุไว้ที่นั้นเส้นหนึ่งแล้ว พระองค์ก็ทำนายว่าที่นี้ต่อไปจักได้ชื่อว่าดอยภูเข้าว่าดังนั้นเหตุนั้นพระยาลาวเก้าแผ่นมาเมือง จึงจักได้ไปสร้างมหาเจดีย์กวมธาตุเจ้าที่นั้นให้บริบูรณ์แล้วกระทำบุญให้ทาน จึงเรียกที่อันนั้นชื่อว่าธาตุเจ้าดอยภูเข้านั้นแล ถัดนั้นมาถึงศักราชได้ ๑๒๓ ตัวปีลวงเบ้า เดือน ๖ เพ็ญวันอังคารในกาลนั้นยังมีตาผ้าขาวผู้หนึ่งลงไปอาบน้ำชำระตนในที่นั้นน้ำก็พาพัดไหลไป ก็ไปพานอยู่ที่หนึ่งแล้วท่านก็ตายในที่นั้นแล้วท่านก็บังเกิดศรัทธา (๑) ก็พร้อมกับด้วย พระยาเจ้าลาวเก้าแผ่นมาเมืองเป็นเค้าแล ฝ่ายเสนาอำมาตย์ประชานราษฎรทั้งมวลก็พร้อมกันสร้างพระเจดีย์หลังหนึ่งสูง ๔ วา อก (๒) แล้วบรรจุพระธาตุเจ้า ๑,๐๕๐ พระองค์แล้วก็กระทำบุญให้ทานบริบูรณ์ ให้ชื่อว่าวัดผ้าขาวพานนั้นแล เรียงวัดสังกาแก้วดอนทันหลังอันพระยาลวะจังกราชตนพ่อสร้างไว้นั้นแล พระยาลาวเก้าแผ่นมาเมืองเสวยเมืองเหรัญญนครเชียงแสนแทนพ่อ มานานได้ ๑๒ ปีแล้วก็ถึง

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

(๒) สี่วาครึ่ง คือ จากอกไปปลายแขน

อนิจกรรมไปในปีกัดเบ้า ศักราชได้ ๑๗๒ ตัว อายุได้ ๘๐ ปี

ต่อแต่นั้นมา ลาวเส้กินเมืองแทนไปได้ ๔๐ ปี ก็ถึงอนิจกรรมไปในปีเบิกสี ศักราช ๒๑๘ ตัว อายุได้ ๗๑ ปีแล

ลาวพังกินเมืองต่อไปได้ ๓๐ ปีก็ถึงอนิจกรรมไปในปีเมิงเม่าศักราชได้ ๒๔๗ ตัว อายุได้ ๕๙ ปีแล

ลาวหลวงกินเมืองต่อไปได้ ๓๐ ปี ก็ถึงอนิจกรรมไปในปีระวายีศักราชได้ ๒๗๖ ตัว อายุได้ ๖๗ ปีแล

ลาวแหลวกินเมืองแทนได้ ๒๗ ปีก็ถึงอนิจกรรมไปในปีเต่าสีศักราชได้ ๒๙๒ ตัว อายุได้ ๕๙ ปี

ลาวกัดกินเมืองแทนได้ ๑๙ ปีก็ถึงอนิจกรรมไปในปีกดเสดศักราชได้ ๓๑๐ ตัว อายุได้ ๖๑ ปี

ลาวพิงกินเมืองแทนได้ ๑๗ ปีก็ถึงอนิจกรรมไปในปีระวายสี ศักราชได้ -๓๒๖ ตัว อายุได้ ๕๓ ปี

ลาวตนกินเมืองแทนได้ ๑๙ ปี ก็ถึงอนิจกรรมไปในปีกาเม็ดศักราชได้ ๓๔๓ ตัว อายุได้ ๕๗ ปี

ลาวจอมกินเมืองแทนได้ ๑๕ ปี ก็ถึงอนิจกรรมไป ในปีกาบซง้า ศักราชได้ ๓๕๖ ตัว อายุได้ ๕๑ ปี

ลาวขวักกินเมืองแทนได้ ๓๐ ปี ก็ถึงอนิจกรรมไป ในปีกาไค้ ศักราชได้ ๓๘๕ ตัว อายุได้ ๕๓ ปี

ตั้งแต่ลาวะจังกราชปฐมโอปปาติกลำดับมาถึงพระยาลาวขวักนี้เทียระย่อมลูกกินเมืองแทนพ่อมาบ่สังกวน (๑) แลแต่นั้นมาพระยาลาวขวักตายแล้วละลูกไว้แทน มีชื่อว่าลาวจังกวาเรือนคำแก้ว กินเมืองแล้วท่านก็มีลูกผู้หนึ่ง ชื่อว่าลาวควักวาว ท่านก็ให้ไปกินเมืองฝาง และในกาลครั้งนั้นยังมีท้าวตนหนึ่งอยู่แควันกวาว ก็อว่าเมืองน่านเบื้นตระกูลลาวกอแต่ก่อน มีชื่อว่าท้าวกลานคำ ก็เอารพลมารบพระยาจังกวาเรือนคำแก้ว พระยาจังกวาเรือนคำแก้วท่านก็ออกรบยังกลางทุ่งเชียงรายนั้นแล ฝ่ายชาวเชียงรายเสียเจ้าแม่ทัพ ก็พร้อมกันพ่ายหนีเข้าไปในเวียงทันน กรั้นท่านก็ใช้ไปหาพระยาควักวาวตนลูกอยู่ยังเมืองฝางให้รู้แล้ว พระยาควักวาวครั้นได้ทราบเหตุดังนั้นแล้ว ก็ยกเอารพลมาสามหมื่นจักมาเตือนตนพ่อไบ่ทันถึง พระยาตนพ่อ

(๑) รบกวน

ก็ถูกฆ่าตายเสียในที่รบเสียก่อนแล ครั้นท่านมาถึงแล้วก็รวบรวมเอายังรี้พลของพ่อกับทั้งรี้พลของท่านพร้อมแล้วก็ยกออกแหวกเข้ารบท้าวกัลยาณ แพ้แล้วท่านก็ได้ตัดเอาหัวท้าวกัลยาณนั้นแล พระยาลาวจังกวาเรือนคำแก้วต้นพ่อนั้นกินเมืองได้ ๓๒ ปี อายุได้ ๕๓ ปีตาย เขาฆ่าเสียยังกลางทุ่งเชียงรายนั้นในปีกาบสัน ศักราชได้ ๔๐๖ ตัว เดือน ๕ ออก ๗ ค่ำ วันเสาร์นั้นแล คนในเวียงเชียงรายทั้งปวงก็แตกพ่ายเสียร้ายเสียแต่ครั้งนั้นมาแล

ลาวควักวาวเป็นอุปราชาครองเมืองอยู่เมืองฝางมารบท้าวกัลยาณแพ้แล้ว ก็ได้เป็นพระยาแทนพ่อแห่งตนอยู่ในเวียงเงินยางเชียงแสนแต่นั้นมา ท่านมีลูกผู้หนึ่งชื่อว่าขุนเทือง ท่านกินเมืองได้ ๖ ปีตาย ศักราชได้ ๔๒๑ ตัวปีกัดได้อายุได้ ๗๓ ปี ต่อแต่นั้นมาขุนเทืองกินเมืองแทนพ่อสืบต่อไปแล้ว ท่านก็ย่อมประสงค์ไปไล่เนื้อในป่าในกาลวันหนึ่งพระยาขุนเทืองไปเยียวไว้บวกผา (๑) ที่แห่งหนึ่ง ครั้งนั้นยังมีลูกผีเสื้อผู้หนึ่งชื่อว่า นางแอกได้ก็เนรมิตเป็นมักกฏ (๒) ตัวหนึ่งไปแอ่วเล่นในที่นั้นก็ไปกินยัง

(๑) แอ่งผา
(๒) ลิง

น้าเยียวขุนเทืองในบวกผาทันนกมีความยินดีล้ายงนัก กับงเกิดทรงครรภขึนตังแต่นนมา นางทรงครรภ์มาประมาณเดือนหนึ่ง นางก็มารำพึงดูก็รู้ว่าตังแต่ได้กินน้าเยียวแห่งขุนเทืองยังทีบวกผาทันน กตงครรภขนมาดังนัน นางก็รู้ด้วยผยา (๑) สรัญญา ชาติก่อนนันเคยได้เป็นผัวนาง นางก็มีใจปฏิพัทธ์กับด้วยพระยาขุนเทือง นางก็เนรมิตตนเป็นนางผู้หนึ่งงามประดุจดังนางเทพธิดานัน ก็อยู่ยังวิมานคำเหนือค่าไม้หลวงต้นหนึ่งกระทำเสียงเป็นดังคนออลูกน้อยฝ่ายพระยาขุนเทืองครันได้ยินแล้วก็ใช้ให้ลูกน้องไปผ่อดูก็เห็นยังวิมานแห่งนางแล้ว ก็มาบอกแก่พระยาขุนเทืองให้รู้ดังนัน ครงนันพระยาขุนเทืองก็ใส่ยังกวางคำตัวหนึ่ง อันนางหากเนรมิตมาจุ (๒) เอานัน ลูกน้องก็บทันแล ส่วนพระยาขุนเทืองครันไปถึงยังวิมานแห่งนางนันแล้ว ก็ขนไปผ่อดูก็เห็นยังนางอยู่ในทีนัน ฝ่ายนางครันได้เห็นยังพระยาขุนเทือง แล้วก็เข้าสวมกอดเอาไว้เป็นผัวดังเก่านันแล พระยาขุนเทืองอยู่กับด้วยนางเป็นอันนานนัก หมู่

(๑) ผยา-ปรัชญา, บัญญา

(๒) จับ

บริวารทั้งหลายก็พากันเสาะหาก็บ่พบ ก็พังพ้าว(๑) พากันพ่ายหนีมายังบ้านเมืองแห่งตนนั้นแล ส่วนนางนั้นก็ใคร่เล่นตามภาษาผู้เสือแห่งนางนั้น นางก็ขอเอาผ้ามากวงแวดพระยาแล้ว ยิบ(๒)ติดพันปราสาทไว้แล้วก็พากันเล่นมหรสพตามต้นไม้ทั้งนั้น ครั้งนั้นพระยาก็เอามีดน้อยยังขันหมาก(๓)มาแทงผ้ากวงแล้วผ่อคอยดู ก็เห็นเป็นวอก(๔)ก็มี บ้างเป็นงูเหลือมลายเต็มบ่าแล ในกาลนั้นพระยาก็ยิ่งหน่ายนักนั้นแล ครั้นนางเห็นคลายแล้วก็มาเห็นรอยพระยาแทงผ้ากวงนั้น นางก็ถามพระยาว่ามหาราชเจ้าเห็นแล้วยินหน่ายนักแลนอ ฝ่ายพระยาขุนเทืองก็กล่าวว่าเอาหน่ายนัก และว่าดังนั้นแล้วนางก็เอามือเตก(๕)ท้องแล้วก็เอาแท่งชันอันหนึ่งออก งามเป็นดังแท่งคำนั้น ก็เอาตอง(๖)ทึงห่อแล้วก็เอาน้ำนมใส่บอกไม้อ้อสามบอก ก็เอาให้พระยาแล้วกล่าวว่าเจ้าจงเอาห่ออันนี้เมอรักษาไว้ ตั้งแต่วันนี้ไปได้สาม

---

(๑) รีบเร่ง

(๒) เย็บ

(๓) ที่เชี่ยนหมาก

(๔) ลิง

(๕) กด

(๖) ใบไม้ขนาดใหญ่ เช่นตองกล้วย

เดือนแล้วให้ไข(๑)ห่อดู ครันเห็นเป็นเด็กน้อยดังนั้นจึง เอาบอกน้ำไม้อ้อนให้กินแลเทือ(๒)และน้อยและเดือนและ บอกเทอญ ครันสันแล้วยังให้อยู่ดังนั้น ให้คนเอาไปไว้ ตีนบ่าแพะเทอญ ว่าดังนั้นแล้ว ในที่นั้นก็บังเกิดมีบ่าทึง ขึ้น พระยาก็เอาห่อนั้นแล้วก็กลับมาสู่เมืองแห่งตนนั้นแล ครันกลับถึงก็เอาห่อนั้นให้คนรักษาไว้พอถึงกำหนดสาม เดือนแล้ว ก็ไขห่อดูก็เห็นเป็นกุมารน้อยงามยิ่งนัก พระ ยาก็ให้คนเอาไปช่วย(๓)เสียแล้วก็เอาผ้ามาห่อพกไว้ ครัน ร้องไห้เมื่อใดก็เอาน้ำบอกไม้อ้อนั้นให้กิน พอถึงกำหนด สามเดือนก็เลยงทั้งสามบอกไม้อ้อนั้น กุมารนั้นยังร้องไห้ อยู่พระยาก็ให้คนเอาไปนอนไว้รับ(๔)บ่าพุ้นแล้ว ยังมี ฟานคำ(๕)ตัวหนึ่งมาให้กินนมคู่เทือๆ แล กุมารผู้นั้นก็ขึ้น ใหญ่มา พระยาตนพ่อและเสนาคนใช้ทั้งหลายก็พร้อมกัน ใส่ชื่อว่าขุนทึง เอายังนิมิตตองทึงห่อมานั้นแล

---

(๑) แก้, ถอก
(๒) ที, เถื่อ
(๓) ชำระ, ล้าง
(๔) ริม
(๕) อีเก้ง

แต่นั้นไปพระยากัมพูชาหน่ายนางแอกไค่นั้นนัก พระยากัมพูชาหานางเมืองคนเรานี้เป็นมเหสีแล้ว ก็มีลูกด้วยกันผู้หนึ่งใส่ชื่อว่าขุนแลงกวานั้นแล ครั้นขุนทึงใหญ่มาได้ ๑๖ ปี พระยาตนพ่อก็อภิเษกชื่อว่า พระยาขุนทึงแล้วก็ขอยังลูกอา(๑) ให้เป็นเมีย นางนั้นมีนามชื่อว่านางศรีสุภานั้นแล ในกาลนั้นพระยาขุนเทืองตนพ่อก็นเมืองได้ ๑๖ ปี ก็ตาย ในปีเบิกสะง้าศักราชได้ ๔๔๐ ตัว อายุได้ ๖๐ ปีแล ขุนทึงเป็นพระยาแทนพ่อ ก็ประสงค์ไปไล่เนื้อเถื่อนกวางฟาน ก็ยิงได้กวางคำตัวหนึ่งถูกแล้วบ่ตาย ก็ทวย(๒)รอยกวางไปทางทุ่งดอยทุ่งแคมเมืองเงินยางแห่งตนทางตะวันตกนั้นแล ในกาลนั้นนางแอกไค่ผู้เป็นมารดาก็อยู่ยังวัมานคำอันนั้น ครั้นนางได้เห็นยังลูกแห่งตนก็มีความยินดียิ่งนักแล้วก็เรียกเอายังพระยาขุนทึงตนลูกขึ้นเมือสู่วัมานคำแล้วก็ปราศรัยกับด้วยพระยาตนลูกแล้วก็พาเข้าไปในถ้ำ นางก็สั่งสัญญาแก่ลูกตนว่า แม่จักส่งเจ้าไปหาตานาย(๓)เจ้าอย่าได้กลัว

(๑) น้องชายของพ่อ
(๒) ติดตาม
(๓) ยาย

เนอ เจ้าจงขอเอาหม้อแกงทองรองบ่จ่าย กับขอขวักข่าย(๑) ให้เป็นเมือง สองอันนี้เทอญ ว่าดังนั้นแล้ว ครั้นว่าไปถึงบ่ย่าตานายแท็กเห็นเป็นงูจอง(๒) ใหญ่เท่าเทนซาวข้าว เกล็ดคำย้วยวาด(๓) ตาใหญ่เท่าแว่น ท่านก็ขอเอาเป็นดังแม่สญญาให้นั้นแท้ ครั้งนั้นบ่ย่าตานายก็ให้สิ่งของนั้นทุกประการแล้ว ก็ออกมาหาแม่แห่งตนนั้นแล นางแอกไค่กล่าวฤทธิของวิเศษแก่ลูกว่า หม้อแกงทองรองบ่จ่ายนี้จักเลี้ยงแขกรพลนับหมื่นนับแสน ข้าวแกงชนปลาอาหารก็หากมีมาเต็มทุกเมื่อบ่เสียงแล รองขวักข่ายให้เป็นเมืองนี้ เจ้าจงเอากวัดแกว่ง ครั้นว่าชอนี้ไปร้องที่ใดเจ้าจงจักนอนที่นั้นเทอญ ว่าดังนั้นแล้วก็ส่งลูกคนให้กลับคืนเมืองนั้นแล ส่วนพระยาขุนทั้งครั้นมาถึงที่แห่งหนึ่งป่าราบเพียงงาม ท่านก็เอาขอขวักข่ายนั้นกวัดแกว่งไป ชอนั้นก็เกี่ยวเกาะต้นไม้ไว้แล้วท่านก็นอนในที่นั้น ครั้นถึงกลางคืนสถานที่นั้นก็บังเกิดเป็นเมืองอันหนึ่ง มีทั้งรวเวียงเชียงแช่เหย้าเรือน

---

(๑) กวัดแกว่ง

(๒) งูจงอาง

(๓) เลื่อมพราย

ช้างม้า ก็บังเกิดพร้อมทั้งไพร่พ้าข้าเมืองมากนักแล ส่วนพระยาขุนทึงตื่นรุ่งเช้าก็เห็นเป็นเมืองรุ่งเรืองงามเป็นดังแผ่นเงินนั้น ท่านก็ใส่ชื่อเมืองอันนั้นว่าเวียงเชียงเรืองแต่นั้นมาแล ส่วนพระยาขุนทึงก็กลับคืนมายังเมืองเก่าแห่งตนแล้ว ก็ขนเอาครอบครัวลูกเมียและเสนาอำมาตย์ไปอยู่ยังเวียงเชียงเรืองที่นั้นแล้ว ก็แต่งให้น้องท่านผู้ชื่อว่าขุนเรงกวานนั้นเป็นพระยาจักรวัติในชมพูทวีป ฝ่ายท้าวพระยาสามันตราชทั้งหลายก็เข้ามาสู่สมภาร มีบรรณาการช้างม้าข้าคนมนตรีมาถวายมากนัก ไผ(๑) บ่ได้นั่งข้าวหุงแกงกินก็เท่าให้รับประทานทุกคน ๆ แม้ว่าสัตว์บ่าทั้งหลายคือว่าละมั่งกวางฟานเสือหมีจ้อน(๒) วอก ค่าง นางนี นกรุ้งแหลว(๓) ทั้งหลาย ก็ว่าลูกหลานเจ้าเราได้เป็นเจ้า ปราบปฐวีเราก็ควรไปปฏิบัติและว่าดังนั้นแล้ว ก็ลงมาสู่เมืองเสียงนั้นแลหมู่คนและท้าวพระยาทั้งหลาย ท่านก็มีอาชญาก็กลองร้องบ่าวในเวียงและนอกเวียงทั้งมวลว่า สัตว์บ่ามา

---

(๑) ใคร

(๒) กระรอกชะนิดหนึ่ง

(๓) อีเหยี่ยว

สู่เมืองนี้หากเป็นบริวารบู่ย่าแห่งเราทั้งสิ้นแล ใครอย่าได้กระทำร้ายแก่เขาเนอ ว่าดังนั้นแล้ว ในกาลนั้นหมู่เถื่อนทั้งหลายก็ไปกินข้าวในนาในไร่แห่งชาวเมืองทั้งหลาย ชาวเมืองทั้งหลายก็เข้าไปไหว้สาพระยาขุนทึง พระยาขุนทึงก็แต่งให้คนเผ้าแหนบ่ยั้ง หมู่เถื่อนทั้งหลายก็ยังมากินอยู่ดังเก่า เขาก็เมือสำแดงแก่พระยาเจ้าอีกแล ท่านก็ให้เขาเอาไม้ใส่คันยาวไปแขวนทุกที่ ครันลมมาตีไม้นั้นก็ท่าวไปสัตว์ก็เข้าไปกินข้าวดังแต่ก่อนนั้นแล เขาก็เมือไหว้สาขออาชญากรุณาแด่พระยาเจ้า พระยาเจ้าก็ว่าแหลว หลวงเผ้านาหลวงแหลวน้อยเผ้านาน้อย ครันว่าเขาเห็นหมูกวางมาเข้านา แหลวก็อยู่ต้นไม้สูงห้ามเสีย สัตว์ทั้งหลายก็พ่ายหนีไปแล บ่มากินข้าวยังนาสักที่แล สัตว์ทั้งหลายไปตามข้างบ้านข้างเมืองข้างตูบ(๑)รั้วตูบเรียง ผีเสือหลุหลาง(๒)ไปเสียงแล เสือบ้านเสือเมืองก็เคยด ก็แต่งให้เป็นอันตรายแก่หลวงแหลวน้อยอันเผ้านานั้นตายไปเสียเสียงแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็มากินข้าวไร่ข้าวนาดังนั้น ท่านก็มีอาชญาให้สานตาแหลว(๓)สาน

(๑) กระท็อบ, กระท่อม
(๒) หนี
(๓) เฉลว

เป็นสองตาสามตาเรียงกันแล้ว เอาตาหนึ่งขัดขนเมอบนเหนือปลายไม้หมายไว้ที่ไร่ที่นานั้น สัตว์ทั้งหลายจึงบ่มากินข้าวไร่ข้าวนาต่อเท่ากาลบัดนี้แล พระยาเจ้าขุนทึงเป็นเจ้าเสวยเมืองเชียงเรือง ท่านบ่มีลูกผู้ชายเท่ามีแต่ลูกผู้หญิงหนึ่งชื่อว่านางมนุสสอรุณนั้นแล พระยาขุนเรงกวาดนั้นมีลูกสองชาย ผู้พี่ชื่อว่าลาวชินได้นางพระติสสกุลเป็นเมียแล้วให้อยู่เงินยางกับด้วยตน ให้ใจรู้(๑)คนภายตะวันเอกล่องใต้เวียงไชยนารายนี้ก็อว่าดอนมูลทั้งมวลแล หนเหนือภายตะวันตกให้ตนน้องชื่อว่าจอมผาเรืองท้าวได้ลูกพระยาขุนทึงเป็นเมียอยู่เวียงเชียงเรืองนั้นแล พระยาขุนทึงกินเมืองได้ ๔๑ ปี ตายในปีกัดได้ ศักราชได้ ๔๖๑ ตัว อายุได้ ๕๕ ปีแล

จอมผาเรืองตนหลานกินเมืองแทนอยู่เวียงเชียงเรืองที่นั้นได้ ๘ ปีแล้ว ก็มีราชบุตรสองตน ตนพี่ชื่อว่าท้าวอ้ายเจือง ก็ให้กินเมืองอยู่ยังเวียงเชียงเรืองกับตนแล้ว ให้เอาใจรู้คนในเมืองและเชียงรายและแคว้นได้แล้ว ก็แต่งให้เจ้าขุนเจืองตนน้องนั้นเป็นอุปราชาแสงเมืองไปกินเมืองฝ่างแล้ว ให้ใจรู้คนภายตะวันตกทั้งมวลแล

---

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร เห็นจะเป็นชื่อคน

ท้นจักจาด้วยเจ้าขุนเจืองก่อนแล ท่านได้เป็นอุป-
ราชาแสงเมืองแล้ว ในคืนอันท่านจัดยกไปเมืองฝางอันนั้น
ท่านนอนในราตรีคืนวันนั้นก็เห็นยังนิมิตผั้นว่า ยังมีชาย
เฒ่าแก่ผู้หนึ่ง นุ่งผ้าขาวแล้วเอาแก้วมาให้ลูกหนึ่ง แล้วก็
สะดุ้งตื่นแจ้งดีแล้ว ศักราชได้ ๖๔๘ ตัว ปีระวายซง้า
เดือน ๒ ออก ๙ ค่ำวันอังคาร ท่านก็เสด็จออกไปเมือง
ฝางแล ท่านยกไปถึงน้ำแม่คำท่าทับทันน ยังมีช้างตัวหนึ่ง
มีงาอันแดงมีเล็บตีนอันเขียวงามใหญ่ประมาณ ๔ ศอก เดิน
เลียบริมน้ำแม่คำก้าหน้าล่องมาถัดล่องหน้าท่าน ท่านเห็น
แล้วก็ไล่ตามเอาช้างตัวนั้นไปหนตะวันตกชวยใต้ไกลประ
มาณ ๕๐๐ วา ช้างตัวนั้นก็ไปเหนียวกิงไม้ศรี(๑)น้อยต้น
หนึ่งอยู่ ท่านก็ขนต้นไม้ศรีต้นนั้นแล้วก็เต้นใส่คอช้างตัวนั้น
ได้แล้ว อุปราชาเจืองเจ้าท่านก็มีใจยินดีนักแล้วท่านก็ใส่
ชื่อช้างตัวนั้นว่าพานคำ เหตุว่าได้ที่น้ำแม่คำนั้นแล ไม้ศร
ต้นนั้นก็ได้ชื่อว่าศรช้างน้าวแต่นั้นมาแล ท่านก็เลยไปกิน
เมืองฝางนั้นแล

---

(๑) ตัดมาจากคำว่า ศรีมหาโพธิ์

ท้นจักจาด้วยพระยาลาวชินตนพี่ อันกินเมืองเงินยาง และไชยนารายน์เมืองมูลนน บมีลูกชายมีแต่ลูกหญิงสองคน ผู้พี่ชื่อว่าอามแพงจันทน์ผงมีอายุได้ ๑๒ ปี ผู้น้องชื่อว่านางโอคาแพงเมืองอายุได้ ๑๐ ปี ฝ่ายพระยาจอมผาเรืองตนน้อง ก็ใช้ไปขอเอาจักให้แก่ราชบุตรทั้งสองพี่น้อง พระยาลาวชินตนพี่กล่าวว่าลูกเขายังน้อยอยู่ไปช่างว่าสังเกือ (๑) เอาบุญข้าเจ้าเป็นภายหน้าเทอญ พระยาจอมผาเรืองกินเมืองได้ ๑๗ ปี ศักราชได้ ๔๗๘ ตัวก็ตายในปีที่ใช้คนไปขอนางทั้งสองนั้นอายุท่านได้ ๖๐ ปีแล ส่วนพระยาอ้ายเจืองตนลูกกินเวียงเชียงเรืองแทนสืบต่อไป แต่นั้นมาคำ (๒) ลือชาปรากฏไปในบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั้งหลายว่า ยังมีนางทิพย์ ๒ นางพี่น้องเกิดมีในเวียงเงินยางช้างแสนนั้น งามนักหาผู้ใดจักเสมอบ่มิได้เป็นลูกเจ้าเชียงเรืองนั้นมี ๒ คน หาท้าวพระยาบ่ได้เท่าเว้นไว้แต่เจ้าตนบุญใหญ่มหานครจึงจักทรงได้แล ครั้งนั้นท้าวพระยาสามนตราชทั้งหลาย เป็นต้นว่าเมืองโกสัมพี กลิงคราช สาวัตถี หงสาวดี อโยธยา

(๑) ไปช่างว่าสังเกือ = ทำไมพูดอย่างนั้น

(๒) คำพูด

ต่างตนก็ต่างห้าง(๑) มีรพลมากหลาย ว่าจักยกพลมาชิงเอายังนางทั้งสองนั้นทุกหัวเมือง ฝ่ายพระยาจันทบุรีกับพระยาแกวหลวงตนพี่ ก็พูดว่าสองราพี่น้องจักไปเอานางทิพย์มาคนละนางเทอญ ว่าดังนั้นแล้ว ก็ห้างยังหมู่รพลเป็นอันมากนัก ท้าวพระยาหนใต้และตะวันตก ต่างตนก็ว่าต่างคัดหาญนัก มารบแกวและลาวลานช้างบ่แพ้ เขาก็ว่าจักรบด้วยหมู่บ่แพ้(๒) ดูแล เหตุว่าหมู่ตูหลายนักมาชนช้างต่อกนเทอญ ก็หาได้จับชนช้างต่อแกวบ่ได้ แกวก็ว่าวันพรุ่งนี้ตูจักเข้าเอานางทิพย์ในเวียงเงินยางเชียงแสนนั้นแล ครั้งนั้นพระยาลาวชิ้นเจ้าตนพ่อแห่งนางทั้งสองก็ใช้ให้อำมาตย์ไปหาเจ้าทั้งสองพี่น้องยังเวียงเชียงเรืองและเวียงฝาง ให้เอารพลยกมาช่วยทั้งสองเมือง ตนน้องทั้งสองเมืองมาไปทันถึง พระยาอ้ายเจืองตนพี่จึงเอาคนชาวเชียงเหรัญญเงินยางและเวียงเชียงเรืองได้พร้อมแล้ว ก็ขี่ช้างออกชนช้างแกวบ่แพ้แถว เสียงแกวพันตายกับหัวช้างนั้นแล ครั้งนนเจ้าอุปราชาขุนเจืองตนน้องลุกเมืองฝางมาถึงแล้วก็ขึ้นขี่ช้าง

(๑) รวบรวม
(๒) บ่อแพ้=ไม่ชนะ

ชะพานคำไสช้างเข้าต่อ พระยาจันทบุรีก็ไสช้างตัวชื่อว่าสุรสงครามเข้าต่ออุปราชาเจ้าชุนเจืองเคยคนัก ก็จึงเอางาวช้างพันหัวพระยาเวียงจันทน์ตายกับหัวช้างนั้นแล ฝ่ายพระยาแกวเป็นพันนจึงกล่าวว่าอย่ารบพันกันด้วยง่ายเทอญ ช้างบ่แพ้ตัวหนึ่งภจักเปลี่ยนตัวหนึ่งเข้าชนช้างเรายังมีหลายตัวดาย(๑) ค่อยเล่นกันไปให้สนุกก่อนว่าดังนั้นแล้ว พระยาแกวก็ซาขึ้นขี่ช้างตัวชื่อว่าแก้วคูณเมืองเข้าชนช้างเจ้าอุปราชาตัวชื่อว่าชะพานคำ เข้าชนหงายงารับจับเค้าคอช้างแก้วคูณเมืองแห่งพระยาแกวท่าวไปแล พระยาแกวซาขี่ช้างแก้วปราบเมืองเข้ามาชนอีก ช้างชะพานคำก็กระทำฉันเดียวนั้น ช้างแก้วปราบเมืองก็ท่าวไป พระยาแกวก็เปลี่ยนเอาช้างตัวชื่อว่าแก้วบุญเรือง เข้าต่อแถมช้างชะพานคำก็แทงเค้าคอช้างแก้วบุญเรืองท่าวไปแล้ว ครั้งนั้นเจ้าอุปราชาชุนเจืองก็เอางาวช้างพันหัวพระยาแกวตายกับคอช้างนั้นแล ฝ่ายพลแกวทั้งหลายก็แตกพ่ายพลัดกัน ส่วนชาวเวียงเงินยางเชียงแสันเชียงเรืองเมืองฝางเชียงรายทั้งปวงก็พร้อมกันไล่เกิดเอาแกวได้สามหมื่นคนกับทั้งช้างม้าข้าวของ

(๑) อยู่

ศาตราอาวุธทั้งมวลพร้อมสัน แล้วก็เอาคนเหล่านั้นเข้าไปขังไว้ในเวียงเงินยางนั้นแล ครั้งนั้นพระยาลาวชินตนลุงก็มีใจยินดียิ่งนัก ก็ประดับลูกหญิงทั้งสองพี่น้องด้วยเครื่องอลังการเสร็จแล้ว ก็นำออกไปถวายแก่เจ้าอุปราชาขุนเจืองตนหลานให้เป็นอัครมเหสีฝ่ายซ้ายฝ่ายขวาทั้งสองนางนั้นแล้ว ก็เอาน้ำมาอภิเษกให้เสวยเมืองเหรัญญนครเชียงแสนนั้นแล แต่นั้นไปจึงได้เรียกชื่อว่าพระยาเจืองพ้าธรรมิกราชแล

ส่วนว่าท้าวพระยาเมืองใหญ่ทั้งหลาย อันมาตะวันตกหนใต้ ว่าจักมาชิงเอานางนั้น ก็มาคาน(๑) แกวเสียก็เลยน้อมเข้าสู่สมภารแห่งท่านก็กระทำการอภิเษกอีกครั้งหนึ่ง จึงได้ชื่อว่าพระยาเจืองพ้าธรรมิกราชาแล้ว ก็ปก(๒) หออุทุม(๓) พลขันสูงร้อยศอกก่อนแล้ว ผ่ายพระยาอ้ายเจืองตนพี่ท่านก็เสวยเมืองเชียงเรืองแทนพ่อนั้นได้ ๗ ปีตาย พระยาแกวฆ่ากับหลังช้างเสียในปีกดสัน ศักราชได้ ๔๘๓ ตัว อายุได้ ๑๙ ปี พระยาลาวชินตนลุงอันเป็น

---

(๑) ขัด

(๒) ปลูก

(๓) หอหรือเรือนสูงสำหรับทำพิธีอภิเษก

พ่อแห่งนางอามแพงจันทน์ผง และนางโอคาแพงเมืองน้อย เสวยเมืองเงินยางได้ ๒๗ ปีแล้วตายในปีลวงเล้า ศักราชได้ ๔๘๔ ตัว อายุได้ ๗๐ ปีแล

แต่นั้นมาพระยาเจืองฟ้าธรรมิกราชาก็อยู่เสวยราชสมบัติในเมืองเหรัญญนครไชยบุรีเงินยางเชียงแสนทีนั้น ครั้นต่อมาพระยาหลุ่มฟ้าเก้าพิมาน เมืองวิเทหราช กับพระยาจุฬณีสองตนพี่น้อง ก็เอาหมู่รพล่องมาว่าจักมาชิงเอานางแลตนแลนางนั้น ครั้นมาถึงกลางทางก็รู้ข่าวว่าบรรดาหัวเมืองทั้งหลายทั้งปวงยกพลมาชิงเอานางนั้น พระยาเจืองแพ้แล้วได้นางทั้งสองมาเป็นมเหสี ตนก็มีความกลัวเดชอำนาจนั้นมากนักก็พร้อมกันแต่งเครื่องบรรณาการแลอย่าง(๑) แล ๑๐๘ ทั้งสองตนพี่น้อง คือว่าหอยสังข์เงินหอยสังข์คำ หอยสังข์ปกติ อ่างเงินอ่างทอง หอกมาตมขัน(๒) แถม ๑๐ ศอกสองเทือง เป็น ๑๒๐ ศอกแล้วก็อภิเษกเรียกชื่อว่าไชยนารายน์สธรรมิกราชนั้นแล ตามออกมาสผาเง้านั้น ๑๒ ศอก มี ๒ ที่เป็น ๑๒๔ ศอกนั้นแล

(๑) สิ่งละ
(๒) เติม

แต่นั้นมาข่อและแกวฝ่ายตะวันออก ฝ่ายเหนือก็ได้ส่วยแต่นั้นมาแล โกสัมพี กลิงคราช และหงสาวดี อโยธยาก็ได้ส่วนแต่นั้นมาแล

ตั้งแต่นั้นมาพระยาธรรมิกราชเจ้าท่านก็กลัวผานใจ(๑) ลูกเต้าหลานเหลนเมื่อหน้า ก็จักย้ายเอาแกวเม้อเป็นเจ้าเมืองวองเสียแล้ว ก็ตัดส่วยแก่ข่อเสียแล้ว ก็ตอกหน้าแป้นหินไว้ในเวียงมิถิลานครนั้น ในปีกดสัน ศักราชได้ ๕๐๒ ตัวแล ครั้งเมื่อท่านได้ปราบชมพูทวีปนั้น อายุ ๒๗ ปี ยังกล้าหาญแข็งแรงนัก ก็มีอาชญาให้พ่อค้าต่างเมืองว่ากูชนช้างก็ยังสนุกอยู่แล ก็ยังจักใคร่ชนช้างอยู่ สูยังรู้ที่ใดจักชนต่อกู ครันสูยังรู้ที่ใดจักชนจงมาบอกกูเทอญ กูจักไปชนจักให้แพ้เขาทุกแห่งแล ก็สั่งยังพ่อค้าต่างเมืองไปทุกแห่งทุกที่แล ที่ใดท้าวพระยาทงหลายฝูงนั้นเขาบ่แข็งต่อได้ เขาก็เข้ามาอ่อนน้อมสู่สมภารท่านสิ้นทุกเมืองนั้นแล ท่านได้เป็นเอกราชเสวยเมืองมาได้ ๕๐ ปี ยังมีพ่อค้าแกวหมู่หนึ่งก็ไปถึงเมืองแมนตาตอกขอกพ้าตายันแล้ว เขาก็ออกสู่รับ จึงเอาข้อมือไปโพ(๒) เอาคำอันนั้นแล้ว

---

(๑) บาดใจ

(๒) ไม่ทราบว่าอะไร

เขาก็มาบอกข่าวสารอันนั้นแก่กันอยู่เสมอแล้ว เขาก็สบขันไหว้สาเจ้าแห่งเขาแล้ว ก็จึงปลงคำลงว่าเราจักชนช้างต่อพระยาธรรมตนนั้นแล้ว ฝ่ายพ่อค้าทั้งหลายได้ยินคำอย่างนั้นแล้ว ก็มาไหว้สาถึงพระยาธรรมิกราชาแท้ พระยาธรรมิกราชได้ยินยังคำอันนั้นแล้ว จักว่าเราเฒ่าแก่เสียแล้วบ่ไปแลก็ว่าบ่ได้ เหตุได้ออกปากล้ำเสีย

ครั้งนั้นท่านก็ร้องเรียกยังลูกทั้งหลายตนมาแล้ว ก็แต่งลาวเงินเรืองผู้พี่เค้าอันเป็นลูกนางอามแพงจันทน์ผงนั้นให้เป็นเจ้าเวียงเงินยางและไชยนครกับบ้านเมืองทั้งมวลแล้ว ก็แต่งลาวเจืองผู้กลางนั้นกับบริวารพันหนึ่งแล้วให้ไปกินเมืองแกวหลวง ก็ปกหอสูงยังที่ดอยภูเหมือดเมืองแกวสูงร้อยศอกแล้ว ก็อภิเษกให้เป็นเจ้าแก่เมืองแกวทั้งมวลก็แต่งลาวพาวผู้น้องชายนั้นกับบริวารร้อยหนึ่งให้ไปกินเมืองจันทบุรีให้เป็นเจ้าแก่จักรวา(๑) ทั้งมวลแล้วแต่งให้ลูกนางโอคำแพงเมือง ผู้พี่ชื่อว่าขุนคำร้อยนั้นให้ไปกินเมืองไชยนารายน์เมืองมูลแล ให้ใจรู้คนภายตะวันออกล่องใต้ แล้วก็แต่งให้เจ้าสร้อยเมยผู้น้องนั้น เป็นอุปราชา

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

ให้อยู่เวียงเชียงเรืองและให้ใจ้รู้คนภายตะวันตกทั้งมวลแล แล้วก็เบ่าเอารัพลคนหาญทั้งหลายได้เก้าล้านเก้าแสนแล้ว ก็เสด็จออกจากเวียงเหรัญญนครเงินยางไปหนตะวันออก ออกไปไกลนักก็ไปถึงเมืองแมนตาตอกขอกฟ้าตายืนแท้ ในกาลนั้นพระยาธรรมิกราชท่านก็เหนยังเมืองอันนั้น มีหินผามากนักเป็นหินชา(๑) ผากมทางอันจักเข้าหาเวียงนั้น ก็มทางเดียวที่จะเข้าก็เป็นอันลำบากยิ่งนัก เวียงเพื่อนก็สูงนัก บ่อาจจักแพ้เพื่อนได้ อนึ่งช้างก็เท่าเลยแรงตัวก็เฒ่าเสียแล้ว ก็จงจัดแก้เสื้อผ้าคาดหัวในอูกคำแล้ว ก็ใช้ให้อำมาตย์ผู้หนึ่งนำเอาคืนมาให้แก่ลูกและเมีย ว่าให้ดมเสื้อผ้านั้นต่างตนเราเทอญ ฝ่ายนางเทวีอยู่ภายหลังพระยาเจ้ากมเหตุลางใหญ่ ๑๐ ประการ คือ (๑) หูกเต้นลงร้านกลายเป็นควายชนกัน (๒) ถ้วยชามเต้นตำร้านเป็นปลาฝา(๒) (๓) เรือกลายเป็นแลน(๓) ไปลื่อยู่แก่หินผา (๔) ชายคากลายเป็นต่อแตนไล่เดียด(๔) คน (๕) ผังชามเข้าติดหมอน

---

(๑) คาย

(๒) ปลากระเบน

(๓) ตะกวด

(๔) ต่อย

หนุนหัวหมอนอิงพระยา (๖) ผ่นตกรินอยู่ ๑๐ วันบ่เอ้อน(๑) (๗) ภูดอยทะลายเกื่อนพังไป (๘) ก้อนหินผากลายเป็นเงือกไปอยู่น้ำ (๙) เห็นปลาดำตัวเท่าเรือ ๑๐ เสือโคร่งแล่นเข้าเวียง เหตุลางทั้งหลายเกิดมีดังนี้ จักเสียพระยาเจ้าหรือ หรือว่าจะเป็นประการใด นางพญาและนักสนมทั้งหลายฝูงอยู่ถ้าคอยฟังเหตุร้ายดีอยู่ในที่นั้น ก็พากันเป็นทุกข์ถึงพระยาเจ้ายิ่งนัก ต่อนั้นมาก็เห็นอำมาตย์ผู้หนึ่งนำเอาผอบคำใส่ผ้าโพกหัวเข้ามาถึงเขา ก็ยิ่งร้องไห้ทั่วไปทั้งเมืองเหตุลางต่าง ๆ ก็มีมากหลาย ท่านก็ชำฝากยังผ้าโพกหัวมาถึงอีกนอ คนทั้งหลายก็ชำร้องไห้คิดมากลืนขวัญแล้ว ก็ว่าต่อนี้ไปบ่อนจักได้เห็นหน้าแท้นอว่าดังนั้น ส่วนว่าคำอันพระยาแมนตาตอกรับว่าจักชนช้างต่อพระยานั้น แต่นั้นมาก็มีอาชญาให้แม่ทัพนายกองทั้งหลายแต่ชานหินชานผาแล้ว ก็ก่ายขัวขวิดไว้ให้หมั้นแล้ว ก็ขนช้างตัวชื่อว่าไชยนารายน์อยู่คอยท่าพระยาเจืองฟ้าธรรมิกราชาเจ้าแล แลก็ขนช้างชะพานคำ ไสเข้าชนช้างพระยาแมนตาตอกค้อมก่อปลายงาถึงกัน หิน

(๑) หยุด

ลูกอันช้างชะพานค่ำย่ำนั้นก็พลาดตกไปในขุมนั้น ช้างชะพานค่ำก็ซัดตกลงไปตามนั้น งาก็บักเข้าเงอมหินผานั้นแล ฝ่ายพระยาแมนตาตอกก็เอางาวช้างพันพระยาธรรมิกราชาตายในที่นั้นแล คนหาญแห่งพระยาธรรมิกราชาก็หลุมกุมลู่เอาหัวและตัวพระยาธรรมิกราชาได้แล้ว ก็บ่เอาใส่หีบหาบเอามาเผาเสียยังเวียงเชียงรายแล คนทั้งหลายก็แตกพ่ายหนีมาสั้นแล พระยาเจืองฟ้าธรรมิกราชาตายในปีเตาใจ้ ศักราชได้ ๕๔๔ ตัว กินเมืองได้ ๕๓ ปี อายุได้ ๗๙ ปี พระยาแมนตาตอกขอกฟ้าตายนั่นฆ่าเสียเอากระดูกก่อเจดีย์ไว้ในเวียงเหรัญนครเชียงแสนนั้นแล ส่วนลาวเงินเรืองเป็นพระยาอยู่ในเมืองไชยนารายนั้นบางทีก็อยู่เวียงเงินยางและได้ ๒๐ ปีตาย ในปีลวงเม็ด ศักราชได้ ๕๗๓ ตัว อายุได้ ๖๙ ปี

ลาวเคียงกินเมืองแทนพ่อตนได้ ๑๖ ปี ตายในปีระวายี่ ศักราชได้ ๕๘๙ ตัว อายุได้ ๖๕ ปี

ลาวเมงเสวยเมืองแทนพ่อตนได้ปีหนึ่ง ก็ใช้ไปเอานางเทพคำข่ายลูกพระยาเชียงรุ้งแก้วซ้ายเมืองเล่าลืองามก็เอามาเป็นเทวีแล วันอันนางทรงครรภ์นางก็ผั้นว่า

ดาวประกายลงมาตั้งอยู่เหนือท้องแห่งนางเทวีแล้วก็เปล่งรัศมีไปภายหนใต้ทั่วทิศทั้งมวลแล้วแตกเป็นสองดวง นางก็สะดุ้งตื่นแล้วก็บอกแก่พระยา พระยาก็หาหมอโหรามาดูหมอทำนายว่าลูกมหาราชเจ้าจักได้ปราบหนใต้แท้แล ครั้นครรภ์นางถ้วนทศมาสแล้วนางก็ประสูติออกมา วันนั้นยังมีฤาษีตนหนึ่ง ชื่อว่าบัทมังกร แต่ก่อนยินดีในศาสนาพระพุทธเจ้า บวชเป็นภิกษุภาวะปฏิบัติตามคลองวินัยยากยิ่งนัก จึงปลงสิกขาบทเสียแล้วก็ทรงเพศเป็นฤาษีอยู่นั้นแล ในวันอันใส่ชื่อราชบุตรนั้น ท่านก็มาสู่คุ้มพระยานั้นแล ฝ่ายพระยาลาวเมงมหากษัตริย์ตนพ่อ จึงจักไหว้เจ้าฤาษีว่ากุมารน้อยลูกผู้ข้านี้ยังจักมีบุญหรือว่าหาบุญบ่ได้นั้นจา ฝ่ายฤาษีก็ส่องรู้ด้วยญาณแห่งท่าน ท่านก็รู้แจ้งจึงกล่าวว่าดูกรมหาราชเจ้า กุมารน้อยผู้นี้มีบุญมากนักจักได้อยู่ในเมืองมหาราชที่นี้ได้ ๑๖ ปี แล้วก็จะได้ไปสร้างเวียงลูกหนึ่ง มีในทักษิณสถานแห่งเมืองมหาราชที่นี้คือว่าเมืองเชียงรายที่นั้น ให้รุ่งเรืองกว่าเก่าแท้แล จักอยู่ที่นั้น ๒๔ ปีแล้ว อายุได้ ๘๐ ปีจักตายด้วยควานคำจักขับแล เหตุว่าท่านจักได้กระทำผิดจักเอาลูกท่านเป็นเมียนั้น

แล เจ้าฤๅษีทำนายดังนี้แล้ว ก็พร้อมกันหาชื่อราชกุมาร ให้จับทั้งสามประการคือ ว่าชื่อพ่อและชื่อฤๅษีและชื่อแม่ ทั้งสามประการนั้น แล้วเอาเจ้าฤๅษีว่าบั้ทมังกรกับชื่อพ่อว่า ลาวเมงนั้นสมกันว่า มั เอาชื่อแห่งแม่ชื่อว่าเทพคำขาย เป็นลูกท้าวเชียงรุ้งแก้วชายเมืองน้ำว่า รายให้สมกันแล้ว จึงเรียกว่าเจ้ามังรายนั้น ตั้งแต่ปฐมลวะจังกราชเจ้าลำดับมาได้ ๒๕ เช่นท้าวชื่อว่าพระองค์ลาวแล

แต่นี้ไปภายหน้าบ่ชื่อว่าลาวสักคนแล หน่อพ้ามังรายเจ้าท่านก็จำเริญขึ้นใหญ่ได้ ๑๖ ขวบแล้ว พระยาเจ้าบิดาตนพ่อ ก็ไปนำเอานางผู้หนึ่งเป็นลูกเจ้าเชียงเรืองนั้น มากระทำอาวาหมงคลให้เป็นเมียแล้วก็แต่งให้เป็นอุปราชาครองเมือง แล้วให้ใจรู้คนภายหนใต้ทั้งมวล ยังมีในวันหนึ่งท่านก็พาบริวารไปแอ่วตั้งไกลบ่า ก็ไปเห็นเวียงเชียงรายร้างอยู่ก็เป็นที่พึงใจยิ่งนัก ครั้นถึงปีเมืองได้ศักราชได้ ๖๑๐ ตัว เดือน ๕ ออก ๗ ค่ำ วันพุธ ท่านก็ออกไปตั้งอยู่เวียงเชียงรายก้าใต้แห่งเวียงเงินยางเชียงแสนนั้น พระยาลาวเมงตนพ่อท่านก็กินเมืองเงินยางเชียง-

แสนได้ ๒๕ ปี ศักราชได้ ๖๑๓ ตัว ปีกดยี อายุได้ ๖๗ ปีก็จุติไปแล

เจ้ามังรายตนลูกก็แต่งมหาปราสาทส่งสักการพ่อแห่งตนเสร็จบริบูรณ์แล้วก็เรียกร้องเอาราชเศวตฉัตรและเสนาอำมาตย์ประชานราษฎร์ และราชสมบัติในเวียงเงินยางเชียงแสนทั้งมวลมาแล้ว ก็อยู่เสวยราชสมบัติเป็นเอกราชอยู่ยังเวียงเชียงรายที่นั้นแทนพ่อตนแล้ว กับคนเมืออยู่เวียงเงินยางแถม(๑) ก็อยู่ยังเมืองเชียงรายที่นั้น พระเจ้ามังรายราชเจ้าได้เป็นเอกราชแทนพ่อแล้ว ก็มีคำกิตติศัลอชาปรากฏมากนัก พระยามังรายเจ้าท่านก็หุ้ม(๒)ไปไล่เน้อยังมีในวันหนึ่ง ท้าวก็พาเอาบริวารแห่งตนไปไล่เน้อ ก็ไปตีเหล่า(๓) ที่หนึ่งแล

ที่นี้จักกิตตนาจาด้วยเบื้องก่อนแล ที่แท้กมในตำนานหลวงนั้นแล ที่นี้พอกิตตนาให้รู้ที่มังรายราชเจ้าจักได้ปรากนั้นแล ยามเมื่อศักราชได้ ๒๒๕ ตัวเดือน ๔ ออกค่ำ ๑ วันนั้นมีฤาษีสตนเป็นลูกพระยาวองตีฟางโพธิญาณนั้น

(๑) ไม่ไปอีก
(๒) ชักชวน
(๓) ที่น้ำซึ่งมีผู้หวงห้าม

ตนพี่นั้นชื่อว่าพาสุเทพแล ตนถ้วนสองชื่อว่าสุทันตะแลตน ถ้วนสามชื่อ ปพานแลตนถ้วนสี่ชื่อว่าจันทสิกขตุคฤษีแล เขาเจ้าเกิดมาเป็นลูกพ่อเดียวกันคนละแม่แล ยามเมื่อเขาเจ้าจักลาพระยาตนพ่อไปกระทำสมณธรรมวันนั้น พระยาตนพ่อก็สั่งเขาว่า ครั้นว่าเจ้าทั้งหลายเห็นที่ใดจักควรตั้งบ้านแปงเมืองก็ขั้น ขอให้เจ้าลูกทั้งหลายอย่าละพ่อเสีย จั่มพ่อคิดให้เป็นเมือง จั่มเทอญว่าดังนั้นแล้วเขาก็พากันเสยองไปด้วยลวงบนหนอากาศ ด้วยอิทธิฤทธิ์อานุภาพแห่งตนก็ไปหนใต้แล้วไปถึงด่าน(๑)บ่าที่หนึ่งราบเพียงเรียงงาม ควรเป็นที่สนุกยินดีนัก ฝ่ายฤๅษีทั้งสี่ตนครั้นไปถึงแล้วก็พร้อมกันลงนอนใต้ร่มไม้แห่งหนึ่ง พอถึงเทยงคืนก็เห็นเป็นดังสายสุริยอาทิตย์พุ่งขึ้นเจ็ดชั่วตัวคนปู่นอัศจรรย์มากนัก ก็จึงไปผ่อดูก็เห็นยังเกศาธาตุแห่งพระพุทธเจ้าเปล่งรัศมีพุ่งขึ้นมาแต่พื้นดินสูงชั่วต้นตาล ดูวิลาศองอาจงามมากนัก ส่วนเจ้าฤๅษีทั้งสี่ก็พร้อมกันนบน้อมไหว้ด้วยที่ดีที่เท้าห้าแห่ง ยังเกศาธาตุแห่งสัพพัญญูพุทธเจ้า ณ ที่นั้นคือว่า หริภุญไชยนั้น ก็ยังเป็นบ่าไม้ไผอยู่ ครั้นเจ้าฤๅษีรู้แจ้งแล้ว ก็พร้อมกันอธิษฐานว่า

---

(๑) ขาย

ตูข้าจักเอาธาตุพระพุทธเจ้าออกสรง ขอให้เทพยดาเจ้าทั้งหลายจงให้ปรากฏมีน้ำอันประเสริฐ ไหลหลั่งลงมาพอให้ตูข้าสรงเกศาธาตุแห่งพระพุทธเจ้าแต่เทอญ ว่าดังนั้นแล้ว ในกาลนั้นเทพยดาอันรักษาอยู่ในที่นั้น ก็พร้อมกันเนรมิตลิน(๑)คำ ก่ายแต่คอยอุชชุบรรพตลงมาทางหน้าตะวันตกเฉียงเหนือ จึงเรียกว่าห้วยลินแต่นั้นมาแล ครั้นฤาษทั้งสี่ตนได้ทรงพระเกศาธาตุเจ้าแล้วดังนั้น ก็ให้วันบเการพย่าเจ้าฤาษทั้งสี่พากันผัด(๒)ขึ้นไปหนเหนือชวยตะวันตกโพ้นแล เจ้าฤาษก็เข้าจตุถฌานแล้วก็เหินไปด้วยหนอากาศก็ไปถึงเถือนถ้ำภูดอยหลวงแห่งหนึ่งแล้วก็พร้อมกันลงยังอยู่ปากถ้ำแห่งหนึ่งแล้ว ครั้นถึงเที่ยงวันแล้วฤาษตนหนึ่งก็เลงขึ้นเมื่อบนก็เห็นนักขัตตฤกษ์กรกฎดาวเต็มฟ้า สุทันตฤาษก็กล่าวแก่ฤาษทั้งสามพี่น้องว่าเจ้าทั้งหลายจงผ่อดูภายบนนั้นเทอญ ยามนี้เป็นเมื่อวันใดพลอยว่ามีนักขัตตฤกษ์กรกฎดาวมากนัก ดูรุ่งเรืองงามเป็นที่อัศจรรย์แท้ ฐานะที่นั้นคนทั้งหลายจักมาสร้างบ้านแปงเมืองอยู่ที่นี้จักรุ่ง

---

(๑) ราง

(๒) หมุน, กลับ

เรืองมากนัก และจักเรียกว่าเชียงดาวแท้แล เหตุดังนั้นตู
ข้าทั้งสองอันเป็นพี่น้องจักอยู่กระทำสมณธรรมในที่นี้ เจ้าทั้ง
สองอันเป็นพี่น้องจึงผัดเลียบไปหนเหนือนั้นเทอญ ภายหน้า
หากจักเห็นเป็นฉันใด จึงสัญญากันให้รู้นั้นเทอญ ส่วนปพาน
ฤาษีและจันทสิกขตุงฤาษีก็สงอำลาพี่ทั้งสองแล้วก็เหินมาทาง
หนเหนือมาเห็นหนองหลวงลูกหนึ่ง เจ้าฤาษีทั้งสองก็เจรจา
กันว่าควรเรา(๑)ทั้งสองพากันข่างหนองลูกนี้ให้แห้งแล้ว
คืนเมื่อบอกให้เจ้าวองตีฟางตนเป็นพ่อรา ให้เอาไพร่พล
ทั้งหลายมาตั้งแต่ให้เป็นบ้านเมืองดีแล ปพานฤาษีก็เอาไม้
เท้าอันประดับด้วยแก้วบัดหลอด(๒)นั้นมาขีดภายทางใต้นั้น
พอน้ำไหลซึมแต่เล็กน้อยคนก็เรียกว่าดอยสัน ซึมแต่นั้นมา
แล ฤาษีทั้งสองก็ผัดไปตะวันตกเกี่ยวไปหนเหนือ แล้วจันท
สิกขาตุงคฤาษีก็เอาไม้เท้าตั้งสัตยาธิษฐานว่า ขอให้น้ำ
แห้งเข็นหนองให้พ่อข้าชื่อว่าพระยาวองโพธิญาณนั้น ได้
ตั้งให้เป็นลูกช้างห้างเมืองแค่เทอญ ขอเทพยดาเจ้าทั้ง
หลายจงมาคาชูข้าข่างให้ลุไหลไปหนเหนือนั้นแล ว่าดัง
นั้นแล้วก็เอาไม้เท้าไม้จันทน์ขีดทางหนเหนือนั้น น้ำก็ไหล

---

(๑) เรา

(๒) ปรอด

ลงไปเข็นผึ่งริมน้ำแล คนทั้งหลายจึงเรียกว่าถ่าปูเข้าแต่มาแล ส่วนฤาษีทั้งสองก็ไปเลียบคอยดูน้ำหนองอันแห้งเข็นนั้นทุกแห่งแล้ว ก็มาถึงปากถ่าที่ปูเข้านั้นแล้วก็ยังอยู่ปากถ่านั้น ครั้งนั้นปู่ตวนนักเนรมิตเป็นชายหนุ่มผู้หนึ่ง แล้วก็เข้ามาไหว้ยังเจ้าฤาษีทั้งสองว่า เจ้ากูมาช่างหนองอันนี้จักมีประโยชน์สังใจ ว่าดังนั้นแล้ว เจ้าฤาษีจึงกล่าวว่า ดูกรมาณวชายหนุ่ม ท่านจักมาถามเราด้วยอันช่างหนองนี้ด้วยเหตุอันใดจะเรารักช่างให้แห้งให้เข็นแล้ว จักเมอบอกพ่อเราชื่อว่าพระยาวงศ์ฟางโพธิญาณ ให้แต่งให้คนมาตั้งอยู่ให้เป็นลูกช้างห้างเมืองแท้แล ว่าดังนั้นแล้ว ฝ่ายมาณวชายหนุ่มผู้นั้นก็ไหว้เจ้าฤาษีว่า สาธุ สาธุ ดีแท้แล ตัวข้านี้บ่ใช่ลูกใดมาบ่มแล ผู้ข้านี้เป็นผู้รักษาหนองทั้น แต่เช่นปู่และย่ามาตลอดถึงตัวผู้ข้านี้ เรียกว่าเป็นผีเสื้อหนองทั้นด้วยเหตุนี้แล แต่นี้ไปภายหน้าคนทั้งหลายมาสร้างให้เป็นบ้านเป็นเมืองแล้วดังนั้น ขอเจ้ากูจงเมตตาเขาทั้งหลายให้ได้สร้างเจดีย์วิหารวัดวาอารามไว้เป็นที่สักการะบูชาให้วุฒิจำเริญ แก่คนบ้านเมืองไปภายหน้าเทอญ ครั้นกล่าวคุณหากาลเพื่อนต่างเมืองจักมารบดังนั้น ก็ให้ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย

แต่งเครื่องทังหลาย มีต้นว่าเสื้อผ้าร้อยผืน พร้าวตาลร้อยทะลาย กล้วยร้อยหวี อ้อยร้อยลำ ข้าวต้มขนมข้าวแคบ(๑) ร้อยแผ่น ข้าวสุกร้อยก้อน หมากพลูสังละร้อยทุกอันแล เอาไปบูชาท่าปู่เข้านั้นเทอญ แม้ว่าเพื่อนมีหมื่นเรามีพัน ก็จักพ่ายเราแล ไหว้เจ้าฤาษีดังนี้แล้วก็หนีไปอยู่ถ้ำแห่งตนแล ส่วนเจ้าฤาษีก็จากกันว่า เราข่างหนองทนกเขนีแล้วก็ควรไปเมตตาพ่อเราให้รู้แจ้งและว่าดังนี้แล้ว ก็พากันสยองเมือกถึงเมืองวิเทหราชแล้ว ครั้นนั้นพระยาวงศีฟางโพธิญาณตนพ่อก็ตายเสียแล้ว ยังเหลือแต่ลูกชายผู้พี่เค้าเสวยเมืองเป็นเจ้าวองสีบต่อมา ครั้นเจ้าฤาษีทังสองไปถึงแล้วก็เข้าไปเมตตาพี่แห่งตนให้รู้แจ้งดังนี้ ครั้นเจ้าตนพี่รู้แจ้งแล้วก็แต่งให้ไพร่ผู้หนึ่งชื่อว่าควานเดือ ให้เอาหมู่บริวารลงมามีจำนวน ๓๐๐ ครัวมาตั้งอยู่หนองเรือทันนี้แล้ว ก็มาสร้างไร่แต่งนาหว่านกล้า ก็บ่แตกงอกออกมาได้ ก็แห้งแล้งบ่เป็นต้นเป็นรวง ฉิบหายไปสิ้นแล้ว ก็ให้คนใช้ไปขอเอายังข้าวเชื้อข้าวกินมาแถมถึง ๒ หน ๓ หน ก็บ่ออกบ่เป็นต้นเป็นลำได้ อยู่

(๑) ข้าวเกรียบ

มาได้ ๓ ปีก็หายังข้าวอันจักกินบ่ได้ ก็ลวดบ่เป็นบ้านเป็นเมืองก็ฉิบหายตายซ้ำ ยังหลออยู่ ๓๐ คน เขาจักตั้งอยู่ในที่นั้นก็บ่ได้ก็พากันหนีคนเมืองสู่เมืองวิเทหราช อันเป็นที่อยู่แห่งเขานั้นแล ที่หนองเรือที่อยู่แห่งควานเดือนคนทั้งหลายก็เรียกว่าหนองเดือแต่นั้นมาแล เจ้าฤาษทั้งสองจึงจากันว่าเราจักตั้งอยู่กระทำสมณธรรมอยู่ในที่นี้ควรเราทั้งสองพี่น้องไปเลียบหาดูดีแล ว่าดังนั้นแล้ว เจ้าฤาษีตนชื่อปพานฤาษีก็ไปเลียบดูหนเหนือล่า(๑) น้ำ ก็เห็นถ้ำอันหนึ่ง เจ้าก็อยู่กระทำสมณธรรมในที่นั้น ส่วนจันทสิกขตุงคฤาษีตนน้องก็ผัดเกี้ยวไปตะวันตกหนใต้หัวน้ำก็เห็นยังด่านป่าที่หนึ่งควรสนุกยินดีมากนัก ตุงคฤาษก็อยู่กระทำสมณธรรมในที่นั้นแล คนทั้งหลายก็เรียกว่า ดอยจอมตุงค์แต่นั้นมาแล ถ้ำอันปพานฤาษีอยู่นั้น คนทั้งหลายก็เรียกว่าถ้ำผาแสงแต่นั้นมาแล

เจ้าฤาษทั้งสองจึงเมตตาพญานาคตนเป็นใหญ่ และผีเสื้อหนองทั้งหลายว่า แต่นี้ไปภายหน้าคนทั้งหลายมาสร้างบ้านให้เป็นเมืองแล เขาทั้งหลายอยู่บ่วุฒิจำเริญ เป็น

(๑) ที่สุด

ต้นว่าศึกเพื่อนมายุทธกรรมดังนั้น ให้ท้าวพระยาชาวเมืองทังมวลพากันแต่งเครื่องบูชาพร้าวตาล ๗ กล้วย ๗ เครือ อ้อย ๗ ลำ ข้าวต้มข้าวขนม ข้าวสุกสังละ ๗ ๆ เทียน ๗ คู่ หมากพลู ๗ ประทีป ๗ แล้วให้บูชาทังสองท่ คือว่าผาแสงและดอยจอมตุงค์ ให้พำกันวันเดียวยามเดียวเทอญ แม้ว่าเพื่อนมหันเรามพันกบแพ้เราแล อันตรายทังหลายก็จักระงับกลับหายไปสันแล เจ้าฤาษีเมตตาพญานาคและผีเสื้อหนองทังสองพ่อลูกดังนี้แล้ว แต่นั้นไปภายหน้าบ่านเท่าใดผีเสื้อหนองเรือนนี้ เขาทังหลายก็จากันว่าเมืองอันนี้ภายหน้าก็จักวิเศษแท้แล คนทังหลายเขาจักสร้างให้เป็นบ้านเป็นเมืองก็ดูยากแท้น้อ เหตุว่าออกยัง(๑) ตำนานหลวงนั้น เหตุสัพพัญญูพระพุทธเจ้า จากับด้วยมหาอานนท์ทำนายว่า ลูกศิษย์กูตถาคตจักมาอยู่ที่นี้พอ ๕๐๐ ตนนั้นแท้แล ว่าดังนนดาย ในกาลนั้นผีเสื้อหนองทังหลายเขาก็แต่งกันไปหา พันธุ์หมากน้ำเต้าทะกาน(๒) ก็ได้มาเม็ดหนึ่ง เขาก็ปลูกไว้นานได้สามเดือน

---

(๑) มีอยู่

(๒) ใหญ่

จึงแตกออกมาเป็นเบี้ยนานได้สามปีปลายสามเดือน เกรือจึงแพร่ไปได้สามห้อยสามมอน(๑) ก็จึงเห็นหน่วยหนึ่งแล้วนานได้สามปีสามเดือนจึงใหญ่เท่าเทนข้าว แต่นั้นไปนานได้สามปีปลายสามเดือนหมากน้ำเต้านกแตกแล้ว แก่นพันธุ์มันก็กระเด็นไปผับมอนดอย แล้วก็ตกอยู่ในรอยตีนหมูเถอนและกวางฟาน น้ำร่องรูทั้งหลายนานได้สามเดือนก็แตกมาเป็นลูกอ่อนน้อยไปสันแล เขาก็ร้องให้อยู่ผับห้อยผับดอยแล ผีเสือก็ได้ยินเข้าก็ไปเก็บรอมมาเลี้ยงไว้เป็นโอปปาติกะแล เนื้อตัวเขาเป็นอันมืดเส้าก่ำดำ เหตุว่าพันธุ์หมากน้ำเต้านนกระเด็นไปตกน้ำ รากน้ำขุ่นก็กลับดำก่ำเส้าด้วยเหตุนั้นแล แต่นั้นไปอายุเขาชันใหญ่มาได้ ๑๖ ปี คำปากเขาทั้งหลายก็เรียนจากหมูเถอนกวางฟานจ้อนแจ้วอกค่างทั้งหลายร้องในป่าในดงนั้นเขาก็เรียนเอามาเป็นคำปากเขาแต่นั้นมาจนถึงกาลบัดนี้แล

กาลนั้นเมืองจอมตุงคทั้นนี้เป็นลวะอยู่เต็มสันทุกแห่งทุกหนแล ยังมีชายผู้หนึ่งใหญ่สูงกว่าเพื่อน คำคิด(๒) ก็

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

(๒) ความคิด

หลักกว่าเพื่อน ยังเหลือเพื่อนทั้งหลายแล เขาก็พร้อมกันปลูกให้เป็นใหญ่ในถิ่นนั้น แล้วใส่ชื่อว่ามางหอยให้อยู่เชียงแก้วแล ผู้หนึ่งชื่อมางทองให้อยู่จอมทองแล ผู้หนึ่งชื่อมางคงก็ให้อยู่เชียงคงแล ผู้หนึ่งชื่อมางสักก็ให้อยู่จอมสักแล ผู้อยู่จอมตุงชื่อว่ามางตุง มางกาก็อยู่เชียงกาแล ค้างเหล่าหลวงก็ให้อยู่เชียงค้าง สวนผักก็ให้อยู่เชียงตางค้างมุดก็ให้อยู่เชียงแสนคือค้าผาแสง มางสังก็ให้อยู่เมืองสังแล

ยังมีไทยหมู่หนึ่งลุกแต่เมืองวิเทหราชนั้นมา เขาก็หลงเข้ามามี ๖๙ คน มาตายเสียผู้หนึ่ง ยังค้างอยู่ ๖๘ คน เขาก็มีเบี้ยมาจ่ายกาด(๑) จายรี ทั้ง ๖๘ คนชาย เข้าให้เป็นร้อยแล เขานั้นตัดลากและผ้านุ่งเจียมที่กุบคานลูกแควันมางสัง(๒) เขานี้มาแต่เมืองขันหลวงพ้าวองภายหน้าโพ้นมาแล ค้างมางใหญ่ทั้งหลาย ๑๑ คน ล้ำ(๓) นั้นเป็นผู้น้อยสันแล

---

(๑) กาด = ตลาด

(๒) ไม่ทราบว่าอะไร

(๓) เหลือ

ตั้งแต่นั้นไปจักจาด้วยท้าวมังรายเจ้าไปไล่กวางคำ แล้วก็ไปเห็นยังบ้านเมืองลวะทั้งหลายก่อนแล ท่านไปทางดอยจอมตุงค์นั้นในปีดับเม็ดศักราชได้ ๖๒๓ ตัว ท้าวมังรายเจ้าก็เอาหมู่รพลไปถึงเหล่าที่หนึ่ง ก็เห็นยังกวางคำตัวหนึ่ง มันเต้นออกมาหาท้าวมังรายเจ้าก็เอาหมู่ไล่กับเขัด(๑) กวางตัวนั้นก็แล่นขึ้นไปภายหนเหนือ ท้าวมังรายก็ไล่ตามไปถึงดอยแห่งหนึ่งสุมกันอยู่ดังหัวคนนั้น จึงเรียกว่าดอยจอมหงส์ ท้าวมังรายเจ้าอยู่ที่นั่นก็ผอดูก็เห็นยังเมืองเขิน ก็อว่าภูมิที่นั้นเป็นอันชุ่มเย็นมีร่มไม้อันกว้างขวางเขียวงาม ก็ชวนลวะทั้งหลายอยู่ แลเขินเสียน้อยหนึ่งยังพอสร้างบ้านแปลงเมืองให้เป็นลูกช้างหางเมืองควรแท้แล ก็ให้เพื่อนต้อง(๒) รูปเป็นพรานแบกหอกจูงหมาพาไล้ไว้ปลายดอยลูกนั้น ไว้ให้เป็นสักขีโบราณไว้ ต่อเท่ากาลบัดนั้นแล ท้าวมังรายเจ้าก็หนีเสียจากที่นั่นก็คิดไล่ไล่ตามรอยกวางคำ แต่ดอยลูกนั้นไปก็ไปแผ้วสันดอยแห่งหนึ่งเป็นป่าไม้รวก เขาก็ตัดเอาไม้รวกแปลงเป็นค้นหอก

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

(๒) ทำ, สร้าง

แล้ว เขาก็เรียกว่าบ้านรวกแต่นั้นมาแล ก็หนีจากที่นั้นไต่ตามรอยกวางไปถึงที่อีกแห่งหนึ่ง คันหอกเขายาวก็ไปค้างเคิงเสียไปบ่ได้ คนทั้งหลายก็เรียกว่าบ้านเคิงแต่นั้นมาแล กวางตัวนั้นก็ไต่ไปตามสันดอยลูกนั้น ก็ไปเกลือกอยู่มวกผาแห่งหนึ่ง คนทั้งหลายเห็นแล้ว เขาก็ไปเกิดทางภายหน้ากวางตัวนั้นก็แล่นไปทางตะวันออก เขาก็ไล่ไปกวางตัวนั้นก็เต้นหกงอบ(๑) ตกห้วยแห่งหนึ่ง คนทั้งหลายก็เรียกว่ากวางงอบดังนั้นแล ภายหน้าคนจักมาสร้างให้เป็นบ้านเป็นเมืองแล้วจักแผ่ชื่อไปว่าเมืองงอบนั้นแล กวางตัวนั้นก็พลิกไปทางตะวันตก เขาก็ไล่ไปคนทั้งหลายก็เรียกว่าห้วยไล่กวางสืบมา ภายหน้าต่อไปคนทั้งหลายจักมาสร้างให้เป็นบ้านเป็นเมืองแล้ว ก็จักเรียกว่าเมืองไล่แล

ครั้งนั้นท้าวมังรายเจ้าบ่าวให้คนทั้งหลายแปงขวากหลาวไปปักไว้ภายหน้านั้นดีแล้ว คนก็แหลมขวากหลาวไปปักไว้แท้ กวางตัวนั้นก็ขึ้นไปในห้วยอันนั้นแท้ ก็บ่ถูกยังขวากหลาวแต่สันอันแล ห้วยอันนั้นคนทั้งหลายจึงเรียกว่าห้วย

---

(๑) หมอบ

ล่วงทวง(๑) หลาวแต่นั้นมาแล ถึงวันลุนรุ่งเช้าก็ตามรอย
กวางคำตัวนั้น ขึ้นไปตามปลายดอยแล้วผ่อเห็นเมืองกวาง
ตัวนั้นมันก็ไปทนดอยอยู่(๒) ผ่ายท้าวมังรายท่านก็ตามไปก็
ค่ำเสียในที่นั้น ก็พากันนอนอยู่ ณ ที่นั้น คนทั้งหลายจึง
เรียกที่นั้นว่าดอยบ้านค่ำแต่นั้นมาแล ครั้นรุ่งแจ้งแล้ว
ท้าวมังรายเจ้าก็เอาหมู่บริวารทั้งหลายไล่ตามกวางคำตัวนั้น
ไปตามสันดอยลงแผ้วเมือง ท้าวมังรายก็ไล่ตามไปถึง
ตีนดอยลูกนั้น คนทั้งหลายจึงเรียกว่าตีนรอยไล่แต่นั้นมาแล
กวางคำตัวนั้นก็ตกแผวลงเมืองแล้ว ก็เลาะตีนดอยคืนมา
ทางหนใต้ ท้าวมังรายเจ้าก็พาหมู่บริวารไล่ตามไป ก็มา
ถึงที่แห่งหนึ่งเป็นป่าละขามป้อมขามแดงมีมากนัก ท่านก็
ว่าเรายังกินหมากส้มเสี้ยก่อนเทอญ พอให้หายอิดเหนื่อย
ก่อน ว่าดังนั้นแล้ว ที่นั้นคนทั้งหลายจึงได้เรียกว่า
บ้านขามแต่นั้นมาแล ครั้นกินส้มแล้วก็พากันไล่ตามรอย
กวางไปหนใต้ ก็ไปถึงห้วยน้อยแห่งหนึ่ง ท้าวมังรายเจ้า
ก็ว่ากวางคำลงมาถึงห้วยนี้แล คนทั้งหลายจึงเรียกห้วยนั้น

---

(๑) ทะลวง
(๒) แอบ

ว่าห้วยหัวลัง ครั้นต่อมาภายหลังคนเรียกว่าเมืองลังแต่นนมาแล กวางตัวนั้นก็ได้ตามตีนดอยลูกนั้นมาถึงน้ำแม่น้อยแห่งหนึ่ง กวางก็ขึ้นไปถึงถ้ำเงอมผาแห่งหนึ่ง แล้วก็เข้าไปหายเสียในถ้ำนั้นแล กวางคำตัวนั้นบ่ใช่ว่าเป็นกวางเถื่อนแท้ หากเป็นเทพยดาอันรักษาบ้านเมืองนั้น หากเนรมิตเป็นเหตุให้ท้าวมังรายเจ้าได้เห็นนั้นแล ส่วนว่าท้าวมังรายเจ้าก็พาหมู่บริวาร ไล่ตามรอยตีนกวางคำตัวนั้นไปก็ไปหายเสียในถ้ำนั้น ฝ่ายท้าวมังรายเจ้าก็หวังว่าจักได้ลาบได้แกงกิน ก็พลอยบ่ได้ลาบได้แกงกินตามความคิดเดิมดังนั้น รู้ว่าจักมาหายเสียในถ้ำนั้นแท้บ่ไล่ติดตามก็จะดีกว่า นี้พลอยมาหายเสียริมแม่น้ำอันไหลล่องมาตามหลงนั้น คนทั้งหลายจึงเรียกแม่น้านนั้นว่า แม่น้ำลาบเมืองลับแต่นนมาแล ถ้ำอันนั้นก็ได้ชื่อว่าถ้ำกวางคำหัวลับแต่นนมาแล ส่วนท้าวมังรายเจ้าก็พาหมู่บริวารไปถึงที่แห่งหนึ่ง เป็นยาง(๑) อันน้อยหนึ่ง จึงว่าเราทั้งหลายควรล้างหอกดาบสีนาคเสียในที่นี้ ว่าดังนั้นแล้ว ที่นั้นจึงเรียกว่ายางขาแต่นนมาแล ครั้นถึงวันรุ่งเช้าก็ไปถึงห้วยแห่งหนึ่ง ท้าว

(๑) โลหิต

มังรายเจ้าก็บ่าวว่าเราทั้งหลายพร้อมกันยังพักให้หายอิด-เหน่อยก่อนดีแล้ว ท่อนนนคนทั้งหลายก็มาตั้งบ้านแปลงเมืองอยู่ในที่นั้น ครั้นต่อมาท่อนนนก็เรียกว่าเมืองพักแต่นนมาแล มังรายเจ้าก็ถก(๑) เอาหมู่รี้พลคนมาหาเมืองแห่งตนนั้นแล ในกาลนั้นท้าวมังรายเจ้าก็ให้หาอุตร-พราหมณ์ผู้จบเพทให้เอาเพศเป็นพ่อค้า แล้วให้ไปเลียบดูขบวนเมืองอันชุ่มเย็นนั้นยังจักรุ่งเรืองไปภายหน้าฉันใด ส่วนอุตรพราหมณ์ก็ไปกล่าวด้วยคำว่า "อิทำ รฏฺฐำ เขมำ สุสิกฺขำ" ดังนี้แล้ว ก็รู้ว่าจักดีแล้วก็มาให้ว่ายังท้าวมังรายเจ้าว่าฐานะที่นั้นจักตั้งให้เป็นเมืองก็จักรุ่งเรืองแท้แล ศักราชได้ ๖๑๒ ตัวปีลวงเม้าเหม้น ๑๒ ออก ๙ ค่ำ วันเสาร์ ท้าวมังรายเจ้าก็แต่งให้ขุนคงพาหมู่รี้พลขึ้นเมือทางเมืองกายตก(๒) ไปไล่งอบไปถึงกระทั่งหัวรัง ก็รบละพาย(๓) เชียงเหล็ก ขุนลังเข้าทางเมืองพัก ละก็หนีเสียปง(๔) เมืองเดิมเมืองลาบเมืองลัง เขาก็หนีเข้ามาหาขุนเวียงหลวงสัน ขุน

(๑) ถอน
(๒) ถึง
(๓) ฝ่าย
(๔) ยกให้ปลง

คงรบพายเชียงกาเท่าตาทอง(๑) บ่ชนะเขินสัง คนทั้งหลายตั้งเป็นรีด(๒) โบราณไว้ว่าตกคงดูคงตกลังดูลัง เพื่อเหตุอันนั้นแล ขุนคงขุนลังรบลวะ บ่แพ้(๓) ก็ถกเอาหมู่รพลคนมาให้ว้สา ท้าวมังรายเจ้าว่าเขาทั้งหลายนักเช่น(๔) ข้าทั้งหลายรบบ่แพ้แล ในกาลนั้นมังรายเจ้าจึงพิจารณาดู หาผู้จักรบลวะให้แพ้บ่มีนานได้ ๓ ปี ถึงปีเม็งเล้าเจ้าก็พาเอารพลไปไล่เนื้อเถือนตีนดอยธุง มากตุ้มมางเคียนสองขาพี่น้องก็มีของย์นของถวายแล้ว มังรายเจ้าจึงว่าแก่สองขาพี่น้องว่า เราจักให้สองเขือเจ้าเมืองพร่อง(๕) เอาเมืองเขินยังจักได้บ่ได้นั้นจาสองขาว่าตูข้าหากเป็นลวะดังกัน เมือพร่องก็พึงจักได้แล มังรายเจ้าว่าครันเขือเจ้าเมือพร่องเอาได้ ก็จักให้สองเขือเมืองกันเมืองนั้นแล สองขาก็ให้ว้าว่าครันเหนือหัวมีอาชญาฉะนี้ เขือข้าทั้งสองขอเมือพร้อมกันดูก่อน ครันบ่ได้ด้วยง่ายควรรบก็จักรบเอาแล ตูข้าก็จักแต่งคนมาให้ว้สาเจ้าเหนือหัว ขอเอาหมู่รพลเมือช่วยรบ มังรายเจ้าว่าฉันใด

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร
(๒) ย่อมาจากจารีต
(๓) ไม่ชนะ
(๔) ไม่ทราบว่าอะไร
(๕) ปอง

จักดี เมื่อพร่องดูก่อนเทอญ สองขาพี่น้องก็เอาครัวพี่น้องลูกเมียหนีไปทางเมืองบุเลง ไปถึงเมืองภูเมืองเพียงแล้วก็กล่าวว่าไทยทั้งหลายขับตูข้าหนีแล ตูข้ามาพึ่งมาพึ่งค้างมางทั้งหลาย พอกรุณาตูข้าพร่องแด่เทอญ ส่วนชาวเมืองทั้งหลายนั้นเขาก็คิดว่าชื่อแท้ ก็ให้อยู่ด้วยง่ายนั้นแล ครั้นอยู่มาถึงปีลวงเบ้าก็สร้างไร่แตงนาอยู่กินในภูเพียงก่อน แล้วครั้นว่าคนทั้งหลายเท่มแล้วในที่นั้น ถึงปีเถาะก็สร้างนาบันกาสามสี่สร้างไร่นาแล้ว(๑) มางคุมมีลูกสองหญิง ผู้หนึ่งชื่อว่าเออเข็ม ผู้หนึ่งชื่อว่าอามเข็ม ก็มาตายเสียผังไว้ที่หัวดอยมอนหัวช้างงาแล้ว ก็แต่งคนไว้เผ้า เรียว(๒) นางทั้งสองบ้านหินอย่าเป็นค้า(๓) บ้านรวกนาตมบ้านอ่างบ้านกรวดคา(๔) นี้ไว้เผ้าเรียวนางทั้งสองแล มางทั้งสองก็ใช้ไปไหว้สาเจ้ามังรายว่าขอเจ้าเหนือหัวแต่งคนมาค้าเขือข้าแด่ มังรายเจ้าก็แต่งคนมอค้าสามหมื่น ทั้งช้างม้าอะมอกสินาดและ

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

(๒) ศพ?

(๓) ไม่ทราบว่าอะไร

(๔) แก่

คนแก่วน่ล่า(๑) ให้มาค้ำม่าง(๒) ทั้งสอง เดือน๑๒ออก๖ ค่ำ วันอาทิตย์ ลงสร้างเวียงพุยเป็นเค้าแล้ว กรบลวะทั้งหลายขับเมือถึงน้ำทางตะวันตก ลวะก็มาต้อนรับอยู่ทันนมากนัก มางทั้งสองขนเกดพบเยยะแท้จึงจักแพ้ แล้วใส่ชื่อว่าน้ำขันต่อเท่าบัดนี้แล ก็เข้าถึงที่เวียงหลวงทั้งหลาย ลวะทั้งหลายก็อยู่บ่ได้ก็เอากันหนีไปทางหลายข้าง ก็ขับได้มางหอยที่กลางทุ่งกลางเมืองแล้วก็บ่ฆ่า ก็ให้ตั้งอยู่ตามขอบเมืองยาย(๓) อยู่ทุกแห่งทุกหนมางทั้งสองจึงคนมาตั้งอยู่เวียงพุยที่เก่าก็ใช้คนเมือไหว้สาท้าวมังรายเข้าแล้ว ท่านก็ให้อุตรพราหมณ์ผู้จบเพทมาดูที่จักสร้างเวียงให้เป็นชัยมงคลและชัยภูมิ อุตรพราหมณ์ผู้นั้นก็มาหว่านข้าวเขียมทิศ(๔) พุยที่นั้นแล้วอธิษฐานว่าบ้านเมืองที่นี้ยังจักรุ่งเรืองภายหน้า จงให้ข้าวหนึงงอกออกมาเป็นต้นเป็นลำและว่าดังนั้นแล้ว ในกาลนั้นข้าวเขียมทิดนั้นก็งอกออกมาแท้ดังนั้น คนทั้งหลายก็เรียกหนองตากล้าแต่นั้นมาแล ฝ่ายอุตรพราหมณ์ผู้นั้นกว่าบ้านเมืองนี้จักรุ่งเรืองภายหน้าแท้แล แล้วก็ขึ้นสู่ดอยที่สูงแล้วก็ผ่อดู

(๑) เข้มแข็งมาก
(๒) ช่วย
(๓) เรียงราย
(๔) ไม่ทราบว่าอะไร

ทศทังสกเห็นมอยู่สามที่ จักสร้างบ้านสร้างเมืองดีในที่ใกล้ดอยหลวงนี้ สร้างเป็นเวียงกจักมีเดชฤทธิอานุภาพ ท้าวพระยาในชมพูทวีปจักมาเข้าย่ำยีรบกวนบ่ได้ แต่ว่าบ่มีข้าวของ ท้าวพระยาในเมืองบ่รุ่งเรือง จักสร้างเวียงเชียงเหล็กน้อยนี้ยังจักมีเดชฤทธิเพื่อนกหุ้มมารบ แต่ว่าบ่แพ้เราสักทียังจักมีข้าวของสมบัติแต่ไพร่บ่แพร่พรอกออกหลาย ท้าวพระยาบ่มีหลายเชื้อชาติราชวงศ์ อายุท้าวพระยาบ่พอสิบปีสักตนช้างม้ากบ่แพร่แล ที่จอมทุ่งนบรายบด สร้างกยังจักมีข้าคนมนตรีช้างม้ามากหลาย ข้าวของกยังจักมีตามอันพึงอันควรบ่รังบ่ไร้ ผู้นามสองจักกินเมือง ผู้หญิงกินเมืองเพิน(๑) มาถามอันใดกจักได้ตามใจอันมักเพิน(๒) แล ฝูงนามอันอินกินเมืองเพื่อนจักมาถามมารบเอาอันใดบ่สู่ได้ดั่งใจแล อุตรพราหมณ์ท่านายดังนี้แล้ว มางทังสองก็ใช้คนมาไหว้สายังท้าวมังรายเจ้าแล้ว แล้วก็ว่ามางทังสองผู้หนึ่งอายุเป็นสามบ่อเป็นสังง่ายก็ให้ตั้งเวียงที่จอมทุ่งค้านนั้นแท้ ในปีกาเม้าศักราชได้ ๖๒๔ตัว เดือน ๗ เพ็ญเมงวันอาทิตย์ไทยเถา

(๑) เพื่อน, ท่าน

(๒) ตามความประสงค์ของท่าน

ยามตุดซ้ายฤกษ์ได้ ๑๖ ตัวชื่อวิสาขาและชาตาเมือง ๑๔ อยู่พฤษภ ๗ อยู่เมถุน ๓ อยู่สิงห์ ๙ อยู่กันย์ ๒๕ อยู่ตุล ๘ อยู่มังกร แล สร้างเวียงเลยงกนสันควาย ๑๗ ตัวม้า ๓ ตัวข้าวสาร ๓ ร้าน เกลือ ๓ แสน หมาก ๕ แสน สร้างได้ ๖ เดือนปลายเก้าวันสำเร็จบริบูรณ์ คือ หอหิงหอเรือแล้วทุกอันจึงเรียกชื่อว่าเชียงตุงคบุรี เป็นคำไทยว่าเวียงเชียงตุงแล ด้วยคติสามประการคือประการที่ ๑ ชื่อกับด้วยหนองตุงอันมีในเวียง ประการที่ ๒ ชื่อเชียงกับอุตรพราหมณ์และมางทั้งสองลูกตอยธุงเชียงแสนไปสร้าง ประการที่ ๓ ชื่อกับตุงคฤาษีมาข่างหนองไว้ให้เป็นเมืองแลหัวที่ชื่อว่าเมืองเขินตั้งแต่เจ้าฤาษีมาข่างหนองให้แห้งรอดไหน่าเขินนั้นแล ก็ให้ชื่อเมืองเขินแต่นั้นมาแล อันชื่อว่าเมืองเขียมนั้นด้วยคติ๓ประการคือ ประการที่๑ชื่อกับอุตรพราหมณ์มากล่าวว่า "อิทำ รฏฺ.ฐิ เขมำ สุภิกฺขำ" นั้น ประการที่ ๒ ชื่อกับนางเอ้ยเขม อามเขมมาตายเสียในเมืองที่นั้น ประการที่๓ชื่อกับเขียมงอกออกมาเป็นต้นเป็นลำนั้น ด้วยเหตุดี ๓ ประการนี้จึง ได้ชื่อเมืองเขมแล อันชื่อว่าเมืองขืนนั้น ด้วยคติ ๓ ประการคือประการที่ ๑ ชื่อกับคำ

มังรายเจ้ามาเห็นหัวที่ว่าจักขึนเอาได้เสียจักพอสร้างบ้านสร้างเมืองแล ประการที่ ๒ ชื่อกับมางทังสองมาขึนกันรบหนีไปที่ข่างน้ำเยยะแท่จึงจักแพ้ จึงจักได้เมืองแล อนึงชื่อกับน้ำขึนท่นันแล ประการที่ ๓ ชื่อกับชาวบ้านไทยแต่เมืองขึนด้วยเหตุนี้ จึงได้ชื่อว่าเมืองขึนแต่นนมาแล ลักษณะคำปากคำจากขับมาดฉลาดเอ่ยตัดผมตัดลากผ้านุ่งเจียนให้เหมือนชาวขึนเก่านัน ก็ได้ชื่อว่าเมืองขึนนันแล ชาวขึนบ้านนนมี ๖๙ คน ตายเสียคนหนึ่งก็จ่ายเบย ๖๘ เบยให้ค่าคนเขานันแล นัยหนึ่งว่าขุนมาทังเมืองนี้ ๖๙ คน ตายเสียคนหนึ่งก็จ่ายเบย ๖๘ เบยเบินร้อยแล ด้วยคติ ๒ ประการนันแล ครงนนมางทังสองก็แต่งคนเผ้าเมือง ๔๒๙ คนแล้ว ก็เอาหมู่แกล้วหาญขับรบลวะหนีเสียคือ ห้างหมู่ตามไล่ไปทังหลวยยางแสนทีบ ขากานุงเชียงแขงเงินมางขางข้า(๑) ถ้ายากแล้วก็แต่งคนอยู่เผ้าบ้านแปงเมืองทุกแห่งแล้ว ก็พอก(๒) คืนมาดูถ้าทีหนึ่ง ข้างหลวยนันก่าถ้ามางคุ้มมางเคียนแต่นนมาแล มางคุ้มผู้พักนเมืองเขินบีนันแล

---

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

(๒) กลับ

ฝ่ายท้าวมังรายเจ้าก็แต่งให้มางคุ้มกินปากน้ำขันภาย
ตะวันออกทั้งมวลก็ไว้ให้มางเคียนผู้น้องเป็นผู้ครองเมือง
กินปากน้ำขันภายหน้านับสนแล

ทันจักจาด้วยมังรายเจ้าก่อนแล ตั้งแต่เสียงเช่นพระ
เจ้องฟ้าธรรมิกราชไปนั้น เมืองทั้งหลายหนใต้คือว่าเมือง
เทิง เมืองล่อพราน เมืองน่าน เมืองหลวงพระบางฝูงน้ำ
เขาก็ตัดส่วยไร่เสียบ่มาส่วยแล ถึงพระยาลาวเม็งพ่อท่านนี้
ก็ได้ปราบแต่เวียงเงินยางเชียงแสนเป็นต้นแล เมืองเชียง
เรืองไชยนารายน์ เมืองฝาง เมืองสาทหางชาดน้อยยางมัน
เมืองตวนบุเรงก็กมผาพวง เมืองไร พยาก เมืองเลนปลา
แล้วเชียงลากเมืองยอง เมืองมาง เมืองนาง เมืองสิง
ภูคาดทาง เชียงของเท่านแล มังรายเจ้าได้กินเมืองแทน
พระยาตนพ่อแล้ว ท่านก็แต่งมางคุ้มมางเคียนให้ไปรบ
เมืองเขินแล้ว ส่วนตนท่านก็เอาหมู่รพลลงไปรบเอาเมือง
เทิงล่อเมืองพราน เมืองน่าน เมืองหลวงสิ้งเดียวแล บาง
ครั้งก็ได้เมืองใหญ่ บางครั้งก็ได้แต่ลูกบ้านหางเมือง สองปี
สามปีจึงได้เมืองเค้าก็ม ครั้นได้ก็ฆ่าเจ้าเมืองเสียแล้ว ก็แต่ง
ให้เสนาอำมาตย์ไปอยู่เผ้าเมืองก็ม แต่งให้กินเมืองแทนก็ม

แล้วก็แต่งคนมาเอาการภายเมืองเชียงรายสิ้นทุกเมือง ถึงว่าเมืองเขินก็ลงมารับราชการพร้อมในเมืองเชียงรายแล แม้ว่าพระยาง่ำเมืองผู้กินเมืองพะเยา พระยาสองคนนี้ก็เป็นสหายกันแต่เช่นปู่มาตลอดถึงพระยามังรายนี้ก็เป็นสหายกันแล แม้ว่าพระยาง่ำเมืองเมืองพะเยา ก็มาพร้อมกับด้วยพระยามังรายแล

พระยามังรายเจ้ามีลูก ๗ คน เป็นชาย ๖ เป็นหญิง ๑ ผู้ชื่อยตายไปเสียชายหนึ่ง ผู้เค้าชื่อขุนอ้ายเครือคำลก ขุนคามเอ็ด ขุนเครือ พระยามังรายเจ้าแต่งให้อ้ายเครือคำลกไปกินเมืองฝางได้ ๒ ปี อ้ายเครือคำลกคิดคดต่อพระยามังรายผู้เป็นพ่อแล้วดังนั้น พระยามังรายก็แต่งให้พวกแม่นธนูไปยิงตายเสียในที่กว่าวเมืองขวางนั้น ในที่นั้นก็ได้ชื่อว่ากวาวเมืองยิงแต่นั้นมาแล ครั้งนั้นพระยามังรายเจ้าได้ทราบข่าวว่าเมืองลำพูนสนุกสนานมากนัก มีใจใคร่ได้ แต่บ่อาจจักไปรบพระยาบากับเวียงลำพูนเมืองพิงได้ ก็คิดอยู่แต่ในใจทุกวันทุกคืนมิได้ขาด วันหนึ่งจึงพูดกับอำมาตย์และไพร่ไทยทั้งหลายว่า ผู้ใดจักไปพร่องเอาได้ จาว่าดังนั้น ในกาลนั้นหาอำมาตย์ผู้ใดจักรับอา-

สาก็บ่ได้แต่สักคนแล อยู่มาวันหนึ่ง มังรายเจ้าท่านก็เสด็จไปตั้งค่ายอยู่ถึงบ้านดินดอยธุง ยังมีลวะผู้หนึ่งชื่อว่าอ้ายฟ้า เป็นลูกแควันมางธุง มันเป็นผู้ฉลาดรู้หลักนักปราชญ์มันก็รู้ว่าพระยามังรายเจ้ามาตั้งค่ายอยู่ในที่ใกล้บ้านมันก็ไปอัญเชิญมาสู่เรือนแห่งมัน ครั้นพระยามังรายได้ยินยังคำปากจาแห่งมันดังนั้น ก็มีความยินดียิ่งนัก ก็จึงให้มันพาเอาครัวลูกเมียแห่งมันลงมาปฏิบัติอยู่ในเวียง พระยามังรายเจ้าก็ตั้งชื่อว่าหมื่นฟ้า ครั้นอยู่นานได้ ๓ ปี พระยามังรายเจ้าก็จากับด้วยหมื่นฟ้าว่า เราจักให้ท่านไปพร่องเอาเมืองพิงยังจักได้หรือบ่ได้นั้นจา ฝ่ายว่าหมื่นฟ้าก็ให้สาว่า ครั้นจักให้ข้าไปพร่องเอาก็หากจักได้ แต่ว่าจักเนินนานสักหน่อยแล ส่วนพระยามังรายก็ว่าดีแท้แล อ้ายหมื่นฟ้าก็ว่าครั้นมหาราชเจ้าจะให้ข้าไปแล้ว มหาราชเจ้าจงว่าข้านบบ ขับหนีแล้วรีบเอาครัวลูกเมียข้านไปไว้ยังเรือนหลวงเสียแล้ว ข้าก็จักหนีไปพึ่งพิงอยู่ยังพระยาลำพูนบอนแก่พระยาแล้ว ควรจักเมืองเมื่อใด ข้าเจ้าก็หากจักสัญญาใส่หนังสือมาไหว้สามหาราชเจ้านั้นแล ครั้นพระยามังรายเจ้าได้ทราบดังนั้นแล้ว ก็กระทำตามคำแห่งอ้ายหมื่น

พ้าทุกประการ มันก็หนีไปพึ่ง พระยายีบาในบีกาเม้า ศักราชได้ ๖๒๙ ตัว ครั้นไปถึงพระยายีบาแล้ว พระยายีบาก็ปราศรัยทักถามอ้ายหมื่นพ้าว่า ท่านมานี้เหตุการณ์มีอย่างใดจา ส่วนอ้ายหมื่นพ้าก็ไหว้สาว่าข้าแต่มหาราชเจ้าพระยามังรายว่าข้าเจ้านี้มีโทษขับหนีแล้วลากเอาลูกเมียข้าพเจ้าไปไว้ยังเรือนหลวงสิ้น ครั้นพระยายีบาได้ทราบเหตุดังนั้นก็หาได้พิจารณาต่อไปอีก จึงถามว่าแต่ก่อนท่านได้เคยปฏิบัติราชการเหนื่องใดจา ส่วนอ้ายหมื่นพ้าก็ไหว้สาว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า แต่ก่อนพระยามังรายเจ้าเทียรย่อมให้ข้าพเจ้าได้ถ้อยจากคำกระทำเหมืองฝายไร่นาคาวาส (๑) ทุกอันแล อันชอบท่านก็พลอยว่าผิด อันผิดท่านพลอยว่าชอบแล้วพังแต่คำท่านมาส่อทุกอันว่าข้าเจ้านี้รายบ่ดี ก็ให้เป็นโทษแล้วเอาลูกเมียข้าเจ้าไปเสียสิ้น ครั้นพระยายีบาได้ยินคำกล่าวดังนั้น ก็คิดว่าชอแท้จึงกล่าวว่าดี ๆ ตัวเราก็จักให้ท่านได้ถ้อยตัดคำเหมือนอย่างที่ท่านเคยทำมาแล้ว ส่วนอ้ายหมื่นพ้ามันก็กล่าวว่า ครั้นมหาราชเจ้าบ่พังคำใผมาส่อดังนั้น ข้าพเจ้าก็จักรับทำตาม ครั้นให้คนก่ายสิ้น เอา

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

น้ำเจ็ดสินมาตกชานที่หออาบน้ำแห่งพระยาบา แล้วมันก็ตรีมาง(๑) เรือนหลวงแห่งพระยาบา มันก็กล่าวว่าเรือนหลวงแห่งมหาราชเจ้าหลังเก่านี้บมีเดชานุภาพ ไปภายหน้าจักกลายเป็นภัยเสีย ว่าดังนี้แล้ว พระยาบาก็ปง(๒) อาชญาให้มันคิดล้ำ(๓) ทุกประการ ครั้นมันได้รับอาชญาแล้วมันก็บ่าวร้องคนทั้งหลายไปเอาไม้ ก็บ่ำ(๔) แต่สักต้น ให้ขุดบั้นเค้าให้คูดแล้ว จึงตัดเค้ารัดปลายไม้ใหญ่น้อยแล้ว ก็ให้ลากทุกเล่ม แม้ว่าก่อนที่จะให้ลาก ครั้นว่าคนจักมัดทางเค้าก็ว่ามัดตีนพระยา ครั้นว่าจักมัดทางปลายก็ว่ามัดหัวพระยา ลากบ่ดี ก็ให้มัดท่ามกลางลากให้ลากผ่าข้ามทุ่งนากำลังข้าวกำลังกมกำลังมาน(๕) ก็บ่ให้มาทางเดียว ให้ต่างตนต่างลากมาจนสันไม้ กระทำให้ข้าวของราษฎรในนาเสียหายไปทุกแห่งครั้นเมื่อจักปก(๖) เสาน้นเล่า ก็บ่ให้เอาเชือกชักโยงเอาเสาขึ้น ให้เอาแต่ไม้ค้ำจุน

---

(๑) ร้อ. ล้าง

(๒) ปลง,อนุญาต

(๓) โค่น. ตัด

(๔) ลาก

(๕) มีท้องกลม. กำลังตั้งท้อง

(๖) ยก (ใช้เฉพาะยกเสายาว ๆ)

ข้นอย่างเดียว แล้วให้ตั้งอยู่เหนือดินแล้ว จึงขุดขุม(๑)แล้ว เอาเสาลงใส่จึงให้สีวรู(๒) ท่านยังจักพังหลายปากหลายคำอยู่ข้าเจ้าก็บ่คิดจักทำแล ส่วนพระยายีบาก็มีอาชญาว่า ชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลาย สูจงฟังคำอ้ายหมื่นฟ้าทุกประการเทอญ ตั้งแต่นี้นมาอ้ายหมื่นฟ้ามันก็ใส่ถ้อยตัดคำทั้งมวล คำน้อยก็ให้เป็นคำใหญ่คำไพร่ก็ให้เป็นคำขุน หลวง(๓) ไหมน้อยพลอยว่าไหมหนัก ได้ข้าวของมาถวายพระยายีบามากนัก พระยายีบามักใคร่โลภได้ข้าวของมามากกว่ามันคิดบ่คิดต่อไพร่บ้านไทยเมือง อนึ่งบรู้รำพึงว่า เพื่อนจักมาพร่องให้ตัวฉิบหาย ตายจากเมืองตน ก็คิดว่าเป็นคนดีแท้แต่นี้นมาก็ให้ชื่อว่าแสนฟ้าพร่องเมืองแล มันก็ให้คนทั้งหลายแต่เหมืองฝายภายใต้พังน้ำขึ้นไปภายเหนือนา บ้างก็น้ำท่วมแล้งไป ใส่ค่าข้าวค่าน้ำก็มาก ที่บควรได้มากก็ว่าได้มาก เอาอาชญาข่มเหงชาวเมืองพิง มันก็แต่งขุนเหมืองแก้วกว้างได้ ๑๐ วา ยาว ๑๔,๐๐๐ วา พอ

---

(๑) หลุม

(๒) เอาสิ่วเจาะรูรอด

(๓) รัฐบาล

นอนค้างคราวคืนหนึ่งชุดเอาน้ำพิงไปตะวันออกแล้วแวงแล้วจึงบักเดียวเสา ขีแปร(๑) ตั้งคาบลอยล่วงก่อนกันฝาให้เวียก(๒) สักอัน เพื่อจะให้ชาวเมืองเกลียดชังพระยาบาก็หากแต่งอาชญาเจ้าเหนือหัว หากเยียะกระทำให้เป็นทุกข์แก่ชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายเหมือนดังว่าพระยามังรายเจ้านั้นก็บ่ใช่กระทำให้เป็นทุกข์แก่ชาวบ้าน และชาวเมืองแลผู้ใดทุกข์เข็ญใจท่านก็ยังเลี้ยงดูให้เป็นสุขทุกคน ครั้งนั้นชาวเมืองพิงเป็นทุกข์นัก เขารู้ว่าพระยามังรายประกอบชอบในทศพิธราชธรรม เขาก็ปรารถนาใคร่เห็นหน้าใคร่ได้มาไว้เป็นเจ้าอยู่ในเมืองพิงทุกคน ครั้งนั้นแสนพ้ากจึงใส่หนังสือลัดต้นไปหาพระยามังราย ให้เอาหมู่รพลยกมารบเมืองพิง ครั้งนั้นพระยามังรายเจ้าก็เอาหมู่รพลมามากหลายมีประมาณ๔๐,๐๐๐ ในปีฉลวงไส้ ศักราช ได้๖๔๓ ตัว พระยามังรายเจ้าก็เอารพลเสด็จออกจากไชยนครณ วันอังคาร ท่านก็มาถึงแช่สักก็ตั้งอยู่ในที่นั้นก่อน พระยาบาก็รู้ข่าวว่าศึกมาก็แต่งให้แสนพ้ากรองเมืองเอา

---

(๑) ตีไม้แป

(๒) งาน

ชาวเมืองพิงออกไปรบ แสนพ้ามันก็ใส่หนังสือไปหาเจ้ามังรายให้รู้แล้ว พระยามังรายก็แต่งเอาหน้าเอาหลังแล้ว แสนพ้าก็แต่งเอาหมู่รี้พลออกรบ ก็ครานพระยามังรายหนีทลังทลาย ที่อันนั้นก็ให้ชื่อว่าทลังทลายต่อเท่ากาลบัดนี้แล แสนพ้าก็ใช้คนมาไหว้สาพระยาบาว่า ข้าศึกเพื่อนมามากหลายนักเหมือนจักแพ้เราบ่สงสัย เชิญเจ้าเหนือหัวเอาครัวลูกครัวเมียออกหนีเสียจากเมืองก่อนเทอญ ครันพระยาบาได้ยินคำบ่ดังนั้น ก็เอาครัวลูกครัวเมียข้าคนตามอันพึงใจได้แล้วก็หนีออกจากเมืองลำพูนไปถึงดอยแห่งหนึ่ง แล้วก็ผ่อเห็นเวียงก็เห็นแสงไฟรุ่งเรืองสว่างทั่วทังเมือง ก็พาหมู่ชาวเมืองทังมวลเข้าน้อมพระยามังราย ในกาลนั้นพระยาบาจึงรู้ว่าเพื่อนมาร้องป่องเอาเมืองแห่งตนก็เคยคมากนัก แล้วก็เอาดาบพันหินลูกหนึ่งก็เป็นรอยสำคัญไว้ในที่นั้น พระยาบากินข้าวแล้วก็ตั้งสัตยาธิษฐานขอให้คืนมากินเมืองที่เก่า ก็จึงให้ตองห่อข้าวแห่งข้าลงมาตั้งอยู่เหนือแผ่นดินที่เก่านั้นเทอญ ก็โยนห่อข้าวนั้นขึ้นไปบนอากาศลมก็มาพัดเอาตองห่อข้าวนั้นไปค้างค่าไม้เสียแล้ว นิมิตพระยาบาจักเสียเมืองนั้น เหตุพระยาบาบ่ได้พิจารณา

พังคำคนต่างประเทศอันเข้ามาอาศัยอยู่ใหม่ คือว่าหมื่นฟ้ามาริลองปองเอาเงินให้ก็มีความยินดีกับด้วยมัน พาเสียบ้านเสียเมืองชาติเชื้อวงศาแห่งตนแล้ว ก็หนีไปหาพระยาเบิกตนเป็นน้อง อันอยู่เสวยเมืองละครลำปางนั้นแล

ที่นี้จักจาด้วยพระยามังรายเจ้า ท่านก็เสด็จออกมาจากเมืองเหรัญญนครเชียงแสนและเชียงรายเมืองฝางทั้งสามเมืองนั้นแล้ว ก็มาเสวยเมืองหริภุญไชยบุรีในปีเถาะจัตวาศก เดือน ๙ ออก ๔ ค่ำวันอาทิตย์ยามกลองงาย(๑) ศักราชได้ ๖๔๒ ตัว ท่านก็อยู่เป็นเอกราชในเมืองหริภุญไชยที่นั้น ก็คนมาหาบ้านเมืองเก่าแห่งตนแล แต่นั้นมามหากษัตริย์เจ้าก็บ่อยู่ยังเมืองเชียงแสนเชียงราย ให้แต่ราชบุตรทั้งสองตนพี่น้องอยู่นั้นแล มังรายเจ้าท่านก็เสวยเมืองหริภุญไชยที่นั้น ส่วนพระยายีบาก็พายไปหาพระยาเบิกตนน้องอันกินเมืองละครลำปางนั้น ก็ใช้ให้คนเมืองอโยธยาด่านใต้แล้วก็ออกกิจราชการอันเพื่อนได้เมืองนั้นแล้ว เจ้ามหามิตรเมืองอโยธยาท่านก็มีอาชญาบ่าวเอาคนศึกได้สองแสนช้างม้าสองพัน มาค่าเมืองแพร่พระยาบอนตนเป็นลูกพระยายีบา

---

(๑) เวลาราว ๑๖.๐๐ น.

น้น ก็บ่าวเอาคนศึกได้เจ็ดพัน เมืองละครได้คนหมื่นสองพัน กับคนตามพระยาแปดพันทั้งมวลรวมเข้าด้วยกันเป็นสองแสนสองหมื่นเจ็ดพันคน ก็ผัดกันมารวมกันยังเมืองละครท้น พระยามังรายเจ้าท่านก็ให้คนอุปนิกขิตไปอยู่กับด้วยชาวเมืองละคร พังข่าวร้ายข่าวดีให้รู้แจ้งแล้วก็มาไหว้สาพระยามังรายเจ้าให้รู้ท่านก็บ่าวเอาคนศึกในเมืองพิงได้แสนหนึ่งแล้ว ก็ใช้ให้คนไปหาขุนคามตนลูก ให้บ่าวเอาคนทหารในเมืองเชียงแสนเชียงรายและเมืองฝางหางสาดเมืองชวาดหมื่นสี่พันนา ได้คนแสนสองหมื่นแล้ว ก็ใช้ไปหาพระยาง่ำเมืองเจ้าเมืองพะเยาเป็นต้น แล้วก็ให้บ่าวเอาคนฝ่ายก๊าตะวันออกคือว่าเมืองพะยาเมืองล่อเมืองเทิงเมืองน่านเชียงของทั้งมวล ได้คนแสนหนึ่งมารวมเข้ากันเป็นคนสามแสนสองหมื่นแล้ว ก็ผัดให้มาถึงเมืองพิงในเดือน ๒ ออก ๑๔ ค่ำ แล้วก็แต่งเป็นซุ้มอยู่สี่ทิศคอยท่าพระยายีบาและพระยาเบิกอยู่ในที่น้น ครั้งนนพระยาบอนก็ยกเอาหมู่รพลออกจากละครมาถึงเมืองลำพูน ในบีเถาะจ้าเดือน๒ เพ็ญมาถึงทุ่งข้าวสารท้น ฝ่ายขุนคามตนลูกก็เอาหมู่รพลชาวเมืองพิงทั้งมวล เข้ากวนรบพันชาวละครเมืองแพร่และ

ชาวอโยธยาตายมากนัก น้ำเลือดพอท่วมหลังเสบช้างก็ขี่ช้างเข้ารบพระยาเบิกก็ยิงพระยาเบิกตายกับหลังช้างในที่รบแล้วก็ได้ฆ่าพระยาบ่อนเสียที่ทุ่งข้าวสารที่นั่นแล ส่วนว่าชาวละครและชาวแพร่ก็แตกกระจัดกระจายพ่ายหนีไป เขาก็รวมกันเอาช้างอันต่างซากพระยาเบิกนั้นลงหนีไปแล้ว ขุนคามท่านก็เอาหมู่รี้พลไล่ตามไปถึงริมน้ำแม่ตะยู่ที่นั่นแล้ว เขาก็เอาลงผั้งเสียในที่นั้นแล้วก็หนีเข้าเวียงไป ฝ่ายพระยายาบาครั้นรู้ว่าเพื่อนไล่ตามมาก็พ่ายหนีออกจากเวียงละครแล้วก็ไปตั้งอยู่หนใต้ที่สบน้ำแม่ช้างที่นั่น ขุนคามก็เข้าเวียงละครแล้ว ท่านก็ปูงให้เสนาเมืองที่นั้นผู้หนึ่งชื่อว่าแสนพิงไชยกินเมืองละคร แล้วท่านก็หนีมาเมืองพิง สามท้าวมารวมกันที่ทุ่งข้าวสาร คือพระยาจำเมืองเจ้าเมืองพะเยาและพระยาร่วงเมืองอโยธยาท่านก็บ่ฆ่า ในปีเดาะช้านั้นพระยามังรายท่านก็แต่งส่งพระยาอโยธยา และพระยาร่วงเมืองสุโขทัยไปถึงเมืองใต้แล้วพระยาอโยธยาพระยาสุโขทัย และพระยาจำเมืองเจ้าเมืองพะเยาก็พลิกมาพร้อมกัน อภิเษกยังพระยามังรายเจ้าให้เป็นท้าวเอกราช ในปีกาเม็ด เดือน ๗ ศักราชได้ ๖๔๕ ตัว พระเจ้าพ้ามังรายได้ปราบลานนา

ลำพูนละครแพร่ทั้งมวลแล้ว พระยามังรายเจ้าท่านก็แต่งยัง
เจ้าขุนคามตนลูกให้ขึ้นเป็นมังคราม แล้วให้เสวยราชสมบัติ
ในเมืองเชียงแสนเชียงรายเมืองฝางเมืองสาดหางชวาดน้อย
ยางมันทั้งมวลแล้ว ก็ให้กินเครื่องเสมอศักดิ์เสมอดังตน
ท่านแล ขุนเครือตนพี่นั้นก็แต่งให้ไปกินเมืองพลองแล้ว
ชาวพลองทั้งหลายก็ว่าเจ้าลานนาท่านก็บันลูกท่านมาเป็น
เจ้าเป็นนายแก่เราแล เราก็ควรสร้างเมืองให้อยู่เป็นนาย
เราแล ว่าดังนั้นแล้วก็พร้อมกันสร้างเมืองให้อยู่แล้ว เรียก
ชื่อว่าเมืองนายแต่นั้นมาแล พระยามังรายเจ้าท่านก็อยู่ยัง
เมืองลำพูนได้สองปีแล้ว ก็มาคำนึงในใจว่าเวียงลูกนี้เป็น
เวียงงามเป็นที่มหาธาตุเจ้า อนึ่งน้ำแม่ก๋ผากลางเวียงบ่ดีแล
เป็นท้าวพระยาใหญ่บ่ควรอยู่แล พระยายีบาเป็นพระยาได้
๑๐ ปีก็กูมาได้เมืองเลย พระยามังรายท่านจึงเจรจากับ
ด้วยหมื่นพ้าว่า ดูกรหมื่นพ้าเมืองหริภุญไชยที่นี้เป็นเมือง
มหาธาตุเจ้ากูบ่อยู่แล กูจักออกไปอยู่บ้านแช่สักโพ้นแล
ท่านจึงอยู่เป็นใหญ่ในเมืองหริภุญไชยเทอญ พระยามังราย
ว่าดังนั้นแล้วท่านก็เสด็จออกไปตั้งอยู่ยังบ้านแช่สักที่นั้น ก็
สร้างยังที่โรงยังที่มาตั้งตำหนักอยู่เมื่อหัวที่นั้น ให้เป็นมหา

อารามแล้วใส่ชื่อว่าไชยปราการ ถัดนั้นคนทั้งหลายก็เรียกว่าแช่ ถัดนั้นไปถึงศักราชได้ ๖๔๘ ตัวปีระวายเสด พระยามังรายเจ้าก็ยกเอาหมู่รี้พลไปตั้งอยู่บ้านเชียงกุ่มกวมน้ำแม่ระมิง ตั้งบ้านอยู่ ๓ แห่ง แห่งที่ ๑ ชื่อว่าบ้านกลาง แห่งที่ ๒ ชื่อว่าบ้านลุ่ม แห่งที่ ๓ ชื่อว่าบ้านแห้มแล ถึงยามกลางวรรษาน้ำท่วมฉิบหายมากนัก ครั้นออกวรรษาแล้วถึงเดือน ๕ พระเจ้าพ่ามังรายท่านก็มีอาชญาให้เสนาอำมาตย์บ่าวไพร่บ้านไทยเมืองทั้งหลาย ถมกวมแม่น้ำบ้านพิงเป็นเวียงเชียงกุ่มกวมอยู่ก็ได้ ในศักราช ๖๔๘ ตัวปีระวายเสดนั้นแล ครั้งนั้นชาวเมืองเขินก็ได้มาเอาราชการแลส่วยไล(๑) ในเวียงกุมกามเมืองพิงทุกเมื่อแล ตั้งแต่มังรายเจ้าลงมาอยู่เมืองพิงแล้ว ลูกท่านเจ้ามังครามอยู่เสวยเชียงแสนเชียงรายเมืองฝางทั้งมวลแทนแล้ว ท่านก็มีราชบุตรสามคนลูกอ้ายชื่อว่าเจ้าแสนพู ผู้ถ้วนสองชื่อว่าน้ำท่วม ผู้ถ้วนสามชื่อว่าน้ำนานแล ในกาลนั้นพระยามังรายเจ้าและมังครามทั้งสองพ่อลูกจึงปรึกษากันว่า ควรเราจะมีอาชญาให้เจ้าแสนพูตนเป็นหลานนั้นไปเลือกตั้งเวียงเงินยางเชียงแสน

(๑) เป็นสร้อยคำของส่วย

ให้คืนเป็นเวียงแถมแล ให้เจ้าน้ำท่วมไปกินเมืองฝาง แล้วก็ให้เจ้าน้ำนานไปกินเชียงของแล

ท้นจักจาด้วยเจ้าแสนพูหลานผู้เค้าน้นก่อนแล ท่านก็ไหว้สายังพระยามังรายเจ้าตนปู่และพระมังครามเจ้าตนเป็นบิดาว่า ส่วนเวียงเงินยางเชียงแสนลูกเค้าน้น มหาราชเจ้าตนเป็นปู่หากว่าบ่ควรไว้แล้วจึงจักไปเลือกลอน(๑) เอามารวมไว้เสียยังเมืองเชียงรายท้นแล้ว ละไว้ให้เป็นเมืองร้างไป บัดน้พลอยมีอาชญาให้ผู้ข้าน้อยคืนไปเลือกตั้งแถมใหม่ข้าน้อยก็หนักอกหนักใจแท้แล ในกาลน้นพระยามังรายเจ้าและพระมังครามทั้งสองพ่อลูกเจ้าจากันว่า จักเติมเมืองน้นให้แถมบ้านหนึ่งแล เจ้าลูกรักแด่พ่อ จงอดใจไปตั้งให้เป็นเมืองดังเก่าน้นเทอญ ส่วนเจ้าแสนพูท่านก็รับเอาอาชญาท้าวตนปู่และพระบิดาทั้งสองแล้ว เหตุน้นน้ำห้วยอันน้นจึงได้ชื่อว่าห้วยเผอแด่น้นมาแล ศักราชได้ ๖๔๙ ตัวปีเมิงใค้เดือน ๓ ออก ๕ ค่ำวันอังคาร ยามเตรสู่เที่ยง(๒) พระแสนพูเจ้าก็เอาครัวภรรยาบุตรธิดาเสนาอำมาตย์ประชา

---

(๑) เลือกคัด

(๒) เวลาจวนเที่ยง

ราษฎรทั้งมวลลงสู่เรือพ่วงแล้วก็เสด็จล่องไปตามแม่น้ำกก ลำดับไปได้๗ คืนทางแล้วก็ถึงแม่น้ำของ ก็ขึ้นตามลำน้ำของไปหน่อยหนึ่งเดือนออก(๑) ๑๒ ค่ำวันอังคารก็ขึ้นไปถึงท่าเชียงเหล้าหัวดอนมอนแล้ว ก็ยังเอาช้ายอยู่ยังเวียงเบ็กสาที่แคมน้ำของกาตะวันตกทันนั้นก่อน แล้วพระยาแสนพูเจ้าก็ให้ผู้เฒ่าผู้แก่นักปราชญ์อาจารย์ผู้รู้โบราณมาแล้ว ก็ให้ไปแผ้วถางล้อมรั้วแปงประตูและที่อยู่แล้ว ส่วนประตูทั้งมวลมี ๑๑ ประตู คือพายหัวเวียงนั้นชื่อว่าประตูยาง๑ ถึงพายริมของนั้นชื่อว่าประตูรั้วบึก๑ ประตูท่าอ้อย๑ประตูท่าสุกัม ๑ ประตูท่าหลวง ๑ ประตูท่าเสาดิน ๑ ประตูท่าคาว ๑ คือว่าที่ขึ้นเรือไปยังคาวอยู่ที่นั้นชื่อประตูท่าม้าพายหางเวียง ๑ ประตูดินขอหนตะวันตกเฉียงใต้ ๑ ประตูเชียงแสนด้านตะวันตก ๑ ประตูหนองมุดหนตะวันตกเฉียงเหนือเวียงแจ่งหัวริมนั้น ๑ ทั้งมวลเป็นประตู ๑๑ ประตูแลครันเสร็จแล้วถึงเดือน ๓ เพ็ญวันศุกร์ยามกลองงาย พระยาเจ้าแสนพูก็ยกหมู่รี้พลลงสู่เรือแล้วก็เสด็จขึ้นไปถึงท่าแจ้งสแล้ว ก็จอดยังคาวเอาแรงอยู่ที่นั้น แล้วก็ยกขึ้นไปถึงท่าควานภูเขาก็เสด็จออกจากเรือแล้ว ก็

(๑) วัน

ขึ้นไปสักการบูชานมัสการไหว้มหาธาตุเจ้าดอยภูเขากระทำประทักษิณสามรอบบริบูรณ์แล้ว ก็จึงล่องมาเสด็จเข้าสู่เวียงยามตะวันเที่ยง ครั้นไปถึงในเวียงแล้วก็เข้าอยู่เอาชัยมงคลที่ริมประตูยางถึงพายตะวันตกคลองน้ำก่อน ถัดนั้นเจ้าก็ให้เสนาอำมาตย์ทั้งหลาย แรกก่อกำแพงเวียงและตั้งแต่งคุ้มน้อยกลางเวียงเป็นที่เก่า แต่เช่นปฐมพระองค์ลาวเค้าน้ำมาแล ต่อแต่นั้นเจ้าก็ให้บันแดนเมืองให้เป็นเขตเป็นแดนไว้ ภายใต้ตั้งแต่น้ำแม่ตมล่องลงไปถึงสบฝ่ายน้ำแม่กกาหน้าม้สบน้ำเผือเป็นแดน ตัดไปหาขุนห้วยไลเป็นที่สุดเป็นเขตต่อเขตเชียงราย ภายตะวันตกเฉียงใต้มีกวคอหมาเป็นแดนต่อแดนเมืองฝาง ทางตะวันตกมีดอยผาตาแหลวเป็นแดนต่อแดนเมืองสาด ทางตะวันตกเฉียงเหนือมีดอยผาช้างเป็นแดนต่อแดนเชียงตุง ภายหนเหนือลวง(๑) เมืองมีหัวเมืองก่ายตัดไปหาบ้านท่าสามท้าวเป็นแดนต่อแดนเชียงตุง ภายหนเหนือชั้นเมืองม้าและเมืองเชียงขางเป็นแดนต่อแดนเชียงรุ้ง ภายตะวันออกเฉียงเหนือมีดอยหลวงหัวเมืองภูคาเป็นแดนต่อบ่แห้หลวงต่อแดนเชียงรุ้ง ทางตะ

(๑) เส้น

วันออกมีดอยเชียงคีเป็นแดนต่อแดนเมืองหลวงพระบาง ทางตะวันออกเฉียงใต้มีกิ่วกางหวายหัวหนองงัวเป็นแดนต่อแดนเชียง ของ เฉียงใต้ชมดอย ขุนห้วยตาดควันเป็นแดนต่อแดนเมืองเทิงแล แต่สร้างคุ้มน้อยหอโรงที่อยู่บริบูรณ์แล้วถึงเดือน ๖ เพ็ญวันอังคารยามแตร เจ้าพระยาแสนพูท่านก็เข้าสถิตอยู่ในโรงหลวงแล้ว ก็ให้เสนาอำมาตย์นักปราชญ์อาจารย์ทั้งหลายกระทำอภิเษกมงคลกรรมแก่ตนเป็นเจ้าแก่รัฐไชยบุรีวันนั้น แล้วท่านก็เล็งเห็นยังที่หอสำนักนั้นเป็นที่อารามเก่า ท่านก็รู้แล้วก็มีอาชญาให้แรกแต่งให้เป็นอาราม ก่อแรกวันเดือน ๖ เพ็ญนั้นไปได้ ๔ เดือนก่อเจดีย์และวิหารกำแพงศาลาการเปรียญบริบูรณ์แล้ว มีการฉลองเป็นมหกรรมในเดือน ๑๐ ปฐม-เพ็ญ แล้วก็เรียกชื่อว่าอารามเชียงมั่นดังเก่านั้นแล ต่อแต่นั้นมาพระราชเจ้าแสนพูท่านก็ยกเอายังลูกขุนเครือคำ อันเป็นพี่เค้าบิดาแห่งท่านอันตายเสียที่เมืองยังเมื่อก่อนนั้น ท่านก็ยกเอาหมื่นเจดตราผู้พี่นั้นให้เป็นที่เจ้าครองเมืองพันนาขวาแล้ว ก็ยกเอาวัฒกีการถมผู้น้องให้เป็นเจ้าเมืองพันนาซ้ายนั้นแล ท่านก็ตั้งยังเสนาอำมาตย์ไว้ให้เป็นพวก

เบ็นต่อเบ็นชูเบ็นตาเบ็นขุนใหญ่ขุนรามขุนน้อยแล คือว่า ตั้งไว้ให้เบ็นเจ้าเชียงยน ๑ เจ้าเชียงคำ ๑ เจ้าเชียงลาว ๑ เจ้าเชียงรายแล แล้วก็ตั้งให้เบ็นพระยาเม่าสีเมือง ๑ เบ็นพระยาสีสะธรรม ๑ บาทน้ำนาหลัง ๑ สิงสาคร ๑ แล้วตั้งให้เบ็นพระยาไชยชิต ๑ เบ็นพระยาสุทธฤาไชย ๑ เบ็นพระยาหลวงเศรษฐี ๑ เบ็นพระยายอง ๑ แล้วตั้งให้เบ็นอาชญาเชียงของ ๑ อาชญาพะเยา ๑ อาชญาเมืองสาด ๑ อาชญาเมืองไล ๑ แล้วตั้งให้เบ็นแสนหลวงต่าง ๑ แสนหลวงเท็ง ๑ แสนหลวงคอน ๑ แสนหลวงนาวา-หวายท่า ๑ ตั้งเบ็นแสนไชยภารม ๑ แสนขวางเมืองมูล ๑ เมืองแพง ๑ เมืองแสนเมืองราบ ๑ ตั้งให้เบ็นหมื่น-พ้อนหลวง ๑ หมื่นพ้อนน้อย ๑ หมื่นพ้อนขวา ๑ หมื่นพ้อนซ้าย ๑ ตั้งให้เบ็นเชียงมวนใน ๑ เชียงมวนนอก ๑ ให้เบ็นหมื่นบวกขวา ๑ หมื่นบวกซ้าย ๑ สามสิบสองตำแหน่งเท่านี้ไว้ให้เอาใจรู้ราชการเมืองแล ตั้งให้เบ็นหาญราชวังให้เอาใจใส่ราชการคุมน้อยแล ตั้งให้เบ็นหาญราชโกฏิให้เอาใจใส่เล่มฉางแล ตั้งให้เบ็นหาญบ้านไว้ให้รักษาราชวัตรแล้ว ตั้งให้เบ็นพรานเมืองไว้ใช้เอาราชการ

ต่างเมืองแล แต่นั้นเจ้าพระราชแสนพูตนเป็นอธิบดีมาเลิก
เวียงเหรัญญนครเงินยางเชียงแสน ลูกเค้าให้คืนเป็นเมือง
ดังเก่าถ้วนสองทีแล้ว ท่านก็มีพระราชอาชญาให้หาผู้เฒ่า
ผู้แก่ อันรู้ยังเขตแดนบักแคว้นเมืองเชียงแสนทั้งมวลทุก
แห่งทุกที่นั้นมาถามดูแล้ว ในเดือน ๖ ออก ๒ ค่ำวันจันทร์
ยามนั้นแสนคารมจึงเอาหนังสือพันของใต้มาให้หมื่นพ้อน-
หลวงแล้ว หมื่นพ้อนหลวงจึงพากันไปไหว้สาว่าตั้งแต่
เวียงสองแถมสบกกเป็นที่เจ้าเมืองแล ตั้งแต่สบกกล่องใต้
ถึงงวเก่าทั้งแคว้นหลวงเป็นที่ขวา ทั้งแคว้นน้อยถึงหาด
นางแสนวัดเป็นที่พ้อนสวนหลวง ตั้งแต่งวเก่าล่องไปถึง
งวแจ่มแห้แดนเกิ่งน้ำวันออกแผ่วดอยน้อยเป็นที่เท่าสีเมือง
เกิ่งน้ำไปวันตกล่องถึงหัวหนองงวถึงแจ่มแห้เป็นที่พ้อน
สวนน้อยขวา ตั้งขาสรงล่องถึงวัดฮาทรายเป็นที่แสนขวาง
เมืองมูล ตั้งแต่ท่าวัดหาดทรายถึงท่าวัดเชียงยืนเป็นที่
แคว้นเจ้าเมืองขวา ตั้งแต่ท่าหาดห่อท่าวัดเชียงยืนล่องถึง
ผาหักเป็นที่เมืองหลวง ตั้งแต่ผาหักล่องถึงผาแนเป็นที่เจ้า
เมืองขวา ตั้งแต่ผาแงล่องถึงแจ่มแกดเป็นที่เจ้าเมืองเชียง
ของ ตั้งแต่แจ่มแกดล่องถึงหาดตันเป็นที่ขวา ตั้งแต่หาด

ต้นล่องถึงคกควานและผาเก๋งเป็นที่เมืองหลวง ตั้งแต่
หลายหน้าสบแซมเป็นที่ของเจ้าเชียงของ ตั้งแต่แจ่มแห้ล่อง
ไปถึงกองช้างเป็นที่สี่สะธรรม คืนมาตั้งเอาลองสี่ล่องไปถึง
ผาหงอเป็นที่พระยาทั้งหลาย ตั้งแต่หางดอนมูลล่องถึงหาด
หลวงเป็นที่เรือนดอน ตั้งแต่หาดหลวงล่องถึงผาแนผาเก๋ง
เป็นที่เจ้าเมือง ตั้งแต่ผาแนเอาเก๋งหนึ่งภายตะวันออกล่อง
ใต้ถึงทุ่งมอนคำผ่ากลางเป็นไชยชิต ตั้งแต่ทุ่งมอนคำล่อง
ถึงคกแวนเป็นที่เจ้าเมืองหลวง ทางบกตั้งแต่เก๋งน้ำย้อยไป
ตะวันออกเป็นที่เท่าสี่เมือง ตั้งแต่น้ำย้อยไปตะวันตกเป็นที่
เมืองหลวง ตั้งแต่คกแวนขึ้นเมื่อถึงสี่ออกม้าออกไปจับตอย
เชียงชีดอนมูลกับแก้ ตัดไปถึงคานหวายไปจับหนองงัว
เป็นเขตแดนเจ้าเมืองเชียงแสนหลวงแล ตั้งเก๋งดอยน้อย
เป็นแดนเขื่อนเชือกใต้เป็นที่ฟอนสวนขวา ตั้งแต่เก๋งภาย
เหนือเป็นที่เจ้าขวา ตั้งแต่เก๋งดอนมูลล่องใต้เป็นที่เรือดอน
ตั้งแต่เก๋งภายเหนือเป็นที่ฟอนสวนหลวง ตั้งแต่ขอบงับ
ถัดหางหาดแขงไปทางบกถึงหนองอ่างเป็นบวกขวา ตั้งแต่
สบห้วยบุ่งแถวหัวน้ำเป็นที่ไชยคารม ตั้งแต่แดนลองสิบ

มากวมเชียงเหล้าเป็นเรือไหว้ท่า ตั้งแต่สบลองแวนแก้วไป กวมราวดอยไปถึงลองเคือเป็นที่เทิง ตั้งแต่ลองแวนตัดขึ้นไปทางตะวันออกถึงหนองงัวเป็นที่เท่าสีเมือง ตั้งแต่หนองงัวตัดเข้าไปเมืองคางตัดแถวดอยเชียงชีเกียวขึ้นเมือแปรดอย ภายตะวันออกเมืองโยดตัดขึ้นไปเมืองหลวงภูคาตัดเมืองสิงน้ำเกียวมาดอยก้าวงำผาบุ่งเป็นเขตแดนเจ้าเมืองเชียงแสนหลวงแล พลิกคืนมาตั้งเอาหัววัดปลาหลัวเชียง-ต่ายสันคูเวียงออกไปวัดแจ้ง ขวัวรินขึ้นไปตามราวดอยจอมกิตติลงมาจับห้วยหอมแล้ว ขึ้นไปจับล่องหล่านผาหม่าน จับดอยกาไปจับหนองชีแวนแดนนั้นล่องมาจับสบล่องมาเป็นหลวงต่าง ตั้งแจ่งขวัวรินตัดไปจับท่าข้าวเปลือกน้ำแม่คำไปไม้สีช้างง้าวไปทุ่งพ้าราบทุ่งกลาดทดไปถึงผา-กอดดอยกู่แก้วไปถึงบ้านเถียงแรงบ้านผึงบ้านหนองคงคายทั้งก็วพร้าวไปจับถึงดอยควาย มาจับแจ่งบ่าเมี่ยงเป็นที่เมืองซ้าย ตั้งแต่แจ่งประตูดินขอออกไปก็วดอยควาย ไปหาบ้านลุงเถิงหัวหนองหลวงตีนดอยกู่แก้วภายใต้ตัดไปน้ำแม่พวดไปหาผาก็วช้างคับ ไปถึงผาลานข้างน้ำกกล่องมาท่าช้างเป็นที่แพง ตั้งแต่บ้านพ้าบ้านแผ่แหลวไปถึงเถิงน้ำแม่

แพงเป็นที่เมืองซ้าย ตั้งแต่แม่แพงไปตะวันตกถึงสบแม่-
ตมไปจับทับเมียงจอมแก้วที่เป็นเชียงมวน นั้นหนึ่งตั้งแต่
ดอนแกดขึ้นไปดอยจันไกรดอยเถียงคานและดอยข้า ให้
ตัดไปหาบางก่อแดงน้ำย้อยไปถึงน้ำแม่ทัน ทางบกตั้งแต่
โป่งแม่ชักหวาย ไป หาล่องเหมืองหมา ตกแม่เพ็นมาจับกิว
ห่วานหมามาเบื่องตะวันออกเป็นที่ยอง ตั้งแต่ดอยแกดมา
ดอยจันไกร ดอยเถียงค้านดอยข้า ให้ปางก่อแดงน้ำย้อย ไป
แม่ชันแดนโป่งแม่ชันทางบก หวายไปจับล่องเหมืองหมา
ตกไปแม่เพ็นมาบกิวห่างหมา ภายตะวันตกเป็นที่ดอน
ภายตะวันออกเป็นที่ยอง ถึงสบแม่ค่อที่พันนาซ้ายดัง
กล่าวแล้ว ภายหนเหนือเป็นที่เชียงคำดแดนเชียงคำภาย
ตะวันตกเป็นที่ฟอนหลวง ทางตะวันออกเป็นที่เชียงคำดัง
กล่าวแล้ว ตั้งแต่กิวบ้านหมาลงจับหัวเชียงคำมาจับแม่ชะลอง
ขึ้นห้วยตาดเป็นที่บาดน้านาหลัง ขึ้นห้วยตาดถึงสบห้วยกง
ล่องดันดอนผาม้าตกแม่น้ำคำภาย ตะวันตกถึงขุนน้ำเป็นที่
ฟอนน้อย ทางตะวันออกเป็นที่เชียงคำดังกล่าวแล้ว ตั้งแต่
ดอยผาม้าล่องมาแม่คำกวมเวียงเรืองเป็นที่เจ้าเชียงราย เลียบ
ดันดอยถึงสบแม่ไลเลียบดันดอยขึ้นถึงแม่บวบถึงถ้าบ่าเป็น

ที่พะเยา ตั้งแต่แม่บวบถึงแม่ชาดเป็นที่บวกซ้าย ตั้งแต่แม่ชาด ถึงแม่สายเลยบ่อง ถึงบ้านชานลองหมอเป็นที่เจ้าเงินยางซ้าย ตั้งแต่สบแม่ไลมาตะวันออกมาบ้านเล็กบ้านแห้บ้านชายน้อย บ้านยางคำไปถึงบ้านแสงเหมืองเป็นที่พระยาหลวงเศรษฐี ตั้งแต่บ้านห้อมบ้านลุง บ้านหัวน้ำ บ้านหก บ้านบง บ้านแพรว บ้านจ่ายาง บ้านสีทาแร่ บ้านกาดกดมา บ้านกาดเหงียนสบเหมือง บ้านยางถึง บ้านกล้วย บ้านกู่ร้อน บ้านชอนหนองแหลง บ้านต่อหนองคำ บ้านหัวทุ่งหัวดอยชะงู้ เป็นที่เมืองใน ตั้งแต่สบลองแวนแก้ว บ้านแจ่มยางสีท่าแร่ บ้านแก่น บ้านพร้าว บ้านเทิงท่าดอกไม้ มาถึงแปราวดอยจอมกิตติเป็นที่มวนน้อย ตั้งแต่แม่พิดท่าช้ายบ้านเหล้าช้างเป็นที่เชียวราก ตั้งแต่ทางท่าล่อเป็นที่เมืองขวา ตั้งแต่ดอยยนท่าค้อม ท่าดอยเมือง แปงเถือนท่าผา ควมเป็นที่เชียงยน ตั้งแต่นั้นไปถึงขุนน้ำแม่ละว้าเป็นที่เมืองไล ตั้งแต่บ้านเวียงบ้านม้าล่องตูนหงโป่งนาโคเป็นที่เจ้าเมืองซ้าย ตั้งแต่หนองงวจับวัดจ่ายองจับบ้านเท่าจับกิวแล้วจับยางสีจ้อย จับไม้หม้อแขวจับกิวลางต่อเท่าถึงผาสิง ลงจับสบแขวนแล้วจับผาหาญรางทอง จับโป่งก้าวง้อมขึ้นไปจับ

ไม้ม่วงสองสิงลงจับน้ำบังไปจับไม้สีนากาด ไปถึงหาญ
รางทอง จับโบ่งก้าวง้อมขึ้นไปไม้ม่วงสองสิงลงจับน้ำบัง
ไปจับไม้สีนากาด ไปถึงผาบุ่งผาม่องขึ้นไปดอยรวมจับวัด
หลวงเมือง จับบ้านแควนหวายไปแจ่ง[๑] เหนือต่อถึง
แพรว ตั้งแต่ไม้ลุงพันเซ่าใต้สันโบ่งไปจับไม้ไร่พันกอ ตั้ง
แตนน้ำย้อยไปตะวันตกถึงหัวโบ่งเป็นที่คับกายสิงสาคร
ตั้งแต่น้ำไปตะวันออกเป็นที่แควนเจ้าเมืองตั้งแต่แปรดอย
ถัดหัวโบ่งตัดไปตะวันออกใต้สันไปจับไม้ขูดเกียวลงไปจับ
นาค้อมจับน้ำหลวง ไปจับห้วยไค้ออกไปจับห้วยลิงพิง
ทางใต้เป็นคับคายภายเหนือเป็นที่เจ้าเมืองตัดของไปผ่าย
หน้า ภายตะวันออกตัดไปจับวังว้างน้ำเกิงออกไปผ่อวัด
จอมแถออกปากก่อ ภายทางเหนือเป็นที่เมืองทางใต้เป็นที่
แงคือว่าเท่สีเมือง ตัดไปตะวันออกขึ้นห้วยเลยไปผ่าบ้าน
เพียนออกไปกระจับกิวปางสา ขึ้นดอยหลวงไปหลายน้ำ
เกิงไปตะวันออกใต้สันหลวงไปจับห้วยคู ตกบ้านตะหลวง
ขึ้นดอยจอมเทงลงไปจับเกียวเติมไปภายตะวันออกเป็นที่
หลวงเทิง ภายหนเหนือตลอดถึงผาสิงเป็นที่เจ้าเมืองทัง

(๑) มุม

มวล ภายตะวันตกจับบ่อกไกลเป็นที่หลวงต่างแล จาด้วย
พันพันนาในเมืองเงินยางเชียงแสนมีดังนี้แล

พระราชาเจ้าแสนพูได้ทรัสรู้แล้ว ท่านก็มีพระราช
กรุณาว่าจารีตโบราณแห่งท้าวพระยามหากษัตริย์สิบ ๆ มา
มีฉันใด พระองค์เราก็อนุญาตไว้ตามด้วยจารีตท้าวพระยา
มหากษัตริย์เจ้าทั้งหลาย ฝูงเป็นแล้วนี้ทุกประการแล ว่า
ดังนั้นแล้ว ครั้นอยู่ต่อมาพระราชาเจ้าแสนพูท่านก็สร้างเมือง
แล้วได้สองปี ท่านก็มาพิจารณาเห็นจารึกเป็นหินที่วัดแจ้งสี
บุญเรืองนี้ เป็นวัดพระยาศิริอโศกธรรมราชสร้างเจดีย์นี้
บรรจุพระธาตุเจ้า ๖๐ พระองค์ทั้งสามสถานแล ศักราชได้
๖๕๑ ตัว เดือน ๕ เพ็ญวันอังคาร ท่านก็พร้อมกับด้วยกัน
สร้างเจดีย์กวมที่เจดีย์เก่านี้สูง ๘ วาสำเร็จบริบูรณ์ ครั้น
ต่อมาท่านสร้างแล้วได้ ๓ ปีท่านมาแลงเห็นวัดพระหลวงนี้
เป็นวัดเค้าเมืองทีนี้ เป็นที่บรรจุธาตุกระดูกองค์พระ-
พุทธเจ้ามาแต่ก่อนนี้ ท่านก็บังเกิดยังเจตนาศรัทธาขึ้นใน
ศักราชได้ ๖๕๒ ตัวปีกดี เดือน ๑ เพ็ญวันศุกร์ มหา-
ปฐมมูลศรัทธาพระราชเจ้าพระยาแสนพูเป็นเค้า ท่านก็มา
สร้างมหาวิหารวัดพระหลวงลวงกว้าง ๘ วาอกปลายศอก

ลวงยาว ๑๗ วา อกเจดีย์สูง ๒๙ วาอกลวงกว้าง ๑๔ วา แล้วบริบูรณ์กระทำมหกรรมฉลองไว้เขตด้านใต้ด้านตะวันออก๑๐๐ วา ด้านเหนือถึงท่าหลวง ด้านตะวันตกถึงตีนเวียงไว้ครัว ๕๐ ไว้นาสองล้านเบี้ยแล ธาตุเจ้าจอมกิตติ ๑ ธาตุดอยภูเขา ๑ ธาตุเจ้าดอยรัง ๑ หากมีมาก่อนแล ที่แดนทั้งมวลก็มีในตำนานนั้นทุกประการ ในที่นับได้กฎหมายแล ต่อแต่นั้นมาศักราชได้ ๖๕๗ ตัวปีดับเมด ยังมีมหาเถรเจ้าตนหนึ่งเอาพระบรมธาตุกระดูกตาตีนก้าขวาแห่งพระพุทธเจ้าใหญ่เท่าเมล็ดถั่วกว่าง(๑) เอามาแต่เชตเมืองปาฏลีบุตนั้นเอามาสู่พระยาราชแสนพูแล้ว ท่านก็พร้อมกับด้วยมหาเถรเจ้าเอาไปสร้างมหาเจดีย์บรรจุไว้ภายนอกประตูเชียงแสน ด้านเวียงแห่งตนภายตะวันตก ต่อวัดพระหลวงภายนอกที่นั้นแล้ว ก็สร้างให้เป็นอารามกว้าง ๕๐ วา เอาไม้สักมาปลูกแวดกำแพง ๓๐๐ ต้น แล้วเรียกว่าอารามป่าสักแต่นั้นมาแล แล้วก็สร้างกุฎีให้เป็นทานแก่มหาเถรเจ้าตนชื่อว่าพุทธโฆษาจารย์นั้น อยู่สถิตที่นั้นก็อภิเษกขึ้นเป็นสังฆราชามหาเถรอยู่ยังอารามป่าสักที่นั้น

(๑) ถั่วเขียว

แล้วพระราชแสนพูเจ้าท่านก็แบ่งเอายังแควันของเหนืออันเป็นแควันเมืองนั้น ถวายให้เป็นทานแก่พระบรมธาตุเจ้าวัดบ่าสัก เอาตั้งแต่หนองงัวผ่ายน้ำย้อยแปรดอยตะวันออกหัวโบ่งไปตะวันออกนั้น ไปจับวัดจอมยองจับบ้านท้าวจับกิ่วแล้ว จับยางสีจ้อยจับไม้หม้อแถวจับกิ่วคางตลอดถึงผาสิงลงจับสบแขวนแล้วจับผาหางลางทองจับโบ่งเก้างอม(๑) ขึ้นไปจับไม้ม่วงสองสึง ลงจับน้ำบ่งจับไม้สีนากาดไปถึงผา บุ่งผาม่องขึ้นไปดอยลงใต้ไปจับวัดหลวงเมือง จับบ้านแควนจะวายขึ้นเมื่อถึงแพรวภายตะวันออก เป็นแควันพุทธบ่าสักภายตะวันตกเป็นแควันเจ้าเมืองแล พระเหนือหัวเจ้าท่านบั่นแควันบ่ละไว้ฉันนั้นแล คันมาตั้งเอาไม้ลุงพันเส้าใต้สันดอยแปรหัวโบ่งล่องไปจับบ่าไม้ไร่สามพันกอ ตั้งแต่แดนน้ำย้อยไปตะวันตกเป็นแควันกับคาย ตั้งแต่แดนน้ำย้อยไปตะวันออกเป็นแควันพุทธบ่าสัก ตั้งทันนั้นเป็นแดนแล้วใต้สันไปตะวันออกต้นไม้ขูด แล้วเกียวลงไปจับนาค้อมจับน้ำหลวงจับห้วยใต้ แล้วออกไปจับห้วยพิงภายเหนือเป็นแควันพุทธบ่าสัก ภายใต้เป็นแควันกับคายแล ข้ามของไปภาย

(๑) งุ้ม

หน้าตะวันออกแล้วขึ้นของทั้งฝ่ายหน้า จับบ่ากอยหลวงปู่สงสีหญ้าสงสีผ่าเก๊งบั้นปลากอยทางตะวันตกไปเบื้องแดวันพุทธบำสัก ภายตะวันออกเบื้องที่หลวงต่างแล้วกลับมาตะวันตกผ่าตีนดอยตองกงจับหัวนาหนุ่นขึ้นนารอก แล้วขึ้นไปจับโบ่งขึ้นจับวัดครุฑขึ้นไปจับสบทงจับผ่าช้างคับแลขึ้นเมอหัวนาจับผ่าช้างขึ้นห้วยบูนเมอจับสันหลวงภายทางเหนือเบื้องที่เมืองภายทางเหนือเบื้องที่เมืองภายทางใต้เบื้องที่พุทธบำสักแล้วใต่สันหลวงไปจับพอมคะหลานแล้วกลับไปตะวันออก ไปจับขุดผงออกไปจับขุนห้วยตาดแล้ว ขึ้นสันคูรอมน้อยตกไปขุนเลยแล้วออกไปหัววิหาร แล้วไปจับขุนตาดขึ้นตะวันออกจับบ้านหมื่นอาดแล้วใต่สันหลวงขึ้นไปจับขุนห้วยเมง ผ่ายน้ำไปตะวันออกเบื้องที่หลวงเท้งดังเก่าภายตะวันตกเบื้องที่พุทธบำสัก ใต่สันขุมเมงไปจับก๊วเก๊งออกไปจับหัวขุนห้วยทงแล้วใต่สันคูห้วยม้วกออกไปจับหนองผาบูจับดอยฟ้าท่า ทางใต้เบื้องที่เท้งดังเก่า ภายเหนือเบื้องที่พุทธบำสักภายใต้ขึ้นไปและดอยฟำจับจอมขันตัดดอยแสนขันลงไปมาต่อตนลุงพันเส้า ภายใต้เบื้องที่เท้งภายตะ-วันออกต่อเท่าถึงขมฟ้าเบื้องที่แง่ที่เท้งดังกล่าวแล้วนั้นแล

ข้างเหนือต่อถึงแพรวเป็นแก้วันพุทธบำสักแล จาด้วยพันแก้วันแดนดินเมืองเงินยางเชียงแสนและพระราชเจ้าพระยาแสนพูตนเป็นปฐมมาเลิกหงาย(๑) เวียงเงินยางเชียงแสนที่ถ้วนสอง ได้สร้างอารามพุทธวัดบำสักแล้วแบ่งเอาที่อันเป็นแก้วันแห่งเจ้าเมืองอันมีแก้วันของเหนือนันถวายเป็นทานแก่พุทธบำสัก ก็มีด้วยประการดังกล่าวมานันแล

ที่นี้จักกล่าวด้วยพันนาเชียงแสนเชียงรายก่อนแล จักจาด้วยพันนาเชียงรายแก้วันใต้ก่อน ทังมวลมี ๒๗ ฉะนัน ๑ พันนายางหนดีนเวียงพันนาพูเล้า ๒ พันนาเชียง-รายน้อยสบคอน ๓ พันนาทรง ๔ พันนากอ ๕ พันนาเชระหาดเรียง ๖ พันนาแชหาด ๗ พันนาเกียงแก้วนาหัว ๘ พันนาเชียงเคียน ๙ พันนาลองน้อย ๑๐ พันนาพร้อมเผียน ๑๑ พันนาแชหุง ๑๒ พันนาชากถา ๑๓ พันนาช้างคอง ๑๔ พันนาเชียงลมน้อย ๑๕ พันนาดัน ๑๖ พันนาแชง ๑๗ พันนาบ่ารวก ๑๘ พันนาหาดพูบ่าแม่ส้วย ๑๙ พันนาบ่าเบ้า ๒๐ พันนาแปร ๒๑ พันนาเชียงน้อยคอนชัย ๒๒ พันนาคง ๒๓ พันนาดอกคำ ๒๔ พันนา

(๑) ร้านพัน

นาย ๒๕ พันนาราชา ๒๖ พันนาเชียงรายแควันใต้มี
๒๗ เท่าน พระราชเจ้ามังครามตนเป็นราชบิดาท่านกินแล
ที่นจักจาด้วยพันนาในเมืองเงินยางเชียงแสนลูกเค้า
ก่อนแล ทังมวลมี ๖๕ พันนาแล ๑ พันนาโค ๒ พันนา
เชียงคำ ๓ พันนาเชียงยน ๔ พันนามวนคำ ๕ พันนาเงิน
ยาง ๖ พันนาเชียงช้าง ๗ พันนาเทิง ๘ พันนาเมืองบ้าน
พราน ๙ พันนาท่าช้าย ๑๐ พันนาเงินยาง ๑๑ พันนา
เชียงช้าง ๑๒ พันนาบวบ ๑๓ พันนาไร่ ๑๔ พันนาควาน
เท่านเจ้าเมืองขวากินแล ๑๕ พันนาออง ๑๖ พันนานาย
๑๗ พันนาราก ๑๘ พันนาเลนเหนือ ๑๙ พันนาเมืองใส
๒๐ พันนาขวัญต่อ ๒๑ พันนากอง ๒๒ พันนาแปน ๒๓
พันนาง้าวคมคำ ๒๔ พันนาคำคำ ๒๕ พันนาขวาง ๒๖
พันนาท่าช้าง เท่านพันนาเจ้าเมืองในกินแล ๒๗ พันนา
เมืองยิง ๒๘ พันนาเมืองแช่ ๒๙ พันนาเมืองยอน ๓๐
พันนาเมืองกลาง ๓๑ พันนาเทิง ๓๒ พันนาต่าง ๓๓
พันนาเมืองยองน้อย ๓๔ พันนากุก ๓๕ พันนาบงพงน้อย
๓๖ พันนาแพง ๓๗ พันนาเมืองสาว ๓๘ พันนาเมือง
เรียง ๓๙ พันนาสวาย เท่านเจ้าเมืองพันนาช้ายกินแล

๔๐ พันนาคีม ๔๑ พันนาซ้าย เจ้าพะเยากิน ๔๒ พันนาขวา ๔๓ พันนาเชียงหาด เจ้าเชียงลาวกินแล ๔๔ พันนาเชียงคง ๔๕ พันนาเบ้า เจ้าเชียงเรืองกิน ๔๖ พันนาเล้า ๔๗ พันนาเก้า เจ้าเชียงคำกิน ๔๘ พันนาจันทร ๔๙ พันนาคึง เจ้าเชียงรายกินแล พันนาในมี ๔๗ เท่านแล ดังพันนาทับพอง เมืองเงินยางเชียงแสนมีพันนาพูคา ๔๘ พันนาเมืองหลวงเหนือ ๔๙ พันนาพยาก ๕๐ พันนาเมืองกลาย ๕๑ พันนาเมืองเลนเหนือ ๕๒ พันนาเมืองเลนใต้ ๕๓ พันนาทับพองมี ๖ พันนาเข้ากันในพันนาหมู่คิดเมืองกินแล พันนาทับพองเจ้าเมืองกินมี ๗ พันนา มีพันนาเมืองเทียด ๕๔ พันนาเมืองเชียงชี ๕๕ พันนาเผือ ๕๖ พันนาเมืองสาด ๕๗ พันนาเมืองกก ๕๘ พันนาเมืองท่าอ้อ ๕๙ พันนาเมืองบุเรง ๖๐ พันนาเมืองหลิม ๖๑ พันนาเมืองท่าเหลก ๖๒ พันนาชะวาดน้อย ๖๓ พันนาเมืองหาง ๖๔ พันนาเมืองตวน ๖๕ พันนาเท่าน พระราชเจ้าตนกินเมืองเงินยางเชียงแสนกินทั้งมวลแล พระราชเจ้าแสนพูได้ไปเลิกสร้างเชียงเงินยางเชียงแสนคืนเป็นเมืองดังกล่าวแล้ว ท่านก็ตั้งไว้ให้เป็นเขตแดนเป็นบ้าน

เป็นต่อง(๑) ดังนี้แล กล่าวด้วยเจ้าพระราชแสนพูอันเป็นราชบุตรเค้าแห่งราชเจ้ามังคราม เป็นราชนัดดาแห่งพระเจ้าฟ้ามังรายนั้น เสด็จลุกเวียงเชียงรายแควันใต้ไปเลิกสร้างเวียงเหรัญญนครเงินยางเชียงแสนลูกเค้าคืนเป็นเมืองถ้วน ๒ ที่ดังเก่า ก็แล้วเป็นห้องหนึ่งก่อนแล แล้วก็ให้เจ้าน้ำท่วมตนเพื่อนสองไปกินเมืองฝาง แล้วก็ให้เจ้าน้ำน่านผู้ถ้วนสามนั้นไปกินเชียงของแล เจ้า ๓ ตนพี่น้องแบ่งกันออกไปตั้งกินเมืองก็ในศักราช ๖๔๙ ตัวนแล ส่วนเชียงตุงเมืองเขินนั้นให้ขุนลวะมางคุ้มมางเคียนอันเป็นลูกมางทุงไปกินแล มางคุ้มผู้พี่กินได้ ๖ ปีแล้วก็จุติไป มางเคียนผู้น้องกินต่อไปได้ ๗ ปีแล้วก็จุติไปแล เขาทั้งสองก็บ่มีลูกผู้ชายสักคนแล แต่นั้นมาก็ขาดจากเจ้าเมืองเสียสองปีบ่มีผู้ใดเป็นเจ้า ส่วนท้าวน้ำท่วมตนถ้วนสองไปกินเมืองฝางได้ ๔ ปี ถึงศักราชได้ ๖๕๓ ตัวปีลวงเม้า พระมังรายราชเจ้าตนปู่ก็แต่งให้เจ้าน้ำท่วมนัดดานั้นลุกเมืองฝางขึ้นเมือกินเมืองเขินเชียงตุง เมืองฝางที่นั้นก็ขาดจากเจ้าไปแล ในศักราชได้ ๖๕๓ ตัวนี้ จึงแรกแต่งสร้างเวียงเมืองเขิน และชาวเมืองเขินเชียงตุงก็บ่ได้มาเอาราช-

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

การยังเมืองพิงเชียงกุ่ม ตั้งแต่เจ้าน้ำท่วมตนหลานเมือกัน เมืองนันมาแล แล้วก็ให้คนในเมืองเขินแต่งตั้งเวียงเหล็ก ตั้งลำไม้และรั้วงาตอกหอหั้ง (๑) หอเรือขุดคูเวียงหลวงแล้ว ย่อมาถึงกรบทั้งเวียงเหล็กก่อนรบบ่แพ้ ย่อจึงขุดเข้าข้างหัวเวียงเห็นชาวเขินก็จึงขุดออกต่อรบเอาค้อนเหล็กสากเหล็กตีตาย่อ ๆ ก็บ่พ่ายหนี ต้มน้ำร้อนเทลงก็บ่หนี ในกาลนั้นยังมีชาวเมืองเขินผู้หนึ่งก็มาคั่วทรายให้ร้อนแล้ว ก็เทลงตามหลับเสือผ้าแห่งย่อนั้นร้อนนัก เขาทั้งหลายก็ยังร้อนอยู่บ่ได้เขาก็พากันพ่ายหนีจากที่นั้นแล้ว ก็ไปบ้านน้ำ (๒) ข้างเมืองว่าจัดให้ยิ่งขึ้นท่วมเมืองเขิน ชาวเขินทั้งหลายรู้แล้วก็เมอไหว้สาพระยาน้ำท่วมให้รู้แจ้งทุกประการแล้ว ท่านก็ให้หาผู้รู้มาแต่งเอาหอยมาเบ็นก้อนเส้าเอาอองปู (๓) มาเบ็นหม้อแกง เอาปลาเผียน (๔) แปงชั้นเอาไม้แครแปงหลัว (๕) แล้วใส่แพไหลน้ำไป ให้ไปค้างอยู่ที่

---

(๑) ศาลเทพารักษ์
(๒) เม ทำนบ
(๓) กระดองปู
(๔) ปลาตะเพียน
(๕) ฟืน

ฮ่อเขาบ้านน้านั้น พ้ากผ่าฮ่อตาย ๓๓ คน แล้วฮ่อทั้งหลายก็พ่ายหนีไปทางเมืองแรมดังเก่า เวียงเหล็กที่อันฮ่อต้องเข้านั้นจึงเรียกว่าเชียงมันแต่นั้นมาแล ฮ่อหนีไปแล้ว พระยาน้ำท่วมก็ให้เข็นทั้งหลายถมยังที่อันฮ่อต้องเข้านั้นเสียแล้ว จึงเรียกว่าฮ่อชนต่อมาถึงกาลบัดนี้แล กล่าวด้วยเจ้าหอยงวน้ำท่วมอันเป็นราชบุตรแห่งพระยามังคราม เป็นราชนัดดาแห่งพระยามังรายราช มาเสวยเมืองเชียงตุงเมืองเขินมีดังนี้แล ศักราชได้ ๖๕๘ ตัว ปีระวายสัน เดือน ๘ ออก ๘ ค่ำ วันเสาร์ พระมังรายราชเจ้าตนเป็นปู่ก็ยกจากเวียงเชียงกุ่มกวมเสด็จข้ามแม่น้ำแม่ระมิงไปหนพายัพแล้วก็เข้าไปตั้งอยู่เวียงนพบุรีพิงเชียงใหม่นั้นแล พระมังรายราชจิมลงไปเสวยราชสมบัติในโขงเมืองพิงเชียงใหม่นานได้ ๒๕ ปี ก็ถึงอนิจกรรมไปเสียแล้ว พระมังครามตนลูกก็ลุกจากเมืองเชียงรายลงไปเสวยราชสมบัติในนพบุรีเชียงใหม่แทนพ่อ พระยาน้ำท่วมตนเป็นราชบุตรแห่งพระราชมังครามตนถ้วนสองไปกินเมืองเขินนานได้ ๑๔ ปี ก็จุติตายไปในปีกาบสี ก็ส่งสักการะเสียในที่นั้นนอกประตูเวียงที่หนองผาแล้วสร้างวัดกวม เผ้าไว้ให้ชื่อว่าวัด

น้ำท่วมแต่นนมา พระยาน้ำท่วมอนิจกรรมไปท่านบ่มีลูกไว้สืบราชสมบัติแทนสักคน และในกาลนั้นพระราชมังครามเจ้าตนเป็นบิดาก็มีพระราชกรุณา ให้เจ้าน้ำน่านตนเป็นน้องถ้วนสามนั้นลุกแต่เชียงของ ขึ้นเมือกินเมืองเชียงตุงแทนพระยาน้ำท่วมตนพี่ ในศักราช ๖๖๖ นั้นแล พระยาน่านกินเมืองเชียงตุงเมืองเงินนานได้ ๓ ปี ถึงปีเมิงเมดศักราชได้ ๖๖๙ ตัว ยังมีย่อผู้หนึ่งชื่อม่าฟุงตายางแก้วเป็นใหญ่กว่าย่อทั้งหลาย มีคนประมาณ ๔๐,๐๐๐ มีม้าประมาณ ๔,๐๐๐ ก็ยกทัพลงมา เข้ามาทางแช่หุนมาถึงม้าพาบ่าข้ามแล้วก็เกี่ยว(๑) แวดเวียงเชียงเหล็กขอดไว้อยู่บ่รบบ่ยิงเผ้าชาวเมืองเชียงตุงอยู่นั้นแล ส่วนว่าแก่มันผู้ชื่อว่าฟุงตายังแก้วผู้ใหญ่นั้นก็อยู่ที่เชียงจิน ออกมานั่งตังกงนุ่งข่ายเหล็กข่ายทอง(๒) เครื่องทรงมันดีนักก็นั่งผ่อดูย่อลูกน้องมันรบชาวเขินอยู่ทางเชียงจามนั้น กาลนั้นชาวเขินเชียงตุงเห็นหัวแก่ย่อผู้ใหญ่ออกมานั่งอยู่ที่เปง(๓) ฉันนั้น

(๑) อ้อม, วก

(๒) สวมเกราะ

(๓) กลางแจ้ง

เขาก็เมื่อไหว้สาพระยาน้ำน่านให้รู้แล้ว ท่านก็มีอาชญาให้คนหามเอาหน้าไม้ไคร้ต่ออันพระยาน้ำท่วมตนพี่ให้เพื่อแปงไว เอาอาดบ้านอาด(๑) เมืองแต่ก่อนมานั้นพระยาน้ำน่านก็ให้เพื่อนห้ามเอาออกไปได้ ๓๐ คนจึงแพ้แบกบืนผู้หนึ่งเอาฆ้อนอันจักตีไคร้ให้ลั่นนั้นผู้หนึ่ง เอาไม้อันจักค้ำจัง(๒) และขานั้นผู้หนึ่ง เอาเชือกหนังอันจักชักสายให้ตกบัก(๓) ไคร้(๔) นั้นผู้หนึ่ง เครื่องหน้าไม้ทั้งมวล๓๗ คนจึงแพ้แล ครั้นว่าไปถึงแล้วก็เอาตั้งไว้หัวดอยจอมทองหันหน้าไปสู่หนตะวันออก แนะ(๕) ปลายบืนไปให้ถัด(๖) ฟุงตายางแก้วผู้เบ็นหัวแก่เขานั้น ก็เอาฆ้อนตีไคร้ให้ลั่นแล้วก็ไปจับใส่ฟุงตายางแก้วผู้เบ็นหัวแก่เขานั้นแท้ ก็ตายไปในที่นั้น ในกาลนั้นหมู่ฮ่อทั้งหลายฝูงเบ็นลูกน้องนั้นเขาก็เห็นหัว(๗) แก่เขาตายไปดังนั้น เขาก็ตกใจกลัวพังพ้าว(๘) ก็พากันผิ่ง

(๑) อาชญา
(๒) จังกา, ไม้ขาหยั่ง
(๓) กวัน
(๔) ไกบืน
(๕) เลิง
(๖) ตรง
(๗) หัวหน้า
(๘) ตะลีตะลาน

หัวแก่เขาเสียที่ภายใต้ที่นั่นแล้ว ย่อทั้งหลายเห็นแก่เขาตายไปเสียแล้วดังนั้นเขาจะแข็งอยู่บ่ได้ เขาก็ถกเอาหมู่คนพ่ายหนีเมือหาบ้านหาเมืองแห่งเขาเสีย ฐานะที่นั่นก็เรียกว่าขุมย่อดังนั้นตลอดมาถึงกาลบัดนี้

จาด้วยอุบัติจอมตุงเชิงที่นั่น แต่ก่อนเป็นเมืองละว้าแก่นหมากน้ำเต้ากลายเป็นคน มีมางหอยเป็นเค้าใหญ่กว่าหมู่ละทั้งปวง อยู่ยังเมืองจอมตุงที่นั่น ซ้ายังมีไทยหมู่หนึ่งมี ๖๙ คน หลงมาแต่เมืองเชินหลวง ฝากวองนั้นมาอยู่โบะหวะทั้งหลาย(๑) แล้วก็เป็นเมืองเชิน ไปแล เจ้าฟ้ามังรายราชได้ไปเห็นแล้ว ก็ตั้งให้เป็นเมืองเชียงตุง ก็ให้ลวะสองคนพี่น้องกินต่อกันมานาน ได้ ๑๓ ปีก็ตายเสียสัน ซ้ำให้หลานทั้งสองคือ ว่าเจ้าน้ำท่วมและเจ้าน้ำน่านทั้งสองพี่น้องเมือกันแล จาด้วยลูกหลานพระยามังรายและมังครามเจ้าไปกินเมืองเชินแต่นั้นสืบ เช่นลูกเช่นหลานไปภายหน้าแล

ที่นี้จักจาด้วยเมืองเหรัญญนครเงินยางเชียงแสนลูกเค้าแล เชียงเรือง เชียงราย ไชยนารายน์ เมืองฝาง

---

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

หางสาดชะวาดน้อยยางมานทั้งมวลให้แจ้งแล พระมังราย
ราชก็เสด็จออกไปเสวยราชสมบัติในเมืองหริภุญไชยชำมะ
พิงคะวิชัยเสียในศักราช ได้ ๖๔๓ ตัวปีรวงไส้แล้ว ก็จึง
จักปงยังราชสมบัติในเมืองเหรัญญนครเชียงแสนเป็นเค้า
และเชียงราย เชียงเรืองไชยนารายน์ เมืองฝางหางสาด
ชะวาดน้อยยางมานบุเรงกกทั้งมวล ไว้ให้เจ้ามังครามตน
เป็นราชบุตรใจรู้แล เสวยราชสมบัติแทนทั้งมวล ส่วน
พระราชมังครามเจ้าท่านก็ไปอยู่ยังเวียงเงินยางเชียงแสนก็
อยู่ยังเชียงรายแควันใต้ที่เก่าพ่อแห่งท่านนั้น ศักราชได้
๖๔๙ ตัวพระราชมังคราม ก็อนุญาตราชบุตรแห่งท่านผู้
เค้าคือว่าเจ้าแสนพูนนั้น ให้เป็นพระยาไปตั้งอยู่เวียงเหรัญ
นครเงินยางเชียงแสนลูกเค้านั้นแล้ว แต่งให้หลานท่านคือ
ว่าหมื่นเจดตราและวัฒกีการถมทั้งสอง พี่น้องอันเป็นลูก
ขุนเครื่องคำผู้พี่เค้า ท่านผู้ตายไปเสียที่บ่ากาวเมืองยิงก่อน
นั้น ตั้งยังหมื่นเจดตราผู้พี่นั้นให้เป็นเจ้าครองเมืองพันนา
ขวาแล้ว ก็ตั้งวัฒกีการถมผู้น้องนั้นให้เป็นเจ้าพันนาซ้าย
แล้วให้อยู่กับด้วยกันยังเวียงเงินยางเชียงแสนทั้งนั้น ส่วน
พระมังรายราชเป็นกษัตริย์เสวยเมืองพิงเชียงใหม่ได้ ๒๕

ปีแล้ว ก็จุติตายไปในศักราชได้ ๖๗๒ ตัวปีกดไจ้วันนั้น เสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็ขนมาอาราธนาเอาพระมังครามตนลูกลงไปเสวยราชสมบัติแทนในเมืองพิงเชียงใหม่ ท่านก็ปงให้พระราชแสนพูตนกินเวียงเงินยางเชียงแสนนั้นให้เด็ดใจรู้เชียงรายเมืองฝางหางสาดทั้งมวลแล ท่านก็ไปกินเมืองเชียงใหม่แล พระราชเจ้ามังครามกินเมืองเชียงใหม่ได้ ๑๔ ปี ก็จุติไปในศักราช ๖๗๕ ตัวปีกาเบ้านั้นแล แล้วเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็มาอัญเชิญเอาพระราชเจ้าแสนพูตนลูกลงไปกินเมืองเชียงใหม่แทนต่อไป ท่านก็ปงราช-สมบัติเชียงแสน เชียงราย เชียงเรือง เมืองสาด เมืองหางชะวาดน้อยยางมั่นทั้งมวล ไว้ให้มั่นเจดตรากรองเมืองกินแล้ว ให้ได้อำภักรักษาดนล้านนาภายเหนือทั้งมวลแล้ว ท่านก็ยกเอาราชบุตรแห่งท่านผู้ถ้วนสอง ชื่อว่าเจ็ดคนตูนั้นให้ไปกินเมืองฝางแล ท่านก็เอาลูกเค้าท่านลงไปกินเชียงใหม่ด้วยนั้นแล จาด้วยชาติเชื้อราชวงศามหากษัตริย์มังรายราชเจ้าสืบบรมราชถึงเช่นลูกเช่นหลานเหลนไปบ่รู้สุดสันแล เมืองเหรัญญนครเงินยางเชียงแสนและเชียงใหม่เชียงตุงนี้เค้าราชวงศาอันเดียวกันแล ศักราชได้

๖๗๒ ตัวปีกาเล้า พระยาเจ้ามังครามได้ลงไปเสวยเมืองกินเชียงใหม่แล้ว ท่านก็ปงราชสมบัติเมืองเงินยางเชียงแสนเชียงรายเมืองฝางทั้งมวล ไว้ให้เจ้าพระยาแสนพูตนลูกได้เสวยแทนฉะนี้

ฝ่ายจักจาด้วยพระยาเจ้าแสนพูได้ไปเสวยเมืองเงินยางเชียงแสนอันเป็นเค้าแต่เช่นบู่หม่อน(๑) ท่านนั้นแถมให้แจ้ง ศักราชได้ ๖๔๙ ตัวปีเมิงได้เดือน ๓ เพ็ญวันศุกร์ยามกลองงายเลิก ๑๕ ตัว พระยาเจ้าแสนพูก่อสร้างเวียงเงินยางเชียงแสนแถมใหม่ ทางล่วง(๒) ยาวมีพันปลาย ๒๐๐ วา ล่วงกว้างมี ๗๐๐ วา ทางภายนอกมี ๕ ประตูแล ประตูยางเถิง ๑ ประตูหนองมุก ๑ ประตูเชียงแสน ๑ คือ ประตูหนสักแล ประตูดินขอ(๓) ประตูท่าม้า ๑ ภายริมแม่น้ำของมีประตูท่ารวกปก ๑ ประตูท่าอ้อย ๑ ประตูท่าสุกำ ๑ ประตูท่าหลวง ๑ ประตูท่าเสาดิน ๑ ประตูท่ากวา ๑ ทั้งมวลมี ๑๑ ประตูแล ตั้งเวียงแล้ว

---

(๑) ไม่ทราบอะไร

(๒) ด้าน

(๓) กระเบื้อง

บันให้เป็นเขตแดนไว้ ทางภายใต้มีผาคับตัดล่องน้ำแม่ตม แผวสบ ฝ่ายแม่กกทางหน้ามีสบห้วยเผือตัดแผวถึงขุนห้วยไลเป็นเขตต่อเขตเชียงรายแล ภายตะวันตกเฉียงใต้มีดอยกิวคอหมาต่อดินเมืองฝาง ทางตะวันตกมีผาตาแหลวต่อดินเมืองสาด ทางตะวันตกเฉียงเหนือมีดอยผาช้างต่อดินเชียงตุงทางเหนือชมีเมืองกายตัดไปหาบ้านข้าสามท้าวต่อดินเชียงตุง เมืองม้าเชียงขางเป็นแดน ภายตะวันออกเฉียงเหนือมีเมืองสิงนอกลางล่องแลเมืองภูคาต่อบ้านบ่แห่บ่หลวง(๑) ต่อดินเชียงรุ้ง ทางตะวันออกมีดอยหลวงเชียงชีต่อดินเมืองหลวงพระบาง ทางตะวันออกเฉียงใต้มีกิวคางหวายหัวหนองงัวต่อดินเชียงของ ล่วงใต้ชมีขุนห้วยตาดต่อเทิงแล ทางเหนือไว้กลางหัวโป่งแห่ง ๑ ทางเหนือเฉียงใต้หัวโป่งไว้กลางทับเมืองแห่ง ๑ ทางตะวันตกไว้กลางทับหมากแห่ง ๑ ทางตะวันตกเฉียงใต้ไว้กลางทับหมาแห่ง ๑ ทับยางกลางแห่ง ๑ ทางใต้เวียงกลางท่าหลวงแห่ง ๑ ทางตะวันออกเฉียงใต้ไว้หาดทางแห่ง ๑ ไว้หางดอนมูลกลางแห่ง ๑ ทางตะวันออกไว้เมืองเก็งแห่ง

(๑) กรวดหิน

๑ ไว้ท่าทรายแห่ง ๑ แล เมืองซ้ายไส่ ๗ พันนาเมือง พันนาขวาไส่ ๘ พันนา เจ้าเมืองหลวงไส่ ๙ พันนาแล พันนาเมืองเชียงแสนมี ๓๒ พันนาในแล พันนานอกพะยาก ๒ พันนา ๑ เมืองกาย ๒ พันนา เมืองวันพันนา เมืองภูคาพันนา เมืองเลนเหนือเมืองเลนใต้เข้ากัน ๙ พันนา พัน ๑ ขวาแล พัน ๑ แพรวพัน ๑ เมืองเลนเหนือเข้ากันเป็น ๒๐ แล ไว้ขุนแต่งกว้าน(๑) สองขุน ไว้เป็นขุนคนใช้กว้านแก่ ๑ ไว้เผ้าฉางข้าวแก่ ๑ ไว้เผ้าฉางลูกเผ้าแก่ ๑ ไว้หาญรักษาราชวัตร ๑ ไว้ใช้การนอกเมืองแก่ ๑ แล บักแคว้นท่านไว้กับศาสนาแล ทานคนไว้ให้ปฏิบัติวัดวาอารามตามอันมีในสมาจารีตกด(๒) แลดังคนและสัตว์ทั้งหลายผิดราชอาชญาและเข้าไปอาศัยพึงในวัดวาอารามดังนั้น อย่าได้ตามชักลากเอาเนอ เมื่อใดเขาออกพ้นเขตอารามแล้วนั้นให้พิจารณาดูคุณและโทษให้แจ้งแล้ว ควรเอาจึงเอาเทอญ ดังไพร่ไทยในเมืองเจืองเชียงแสนทั้งมวล ดังเป็นบ้าวะเป็นตอเป็นขุนชูขุนตาไว้

---

(๑) ขุนนาง

(๒) กฎหมาย

ดังเช่าเงินเช่าคำช่างฆ้องและส่วยเช้าทั้งหลาย ถ้ยนถวาย
แก่เจ้าเมืองแล ดังงาช้างหาขนายช้างหล่น ช้างม้าวัวควาย
ผังซาบมาบมัม[๑] ต่อแตน แขวนไม้ขอกไร่[๒] แตนนาบวก
น้ำหลุมขุมทาง สวนเรือกเผือกมันผุ่นน้ำผุ่นบกทั้งหลาย
เกิดมีในบักแควันนั้น[๓] เจ้านายตนใดก็ยนถวายเจ้าตนนั้นสิบๆ
มาแล ศักราชได้ ๖๗๕ ตัวบีกาเบ้า เจ้ามังครามตนเป็น
บิดากินเมืองเชียงใหม่นานได้ ๑๕ บีก็อนิจกรรมไปแล
เสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็ขนมาอาราธนาเอาเจ้าแสนพูตนลูก
องค์นั้น ไปเสวยเมืองเหรัญญนครเงินยางเชียงแสนที่นั้น ให้
ลงเมือกินเมืองไชยบุรีเชียงใหม่นั้นแล เจ้าพระราชแสนพู
กินเมืองเงินยางเชียงแสนได้ ๒๕ บีแล้วท่านก็จังปงราช
สมบัติบ้านเมืองทั้งมวล ไว้ให้หมื่นเจดตราครองเมืองพันนา
ขวากับวัฒกการถมพันนาซ้ายทง ๒ พี่น้องได้อยู่เสวยเมือง
แทนแล้ว ท่านก็ยกให้ลูกท่านผู้ถ้วนสอง มชื่อว่าเจ้าเจด
พลตูนั้นไปกินเมืองฝางแล้วเอาราชบุตรตนเค้าแห่งท่านตน

---

(๑) แมลงชนิดหนึ่งคล้ายผึ้ง เรียกว่าผึ้งมัม

(๒) ริม

(๓) เขตแดน

ชื่อว่าเจ้าคำฟูนั้น ลงไปเสวยราชสมบัติในเมืองนพบุรี เชียงใหม่ด้วย ก็ในปีศักราช ๖๗๕ ตัวนั้นแล ส่วนว่าหมื่นเจดตราได้กินเมืองไชยบุรีศรีเชียงแสนทั้นแล้ว นางเทวีหมื่นเจดตราประกอบด้วยศรัทธามากนัก ก็มาเห็นวัดหลวงนั้นเป็นเค้าศาสนาหาค่ารักษาพุทธรูปบ่ได้ ก็จึงเจรจากับหมื่นเจดตราผู้เป็นวรสามีแห่งตนแล้วก็พร้อมกันทาน[๑] คนไว้ให้สองครัว ครัวช่างยี่ ๑ ครัวค่ำแบก ๑ แล้วจึงใส่จารึกฏไว้ให้มั่นในวันเสาร์ไทยระวายสัน พระราชเจ้าท่านลงไปเสวยเมืองพิงเชียงใหม่ได้ ๗ ปีแล้ว หมื่นเจดตรากินเมืองเชียงแสนทั้นแทนมาได้ ๗ ปีแล้วก็อนิจกรรมไปในศักราชได้ ๖๘๑ ตัวนั้น ลูกพระราชเจ้าแสนพูชื่อว่าเจ้าคำฟู ลูกเชียงใหม่ขึ้นมากินเมืองเงินยางเชียงแสนทั้น ในศักราชได้ ๖๙๓ ตัวบี ลวงเมดเดือน ๕ เพ็ญวันอังคาร เจ้าพระยาคำฟูสร้างเจดีย์และวิหารพุทธรูปวัดพระยืนแล้วบริบูรณ์วันนั้นแล ศักราชได้ ๖๙๔ ตัวบีเตาสัน เจ้าพระยาคำฟูก็ลงไปเฝ้าพระราชเจ้าแสนพูตนพ่อยังเมืองพิงเชียงใหม่ แล้วเจ้าพระยาแสนพูตนพ่อก็อภิเษกให้เสวยเมือง

---

(๑) ให้ทาน

พิงเชียงใหม่แทนแล้ว ส่วนว่าพระราชเจ้าแสนพูท่านก็พลิกมากินเมืองเงินยางเชียงแสนที่เก่านี้แถมสองปีก็จุติตายไปแล ฝ่ายเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็ห้างศพใส่พวงเรือแล้วก็ส่งสักการเสียที่เกาะดอนแทนที่นั้น ในศักราช ๖๙๗ ตัวปีกาบเสดแล ส่วนว่าเจ้าพระยาคำฟูก็ให้ลูกท่านผู้ชื่อว่าผายูขึ้นมาเป็นพระยากินเมืองเงินยางเชียงแสนที่นี้แล ส่วนว่าเจ้าพระยาผายูได้มาเสวยเมืองเชียงแสนที่นี้แล้ว ท่านก็มศรัทธาสร้างเจดีย์และวิหารวัดนอนแล้วบริบูรณ์ ก็ทำการฉลองเป็นมหกรรมอันใหญ่ในศักราช ๗๘๓ ตัวนี้แล ศักราช ๗๘๔ ตัวปีกาเมด พระยาคำฟูตนพ่อก็พลิกคืนมาแอ่ว (๑) ไชยเวียงเทียงเชียงแสนที่นี้ ก็ได้มาแวะแอ่วหาเศรษฐีผู้หนึ่งอันเป็นสหายรักกันอยู่ยังเมืองพะเยาที่นั้น เที่ยรย่อมไปมาหากันทุก ๆ ปี บ่มิได้ขาด เอาสัตย์ต่อกันเป็นอันมั่นแล้ว ครั้งนั้นเจ้าพระคำฟูก็มีใจอันคดต่อสหาย ก็ได้กระทำมิจฉาจารกับด้วยอภิริยาแห่งเศรษฐีผู้นั้นแล้ว ก็แผวมาแอ่วเวียงเชียงแสนที่นี้มาข้ามน้ำแม่คำ มาตายเสียด้วยเงือกชักจมน้ำแม่คำนั้นแล ส่วนว่าเจ้าพระยาผายูตนลูก

(๑) เที่ยว

กินเมืองเงินยางเชียงแสนที่นี้ได้ ๑๒ ปีแล้ว เสนาอำมาตย์เมืองเชียงใหม่ก็มาอัญเชิญเอาไปเสวยเมืองเชียงใหม่แทนพ่อ ส่วนว่าเมืองฝางนั้นเจ้าพระยาเจ็ดพลตูดนน้องนั้นกินเมืองสืบต่อไป ส่วนลูกพระยาคำฟูดนพันกกินเมืองเมืองเชียงแสนและเชียงใหม่ต่อไป ส่วนว่าเจ้าพระยาผายูท่านก็ปงให้ลูกท่าน คือว่าเจ้า คือนาดนพันนั้นเป็นพระยาเสวยเมืองเงินยางเชียงแสนที่นั้น ก็แต่ให้เจ้ามหาพรหมดนน้องนั้น ให้เป็นมหาพลองเมืองแล้วก็ให้ไปอยู่เมืองเชียงรายแควันใต้ที่นั้น ส่วนว่าพระยาผายูดนพ่อนั้นท่านก็ลงไปกินเมืองเชียงใหม่ในศักราชได้ ๗๐๙ ตัวปีเม็งไก้ เดือน ๖ เพ็ญวันพุธ มหามุลศรัทธาพระราชเจ้าก็อนาสร้างพระเจดีย์และวิหารพระพุทธรูปพระบวชกลางเวียงไชยบุรีเชียงแสนที่นั้นแล้ว ก็ฉลองทำบุญให้ทานบริบูรณ์ในวันนั้นแล พระยาผายูเจ้าดนเป็นบิดากินเมืองพิงเชียงใหม่ได้ ๒๐ ปีแล้วก็จุติไปในเมืองเม่อศักราชได้ ๗๒๕ ตัวปีกาเบ้านั้นแล ฝ่ายเสนาอำมาตย์ทั้งหลายอยู่เมืองพิงเชียงใหม่ก็มาอาราธนาเอายังท้าวก็อนาลงไปกินเมืองพิงไชยเชียงใหม่แทนพ่อนั้นแล แล้วท่านก็ปงให้เจ้ามหาพรหมพลองเมืองดนน้องอัน

อยู่ยังเมืองเชียงรายที่นั้น เป็นพระยาแล้วให้เอาใจรู้ยังเมืองเชียงแสนเชียงรายแลเมืองฝางหางสาดทั้งมวลแล้วท่านก็หนีลงไปกินเมืองเชียงใหม่นั้นแล ส่วนท้าวมหาพรหมตนน้องนั้นได้เป็นพระยาแทนตนพี่แล้ว ท่านก็บ่มาอยู่เมืองเงินยางเชียงแสนก็อยู่ยังเวียงเชียงรายแควันใต้ที่นั้นแล ท้าวมหาพรหมกินเมืองได้ ๓ ปีแล้วสร้างวัดบุญยืนในศักราชได้ ๗๒๘ ตัวสร้างเจดีย์กว้าง ๔ วาอกสูง ๑๐ วา อกบรรจุพระธาตุ ๓๕๐ องค์ ธาตุพระอรหันต์ ๓๓๐ องค์ สร้างวิหารกว้าง ๗ วา ยาว ๑๒ วา ท่านไว้ด้านใต้ ๑๐๐ วา ด้านเหนือ ๑๐๐ วา ด้านตะวันออกและตะวันตกนั้นเอากำแพงเป็นแดนแล้วฉลองทำบุญให้ทานในวันนั้นแล

ที่นี้จักจาด้วยพระราชเจ้าก็อนาคตพี่ให้แจ้งก่อนแล ท่านเสด็จออกจากเวียงเหรัญญนครเงินยางเชียงแสนลงไปเมืองพิงเชียงใหม่ ครั้นว่าไปถึงน้ำแม่กุกนที่ฝ่ายหน้าที่หลวงกลางเขตเมืองเงินยางใน กับเขตเชียงรายแควันใต้ต่อกันนั้น ท่านก็ไปสร้างมหาวิหารไว้ให้เป็นจำหง่ายไว้ที่นั้นหลังหนึ่ง สร้างวิหารกว้าง ๗ วายาว ๑๒ วาแล้ว

สร้างพระพุทธรูปเจ้าองค์หนึ่งหว่างเพลาใหญ่ ๗ ศอกใส่ชื่อว่าเชตอารามนั้นแล ครั้นแล้วบริบูรณ์ก็ฉลองทำบุญให้ทานในศักราชได้ ๗๒๕ ตัวปีกาเบ้าเดือน ๖ เพ็ญวันเสาร์ ท่านก็ลงไปกินเมืองนพบุรีพิงเชียงใหม่ก็ในศักราช ๗๒๕ ตัวนั้นแล ตั้งแต่นั้นมาชาติเชื้อมหากษัตริย์ในเมืองเงินยาง-เชียงแสนก็ขาดเสียนั้นเป็นห้องหนึ่งแล พระราชเจ้าก็อนาลงไปกินเมืองพิงเชียงใหม่นานได้ ๓ ปีแล้ว ยังมีศักย่อหมู่หนึ่งลงมาเสียกำเมืองต่อเชียงใหม่พันนั้นยังกงธนูต่อกัน ยังมีลูกขุนหมายนาผู้หนึ่งอาสาต่อ ชื่อย่อก็แพ้ยังพ่อชื่อย่อผู้นั้นแท้ ย่อท้งหลายก็ถอกหมู่หนีไปสิ้นแล ครั้งนั้นท้าวก็อนาเจ้าก็ดีแล้ว ก็ให้ยังนามศักดิ์ให้ทานชื่อว่าพระยาศรีสิทธิมหาชัยสงครามลุ่มฟ้า แล้วก็ให้มากินเมืองไชยบุรีเงินยางเชียงแสนที่นั้นแล้ว แต่นั้นมามหากษัตริย์ในเมืองเงินยางเชียงแสนขาดเสียแต่นั้นมา ศักราชได้ ๗๔๖ ตัวปีกาบไจ้ พระยาก็อนาเจ้าก็นเมืองเชียงใหม่ได้ ๒๒ ปีก็จุติไป แล้วท้าวแสนเมืองมาตนลูกมีอายุได้ ๑๔ ปีขึ้นเสวยเมืองพิงเชียงใหม่แทนพ่อท้าวมหาพรหมตนน้องอยู่เชียงรายนั้น ก็ยกกำลังไปชิงกินเชียงใหม่บ่ได้ก็หนีไปตาย

เสียยังเมืองใต้นั้นก็บีเดียวนั้นแล พระยาศรีสิทธิมหาชัยสงครามลุ่มฟ้าท่านก็ได้กินเมืองเจืองเชียงแสนแล้ว ท่านก็สร้างเจดีย์วิหารพุทธธาตุวัดมงคลที่แจ้งเวียงตะวันออกแจ่งเหนือเสร็จแล้ว ก็ทำการฉลองบริบูรณ์ในศักราช ๗๔๖ ตัวบีกาบใจ้นั้นแล ศักราชได้ ๗๔๗ ตัวบีดับเบ้า พระยาศรีสิทธิมหาชัยสงครามลุ่มฟ้าเชียงแสน ที่นั้นก็ถึงอนิจกรรมไปในศักราชได้ ๗๔๗ ตัวบีดับเบ้านั้นแล แต่นั้นเจ้าพระยาแสนเมืองมาตนกินเชียงใหม่ ก็ให้หมื่นยี่ขุนเมืองมากินเมืองเชียงแสนที่นั้น ก็ให้ชื่อว่าพระมอขุนยี่ดังนั้นแล

ที่นี้จักจาอุบัติที่นานกาลเมื่อสร้างพระแก้วพระคำ-ดอนแท่นแต่ปฐมหัวที่ก่อนแล ศักราชได้ ๗๔๔ ตัวบีลวงเล้าวันนั้น ยังมีมหาเถรเจ้าตนหนึ่งชื่อว่าศรีวังโสนำเอาพระพุทธรูป ๒ องค์ คือว่าพระแก้วและพระคำมหาธาตุเจ้ามาแต่ช้าคาวมาถึงแล้ว ยามนั้นท่านเล็งเห็นเกาะดอนแท่นที่นั้นเป็นที่พึงใจนัก จักใคร่สร้างวัดสองหลังนั้น จึงให้คนเมือเมตตามหากษัตริย์เจ้าก็อนายังเชียงนั้น ครั้งนั้นท่านทรงพยาธิเสีย ก็จึงถามมหาเทวีเจ้าเชียงใหม่ มหาเทวีเจ้าก็อนุญาตให้มหาเถรเจ้าสร้าง ศรีวังโสมหาเถรเจ้าก็เชิญ

นักบุญสองคนผู้หนึ่งชื่อว่านายกอง ผู้หนึ่งชื่อนายแทงเป็นเค้าแก่นักบุญทั้งหลาย ก็พากับด้วยกันสร้างวัดพระแก้ววัดพระคำสองหลังนี้ สร้างวิหารวัดพระคำ ไว้ด้านเหนือวิหาร พระแก้วไว้ด้านใต้วิหาร กว้าง ๗ วา ยอกสูง ๙ วา ศอกเหมือนกัน เจดีย์กว้าง ๕ วา สูง ๑๑ วา บรรจุพระธาตุ ๔๕๘ องค์ ทำเสร็จสมบูรณ์มีกำหนด ๓ ปี ศักราชได้ ๗๔๘ ตัวปีระวายี่ เดือน ๖ เพ็ญวันพุธกระทำมหกรรมฉลองเป็นอันมากนัก มหาเถรเจ้าจึงให้นักบุญทั้งสองนำเอานาบุญ(๑) ลงไปถวายแก่เจ้าพระยาแสนเมืองมาและมหาเทวีทั้งสองแม่ลูก ครั้งนั้นท้าวมหาเทวีเจ้ากมอาชญามาให้หมื่นยีนาขุนผู้กินเมืองเชียงแสนผู้นี้ ทาน(๒) นาไว้ห้านากับคนสองคน ทานไว้กับวัดสองหลังนี้แล ครั้งนั้นขุนยีกทานไว้ห้านาเป็นหกล้านหกแสนเบี้ย กับหกสิบครัวแล พระเมืองขุนยีผู้กินเมืองเชียงแสนทั้งหมดทั้งมวลไหว้สาท้าวทั้งสองแม่ลูก ครั้งนั้นมหาเทวีเจ้ากมใจยินดีแล้วจึงหยาดน้ำตกเรือคำ(๓) แห่งตน ไว้ให้รักษาพระเจ้ากับ

---

(๑) กุศล

(๒) ให้ทาน

(๓) กรวดน้ำจากเต้าน้ำทองคำเป็นรูปเรือ

มหาเถรเจ้านั้นแล ศักราชได้ ๗๖๗ ตัวปีเสดเช่นนั้น ลูกเจ้าพระยาแสนเมืองมางชื่อว่าพระยาสามปะยาแม่ใน กินเมืองเชียงใหม่ แล้วแต่งให้หลานผู้ชื่อว่าหอยงัวมากินเมืองเชียงแสน แล้วใส่ชื่อว่าหมื่นงัวนั้นแล ส่วนว่าหมื่นงัวมาสร้างวัดพระครูวิหารกว้าง ๙ วายาว ๑๒ วาสูง ๙ วา ศอก เจดีย์กว้าง ๙ วาสูง ๑๕ วาอกแล้วบรรจุพระธาตุมัทลุงไว้ข้ากับ ๓๐ ครัว ไว้นากับ ๓๓,๐๐๐ เบยแล หมื่นยี่นาขุนกินเมืองเชียงแสนที่นั้นได้ ๒๒ ปีจุติตายแล้ว หมื่นงัวกินมาแล ศักราชได้ ๗๖๙ ตัวปีเม็งเบ้าศักช่อมายุทธกรรมลานนาทั้งมวล มหาเถรเจ้าตนชื่อว่าศรีวังโสลุกช้าพราว (๑) มาอยู่ดอนแท่นออกที่คำเมืองพร้อมกับพระยาสามปะยาแม่ในแล้ว ก็กระทำบูชาเคราะห์เมืองทั้งมวลแล้วก็ชอบใจเทพยดา ก็กระทำให้ฟ้าผ่าช่อทั้งหลายพ่ายหนีจากลานนาไทยสันแล ครั้งนั้นท้าวสามปะยาแม่ในกับมหาเทวีเจ้าตนย่าทั้งสองก็มีใจยินดียังคุณมหาเถรเจ้ามากนัก ก็พร้อมกันอาราธนามหาเถรเจ้าลงไปนพบุรีเชียงใหม่แล้ว ก็กระทำน้ำมุรธาภิเษกยังศรีวังโสมหาเถรเจ้าให้

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

เป็นราชครูแล้ว ก็เอาแคว้นดอนแท่นให้เป็นทานแก่มหาเถรเจ้าแล มหาเทวีก็ซ้ำให้เอาบ่ายางคำทั้งสามพันนาเป็นเบี้ยหกล้านหกแสนมาแทนแถมแล เอาตั้งแต่ล่องแว่นเข้าไปจับน้ำบ่อคว้างแล้วจับดอยหมุนเน่า เอาไม้มอน(๑) หอมต้นหนึ่งมาปลูกไว้เป็นแดนแล้วไปถึงดอยสันรางไปตะวันออกไปจับดอยลุเมรแล้วไต่ไปตามรองหมากทรา ไปจับเมืองกรางจับกิ่วบ้านกางแล้วขึ้นไปจับแปรดอยออกไปจับหินท่าต้นแหลงจับหาดฟ้าแล้วจับท่ากาดเชียงเคือง แล้วจับหนองหญ้าล่ามแต้วตัดไปดอยซาวปุดเกิง ให้เอาไม้สีต้นหนึ่งแต่วัดจอมทองเชียงใหม่มาปลูกไว้เป็นแดน แล้วตัดน้ำออกไปถึงกลางของแล้วจับแคว้นวัดป่างัวเชียง แล้วผ่ากลางล่องมาจับแคว้นวัดท่าขาวพานจับแคว้นวัดพระยืนจับหาดแร้ง แล้วตัดเข้าไปหางดอนแท่นล่องไปตามผึ้งภูเลิกแล้วตัดไปสบลองแว่นที่เก่าแล แดนที่นี้ทั้งมวล มหาเทวีตนย่าเมืองเชียงใหม่ให้ทานไว้กับวัดพระคำพระแก้วสองหลังนี้แล ก็แต่งให้หมื่นท้าวขึ้นมาเป็นพลองเมืองเชียงแสนกับด้วยหมื่นงัวรักษาเชียงแสนที่นี้แล ต่อแต่นี้มาศักย์ช่อทั้งหลายก็หนีจากล้านนา

(๑) ต้นหม่อน

ไป แล้วก็ไปยังกวน (๑) อยู่ยังเมืองยองและสิบสองพันนา อพวีเมืองแรมทั้งมวลนานได้ ๓ ปี คนทั้งหลายก็แตกตื่นเข้าลัอยู่ในบ่าในเถื่อนบ่เป็นบ้านเมือง มหาธาตุเจ้าจอมยองก็บ่มีคนปฏิบัติแล ตั้งแต่นั้นมาถึงศักราช ๗๖๙ ตัวปีกัดเม้า พระยาสามปะยาแม่ในเจ้าจึ่งให้หมอโหราคูณหาคนยังในเวียงเชียงใหม่ก่อนนั้น ให้ขึ้นไปประจุแพ้ย่อยังเมืองยองนั้นก็บ่ได้สักคน จึงหาภายนอกเวียง จึ่งไปได้เจ้าขุนแสง พระยาวังพร้าวแล ส่วนว่าพระยาวังพร้าวนี้ก็เป็นน้องแห่งกษัตริย์เจ้าสามปะยาแล ครั้งนั้นพระยาสามปะยาเจ้าก็มีอาชญาให้ขุนแสงนำสกลโยธาขึ้นเมืองยุทธกรรมช่อทั้งหลายพ่ายหนีไปเสียแล้ว ท่านก็พลกันมาตั้งอยู่เมืองยองแล้ว ก็ให้ตั้งเวียงลูกหนึ่งกวมมอนด้านทิศตะวันออกเวียงเก่านั้นแล้ว เรียกว่าเวียงใหม่ว่าวันนั้นแล ครั้งนั้นพระยาศิลพ้าเชียงรุ้งและพระยาเมืองแรมและพระยาเขมราชรู้แล้วก็ลงมาพร้อมทกาเมือง กระทำเป็นกัลยาณมิตรมั่นคงสัจจปฏิญาณกับด้วยเจ้าขุนแสงนั้นแล ครั้งนั้นเจ้าขุนแสงจึงขอเอาหลังดินตั้งแต่น้ำแม่ของย้อย (๒) เป็นเขตแดนตาม

(๑) รบกวน
(๒) คุ้ง,ย้วย

เดิมเก่าแต่เช่นปู่ย่าตายายนั้นลงมา ครั้งนั้นพระยาแสนฟ้า
เมืองเชียงรุ้งก็บ่แบ่งปันแล ขอให้แก่น้ำออกน้ำล้ำนั้นล่อง
มาภายใต้ให้เป็นลูกเมืองยองแล ดังเมืองยองนี้เป็นลูกเมือง
เชียงใหม่ เมืองยองซ้ำคืนได้เป็นลูกเมืองเชียงแสนแต่นั้น
มาแถมแลในกาลนั้น เจ้าขุนแสงก็เรียกร้องเอาพระยาอนุ-
รุธกับท้าวขุนและไพร่ไทยทั้งหลายให้ออกมาอยู่บ้านอยู่เมือง
ตามเดิมแล้ว ดังพระยายองก็ออกมาไหว้เจ้าขุนแสงนั้น เจ้า
ขุนแสงก็มีความยินดีกับด้วยพระยาอนุรุธเมืองยองแล้วก็ปง
อาชญาให้แก่พระยาอนุรุธเป็นเค้า และชาวบ้านชาวเมือง
ทั้งหลายให้พากันปฏิบัติอุปัฏฐากมหาธาตุเจ้าจอมยองทั้งนั้น
ให้รุ่งเรืองดังงามตามประเพณีแต่เช่นพระยาอโศกราชตั้งไว้
ว่าเมืองลูกนี้ไว้ให้เป็นเมืองอุปัฏฐากพระมหาธาตุเจ้าแล
เหตุดังนั้นสูท่านทั้งหลายก็ได้ชื่อว่าเป็นข้ามหาธาตุเจ้ามพระ
ยาเป็นเค้าและเสนาอำมาตย์ทั้งหลายไพร่ไทยทั้งมวลนับสัน
ก็ได้ชื่อว่าเป็นข้ามหาธาตุเจ้านับสันแล เราก็บริบ่างเสีย
ได้เราก็บ่กินส่วยไร่ใบไม้สังสันทุกอันแล หากว่าขวบเมือ
ปีถึงสังขารปีใหม่มาถึงดังนั้น จงให้ได้เมือการวะเราตาม
ประเพณีแห่งท้าวพระยามหากษัตริย์ทั้งหลาย ฝูงเป็นมา

แล้ว(๑)ในกาลเมื่อก่อนนั้นเทอญ อนึ่งก็ให้เอาช่างพ้อนหอกดาบ พาลงไปพ้อนบูชาพระมหากษัตริย์เจ้าตนอันเป็นลุงแห่งเราในเมืองเชียงใหม่นั้นทุกปีเทอญ พระองค์เราก็มีอาชญาไว้แก่สูท่านทั้งหลายดังนี้ แต่นั้นมามหาธาตุเจ้าจอมยองและเมืองยองทั้งมวลก็รุ่งเรืองมาดังเก่าแล ในกาลนั้นพระยาเมืองยองก็ลงมาด้วยเจ้าขุนแสงแล้วก็มากราบไหว้มหากษัตริย์เจ้ายังเมืองพิงเชียงใหม่นั้นแล แต่นั้นมาเมืองยองก็ได้ลงมาคารวะเจ้าขุนแสง และเอาช่างพ้อนหอกดาบลาลงมาพ้อนบูชามหากษัตริย์เจ้ายังเมืองพิงเชียงใหม่ทุกปีแล ในกาลนั้นมหากษัตริย์เจ้าตนชื่อว่าสามปะยาแม่ในเจ้าท่านก็มีความยินดีกับด้วยเจ้าขุนแสงตนเป็นหลานมากนักแล้วก็ให้นามยศแล้วก็ให้มาเสวยเมืองไชยบุรีนครเชียงแสนทั้งนั้นแล ก็อภิเษกเบิกบายยศให้ปรากฏชื่อว่าศรีสุวรรณคำล้านนาเชียงสงดังนี้นแล ครั้งนั้นแม่ท้าวเทวีและพระยาสามปะยาแม่ในกษัตริย์เจ้าเชียงใหม่ทั้งสองแม่ลูก ก็ยินดีกับมหาราชครูศรีวังโสเจ้าและพระยาสุวรรณคำล้านนาตนเป็นหลาน อันมีคุณกับด้วยบ้านเมืองมากนักดังนั้น จึงจักให้

(๑) บรรดาท่านที่เป็นมาแล้ว

พระราชทานแก่พระยาสุวรรณคำลานนาตนเป็นหลานให้เป็นใหญ่กว่าลานนาเชียงแสนทั้งมวล ภายใต้มีหัวน้ำย้อยตกไปหาน้ำแม่ของทั้งมวลเป็นแดน ภายตะวันตกมีน้ำแม่คงเป็นแดนภายหนเหนือมีน้ำออกน้ำล้ำเป็นแดน ภายตะวันออกเฉียงเหนือมีเมืองนอเมืองสิงภูคาเป็นแดนติดบ่แห่บหลวง ภายตะวันออกชีมีดอยหลวงเชียงชีเป็นแดนติดแดนเมืองเกาะเมืองไชยแล ภายตะวันออกเฉียงใต้มีสบน้ำแม่ทะลาเป็นแดนไว้ให้เจ้าพระยาศรีสุวรรณคำล้านนาเชียงแสนเป็นใหญ่ได้เสวยทั้งมวลแล เแล้วก็เอาแควันตอนแท่นกับบ่ายางคำ ภายตะวันออกตอนแท่นกับคนสองครัวห้านาทานให้แก่มหาศรีวังโสราชครูวัดพระคำตอนแท่นแต่นั้นมาแล แม้ท้าวะทวีก่อนนั้นก็ได้ให้หมื่นยี่นาขุนทานแล้ว จดหมายต้องจารึกเป็นหินไว้ยังวัดพระแก้วพระคำนั้นแล ต่อแต่นั้นมาถึงศักราชได้ ๗๙๗ ตัวบีเม็งเมด พระยาอติโลกราชตนหลานได้พรอง(๑)แล้ว ก็ยินดีด้วยคุณมหาสามีเจ้ามากนัก พระยาอติโลกราชเจ้าก็ปงราชอาชญาให้แก่หมื่นน้อย ว่าไร่นาเขตแดนบ่ายางคำและผู้คนทั้งหลายมหาเทวีตนย่าทานไว้

(๑) ปอง

แต่ก่อนมีดังฤๅ พระองค์เราเป็นเจ้าก็จักทานไว้กับเป็นดังนั้นแล จึงให้ร้อยขุนกับสิบอ้ายนิมนต์เอาพระพุทธรูปเจ้าทองทิพองค์หนึ่ง แต่จอมทองเชียงใหม่อันมหาเถรเจ้าฟ้าหลังเอาแต่เมืองลังกานั้น กับให้เอาไม้ศรีมหาโพธิต้นหนึ่งยังวัดพระคำแท่นให้เป็นสักขีให้เป็นที่ไหว้สาการวะแก่คนและเทวดาแล้ว ก็ผังหินจารึกกฎไว้ในบีเบิกสันเดือนกัตติกาเพ็ญเมงวันอังคารไทยดับไส้วันนั้น และยามหมั้นพร้าวหมั้นง่วกันเชียงแสน ถึงเดือน ๕ เพ็ญมหาสมเด็จเทวราชาธิราชอุกกยะพุทธรัตนวรสวัสดีศรีวรบพิตรา จิมก็มีปสาทสัทธากับด้วยพุทธศาสนาโยดยิ่ง จึงจักเอาแผ่นดินดอนแท่นกับทังคน ๒๐๐ ครัวและป่าสวนทังมวลอันแม่เจ้าสามปะยาแม่ในตนย่าและกับท้าวได้หยาดน้ำหมายทานไว้กับทังคน ๔๐ ครัว พระยาอติโลกราชเจ้าตนหลานตนลูกก็หยาดน้ำหมายทาน ไว้คนหาครัวกับวัดน้อยผ้าขาวหมั้นแล ถวายบูชาคุณแก้วทังสามบ่เศษเหลือวันนั้นแล แล้วพระยาอติโลกราชเจ้าก็ตังไว้ว่า เจ้าลานนาเชียงแสนก็ให้ได้รักษาข้าบ้านไพร่เมืองทังหลาย อย่าได้ประมาทอนาทรแก่แก้วทังสามวัดวาอาราม สัตว์ตัวน้อยตัวใหญ่ป่าเถื่อนเหย้าเรือน

ในคอนแท่นทั้งมวลเทอญ ๏ ถ้าว่าบุคคลผู้ใดมาปลูกสร้างแปงกินยังคอนในคอนแท่นนั้นให้ผ่าเบื้น ๑๐ ส่วนแล้วให้เบื้นของอุปการวัดสวนหนึ่ง ๙ ส่วนนั้นให้ผู้ปลูกกินบริโภคเทอญ ๏ ส่วยไรอันมีบ้กแก่วันเจ้าตนใดขุนผู้ใดก็ให้ส่วยผู้นั้นเทอญ ๏ เบื้นต้นว่างาช้างหายขนายช้างเหล่านผงซาบมาบมมทั้งหลายอันเกิดมีในเขตแดนเจ้าขุนตนใด ก็ให้ถวายเจ้าขุนตนนั้นสืบๆมาแต่เช่นเจ้าพระยาแสนพูเจ้าก็สืบเอาประเวณีแต่ชั้นพระมังรายราชเจ้าตนบู้นั้น มาตั้งไว้ตลอดถึงพระยาติโลกราชเจ้านั้ ท่านก็บ่มิได้ละประเวณีทั้งหลายฝูงนั้เสียแต่สักอันแล ถึงศักราชได้ ๗๘๔ ตัวบีกาบสันเช่นพระยาติโลกราชลูกพระยาสามปะยากินเชียงใหม่ ศิริวังโสเภรเจ้ายังเบื้นราชครูอยู่คอนแท่น หมื่นมุ่ยขึ้นมากินเชียงแสนในศักราชได้ ๗๘๗ ตัวบีเม็งได้ ท่านทานมณฑปที่วัดพระคำคอนแท่นแล้วสร้างวัดบ่าแจ่งใต้เจดีย์กว้าง ๓ วา สูง ๗ วาศอกแล ศักราชได้ ๘๑๑ ตัวบีกัดได้เดือน ๔ ออก ๑๒ ค่ำ พระมหายานมงคลเถรสร้างบ่าตาลคอนแท่นวิหารกว้าง ๘ วายาว ๙ วาสูง ๗ วาอก เจดีย์กว้าง ๗ วาสูง ๑๒ วาบรรจุพระธาตุเจ้า ๑๕๐ พระองค์แล ๏ ครั้ง

นั้น หมื่นมุย หมื่นงัว คิดเมืองเงินยางเชียงแสนทาน ข้าไว้กับ ๔๐ ครัว แล ศักราชได้ ๘๔๑ ตัวปีกัดไส้เดือน ๕ แรม ๒ ค่ำไทยเบิกช้า เพ็ญวันศุกร์ ฤกษ์กรกฎ ๑๑ ตัว ชื่อบุพพผลคุณเช่นนั้น พระยาอติโลกราชกินเมืองเชียงใหม่และหมื่นกวงเชียงแสนทั้นนสร้างวัดค้างวิหารกว้าง ๖ วาศอก ยาว ๑๓ วาสูง ๗ วาอก เจดีย์กว้าง ๔ วาสูง ๑๓ วาอก บรรจุพระธาตุกระดูกหน้าผากและพระธาตุย่อย ๑๖๐ องค์ ธาตุอรหันต์ ๓๖๐ องค์บริบูรณ์แล้ว จึงให้เจ้าพันคำเอานาบุญเมือถวายกษัตริย์เจ้าอติโลกราช กับสมเด็จพระราชเทวีเจ้ายังเมืองพิงเชียงใหม่ พระยาอติโลกราชเจ้ากับพระยาราชเทวีตนย่า จึงให้เจ้าบ่าวสามหมื่นหนึ่งพันหาญใหม่เกิดหนึ่ง เอาบุญระวายศรี เมื่อถึงพระยาเจ้าตนกินเมืองเงินยางเชียงแสนและพระยาคำล้านนาเชียงแสนจึงจักให้เฆ่าศรีเมืองต้องใส่จารึกใส่แผ่นหินไว้ยังวัดค้าง แล้วทานที่ไว้ทั้งสี่ด้านและด้านละร้อยวา ให้เป็นอาณาเขตและพระธาตุเจ้า ไว้นากับแปดหมื่นแปดพันเบี้ย ทานคนไว้ ๕ ครัว นายหลากทั้งเมียลูกหลาน ๑ กองคำทั้งเมียลูกหลานครัว

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

๑ หมื่นยุนทังเมียลูกหลาน ๑ วันนั้นแล ถึงศักราชได้ ๘๔๙ ตัวปีเม็งเมด เจ้าพระยาสุวรรณคำล้านนา กินเมืองเชียงแสนกับหมื่นพร้าวเป็นผู้พรองเมืองทั้น มาได้ ๒๕ ปี แล้วก็จุติตายไปแล ในกาลนั้นพระยาอติโลกราชเจ้าก็ยกยังหมื่นพร้าวพรองเมืองนั้นให้กินเมืองเชียงแสนทั้นใส่ชื่อว่าหมื่นเชียงสงนั้นแล ก็ให้หมื่นงัวผู้หลานนั้นเป็นผู้พรองเมืองดังเก่าเหตุว่าท่านยังหนุ่มอยู่ ศักราชได้ ๘๔๙ ตัวปีเม็งเมด เดือน ๕ ออก ๑๒ ค่ำ หมื่นเชียงสงได้กินเมืองและท่านก็สร้างธาตุเจ้าจอมกิตติ เจดีย์กว้าง ๔ วาศอกสูง ๑๒ วาอก ก่อนพระพุทธเจ้ายังทรมานมาฐาปนาเกศาธาตุไว้แล้วท่านายว่า ธาตุกระดูกหน้าผากกระดูกอกและกระดูกแขนจักมาสถิตอยู่ที่นี่ว่าดังนั้นแล้ว ก็สร้างวิหารกว้าง ๕ วายาว ๙ วาแล้วเอานาบุญลงไปถึงอติโลกราชเจ้า ในศักราช ๘๕๐ ตัวปีเบิกสันนั้น ท่านก็ทานคนไว้กับ ๒๐ ครัวกับนาสหมื่นสพันห้าร้อยเบ้ย ไว้เขตดังแต่ต้นดอยไป ๔๐ วาทุกด้าน สร้างวัดหมื่นเชียงในเวียงนั้น เจดีย์กว้าง ๔ วาสูง ๑๒ วาศอกทังหมากชมพูจุธาตุย่อย ๖๔๐ องค์ ก็บริบูรณ์แล้วเสร็จในศักราชได้ ๘๕๐ ตัวนั้นแล หมื่นเชียง

สงได้กินเมืองแท้ได้ ๒ ปี สร้างวัดสองหลังนักแล้วเสร็จบริบูรณ์ในปีเดียวกันนั้น แล้วอายุท่านได้ ๘๑ ปีก็จุติไปแล ในกาลนั้นพระยาอติโลกราชเจ้าจึงยกเอาหมื่นหอยงัวตนเป็นหลาน อันเป็นผู้พรองเมืองมาแต่ก่อนนั้นให้ขึ้นเสวยเมืองแทน

ท้นจักจาด้วยหมื่นงัวได้ขึ้นเสวยเมืองเงินยางเชียงแสนท้นก่อนแล ศักราชได้ ๘๕๑ ตัวปีกัดเล้าเดือน ๕ ออก ๗ ค่ำวันพุธ ในราตรีคืนอันท่านได้เสวยราชสมบัตินั้น โลหะและหิรัญญะคือว่าเงินทองก็บังเกิดบุแผ่นดินออกมาตั้งอยู่ในข่วงราชฐานแห่งท่านเป็นกองตั้งอยู่เป็นอันมาก ท้อนนั้นก็ปรากฏนามวิเศษว่าพระยาศรีรัชฏเงินกองว่าดังนั้นแล แต่เมื่อศักราชได้ ๘๕๑ นั้นมา พระยาศรีรัชฏเงินกองตนนั้น ท่านก็พร้อมกับด้วยเสนาอำมาตย์และราษฎรทั้งหลาย สร้างยังวัดหลังหนึ่งวิหารกว้าง ๕ วา ยาว ๙ วายังที่หัวใจเมืองนั้น แล้วก็สร้างยังพระพุทธรูปเจ้าองค์หนึ่ง หน้าเพลามี ๔ ศอกปลาย ๒ กำ หล่อด้วยทองเบญจทั้งปวงสันทอง ๕ สิ่งล้วนหนึ่งแล้วสร้างเจดีย์กว้าง ๓ วาสูง ๗ วา บรรจุพระธาตุหัวใจแห่งพระพุทธเจ้า

องค์หนึ่ง แล้วก็ใส่ชื่อว่าวัดพระเจ้าล้านทองนั้นแล ต่อแต่นั้นมาถึงศักราชได้ ๘๕๓ ตัวปีลวงไค้ ท่านก็สร้างวัดพระคำดอนแท่นแถม วิหารกว้าง ๗ วาอกยาว ๑๒ วา สูง ๘ วาศอกและสร้างเจดีย์กว้าง ๕ วาสูง ๑๑ วาบรรจุพระธาตุเจ้า ๔๕๐ องค์สำเร็จบริบูรณ์แล้ว ก็กระทำบุญให้ทานเป็นมหกรรมอันใหญ่ พระยาศรีรัชฎเงินกองเจ้าก็นเมืองเชียงแสนท้น ท่านก็สร้างวัดใหญ่ได้สามหลังบ้านเมืองและอาณาประชาราษฎรก็มีความสุขทั้งฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรรุ่งเรืองมากนัก ท่านกินเมืองแท้ได้ ๙ ปีแล ต่อแต่นั้นมาพระเมืองยอดเชียงรายได้กินเมืองพิงเชียงใหม่แทนพระยาอติโลกราชเจ้าคนบุ่ แล้วท่านก็ให้หมื่นมณีขึ้นมากินเมืองเชียงแสนท้นนั้น พระยาอติโลกราชเจ้านั้นหนีจากเมืองเชียงใหม่แล้วได้มาเป็นพระยาหลวงเมืองสาด ศักราชได้ ๘๖๑ ตัวปีกัดเมดเดือน ๖ เพ็ญวันพุธ พระยาหลวงสาดมาสร้างวัดอุตตมโกศลวิหารกว้าง ๖ วายาว ๑๓ วาสูง ๘ วา - เจดีย์กว้าง ๔ วาสูง ๑๒ วา บรรจุพระธาตุย่อย ๓๕๕ องค์ธาตุอรหันต์ ๔,๐๐๐ องค์ พุทธรูปเจ้าม ๑๒๙ องค์ มีน้ำหนัก ๕๐๐ คำ ๒ องค์

นอกนั้นมี ๓๐๐ คำองค์หนึ่งมี ๒๐๐ คำองค์หนึ่งมี ๑๐๕ บาทคำ ๕๕ พระองค์ พระแก้วมี ๔๓ องค์พระนากองค์หนึ่ง เช่นนี้หมื่นมณีกันเมืองเชียงแสนที่นั้นแล ต่อนั้นพระเมืองแก้วลูกพระเมืองยอดได้กินเมืองเชียงใหม่ได้ ๒ แล้ว ท่านก็เสด็จขึ้นมาอยู่กระทำบุญให้ทานยังเมืองเงินยางเชียงแสนที่นั้นแล ท่านก็มีปสาทสัทธาในวรพุทธศาสนามากนัก ศักราชได้ ๘๗๖ ตัวปีกาบเสดท่านสร้างวัดหลังหนึ่งในเวียงเชียงแสนที่นั้น วิหารกว้าง ๗ วายาว ๑๔ วาสูง ๙ วา สร้างเจดีย์กว้าง ๔ วาสูง ๑๒ วาบรรจุพระธาตุย่อย ๘๖๘ พระองค์สร้างธรรมปิฎก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์สำเร็จแล้วบริบูรณ์จึงใส่ชื่อว่าวัดอาทิตย์แก้วนั้นแล ในธรรมปิฎก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้นก็ไปสร้างหอมณฑปหลวงใส่ไว้ยังบ้านพุขะทางมีที่แควันเมืองหลวงเหนือแล้วก็ปงราชอาชญาทานสุกไว้ให้ขุนมิลักขุแก่บ้านพุขะทางเป็นประธานรักษาหอพระธรรมเจ้าอยู่ที่นั้น อย่าให้มีอันตรายแก่พระธรรมเจ้าเทอญว่าดังนั้นแล้ว ต่อนั้นมาศักราชได้ ๘๗๗ ตัว พระเมืองแก้วเจ้าก็บังเกิดใจปสาทสัทธาในวารถ้ำคูหาฆฏกาเจ้า แล้วก็ปงอาชญาให้ค่าจ้างแก่นายช่างให้สร้าง

พระศิลาองค์หนึ่ง ใส่รักหางสุวรรณอบรมบริบูรณ์แล้ว พระเป็นเจ้าตนกินเมืองเชียงแสนที่นั้น ก็ให้พวกพันตองพวกช่างและขุนทั้งหลาย อาราธนาเอาพระพุทธรูปศิลาเจ้ามาไว้ใสถ้ำกุ่มที่นั้นเพื่อให้เป็นจำหงายแก่บ้านเมืองแล้ว ท่านก็บริจาคไร่นาคามเขตเป็นสองแสนเบี้ย กับคน ๒ ครัว คือว่าทิศน้อยขุนหนึ่ง ครัวบุญใสหนึ่งให้อุปัฏฐากพระ-พุทธศิลาและมหาธาตุเจ้าถ้ำกุ่มแล้ว ชาวอโยธยามาหลอน(๑) เอาเมืองละครได้ไปก็ในปีนั้นแล ต่อนั้นมาท่านก็มีพระราชอาชญาให้ลงไปแทก(๒) เอาด้านธาตุเจ้าหริภุญไชยขึ้นมาแล้ว ก็ให้นายช่างหล่อปราสาททองและดอกบัวทองบริบูรณ์แล้ว ท่านก็ลงไปบูชาพระธาตุเจ้าลำพูนแล้ว ท่านก็คืนไปกินเมืองพิงเชียงใหม่ดังเก่าแล ต่อนั้นมา พระเมืองเกศเกล้าลูกพระเมืองแก้วกินเมืองพิงเชียงใหม่ศักราชได้ ๘๘๗ ตัว หมื่นมณีมากินเมืองเชียงแสนที่นั้นได้ ๓๑ ปีแล้วก็จุติตายไปแล ต่อนั้นมาพระเมืองเกศเกล้าก็ให้พระยาสุทธสนมากินเมืองเชียงแสน ให้หมื่นสมภารกินเมืองเชียงแสนที่นั้นเป็นพรองเมืองแล ศักราชได้ ๘๘๙

---

(๑) ชิง. ดี. (๒) วัด

ตัวปีเมิงไค้เดือน ๗ เพ็ญวันศุกร์หมื่นสมภารสร้างวัดหลังหนึ่ง เจดีย์กว้าง ๓ วาสูง ๗ วาบรรจุพระธาตุมัชฌิมา ๕ องค์ แล้วต้องจารึกใส่ชื่อไว้ว่าวัดสมภารนั้นแล ครั้นท้าวชายคำลูกพระเมืองเกศเกล้ากินเมืองเชียงใหม่ศักราช ได้ ๙๐๘ ตัวปีระวายซง้า พระยาสุทธสนกินเมืองเชียงแสนทันมาได้ ๓๒ ปีก็จุติตายไป และต่อนั้นท้าวชายคำเชียงใหม่ให้หมื่นทักษณมากินเชียงแสนทัน ต่อนั้นพ้าอุปโยลูกนางยอดคำลูกเมืองลานช้างมากินเมิงเชียงใหม่แทนท้าวชายคำตนเป็นลุง เหตุว่าแม่เป็นลูกพระเมืองเกศเกล้าแล หมื่นทักษณกินเมืองเชียงแสนทันได้ ๔ ปีแล้วก็จุติตายไปแล ต่อแต่นั้นมาพระอุปโยก็ให้คำหมู่ขึ้นมากินเชียงแสน หมื่นอุดมเชื้องเหมืองเชียงแสนทันเป็นพรองเมืองศักราชได้ ๙๑๑ ตัวปีกัดเล้า หมื่นอุดมสร้างวัดหลังหนึ่งที่ในเวียงนั้น วิหารกว้าง ๗ วายาว ๑๒ วา เจดีย์กว้าง ๓ วาสูง ๗ วา ๒ ศอกแล้วใส่ชื่อว่าวัดอุดมนั้นแล พระอุปโยมากินเชียงใหม่ได้ ๓ ปีแล้ว ก็พลิกหนีคืนเมือล้านช้างที่เก่านั้นแล ต่อนั้นมาเสนาอำมาตย์ทังหลายก็ไปอาราธนาเอาพระ-กุรวงษาอันเป็นราชวงศ์ยังเมืองนายนั้น มาเสวยเมืองพิง

เชียงใหม่แทนพระอุปโยนั้น เหตุว่าชาติเชื้อขุนเครืองอันเป็นลูกเจ้าฟ้ามังรายไปตั้งอยู่เมืองนายสบมานั้น ศักราชได้ ๙๑๓ ตัวปีลวงได้ พระอุปโยพลิกหนีไปล้านช้างก็บ่ได้กินเมืองแทนพ่อแล พระยาคำหนูกินเมืองเชียงแสนที่นั้นได้ ๗ ปีแล้วก็จุติตายไปแล พระมิกุลวงษาเจ้าก็ยกเอาเจ้ากำพลอันเป็นเชื้อเมืองทันเป็นหลาน พระยาเงินกองนั้นให้เสวยเมืองเงินยางเชียงแสนที่นั้น ในศักราชได้ ๙๑๖ ตัวปีกาบยั้นพระมิกุลวงษาเจ้าก็ใส่ชื่อว่าพระยารัตนกำพลนั้นแล ศักราชได้ ๙๑๗ ตัวปีดับเม้า พระยาอุปโยยกกำลังศึกลุกล้านช้างขึ้นมาโขงเวียงเชียงแสนที่นั้น อยู่นานได้ ๓ ปี ปลาย ๗ เดือนก็บ่ได้เชียงแสนแล้วก็ตีร้านพ่ายหนีไปถึงหัวเชียงของ แล้วมันก็ไปสลักหินเป็นพระพุทธรูป เบนหน้าล่องใต้ห้ามทางไว้ที่นั้น ศักราชได้ ๙๑๘ ตัวปีระวายสีพระยากำพลเจ้าสร้างวัดบ่าแดงหลวง วิหารกว้าง ๗ วาอก ยาว ๑๘ วาอก เจดีย์กว้าง ๔ วาสูง ๘ วาอก ตั้งแต่ท้าวก่อนาลงไปกินเมืองเชียงใหม่วันนั้น ท้าวพระยากินเมืองเชียงแสนที่นั้นก็กระทำตามประเพณีไปแล ศักราชได้ ๙๑๙ ตัวปีเม็งไส้เดือน ๗ เพ็ญ พ้ามังทลาอยู่เมือง

หงสามาปราบแพ้เอาเมือง ฝ่ายล้านนาท้าตะวันออกเอาได้เมืองนายแล้ว ก็ข้ามมาเอาเมืองฝางแล้วก็ลงไปเอาเมืองเชียงใหม่แล้วก็มารบเมืองเชียงแสนที่นี่แล พระยากำพลออกรบกับแพ้ พ่ายหนีจากเวียงแล้ว พ่ามังทลาก็ไล่เอาพระยากำพลก็ไปตกเมืองแสนหวีนั้นแล พ่ามังทลาได้เชียงแสนแล้วก็เอาเมืองเทิง เมืองน่าน เมืองแพร่ เมืองละคร-ลำพูนแล้วมาอยู่เชียงใหม่ พ่ามังทลาปราบได้เมืองลานนาทั้งมวลแล้ว ตกปีลุนนั้นก็ปงให้ท้าวมังกุคันกันเมืองเชียงใหม่ดังเก่าแล้วก็ใช้ให้ไปตามเอาพระยากำพลอันหนีไปเมืองแสนหวีนั้น คือมากันเมืองเชียงแสนดังเก่าแล้วก็ร้องเรียกหายังผู้เฒ่าผู้แก่มาถามยังจารีตบ้านเมือง ครั้งนั้นเฒ่าสเมืองจึงเอาหนังสือพันเมืองแต่เชียงแสนพระราชเจ้าแสนพูตั้งแต่งไว้นั้น มากราบไหว้สาเจ้าพ่ามังทลานั้น ครั้งนั้นทิพโสตพ่ามังทลาเจ้าได้ตรองตรัสยัง(๑) หนังสือพันเมืองทั้งมวลแล้ว พระเจ้าพ่ามังทลาท่านก็มีพระราชอาชญาว่าบัดแควันแดนทั้งมวลอันท้าวพระยามหากษัตริย์เจ้าทั้งหลาย ฝูงอันเป็นแล้วมาแต่ก่อนนั้น หากทานไว้กับที่ใด

(๑) ซึ่ง

พระองค์เราเป็นเจ้า ก็ทานไว้ที่นั้นดังราชประเพณีแห่งท้าวพระยาทั้งหลายฝูงนั้นทุกประการแล บักแควันเจ้านายตนใดก็ให้เจ้าตนนั้นได้กินตามดังราชประเพณีนั้นเทอญ หากว่าถึงฤดูขวบปีมาถึง ก็ให้ได้ลงไปบูชาทิพโสต(๑) ในเมืองหงสาวดีนั้นตามสติกำลังนั้นเทอญ เจ้าพ้ามังทลาพระเป็นเจ้าก็ตั้งไว้ดังนี้แล จุลศักราชได้ ๙๒๘ ตัวปีเบิกชง้า พระมังทลาเจ้าก็พลักคนเมืองหงสาวดีดังเก่า ส่วนเมืองยวนเชียงแสนที่นั้นก็ได้เป็นลูกเมืองเมงหงสาแต่นั้นมาแล ต่อแต่นั้นมาได้ ๖ ปีจุลศักราชได้ ๙๒๖ ตัวปีกาบไจ้ พระมิกุลกับพระยากำพลเชียงแสนพระยาละครพร้อมกันพันพ้ามังทลาแล้ว พ้ามังทลาก็มารบเชียงใหม่ได้แล้ว เอาตัวพระมิกุลกับคนครัวกลางหนึ่งเมืองไว้เมืองหงสาเสียแล้ว ก็ไว้นางเทวีกินเชียงใหม่แทน จุลศักราชได้ ๙๓๐ ตัวพ้ามังทลาไปรบเมืองอโยธยาได้แล้วฆ่าพระมหากษัตริย์อโยธยา อันเป็นชาติเชื้อวงศาแห่งพระยาพรหมกุมารเมืองโยนกนครเชียงแสนนั้นเสียแล้ว เอาพระยาเมืองพิษณุโลกอันเป็นชาติเชื้อเมืองละโว้เก่านั้นไปกินเมืองอโยธยาสืบไป ใส่ชื่อว่าศรีธรรมราชนั้นแล

(๑) ไปกราบทูลให้ทราบ

พระยากำพลเจ้ากินเมืองเชียงแสนที่นี้ได้ ๑๒ ปีก็จุติตายไปในปีนั้น เจ้าฟ้าหอคำตนลูกเป็นพระยากินเมืองเชียงแสนที่นี้แทนก็ในปีนั้นแล จุลศักราชได้ ๙๓๔ ตัวปีเถาสัน ฟ้ามังทลาไปรบหนองคายหนองหาญลานช้างได้สันแล จุลศักราชได้ ๙๓๙ ตัวปีเบิกยี่ ราชเทวีเมืองเชียงใหม่ก็จุติไปแล เจ้าฟ้าหน่อคำกินเมืองเชียงแสนได้ ๙ ปีก็จุติตายไปในปีนั้น ต่อนั้นจุลศักราชได้ ๙๔๑ ตัวปีกัดเม้า เจ้าฟ้ามังทลาให้มานคือเจ้าฟ้าสาวัตถีชื่อว่ามังชานรธามังขยุ มากินแทนราชเทวีเชียงใหม่แล้วให้พระยาลำพูนไปกินเมืองเชียงแสน ก็คืนเอาไปเสียเมืองใต้ แล้วก็ไว้นางเทวีกินอยู่ได้ ๓ ปีก็ย้ายไปไว้เสียเมืองเชียงใหม่ แล้วก็ให้พระยาหัวเคียนกินเชียงแสนแล เช่นนี้ได้เป็นลูกเมืองเมงเจ้ากินเมืองบ่มมันเทียงแล

จุลศักราชได้ ๙๔๗ ตัวปีลวงไส้เจ้าภวมังทลาหลวงเมืองหงสาวดีถึงอนิจกรรมไปแล แล้วเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็ยกเอาพระหัวระมังทลาตนลูกเค้านั้น ขึ้นเสวยเมืองหงสาเป็นภวมังทลายแทน ภวมังทลาตนพ่อ และจุลศักราชได้ ๖๔๗ ตัวปีดับเล้า เจ้าฟ้าสาวัตถีเมืองเชียงใหม่ไป

รบอโยธยาแล้ว เสียนันทกอยผู้เป็นแม่ทัพไปตายเสียต่อบ ได้หนีมาแลจุลศักราชได้ ๙๕๔ ตัวปีเตาสัน อุปราชาหงสาคือว่ามังแล มายอ(๑) เอาศึกไปเมืองอโยธยา ได้รบพระนเรศปลางลานลูกเจ้าพระศรีธรรมราชามีกำลัง ๗ แสน แล้วก็บ่ได้อโยธยาด้าน(๒) หนีคืนมาแล เช่นนี้ลูกเจ้าพ้าสาวัตถีมังซานรธามังขยุเมืองเชียงใหม่ขึ้นมากินเชียงแสนที่นี้มีชื่อพ่านรธาดังเก่าแล จุลศักราชได้ ๙๔๗ ตัวปีดับเมดเจ้าพ้าล้านช้างมาคว่ำเมืองน่าน จักให้ได้เป็นเจ้าลานนาว่าดังนี้นก็บ่ได้ พากันพ่ายตกไปลานช้างดังเก่าแล เช่นนี้ลูกเลี้ยงพระเจ้าพ้าสาวัตถีเชียงใหม่ไปกินเมืองน่าน จุลศักราช ๙๖๐ ตัวปีเบิกเสด สาวพันเจ้าภวมังทลาหนีจากหงสา ตกมากวนลำพูนเชียงใหม่แล้ว ตกไปพะเยา ตกลงไปลานช้างที่เก่าเขานั้นแล ชาวอโยธยามารบเชียงใหม่บ่แตกเสียคนบ้านนอกไปพ่อง(๓) บีเดียวกันนี้แล จุลศักราชได้ ๙๖๒ ตัวปีกดไจ้ ออกญาเดโชมากินเชียงแสนแล จุลศักราชได้ ๙๖๕ ตัวปีกาเม้า เมืองสาดพันเมงม่านไปชักเอา

(๑) ยก
(๒) แข็ง
(๓) ใน

ลานช้างขึ้นมาเอาลานนาบ่ได้ ต่อเมืองพะเยาเชียงแสน
เมืองฝางเชียงใหม่บ่ได้แล ออกญาเดโชมากินเชียงแสน
ได้ ๓ ปีก็หนีไปปีนั้นแล เจ้าฟ้าสาวัตถีกินเมืองเชียงใหม่
ได้๒๙ ปีแล้วก็ตายไปแล ศักราชได้ ๙๖๙ ตัวปีเม็งเมด
หม่องส้วยโทตนน้องกินเชียงใหม่แทนขวบปลาย ๒ เดือน(๑)
จุติตายไปแล ลูกผู้ถ้วนสองกินเมืองเชียงใหม่แทนไป และ
ได้ ๒ ปีตาย แล้วตนหล้าช้อยกินแทนได้ ๑๓ ปี
ตาย แล้วต่อนั้นมาก็จึงให้จมพระยาจ่าบ้านเชียงใหม่ขึ้นมา
กินเชียงแสน ครั้งนั้นพระยาจ่าบ้านเชียงแสนกินแล้ว
จึงทนตัวไปน้อมเมงม่าน เอาช้างลงไปถวายเจ้าภวมังทลา
กับเมืองหงสาวดีนั้นแล แล้วได้รับพระราชทานเมืองละคร
มาเป็นเมืองขึ้นเชียงแสนบ่เท่าแต่นั้นเจ้าภวมังทลายินดี จึง
กรุณายังพระยาเชียงแสนเป็นอันมาก จึงยกให้เป็นเจ้าฟ้า
กาเผือก ๗๕ พันนาเชียงแสนแล้ว ให้ประทานพวง(๒)
ช้างจิก(๓) คำหลังแดงดาวคำแล ครั้งนั้นเชียงใหม่ขาดบ่มี
ใผ่เป็นเจ้าเมือง แต่นั้นมาเชียงแสนจึงได้ทนตัวเอาราช-
การเข้านบพระบาทในหงสาวดี บ่ได้พรองกับเชียงใหม่

---

(๑) บีกับสองเดือน
(๒) หลังคากุบช้าง
(๓) ยอด

แต่นั้นมาแล จุลศักราชได้ ๙๗๖ ตัวปีเบิกยี ลูกเจ้าพ้า
สาวัตถีเชียงใหม่คือว่าพระยาน่านกินเมืองได้ ๒๑ ปีแล้ว
ก็จุติตายไปในปีนั้น แล้วพระราชเทวีกินเมืองแทนแล เช่น
มีมานเมืองอังวะก็ได้ลงมาเอาราชการในหงสาทั้งมวล ครั้ง
นั้นยังมีลูกพระยาอังวะคนหนึ่งชื่อว่าเจ้าพ้าสุทโธเสวยเมือง
อังวะแทนพ่อ แล้วก็ได้ลงมาเอาราชการนบพระบาทอยู่
ในหงสาวดีนั้นแล จุลศักราชได้ ๙๘๖ ตัวปีกาบไจ้ พระ
ยาเมืองเชียงของพันภวมังทลานแล ท่านก็แต่งให้เจ้าพ้าสุท
โธอังวะกับอุปราชามังและทิพตนน้อง ขับเอาทัพขึ้นมาตั้ง
อยู่ที่นั้นแล้ว ก็ยกล่องรบเชียงของเดือน ๑๒ ออก ๙ ค่ำ
ได้ ปีดับเบ้าหลังนั้นเมืองน่านชื่อพันแถม ก็ยกทัพลงมา
รบเมืองน่านได้แล้วคืนมาตั้งอยู่เชียงแสน เจ้าพ้าสุทโธ
ตั้งอยู่ทุ่งสีพองตะวันตกเวียงเชียงแสนแล เจ้าอุปราชามัง
แลจ่อเจ้าตั้งอยู่ยังทุ่งยางงามหัวเวียง แล้วบ่ถูกบ่แมน(๑) กัน
เกิดเป็นกลียุคกันวันอาทิตย์คืนหนึ่ง ในกาลนั้นเสนาอำมาตย์
เมืองเชียงแสนคนหนึ่งชื่อว่าแสนหลวงเรือดอน พร้อมกับ
ด้วยพระสงฆ์เจ้าทั้งหลาย มีมหาป่าเจ้าไผ่งามเป็นประธาน

(๑) ทะเลาะ

ออกห้ามเจ้าทั้งสองจึงเมียนดี(๑) กับด้วยกันแล ครั้งนั้นเจ้า
พ้าสุทโธธรรมราชเจ้าอังวะก็มีคำยินดีนัก ก็ตั้งยังแสน
หลวงเรือดอนกับหน่อคำทั้งสองพ่อลูกให้เป็นใหญ่ในอาณา
รัฐทั้งมวล แล้วก็ตั้งยังแสนหลวงเรือดอนตนพ่อนั้นให้เป็น
เจ้าพ้าหลวงทิพเนตรกินเมืองยวนเชียงแสนทั้งมวล ก็ยก
ยังเจ้าหน่อคำผู้ลูกนั้นให้เป็นเจ้าพ้าหมวกคำรองตนพ่อ
แล้วก็แต่งให้กินแคว้นเมืองฝาง เจ้าทั้งสองก็พากันไปหง
สาวดี เช่นนี้เมืองหงสาได้เป็นกษัตริย์เจ้าแก่มานไทยยวน
ทั้งมวลแล เจ้าภวมังทลาตนพี่นั้นก็จุติตายไปบี้นั้น ใน
เมืองหงสาวดีที่นั้นแล .อุปราชามังและทิพเนตรได้
ขึ้นเป็นมหากษัตริย์แทนพี่ในจุลศักราช ๙๘๙ ตัวบี้
เมงเม้านี้แล จุลศักราชได้ ๙๙๐ ตัวบี้เบิกสี พระ
เจ้าพ้ามังและทิพเนตรหงสากับเจ้าสุทโธธรรมราชอังวะ ก็
พากันขึ้นมาลานนาแถม มาถึงหว่างกลางเชียงใหม่กับเชียง
แสน ครั้งนั้นพระเจ้าทั้งสองบ่ชอบบ่แม่นกับด้วยกัน พระ
เจ้าพ้ามังและทิพเนตรพลิกหนีคืนไปเชียงใหม่แล้วก็ลงไป
หงสาเสีย เจ้าพ้าสุทโธธรรมราชเจ้าก็แผ่ขึ้นมาเชียงแสน
ที่นั้น ท่านก็ขึ้นอยู่โรงนางกาเผือกแล้ว ก็ปงให้จิมพ้า

(๑) กลับ

หลวงทิพเนตรกับเจ้าหน่อคำสองพ่อลูกให้กินเมืองยวนเชียง
แสนและอาณารัฐทั้งมวลแล้ว ก็ให้ตั้งโรงอยู่ในประตูท่า
หลวงภาคเหนือทันน แล้วเจ้าพ้าสุทโธธรรมราชท่านก็ไป
อังวะเสีย ครั้งนั้นเจ้าพ้าเชียงแสนทั้งสองพ่อลูก ก็เอากัน
ไปส่งถึงน้ำแม่คงแล้วก็พลิกมา ในกาลนั้นพระยาม่านเชียง
ใหม่คือว่าลูกเลยงเจ้าพ้าสาวัดถันน เขาเป็นใจกษัตริย์เมง
หงสาแล้ว ก็แต่งให้พระยาเมืองละครขึ้นเกดเอาพระยาเชียง
แสนทั้งสองพ่อลูกได้แล้ว ก็เอามาขังไว้ยังเมืองเชียงใหม่
นั้นแล ส่วนว่าพระสุทโธธรรมราชลงเมือถึงอังวะแล้ว ก็
เกณฑ์เอาศึกพลหาญแล้วก็ลงไปหงสา ครั้นว่าไปถึงหงสา
แล้วก็ได้ยังชัยชนะ แล้วก็เอาเจ้าพ้ามังและจ่อจาวทิพ-
เนตรลงเสีย ส่วนเจ้าศรีสุทโธธรรมราชอังวะได้เป็นเอก
ราชแล้ว พระเจ้าสุทโธธรรมราชได้นั่งแท่นแก้วในเมือง
อังวะก็บันน แต่นั้นมาม่านอังวะได้คืนเป็นเอกราชและเป็น
กษัตริย์เมงในหงสาวดีก็มาสุดสันในบีนั้น ส่วนว่าพระ
ยาละครอาสาขึ้นเอาพระยาเชียงแสนพ่อลูก ต่างพระเจ้าพ้า
เชียงใหม่ได้แล้ว ท่านก็ยินดียกเอาพระยาละครขึ้นเป็นพระ
ยาศรีสองเมืองวิชัยปราการ และให้เมือกินเมืองเชียงแสน
แล้ว ก็แต่งให้แสนอาชาเมืองเชียงใหม่ทันน ให้มาเป็น

หงวน(๑) เมืองเชียงแสนที่นั้นแล้ว ก็บ่าวเอาศึกได้๓,๐๐๐ คนมาอยู่รั้งได้ ๓ ปีแล้ว ถึงปีลวงเมดศักราชได้ ๙๙๓ ตัว พระเจ้าสุทโธธรรมราชลุกอังวะลงมาหงสาแล้วแผ่มาเชียงใหม่ ก็มาเห็นพระเจ้าเชียงใหม่เอาเจ้าพ้าหลวงทิพเนตรเชียงแสน ทั้งสองพ่อลูกมาขังไว้นั้น ส่วนว่าพระจิมศรีสุทโธธรรมราช ก็มีพระราชอาชญารอนเอาพระเจ้าเชียงใหม่ ลงไปไว้เสียยังเมืองหงสานั้นพร้อมทั้งคนทั้งครัวย่อยหญิงย่อยชาย(๒) นับสิบละเชียงใหม่ร้างเสียแล้ว ส่วนว่าพระเจ้าสุทโธธรรมราชท่านก็เอาเจ้าพ้าหลวงทิพเนตรกับเจ้าหมวกคำทั้งสองพ่อลูกนั้นคืนเมือเป็นพระเจ้าเมืองเชียงแสนที่เก่าแล้ว ก็ปูงพระยาศรีสองเมืองอันลุกละครมากินนั้น ส่วนว่าคนครัวเมืองเชียงใหม่ทั้งมวลท่านก็ลองเอาไปถึงกลางทาง ไปถึงที่บ้านเมืองกลางนั้น ครั้งนั้นยังมีแสนา ๒ คน ชื่อว่าพระยาแสนหลวงกับพระยาสามล้าน มีคน๗ครัว ก็ลักหนีคนมาตั้งอยู่เวียงเชียงแสนที่เก่าเขาที่นั้น ก็คืนเป็นเมืองมาแถม ส่วนว่าเจ้าสุทโธธรรมราช

(๑) ตำแหน่งขุนนางพม่า

(๒) ย่อยกันไปทั้งหญิงชาย

ก็บ่รู้ว่าเชียงใหม่เป็นเมืองมานั้น ท่านก็มาตั้งอยู่ยังไชยบุรี เชียงแสนที่นั้นแล้ว ก็ตั้งให้เจ้าหมวกคำตนลูกนั้น ให้เอาใจรู้คนในเมืองขวางดังเก่าแล ศักราชได้ ๙๙๔ ตัวปีเถาสัน ส่วนว่าพระยาเมืองขวางนั้น เขาก็กระด้างกระเดื่องขัดแข็งอยู่บ่เข้าสู่สมภารเมืองเชียงแสนดังแต่ก่อน เหตุว่าเขาบ่รู้ว่าพระเจ้าสุทโธธรรมราชเจ้าปราบแพ้เมงหงสานั้น ครั้งนั้นเจ้าฟ้าสุทโธธรรมราชเจ้าก็ตกเอาทัพคนศึกแต่ลานนาและสิบสองพันนา ล้อแลมทั้ง(๑) หลายมาพร้อมแล้วก็ยกจากเวียงไชยบุรีศรีเชียงแสนที่นี้ออกไปรบเมืองขวางที่นั้น ไปขังอยู่เป็นอันนาน เหตุว่าคนหาญเมืองนั้นมีมากเหตุว่าหมู่โจรด้วย ๔๐๐ พ่าย มังทลาแต่ก่อนหนีจากเมืองละครมาโป๊ะ(๒) อยู่นั้น เหตุนั้นพระเจ้าสุทโธธรรมราชเจ้าตีเมืองฝางที่นั้นสามปีจึงแตกครั้นได้เมืองฝางแล้วก็รบรอนเอาอามอกสีนาคคนครัวทั้งหลาย ส่งไปอังวะเสียเป็นอันมาก ละค้างไว้ในเมืองแต่เก็ง(๓) แต่บันแล้ว

---

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

(๒) พะพิง

(๓) กรึ่ง

ก็ปงให้จิมพ้าหมวกคำตนเป็นลูกพระเจ้าพ้าหลวง ทิพเนตร เชียงแสนได้กินดังเก่า ส่วนว่าพระเจ้าศรีสุทโธธรรมราชเจ้า ท่านก็กลับคืนมาอยู่เวียงไชยบุรีศรีคองแมนเชียงแสนอยู่ยังราชโรงหลวงนางกาเผือกแล้ว ก็หาผู้เฒ่าผู้แก่อันรู้จารีตบ้านครองเมืองมาถามดู ในกาลนั้นเฒ่าสีเมืองกับแสนหลวงไชยชิตก็พร้อมกันเอาหนังสือพันเมืองยวนเชียงแสนแต่เช่นพระราชเจ้าแสนพูธิราชตั้งไว้นั้นมาไขกราบไหว้ครั้งนั้นพระเจ้าศรีสุทโธธรรมราชท่านได้ตรัสตรองจารีตบ้านครองเมืองแจ้งแล้ว พระเจ้าพ้าสุทโธธรรมราชเจ้าก็มพระราชอาชญากรุณาว่า เขตแขวงแดนที่ทั้งมวลอันท้าวพระยามหากษัตริย์เจ้าทั้งหลายท่านไว้กับวัดวาอารามทั้งหลายมาแต่ก่อนนั้นมีฉันใดเราพระองค์ได้เป็นเจ้าแล้ว ก็จักท่านไว้ด้วยดังท้าวพระยาทั้งหลายฝูงอันเป็นแล้วมาแต่ก่อนนั้น เขตแดนเมืองทั้งมวลเป็นบักแควันเขตแดนเจ้านายขุนตนใด ก็ให้ยื่นถวายเจ้านายขุนตนนั้นเทอญ พระเจ้าศรีสุทโธธรรมราชเจ้าปราบได้เป็นเจ้าแก่ลานนาไทยทั้งมวลแล้ว ท่านก็ตั้งไว้ฉันนั้น ศักราชได้ ๙๙๘ ตัวปีระวายไจ้ พระเจ้าพ้าสุทโธธรรมราชก็เสด็จลงไปอยู่เมืองอังวะ ศักราชได้ ๙๙๙

ตัวบีเมิงเล้ากีมายอลูกแก้วพันตนแล้ว จึงมีพระราชอาชญา ให้สร้างวัดเชตวันที่โรงนางกาเผือกนั้น ให้เป็นราชสถานแล้ว กันมนต์เอายังมหาบ่าไผ่งามเจ้าดอนแท่นเข้ามาอยู่เชตวันอารามกลางเวียงแล้ว กยกให้เป็นสมเด็จเจ้าแล้วกีแต่งเรือนนางพ้ากาเผือกอยู่เสีย ผ่ายคองหลวงภายเหนือแล้ว ให้เป็นมูลศรัทธาวัดเชตวันท่านั้น พระเจ้าพ้าศรีสุทโธธรรมราชได้ปราบเพื่องพ้าผ่ายคงก้าตะวันออกแล้ว ท่านกปงกรุณาให้เจ้าพ้าหลวงทิพเนตรกับเจ้าพ้าหมวกคำทั้งสองพ่อลูกเป็นใหญ่แก่ลานนาทั้งมวล คือว่าเชียงรายพะเยา เมืองฝางหางสาดชะวาดน้อยยางมัน เมืองตวนปุเรง เมืองกกพูเพียงเชียงตุบ เมืองกายสามท้าว เมืองม้าท่าล่อ เมืองวะเชียงขานบ้านยู้ เมืองหลวยเมืองยองเมืองสิงนอ เมืองหลวงภูคาภูคะทางและเชียงชี เชียงของ เทิงเมืองล่อน่าน แพร่ ละครทั้งมวลแล้ว ให้แสนหลวงเถิงกินท้องช้างและเรือดอนเรือหวายท่าทั้งมวลและให้หมื่นพ้อนหลวงกินเกินบก แล้วให้หมื่นพ้อนน้อยกินหกนา ให้หมื่นหลวงสุทธลือชัยกินแคว้นในพันนาแพงแล

ท่านก็แต่งไว้ฉันนั้นแล้ว ก็ปงให้เจ้าพ้าหลวงทิพเนตรเชียงแสนใจรู้ทั้งมวลแล เช่นนั้นพระเจ้าศรีสุทโธธรรมราชอังวะเป็นกษัตริย์แก่เมงและไทยทั้งมวลแล เช่นนั้นเจ้าพ้าหลวงทิพเนตรกินเมืองไชยบุรีศรีเงินยางเชียงแสนแล้ว พระยาหลวงไชยชิตสร้างวัดยืนแถมใหม่ เจดีย์กว้าง ๔ วาอกสูง ๑๑ วา อกบรรจุพระธาตุย่อย ๑๔๐ องค์ ในจุลศักราช ๑,๐๐๐ ตัว ปีเบิกยี่นั้น นางพ้ากาเผือกเมืองเชียงแสนก็จุติตายไปในปีนั้นแล

ที่นี้จักกล่าวยังวัดทั้งหลายอันมีในเวียงและนอกเวียงแห่งไชยบุรีเชียงแสนก่อนแลปฐม วัดบุญยืนริมประตูนางเทิงหัวเวียงตะวันออก ๑ วัดมหาโพธิ์ต่อมาตะวันออก ๑ วัดมงคลแจ้งรมน้ำ ๑ วัดเชียงน้อยต้นลาน ๑ วัดบ่าง้วเชียง ๑ วัดอาทิตย์แก้ว ๑ วัดพวกพันตอง ๑ วัดสังกายางเงิน ๑ วัดผ้าขาวพาน ๑ วัดชุมแสง ๑ รวม ๑๐ วัดมีหนอีสานแล วัดบู่ค้ำริมประตูท่าหลวงภายใต้ ๑ วัดปราสาทคุ้มถัดเข้ามากลางเวียง ๑ วัดเชตวัน ๑ วัดพระยืน ๑ วัดพระนอน ๑ วัดพระค้ำกลางบ้าน ๑ วัดบ่าเชียง ๑ วัดจาย ๑ วัดเชียงหิน ๑ วัดพระหิน ๑ วัด

ทว้าง ๑ วัดเสาดินริมประตูท่าเสาดิน ๑ มาถึงนิม ๒๐ วัด ห้องกล่างฝ่ายตะวันออก วัดแก่งฝา ๑ วัดบ้านร้อง ๑ วัดสนุก ๑ วัดสวัสดิ์ ๑ วัดแสนรมณ์ ๑ วัดศรีบุญเรือง แจ่มใต้ ๑ วัดพันเจ็ด ๑ วัดบ้านน้ำคำ ๑ วัดสธรรม ๑ วัดปทุมใต้ ๑ มาถึงนิม ๓๐ วัด ตะวันออกแจ่มใต้และวัด-ไชยอาราม ๑ วัดเชียง ๑ วัดสุทธาวาส ๑ วัดโบสถ์ ๑ วัดจำปาเหลือง ๑ วัดราชอาราม ๑ วัดหนอสา ๑ วัดพวงต้น ๑วัดสายหม้อ ๑ วัดออกเรียง ๑ มาถึงนิม ๔๐ วัดห้องใต้แล วัดศรีคำแจ่งหรดี ๑ วัดอโศก ๑ วัดสอยดาว ๑ วัดโกศล ๑ วัดหลักพัน ๑ วัดสมภาร ๑ วัดพันโรง ๑ วัดแสนทอง ๑ วัดพระหลวงวัดพระบวช ๑ มาถึงนิม ๕๐ วัด ตั้งแต่แจ่งหรดีขนมากลางแล วัดพระทองน้อย ๑ วัดล้านทอง ๑ วัดพระยอม ๑ วัดอุดม ๑ วัดเสาเกียน ๑ วัดหมื่นเชียง ๑ วัดต้นต้อง ๑ วัดพันเช่า ๑ วัดดอกบัว ๑ วัดมหาวัน ๑ มาถึงนิม ๔๐ วัด ห้องกลางเวียงฝ่ายตะวันตกแล วัดเจ็ดหาง ๑ วัดมหาธาตุ ๑ วัดมหาอาราม ๑ วัดวงกตใน ๑ วัดปราสาทประตู ๑ วัดหอแก้ว ๑ วัดอ้อมแก้ว ๑ วัดต้นยางใน วัดศรีบุญโต ๑

วัดศรีชุมริมแจ่งขัว (๑) ดิน ๑ มาถึงน้ำ ๗๐ วัด ห้องตะวันตกเฉียงเหนือ วัดอารามเชียงมั่นหัวเวียงริมประตูนางถึงฝ่ายตะวันตกแล วัดภูมเมืองถัดลงมา ๑ วัดแสนเมืองมา ๑ วัดร้อยข้อ ๑ วัดเสาจันทร์ ๑ มาถึงกลางท่านม ๗๐ หลัง ค่าอันมีเวียงในแล

วัดอันมีเวียงนอกประการนั้น วัดผ้าขาวสายแทนหัวดอน ๑ วัดพระแก้ว ๑ วัดพระคำ ๑ วัดพระทองทิพป่าตาล ๑ วัดไผ่งาม ๑ วัดดอนคว้างใต้ ๑ วัดจันทร์ ๑ วัดป่าแจ่งใต้ ๑ วัดหนสวน ๑ มาถึงน้ำ ๑๐ หลังด้านอาคเนย์แล วัดประสงค์ท่าม่าน ๑ วัดหญ้ารัด ๑ วัดเวพุวัน ๑ วัดสังคโลก ๑ วัดบ่าก่ง ๑ วัดสมรา ๑ วัดป่าแดงหลวงริมแจ่งเวียง ๑ วัดข่วงทราย ๑ วัดป่าอานม ๑ วัดโกศลนอก ๑ มาถึงน้ำ ๒๐ หลังหนใต้แล วัดกู่เต้า ๑ วัดพระครู ๑ วัดลือช้าง ๑ วัดอุโมงค์นอก ๑ วัดป่าแดงน้อย ๑ วัดดอกเกี๋ยง ๑ วัดศรีกองแมน ๑ วัดสวนดอกนอก ๑ วัดหมากเว็น ๑ วัดแก้วกาย ๑ มาถึงน้ำ ๓๐ หลังแล ด้านตะวันตกแจ่งใต้ลัดป่าสักเหนือ

(๑) สะพาน

ประตูเชียงแสน ๑ วัดนาแรน ๑ วัดอุโมงค์ ๑ วัดบ้านแรม ๑ วัดบ่อเดือด ๑ วัดป่าศรีไชยา ๑ วัดประตูข้าม ๑ วัดจอมสวน ๑ วัดป่าหลวง ๑ วัดดอยเรือใน ๑ มาถึงนี้ ๔๐ หลังด้านแจ่งขวัดินแล วัดสวนสนุกต้นดอนที่หัวนาค ๑ วัดจอมแจ้งที่หางนาค ๑ วัดจอมกิตติธาตุเจ้า ๑ วัดดอยวงกตนอก ๑ วัดอ้อมแก้วนอก ๑ วัดไชยปราการ ๑ วัดพระเจ้าหลวงดอยเรือนอก ๑ วัดป่าทิพ ๑ วัดบ้านยอง ๑ วัดจองศรี ๑ มาถึงนี้ ๕๐ หลัง ด้านตะวันตกแจ่งเหนือ วัดช้างข่วน ๑ วัดป่าเชียงนอก ๑ วัดปทุมเหนือ ๑ วัดป่าคำ ๑ วัดอินทนิล ๑ วัดต้นรุ่ง ๑ วัดน้อยผ้าขาว ๑ วัดมหาพน ๑ วัดยามงาม ๑ วัดสบหอม ๒ วัดหมากพันล้า ๑ วัดต้นยางนอก ๑ วัดแจงท่านาค ๑ วัดสบเกี๋ยง ๑ มาถึงนี้ ๖๖ วัดแล หมู่นี้ด้านเหนือมาแจ่งท่านาคตะวันออกแล วัดอันมีเวียงในและเวียงนอกเวียงเหรัญญ เงินยางเชียงแสนทั้งมวล ชั้นในมี ๗๕ วัด ชั้นนอกปราการมี ๖๖ วัด ทั้งมวลรวมเข้าด้วยกันมี ๑๔๑ วัดแล นับค่าอันมีในเวียงกับนอกปราการไกลประมาณ ๕๐๐ วารอบทุกด้านนั้นแล

ที่นี้จักขยังวัดอันมียังดอนมูลภูกวาวนั้นก่อนแล วัดป่าดักหลวงหัวดอน ๑ วัดภูกวาว ๑ วัดโพธิ์ศรี ๑ วัดศรีนาง ๑ วัดป่าดักน้อย ๑ วัดสอยฟ้า ๑ วัดหมากบิงหลวง ๑ วัดบุพพลา ๑ วัดหางดอน ๑ ถอยริมแควหลวงมี ๙ หลังแล วัดสร้อยหลาก ๑ วัดจอมทองกลางดอน ๑ วัดเรือนแก้ว ๑ วัดแจงไคร่ ๑ นี้ห้องกลางมี ๔ หลังแล ภายแควน้อยวัดแว่นแก้ว ๑ วัดโคมคำ ๑ วัดหาดนางแสน ๑ วัดงัวเพร้า ๑ วัดเชียงยืน ๑ วัดหาดย่อ ๑ วัดเชียงลาว ๑ วัดยางทราย ๑ วัดผาหงอ ๑ แควน้อยมี ๙ หลังทั้งมวลมี ๔๑ หลังรวมเข้ากันแล ค่าวัดอันมีในดอนมูลภูกวาวแควันขวาของใต้แล เหตุว่าเป็นที่ใหญ่ชุมมวลกันจึงจดหมายไว้ให้ได้รู้ ยังชื่อที่สถานทั้งมวลด้วยเหตุนี้แล วัดอันมีพันนอกทั้งหลาฝูงอื่นบ่เป็นชุมเป็นมวลบ่ได้กฎหมายแล ที่วิเศษอันพระ-พุทธเจ้าฐาปนาไว้นั้นหากมีกับตำนานนั้นทุกแห่งทุกที่ในที่นี้บ่ได้กฎหมายไว้แล

ที่นี้จักจาด้วยพระเจ้าฟ้าศรีสุทโธธรรมราชเจ้า ได้เป็นมหากษัตริย์ปราบลานนาไทยลาวเมงทั้งมวลแล้ว ส่วน

ว่าบ้านเมืองไพร่ไทยทั้งมวลก็อยู่เย็นเป็นสุขต่อแต่นั้นมาแล จุลศักราชได้ ๑๐๑๐ ตัวปีเบิกไจ้ พระเจ้าศรีสุทโธธรรมราชอังวะก็จุติไปแล แล้วก็ยกเอาเจ้านัญชันนั่งแท่นแก้วเป็นกษัตริย์อังวะแทนแล จุลศักราชได้ ๑๐๑๑ ตัวปีกัดเป้า มหาราชครูเจ้าดอนกวางอนิจกรรมไปแล จุลศักราชได้ ๑๐๑๒ ตัวปีกดยี่ พระเจ้าฟ้าหลวงทิพเนตรตนพ่อกินเมืองเชียงแสนได้ ๒๐ ปี ก็จุติไปแล แล้วก็ยกเอาเจ้าฟ้าหนอคำตนลูกเป็นเจ้าฟ้าหมวกคำ เสวยราชสมบัติในเชียงแสนหลวงต่อไปแล ส่วนว่าเมืองฝางนั้นก็รุ่งเรืองมาตลอดแล ส่วนว่าเมืองเชียงใหม่ท่านนั้น เจ้าฟ้าศรีสุทโธธรรมราชเลิกเอาไปสิ้นแล้วพระยาแสนหลวงกับสามล้านลักหนึ่งขันต้งอยู่แถม บัดเดียวนั้นก็รุ่งเรืองมามากนักแล เจ้าฟ้าหมวกคำกินเมืองมาได้ ๕ ปีแล้วก็อนิจกรรมไปใน ศักราชได้ ๑๐๑๗ ตัวปีดับเมดนี้ แล้วยกเอาพระแสนเมืองตนลูกขึ้นกินเมืองแทนก็ในปีเดียวกันนั้นแล กินแล้วก็เอาลงไปอังวะได้ ๓ ปีศักราชได้ ๑๐๑๙ ตัวปีเมิงเล้า น้ำท่วมเมืองทุกแห่งพระแสนเมืองได้เจ้าฟ้าแล้ว มานั่งเมืองและเจ้าฟ้าแสนเมืองกินเมืองมาได้ ๕ ปีศักราชได้ ๑๐๒๑

ตัวบีกัดได้ ศักย่อมาตกเมืองกลางหลวงแตกตื่นมากนัก มหากษัตริย์เจ้านัญชอังวะอนิจกรรมไป พระเจ้าเมืองเบ่ขึ้นเป็นกษัตริย์นั่งแท่นแก้วอังวะก็บีเดียวนั้นแล ศักราชได้ ๑๐๒๒ ตัว พ่ายชาวใต้อโยธยาครั้งเมืองอุปราชาตนชื่อว่าเอกาทศรถขึ้นมาปราบได้เมืองเชียงใหม่แล้ว มาเอาเมืองฝางได้แล้วมาตั้งอยู่เมืองฝางที่นั้น ชาวเมืองเชียงแสนเรานี้ก็พากันไปต้อม (๑) รอมกันอยู่ในป่าหนใต้ที่ห่างกลางเชียงของกับสวนดอกนั้น ก็ตั้งเวียงพรางอยู่ ณ ที่นั้น ก็ได้ชื่อว่าเวียงเชียงแสนน้อยนั้นแล เช่นนี้เมืองเชียงใหม่และเมืองฝางก็ได้เป็นลูกเมืองใต้อโยธยา ศักราชได้ ๑๐๒๓ ตัว ศักย่อซ้ำลงมาแถม จุลศักราชได้ ๑๐๒๔ ตัวบีเตายี่จงได้ออกมาตั้งตั้งเมืองตั้งเก่า แต่นั้นมาบ่ได้ไปเผ้ากษัตริย์เจ้าเมืองอังวะ ก็ขาดจากราชการในอังวะแต่นั้นมาได้ ๑๔ ในบี ถึงศักราชได้ ๑๐๓๐ บีเบิกสัน พระเจ้าเมืองเบ่อนิจกรรมไปแล้วมหาธรรมภุกามขึ้นนั่งแท่นแก้วเป็นมหากษัตริย์เจ้าอังวะแทนต่อมา ศักราชได้ ๑๐๓๔ ตัว เจ้าฟ้าแสนเมืองกินเมืองเชียงแสนนานได้ ๑๘ บีแล้วก็

(๑) ตะล่อม

อนิจกรรมไป แล้วพระอินทร์เมืองตนลูกขึ้นเป็นเจ้าฟ้ากิน
เมืองแทน ก็ในศักราชเดียวนั้นแล มหาธรรมแต่งให้ฟ้า
ส่างกุ่งเป็นโปชุกขึ้นมานั่งเมืองเชียงแสนก็ในจุลศักราช
๑๐๓๔ ตัวเดือน ๕ นั้นแล แต่นั้นขุนสนามเชียงแสนที่จึง
ได้เกบของเลี้ยงโปชุกไป เจ้าฟ้าอินทร์กินเมืองมาได้ ๗ ปี
แล้วก็อนิจกรรมไปในศักราช ๑๖๔๐ ตัวปีเบิกช้า แล้ว
ก็ยกเอาพระเฉลิมเมืองตนลูกขึ้นเป็นพระเจ้าฟ้า เสวยเมือง
เชียงแสนที่นั้นต่อไปก็ปีเดียวกันนั้นแล ศักราชได้ ๑๐๔๕ ตัว
ราชครูเจ้าวัดหลวงอนิจกรรมไปแล้วใส่ปราสาทต่างลูกนก
หัสดลิงค์ส่งสักการะด้วยเรือพ่วงกลางน้ำแม่ของ (๑) แล้ว
ถึงเดือน ๑๒ สมเด็จเจ้าวัดป่าง้วเชียงอนิจกรรมไปก็ใส่
ปราสาทต่างลูกนกหัสดลิงค์ส่งสักการฉันเดียวกันนั้นแล
ศักราชได้ ๑๐๔๖ ตัวปีกาบไค้เดือน ๖ เพ็ญวันพุธมหา-
สัทธาเจ้าฟ้าเฉลิมเมืองเป็นเค้าแก่เสนาอำมาตย์ประชา-
ราษฎร์ทั้งมวลพร้อมกันเวียกสร้างพระธาตุเจ้าจอมกิตติ ได้
ขวบหนึ่งจึงสำเร็จบริบูรณ์ ศักราชได้ ๑๐๔๗ ตัวปีดับ

---

(๑) ประเพณีเผาศพคนใหญ่คนโต สร้างเป็นเมรุรูปปราสาท
ตั้งอยู่บนหลังนก อยู่กลางแพใหญ่กลางน้ำ

เบ้า หกเพ็ญวันพุธมีการฉลองทำบุญให้ทานและมีดอกไม้ไฟแสนแปดหมื่นกระบอกหนึ่ง บอกน้อยมากหลาย เดือน ๖ แรม ๓ ค่ำวันจันทร์ตกปีใหม่แล้วแรม ๔ ค่ำ เจาะบอกไฟหลวงบูชามหาธาตุเจ้าที่ทุ่งห้วยหอมขนนก ศักราชได้ ๑๐๔๘ ตัวปีระวายี เมืองยองพ่ายแมงชาระแตกหนีมาอยู่เวียงเชียงแสนนั้น แมงชาระก็มาถึงเชียงแสนนั้นแล้วก็ลงไปรบเมืองเชียงใหม่ก็ได้แท้แล้ว ตัวแมงชาระก็กินเมืองเชียงใหม่อยู่นั้น ศักราชได้ ๑๐๕๐ ตัว มหาบ่าเจ้าศรีไชยตนหลวงอนิจกรรมไปแล้วใส่ปราสาทต่างลูกนกหัสดีลงค์ส่งสักการะด้วยพ่วงแพ ศักราชได้ ๑๐๕๔ ตัวพระเจ้าพ้าเฉลิมเมืองเสวยเมืองมานานได้ ๑๕ ปีก็อนิจกรรมไป แล้วพ้าส่างกุ่งโปชุกก็ไปเจ้าพ้าเมืองหลวงมากินเมืองเชียงแสนแทนแล้ว ก็แต่งหน่อเมืองลูกเจ้าพ้าเฉลิมเมืองผู้พี่นั้นให้เป็นเมวหงวนนาซ้ายแล้ว ก็แต่งให้ลมเสนผู้น้องนั้นเป็นเมวหงวนนาขวาแล้ว พ้าเมืองหลวงกินเมืองได้ปี ๑ ศักราชได้ ๑๐๕๕ ตัวปีกาเล้า เมืองเชียงแสนทนแห้งแล้งพ้าฝนก็บ่ตกข้าวแพงนัก ลมเสนตนน้องเป็นเจ้าพันนาขวา หนอเมืองตนพี่เป็นเจ้าพันนาซ้ายแล พ้าส่างก็เมอเมืองอังวะเสียในศัก-

ราช ๑๐๕๕ นั้นแล แต่นั้นม่านมากระทำให้มีสันทะไปแล
ศักราชได้ ๑๐๕๗ ตัว พ้าเมืองหลวงกินเมืองได้ ๔ ปี
แล้วก็จุติตายไปแล แล้วก็ใส่ปราสาทต่างลูกนกหัสดีลิงค์
ส่งสักการเสีย เสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็พร้อมกันยกเอาเจ้า
หน่อเมืองพันนาซ้ายตนพันนขันกินเมืองแทนแล้ว ให้ลม
เสนาขวาตนน้องเป็นจักกายหลวงรองตนพี่ ศักราชได้
๑๐๕๘ ตัว สมเด็จมหาปาลเจ้าวัดเชตวันก็ถึงแก่อนิจกรรม
ไปแล้วใส่ปราสาทลูกช้างเอราวัณส่งสักการด้วยเรือพ่วงกลาง
น้ำแม่ของที่ท่าหลวงนั้น ศักราชได้ ๑๐๖๑ ตัว มหาธรรม
เจ้าภุกาม อนิจกรรม ไปแล้วก็ยกเอาเอ่งเชตน้องเป็นมหา
ธรรมนั่งแท่นแก้วอังวะแทนต่อไปก็ในปีเดียวกันนั้นแล ศัก
ราชได้ ๑๐๖๒ ตัวปีกดสี มหาธรรมอังวะมีมนต์ตามาให้
ย้ายเอาหน่อเมืองตนพี่ไปกินเชียงรายแล้ว ยกเอาลมเสน
นาขวาตนน้องนั้นขันกินเมืองเป็นเจ้าพ้าเชียงแสนแทน ศัก
ราชได้ ๑๐๖๓ ตัวมหาธรรมอังวะแต่งให้ระอย่าเจ้าสู่งมา
เป็นเมวหงวน แอ่พลแอ่มาเป็นจักกาย * เมืองเชียงแสน
มีลูกน้องสามคน ขุนเมืองทั้งมวลหาอันเลยงบ่ได้จึงพร้อม

(๑) ตำแหน่งขุนนางพม่า

กันเก็บเอาข้าวรับ เดือนไหนทอดที่เมวหงวนข้าวสารแสน
หนึ่งคำกัน(๑)พริกเกลือทังมวล เบี้นเบี้ยสองแสนห้าหมื่น
กทจักคายข้าวสาร ห้าพันเบี้ยสอง หมื่นห้าพันชอคำกันหมาก
พลูรากฝ่าให้กุ่ม(๒)เดือนแล้ว บั้นคนให้อยู่มีหญ้าม้าเมว
หงวนสองคน ที่จักคายสองคนเอาหลัวผู้หนึ่งเอาหญ้ามา
ผู้หนึ่งแล คนเอาหลวนั้นเอาลวะบ้านท่อนหนึ่งลวะบ้าน
เยมลวะบ้านช้างหนึ่งมดงนี้ ตงแต่เอ่งเชียนเบี้นมหาธรรม
องวะนี้ ลานนาไทยเราเบี้นทุกข์ไปแลครั้งละน้อยแต่นี้น
มาแล เหตุว่าได้เกบเบี้ยมาเลยงม่านนี้น ศักราชได้ ๑๐๖๓
ตัวนมหาธรรมองวะยกทัพมาตงอยู่เชียงแสนทีน แล้วกยก
ขึ้นรบเมืองแมนรมเมืองย่อนี้นบ่ได้ แล้วกพลกมาอยู่เชียง
รุ้งที่นี้นปี ๑ ศักราชได้ ๑๐๖๔ ตัวบีเตาซ่า ลาวลาน
ช้างมาน้อมสมภารแล้วเอาลงไปองวะ ในบี้นนี้เมืองแล้ง
ข้าวแพงนักหกหาบต่อร้อยเงินแล ศักราชได้ ๑๐๖๕ ตัว
บีกาเมด ลาวมาตกลานนาและมาอยู่เชียงของแล้วหนีไป
เมืองน่านแล้วไปเมืองแพร่ ศักราชได้ ๑๐๖๖ ตัว
โปเมงชาระเมืองเชียงใหม่มีอาชญามาร้องเอามณีหงวน

(๑) ของกิน
(๒) พอ

เชียงแสนลงไปแล้ว ก็เอาไปฆ่าเสียยังเมืองเชียงใหม่ แต่นั้นมาแมนแรกฝ่าเจ่สู่งเป็นหงวนเชียงแสนแทน เชียงของขึ้นกับบีนั้น หมูออกลูกเป็นช้างกัมในบีนั้น เดือน ๑๐ ออก ๑๐ ค่ำฝนตก ๗ วันดอยพังทุกแห่ง ยอดเจดีย์หักลงสี่หลัง ชิดคายระข่างแต่เมืองเชียงแสน ศักราชได้ ๑๐๖๖ ตัว มหาธรรมลุกเมืองเชียงรุ้งลงมาตั้งอยู่เวียงเชียงแสนนั้นแล้วก็เรียกเอาแสนหลวงต่างลูกพระยาไชยชิตกับแสนหลวงเทิงลูกพระยาเศรษฐีให้เข้ามานบมหาธรรมอังวะแล้ว ท่านก็ตั้งให้แสนหลวงต่างกินเมืองกาย แล้วก็ตั้งแสนหลวงเทิงกินเมืองไร ก็ยกเอาแสนศิรินันทะขึ้นเป็นพระยาหลวงสุทธลือไชยแล้ว ก็ให้รับราชทานดาบฝักคำด้ามคำเหมือนกันทุกคน ก็แต่งให้พระยาสุทธลือไชยเป็นแก่ไปรบเชียงของกไดคนดังเก่าแล มหาธรรมเจ้าอังวะก็ตัดเชียงแสนเสีย บ่ให้พรองเข้าการกับเมืองเชียงใหม่แถมซ้ำ ศักราชได้ ๑๐๖๙ ตัวบีเม็งไค้เดือน ๔ แรม ๖ ค่ำ วันศุกร์ เจ้าหนอเมืองตนพี่ย้ายลุกเชียงรายไปกินเมืองน่านแล้ว ก็ย้ายเอาเจ้าเมืองไรไปกินเมืองบีนั้น ปลาบึกขึ้นน้ำแม่กกมากนัก ศักราชได้ ๑๐๗๐ ตัวบีเบิกไจ้ มหาธรรมเจ้ามีอาชญาให้ใส่ขื่อคาชี คายระข่างชาอันแมงชาระ

แต่มาเป็นหงวนเชียงแสน กับทั้งหัวสิบทั้งมวลลงไปอังวะเสีย พระยาอ้ายสามเมืองเชียงตุงพันบ่ลงเฝ้ามหาธรรมเจ้าอังวะอยู่ได้ ๓ ปีแล้ว มหาธรรมมีมิ่นต่อมาให้แมงชาระเชียงใหม่ให้ได้ขึ้นไปพรองเอาเชียงตุงให้ได้ ถึงเดือน ๔ ผีเงือกรุ้งเผือกออกปรากฏยามกลองตีก หันหัวไปตะวันออกเชียงตุงก็พันบีนั่นแล ถึงเดือน ๖ เพ็ญลูกพระยามังชาระลุกเชียงใหม่ขึ้นไปรบเอาพระยาอ้ายสามเมืองเชียงตุงแล้วพระยาอ้ายสามอยู่บ่ได้ ก็พ่ายหนีไปพึ่งเมืองฮ่อ ฮ่อเอาไว้บ่ได้ฮ่อก็เอาส่งให้แก่ม่านแล้ว พระยาม่านก็ใส่คอก(๑) เผาเสียสิ้นทั้งลูกเมียชาติเชื้อตระกูลทั้งมวล ในวันนั้นแลแต่นั้นมาเมืองเชียงตุงก็ได้คืนเป็นข้าม่านดังเก่า ศักราชได้ ๑๐๗๓ ตัวปีลวงเม้าเดือน ๕ แมงระฆ่าเจ่สู่งหงวนเมืองเชียงแสนตายแล้ว แอ่พระแอ่เป็นจักคายแทนเจ้าลมเสนนาขวาตนน้องเป็นเจ้าฟ้ากินเมืองเชียงแสนที่นี่มาได้ ๑๐ ปีก็ถึงอนิจกรรมไป แล้วเจ้าลักทีตนลูกขึ้นเป็นเจ้าฟ้ากินเมืองแทนต่อไปก็ในบีนั่นแล พระยาเชียงรายทานห่อผ้าทัวัดพระคำหัวดอนแท่นแล้ว เอาลูกผู้หญิงพายเรือเถียง

---

(๑) คุก

กันเป็นพอย (๑) ปางใหญ่ แปงมหาปราสาทเจ้าฟ้าลมเสน ส่งสักการด้วย พ่วงแพที่กลางแม่น้ำแม่ของเสียในวันนั้นแล เดือน ๕ เพ็ญ มหามูลสัทธาเจ้าฟ้าลักที่เป็นเค้า พร้อมกันสร้างพระธาตุเจ้าจอมกิตติหลังน้อยก็ในปีนั้นแล ศักราชได้ ๑๐๗๔ ตัวปีเถาสีเดือน ๔ แรม ๗ ค่ำ ฤาษีมาที่วัดไชยสถานแอ่พลแอ่เป็นหงวนนั้นจุติตายไปแล้ว มังพลชะแพกมาเป็นหงวน ศักราชได้ ๑๐๗๕ ตัวปีกาไส้เดือน ๖ เพ็ญวันพุธ ฉลองพระธาตุเจ้าจอมกิตติหลังน้อย ถึงเดือนอ้ายแรม ๙ ค่ำน้ำแม่ของนองท่วมบ้านต้นท่าทั้งมวล ฝนตก ๗ วัน ๗ คืน ถึงศักราชได้ ๑๐๗๗ ตัวปีดับเมดเดือน ๗ ออก ๖ ค่ำ ยามสู่รุ่งแผ่นดินไหวยอดเจดีย์หักลง ๔ แห่งร้องครางครงนนกวันไหนสามที (๒) สิ้นเดือน ๗ ทั้งเดือนจึงเมียนถึงเดือน ๙ แรม ๔ ค่ำซ้ำไหวแถมอีกที่หนึ่ง ศักราชได้ ๑๐๗๙ ตัวปีเมิงเล้า น้ำแม่ของนองท่วมในเวียงทุกแห่งล้าผากอนนั้น ๓ ศอก วันอาทิตย์แก้ว วัดบุญยืน วัดพระบวชวิหาร ยุบลงทั้ง ๔ หลังแล เดือน

(๑) งานฉลอง

(๒) เห็นจะหมายความวันละ ๓ ครั้ง

๔ มหาบ่าเจ้าวัดศรีไชยตนน้อยอนิจกรรมไปแล้วใส่ปรา-
สาทต่างลูกนกหัสดีลิงค์ส่งสักการแล ศักราชได้ ๑๐๘๐
ตัวเดือน ๗ ออก ๖ ค่ำ เงือกรุ้งออกสอดเกี่ยวตะวันมีส์
ตัวซ้อนกันเป็นที่อัศจรรย์มากนัก ศักราชได้ ๑๐๘๑ ตัว
เจ้าฟ้าลักที่เป็นประธานพร้อมกันเลิกธาตุเจ้าจอมสวน มัง
พลชะแพกก็สร้างโรงอุโบสถกลางหนองบัวมราคแล้วเสร็จ
บริบูรณ์เดือน ๗ บ่าวให้สร้างบอกไฟแสน ทั้งมวลมีแปด
กระบอก ล้านนี้มี ๕ หมื่น ๖ หมื่น ๗ หมื่น ๘ หมื่น
มีมากหลาย เดือน ๕ เพ็ญฉลองทำบุญให้ทานเป็นปอย
มหาปางอันใหญ่ มังพลชะแพกและเจ้าฟ้าลักที่เป็นมูลสัทธา
ทั้งสองที่พร้อมกัน เดือนแรมค่ำ ๑ จุดบอกไฟบูชา ๑๐
วันจึงเสร็จบริบูรณ์ ศักราชได้ ๑๐๘๔ ตัวปีเถาะมูลสัทธา
มังชะแพกต่างฉัตรธาตุเจ้าจอมศรีเดือน ๗ เพ็ญฉลอง เอา
ผู้หญิงผู้นาง [๑] เถียงเรือกันเล่นมากนัก ศักราชได้ ๑๐๘๖
ตัว มหาสังฆราชาเจ้าวัดป่าแดงหลวงตนใหญ่อนิจกรรมไป
แล สร้างปราสาทต่างลูกช้างเอราวัณส่งสักการเจ้าฟ้าลักที่
กินเมืองนานได้ ๑๒ ปีแล้วก็อนิจกรรมไปในปีกาบสีเดือน

(๑) ผู้นาง-หญิงสาว

๑๒ แรม ๗ ค่ำ แล้วเจ้ายอดงำเมืองตนลูกขึ้นเป็นเจ้าฟ้า เสวยเมืองแทนในปีนั้น พระยาหาญเมืองพงพาครัวหนีเข้ามาสู่สมภารเมืองเชียงแสนก็ในปีเดียวกันนั้นแล ก็มาตั้งอยู่แควันท่าทรายวังต้นทันนั้น ถึงเดือน ๗ เพ็ญไฟไหม้รอมตรา(๑) สันทั้งมวลในศักราช ๑๐๙๗ ตัวนั้นแล ถึงเดือน ๑๐ ฝนตกน้ำนองท่วมในเวียงทุกแห่งภูดอยพังมากหลาย ถึงเดือนอ้ายเพ็ญมังพลชะแพกทานห่อผ้าทัดจอมศรี แล้วให้ผู้นางผู้หญิงพายเรือเถียงกันยังหนองบัทมราคนั้น หินท่าหลวงออกปรากฏก็ปีเดียวกันนั้น ศักราชได้ ๑๐๙๙ ตัวปีระวายซ้ำเดือน ๔ ฉลองวัดป่างัวเชียง เดือน ๕ เพ็ญ ฉลองวัดจอมศรีสองเมืองทันนแล้ว ก็ยอเจ้าวัดปราสาทคุ้มขึ้นเป็นสมเด็จแล้วให้อยู่วัดจอมศรีสองเมืองทันน ก็ยอเจ้าวัดป่างัวเชียงและวัดเชตวันให้เป็นสังฆราชายังในวัดจอมศรีสองเมืองทันนพร้อมกันวันเดียวนั้น มังทละชะแพกเป็นมูลสัทธาแล ศักราชได้ ๑๐๙๙ ตัวปีเม็งเมดเดือน ๙ ออก ๙ ค่ำยามศุดซ้าย ผีพุ่งใต้เรืองทั่วเมืองอยู่ที่ใดก็เห็นสันทุกแห่ง ถึงเดือน ๔ ออก ๕ ค่ำชาวเชียงใหม่

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

พันโปมังและม่านฆ่าเยแล้วก็เอาทัพ ๗ พันตามไล่ม่าน ๓ พันอันเป็นลูกน้องนั้น ขึ้นมาเข้าเวียงขังอยู่ยังเชียงแสนที่นั้นถึงเดือน ๕ แรมค่ำ ๑ เมวหงวนจักคายม่านทั้งหลายก็แตกพ่ายหนี ละเมืองเชียงแสนเสียสิ้นทั้งมวลบ่มิได้เหลือหลอตั้งแต่เดือนแรมค่ำ ๑ ถึงเดือน ๖ แรม ๙ ค่ำ ชาวเชียงใหม่ทั้งหลายก็ขังอยู่เวียงเชียงแสนอยู่บ่ลา ครั้งนั้นพระยาหาญวังตีนก็แต่งเอาทัพมีคน ๔๐๐ ไปหลอนทัพเชียงใหม่ที่รีมเวียงเชียงแสนที่นั้นยามจักใกล้รุ่ง ชาวเชียงใหม่ทั้งหลายฉิบหายตายมากนัก แตกพ่ายหนีละครอบครัวเสียสิ้นได้อามีอกสีนาคมากนักกับช้าง ๖ ตัว ตั้งแต่นั้นไปเชียงใหม่นั้นเขาบ่มิได้เป็นเจ้าแล ครั้งนั้นพระยาหาญท่าชายวังตีนได้ครอบครัวชาวเชียงใหม่แล้ว ท่านก็เอาเมือถวายมหากษัตริย์เจ้าอังวะ ครั้งนั้นมหากษัตริย์เจ้ากมดายินดีกับด้วยพระยาหาญเมืองพงมากนัก ก็ให้ประทานรางวัลยังเครื่องอาลบันดา (๑) ทั้งหลายแล้วก็ให้มาอยู่บ้านวังตีนเกาะที่เก่านั้น แต่นั้นมาวังตีนที่นั้นก็ได้ชื่อว่าเมืองคงแต่นั้นนามแล ศักราชได้ ๑๐๙๐ ตัวบีเบิกสัน เจ้าพ้ายอด

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

คำเมืองกินเมืองมาได้ ๔ ปีอายุได้ ๒๕ ปีก็จุติไป แล้ว
สร้างปราสาทใส่รูปนกหัสดีลิงค์แล้วส่งสักการเสย ครง
นนมหากษัตริย์เจ้ายนดีกับด้วยพระยาหาญเมืองพงมากนัก
กยกให้กินเมืองเชียงแสนแล้วท่านก็เข้ามาเสวยเมือง อยู่ยัง
เวียงเชียงแสนทนแต่นนมา ส่วนว่าเมืองเชียงใหม่นนยังม
พระยาเมืองลาวตนหนึ่งชื่อว่าองค์นก กระทำผิดราชประ-
เพณีแล้วก็หนีไปสู่เชียงใหม่ แล้วชาวเชียงใหม่ทั้งหลาย
เขาก็พร้อมกันอาราธนาให้เป็นเจ้าแก่เขาแล้วก็เรียกชื่อว่า
เจ้าองค์คำ แต่นนมาเชียงใหม่กับได้ขนกับเมืองอังวะกับ
เมืองเชียงแสนทนกขาดกันแต่นนมาแล กล่าวยังตำนานพน
เมืองเงินยางเชียงแสนกยังเป็นห้องหนึ่งก่อนแล

◎ ◎ ◎

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๒

ว่าด้วย เรื่องทูตฝรั่ง

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

หอสมุดแห่งชาติ จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ

คำนำ

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๒ เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับทูตฝรั่งเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุงสยาม ถ้าว่าถึงเอกสารต่าง ๆ ที่ฝรั่งจดเอาไว้ ย่อมมีอยู่มาก ส่วนเอกสารทางฝ่ายไทย ถึงว่าจะมีอยู่ ก็ยังไม่สู้แพร่หลาย เพราะที่ยังไม่เคยพิมพ์ก็มีอยู่มาก ถ้าได้รวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นไว้ก็จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ค้นคว้าและผู้ศึกษาประวัติศาสตร์เป็นเอนกประการ ด้วยจะได้ทราบเรื่องราวของเก่าตลอดจนความคิดอ่านในสมัยนั้น ทั้งฝ่ายเราและฝ่ายฝรั่งได้ถ้วนยังขึ้น

เอกสารต่าง ๆ ที่พิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ มีกระจัดกระจายอยู่หลายแห่ง ส่วนมากมีในหมายรับสั่งประจำรัชกาล ซึ่งเขียนด้วยเส้นดินสอขาวในสมุดไทย หมายรับสั่งเหล่านี้ที่เคยพิมพ์มาแล้วก็มีบ้าง และที่ยังไม่เคยพิมพ์ก็มีอยู่ไม่น้อย ในการรวบรวมพิมพ์ครั้งนี้ มีเวลาจำกัด เพราะกระชั้นงานมาก ไม่มีโอกาสจะสอบสวนได้ถ้วน เพียงแต่ถ่ายมาจากสมุดไทย บางฉบับก็ต้องเสียเวลาอ่านสอบ เพราะตัวหนังสือลบเลือนอยู่มากแห่ง จึงน่าจะมีการขาดตก

บกพร่องอยู่บ้าง ในรัชกาลที่ ๑ และที่ ๒ เอกสารอันเกี่ยวด้วยเรื่องทูตฝรั่งค้นยังไม่พบ จึงได้เก็บข้อความที่มีอยู่ในหนังสือต่างๆ เริ่มแต่ครั้งที่ฝรั่งเป็นทูตเข้ามาในกรุงสยามสมัยกรุงศรีอยุธยาตลอดลงมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มาเล่าไว้โดยสังเขป แต่ได้บอกที่มาของเรื่องเหล่านั้นไว้เพื่อผู้ที่สนใจต้องการจะทราบเรื่องโดยพิสดาร ก็อาจสอบค้นอ่านได้สะดวก

กรมศิลปากร

วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๘

เรื่องทูตฝรั่ง
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ ๑

เมื่อครั้งกรุงเก่าเป็นราชธานี ได้มีทางพระราชไมตรีกับฝรั่งชาติโปรตุเกส ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ต่อมาถึงแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ ปรากฏว่าได้มีทางพระราชไมตรีกับญี่ปุ่น และฝรั่งชาติวิลันดา อังกฤษ สเปน และแต่งราชทูตไทยออกไปถึงเมืองวิลันดาในยุโรปเป็นครั้งแรกในแผ่นดินนี้ ถึงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้มีไมตรีกับฝรั่งชาติเดนมาร์ก ต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง หรือสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึง ได้มีทางพระราช ไมตรีกับฝรั่งเศสอีกชาติหนึ่ง มีลูกค้าฝรั่งไปมาค้าขาย และมีบาทหลวงเข้ามาตั้งสอนศาสนาคริสตังอยู่ตลอดจนเวลาเสียกรุงเก่าแก่พม่าข้าศึก ในเวลาบ้านเมืองเป็นจลาจล พวกฝรั่งต่างชาติก็พากันไปค้าขายเมืองอื่น ทางพระราชไมตรีที่มีกับต่างประเทศจึงเป็นอันระงับไปคราวหนึ่ง

ในครั้งกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นพระราชธุระบำรุงการสมาคมและค้าขายกับจีนเป็นสำคัญ มาถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ ประจวบเวลาฝรั่งต่างชาติทำสงครามกัน คราวเอมเปรอนะโปเลียนที่ ๑ การสมาคมกับฝรั่ง นาน ๆ จึงมีลูกค้าเข้ามาลำหนึ่ง(๑)

ถึงเดือน ๑๒ ปีมะเมีย จุลศักราช ๑๑๔๘ (พ.ศ. ๒๓๒๙) เป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลที่ ๑ องตนวีเสน แขกเมืองโปรตุเกส เชิญพระราชสาสน์มาโดยเรือสลุบ จะเป็นพระราชสาสน์มาจากกรุงลิสบอนโดยตรง หรือเป็นแต่อักษรสาสน์ของเจ้าเมืองหมาเก๊า ไม่ปรากฏชัดลงในหมายรับสั่ง เป็นแต่กล่าวว่า แขกเมืองฝรั่งโปรตุเกสจะได้เข้ากราบถวายบังคมทูลเกล้า ฯ ถวายพระราชสาสน์

---

(๑) พระอธิบายของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ หน้า ๒๖๑ นอกจากนี้ยังมีเรื่องพิสดารอยู่ในหนังสือคำอธิบายพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ หน้า ๕๐๙ และในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๗ หรือภาคที่ ๓๒ เฉพาะตอนว่าด้วย อธิบายเรื่องเบื้องต้นที่ไทยจะเป็นไมตรีกับฝรั่งเศส ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๙ หรือภาคที่ ๔๕ คำแปลปาฐกถาเรื่องคติของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย

กำหนดเข้าเฝ้าทูลเกล้า ฯ ถวายพระราชสาส์น ณ วันเสาร์ แรม ๖ ค่ำ เดือน ๑๒ นั้น แขกเมืองพักอยู่จนถึง เดือนยี่ขึ้น ๑๐ ค่ำ จึงถวายบังคมลาไป เมื่อแขกเมืองจะกลับ ก็โปรดเกล้า ฯ ให้มีพระราชสาส์นตอบมอบแขกเมืองไปด้วย(๑) มีรายการตามหมายรับสั่งดังต่อไปนี้

หมายรับสั่งว่าด้วยรับแขกเมืองโปรตุเกส

ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๒๙

วันอังคาร เดือน ๑๒ แรม ๒ ค่ำ ปีมะเมียอัฐศก มีหมายนายฤทธิ์(๒) ด้วยเจ้าพระยาธรรมรับสั่งใส่เกล้า ฯ สั่งว่า แขกเมืองฝรั่งโปรตุเกส จะได้เข้ากราบถวายบังคมทูลเกล้า ฯ ถวายพระราชสาส์น ณ ท้องพระโรงพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ณ วันเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๖ ค่ำ เพลาย่ำฆ้องรุ่ง และแขกเมืองถือพระราชสาส์นครั้งนี้มาเรือสลุบ จะได้เอาเรือลงไปรับ เกณฑ์ให้ตำรวจใหญ่ขวา

---

(๑) เรื่องนี้ยังไม่ปรากฏใน พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑

(๒) นายฤทธิรงค์ นายเวรกลาโหม

เอาเรือพระที่นั่งศรีสักหลาดไปรับแล้ว ให้ตั้งเตียงแว่นฟ้า ให้อาลักษณ์เอาพานแว่นฟ้า ๒ ชั้นตั้งบนเตียงรับพระราชสาสน์ ให้มหาดไทย กลาโหมเกณฑ์เรือยาว ๘—๙ วาเป็นคู่แห่ ๕ คู่ บีกลองชนะ ๒ คู่ และให้กรมท่าจัดเรือกันยาให้แขกเมืองขี่ลำหนึ่งโดยสมควร แห่มาแต่สลุบมาขึ้นท่าช้าง เกณฑ์ให้ตำรวจเอาเฉลียงงาลงไปรับ ให้มีสัปทนกั้นพระราชสาสน์คนหนึ่ง บีกลองชนะ ๕ คู่ แตรงอน แตรลำโพงให้เกณฑ์หลวงขุนหมื่นนุ่งสมบักลายห่มเสื้อครุย ใส่ลำพอกมีเกี้ยวเดินเคียงเฉลียง ๒ คู่ เดินแห่เฉลียง ๑๐ คู่ เข้ากัน ๑๒ คู่ ทนายบิ่นแห่หน้า ๓๐ คู่ แห่มาเข้าประตูทวารเทเวศร์ มาพักศาลาลูกขุนฝ่ายขวา ให้พระยาจุลานั่งรับแขกเมืองอยู่ก่อน ให้เกณฑ์ข้าทูลละออง ฯ กรมพระราชวังบวร กรมพระราชวังหลัง เจ้าต่างกรมฝ่ายหน้า ฝ่ายใน มานั่งทิมดาบชั้นใน (คือ) ตำรวจในทิมดาบหนึ่ง ๓๐ ชาววังทิมดาบหนึ่ง ๓๐ (รวม) ๖๐ มานั่งทิมดาบชั้นนอก (คือ) ตำรวจใน ๒ ทิม ๆ ละ ๖๐ เป็น ๑๒๐ ชาววัง ๒ ทิม ทิมละ ๖๐ เป็น ๑๒๐ (รวม) ๒๔๐ (รวมทั้งสิ้น) ๓๐๐ คน และ

เกณฑ์หลวงขุนหมื่นนอกตำแหน่งเผ้า มานั่งบนศาลาลูกขุน ศาลาละ ๕๐ คน เฉลียงศาลาลูกขุนซ้าย ๑๐๐ คน ขวา ๑๐๐ คน (รวม) ๒๐๐ คน ให้เกณฑ์ทนายบีนใส่เสื้อใส่หมวก ยืนรักษาประตู ๒ ข้างถนน แต่ประตูทวารเทเวศร์จนถึงประตูสุวรรณบริบาล และยืนตามถนนหน้าศาลาลูกขุนซ้ายขวา เลี้ยวไปตามถนนโรงบีนนางตานี ไปตามถนนจนประตูวิเศษชัยศรี และเกณฑ์นั่งกลาบาตที่สนามมวย ๔ กอง ๆ ละ ๒๐๐ คน เกณฑ์ขุนนางจีนญวนแขกฝรั่ง นั่งตรงประตูกำแพงแก้วที่เสด็จออกหน้าโรงอาสักษณ์ และให้ชาวเครื่องอภิรุมเชิญเครื่องไปตั้งริมพระที่นั่งดุสิดาภิรมย์ และให้มหาดไทย กลาโหม เกณฑ์ข้าทูลละออง ฯ ผู้ใหญ่กรมพระ-ราชวังหลวง กรมพระราชวังบวร กรมพระราชวังหลัง นุ่งสมปักลาย นุ่งสมปักยก ห่มเสื้อครุย แต่งตัวจงโอ่โถงเข้าเฝ้าท้องพระโรงพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานตามตำแหน่ง และให้ชาวเสื่อพระคลังพิมานอากาศ เอาเสื่อพรมมาปูท้องพระโรง และปูเสื่อทิมดาบทั้ง ๖ ทิมด้วย และศาลาลูกขุนซ้ายขวานั้น ให้จ่าศาลาเอาเสื่อมาปูให้เต็ม

และให้มหาดไทย กลาโหม เอาพรมมาปูณศาลาลูกขุน และให้ชาวแตรงอน แตรฝรั่ง บีกลองชนะเข้าไปเตรียมสำหรับประโคมริมท้องพระโรง และให้พระคลังมหาสมบัติเอาเจียดทองนากถม เข้าไปตั้งตามตำแหน่งหน้าแขกเมืองกราบถวายบังคมทั้งนี้เป็นการใหญ่ ให้มหาดไทย กลาโหม จัดแจงกรมวัง เป็นสารวัตรตรวจตราให้สมควร อย่าให้อัปยศแก่แขกเมืองได้ตามรับสั่ง

ฝ่ายทหารเกณฑ์เรือพระที่นั่งศรีสักหลาด กลองชนะลงไปรับพระราชสาสน์ณกำบั่นวิลันดามาขึ้นประตูท่าช้าง แล้วให้พนักงานสี่ตำรวจเชิญพระเฉลียงงา และสัปทนบีกลองชนะ และคู่แห่ถือบีนเดินเท้าแห่พระราชสาสน์ และรับแขกเมืองฝรั่งโปรตุเกส มาเข้าประตูทวารเทเวศร์ ตามถนนมาถึงประตูสุวรรณบริบาล แล้วเลยมาศาลาลูกขุน เข้าประตูวิเศษชัยศรี และเกณฑ์บีกลองแตร และนั่งเรือกลาบาตสำหรับเสด็จออกแขกเมืองฝรั่งโปรตุเกส ณ วันเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๖ ค่ำ บีมะเมียอัฐศก เป็นคน ๑๓๕๓ ในนี้ (คือ)

รับพระราชสาสน์มาทางเรือ เรือพระที่นั่งสักหลาด ตำรวจใหญ่ขวา พลพาย ๔๕ บีกลองชนะ ๒ คู่ (รวม) ๔๙ คน

แห่พระราชสาสน์มาทางบก ตำรวจหามพระเฉลี่ยง ๘ สัปทนคัน ๑ บีกลอง บีคน ๑ กลองชนะ ๕ คู่ ๑๐ (รวม) ๑๑ แตรงอน ๒ คู่ (เบีน) ๔ ถือบีนแห่หน้า ทนายเลือกแลงบีน ๓๐ คู่ (เบีน) ๖๐ (รวม) ๙๔ คน ยืน ๒ ข้างประตูทวารเทเวศร์ ๕๐ ยืน ๒ ข้างประตูวิเศษชัยศรี ๕๐ (รวม) ๑๐๐ ยืน ๒ ริมถนน ๒๐๐ นั่งรวกลาบาต กองหนึ่ง ๒๐๐ กองหนึ่ง ๒๐๐ กองหนึ่ง ๒๐๐ กองหนึ่ง ๒๐๐ (รวม) ๘๐๐ บีกลอง ๕๐ คู่ จ่าบี ๒ จ่ากลอง ๒ กลองชนะ ๑๐๐ (รวม) ๑๐๔ แตรรับแตรส่งเสด็จ แตรฝรั่ง ๔ คู่ (เบีน) ๘ แตรงอน ๔ คู่ (เบีน) ๘ (รวม) ๑๖ (รวมทั้งสิ้น) ๑๒๒๐ คน สิริ (เบีนคน) ๑๓๕๓ คน

คิดเลกฝ่ายทหารพันทนายและไพร่มิพอ ขอเลกไพร่หลวง เลาฝ่ายพลเรือน คนกรมพระราชวังบวร เกณฑ์รักษาประตูทวารเทเวศร์ใส่เสื้อหมวกถือบีนคาบศิลา พัน

ทนายตำรวจในซ้าย ๒๕ ขวา ๒๕ ประตูใน ๕๐ คน ยืนประตูวิเศษชัยศรีใส่เสื้อใส่หมวกถือบืนคาบศิลาพันทนาย ตำรวจใหญ่ซ้าย ๑๕ ขวา ๑๕ (รวม) ๓๐ ตำรวจนอกซ้าย ๑๐ ขวา ๑๐ (รวม) ๒๐ (รวมทั้งหมด) ๕๐ คน

ยืน ๒ ริมถนน แต่ประตูทวารเทเวศร์ ตามถนนเลียวริมถนนหลังศาลาลูกขุนถึงประตูวิเศษชัยศรี ตำรวจเลว ตำรวจในซ้าย ๒๕ ขวา ๒๕ (รวม) ๕๐ ตำรวจใหญ่ซ้าย ๒๐ ขวา ๒๐ (รวม) ๔๐ ตำรวจนอกซ้าย ๒๐ ขวา ๒๐ (รวม) ๔๐ สนมทหารซ้าย ๒๐ ขวา ๒๐ (รวม) ๔๐ สนมกลางซ้าย ๑๐ ขวา ๑๐ (รวม) ๒๐ พันทนายทหารในซ้าย ๔๐ ขวา ๔๐ (รวม) ๘๐ (รวมทั้งหมด) ๒๗๐ คน

เกณฑ์นั้งรักลาบาต ใส่เสื้อใส่หมวกถือบืนคาบศิลา หมู่ตำรวจในซ้าย ๖๐ ขวา ๖๐ (รวม) ๑๒๐ หมู่ตำรวจใหญ่ซ้าย ๖๐ ขวา ๖๐ (รวม) ๑๒๐ หมู่ตำรวจนอกซ้าย ๔๐ ขวา ๔๐ (รวม) ๘๐ หมู่สนม

ทหารซ้าย ๔๐ ขวา ๔๐ (รวม) ๘๐ หมู่สนมกลางซ้าย ๒๐ ขวา ๒๐ (รวม) ๔๐ หมู่ทหารในซ้าย ๔๐ ขวา ๔๐ (รวม) ๘๐ หมู่อาสาเดโช ๔๐ อาสาท้ายน้ำ ๔๐ (รวม) ๘๐ หมู่เขนทองซ้าย ๔๐ ขวา ๔๐ (รวม) ๘๐ หมู่อาสาซ้าย ๔๐ ขวา ๔๐ (รวม) ๘๐ หมู่รักษาองค์ซ้าย ๒๐ ขวา ๒๐ (รวม) ๔๐ (รวม) ๘๐๐ คน ปืกลองชนะแตร แตรงอน ๔ คู่ (เป็น) ๘ แตรวิลันดา ๔ คู่ (เป็น) ๘ (รวม) ๑๖ กลองชนะจ่าปีคู่หนึ่ง (เป็น) ๒ จ่ากลองคู่หนึ่ง (เป็น) ๒ กลองชนะ ๑๐๐ (รวม) ๑๐๔ (รวมแตรและกลอง) ๑๒๐คน ตั้งอยู่พระที่นั่งเย็นออกมาระหว่างโรงช้างพระมหาปราสาท(๑)

วันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ ปีมะเมีย อัฐศก พระยาธรรมานั่งที่โรงปืนนางตานี ได้เรียนว่า คนซึ่งรักษาประตูยืน ๒ ข้างริมถนน และนั่งรวกลาบาท และคนปืกลองชนะนั้น จะให้ใส่เสื้อใส่หมวกด้วยหรือประการใด พระยาธรรมาสั่งว่า คนซึ่งเกณฑ์รักษาประตูยืนตามถนนนั่งรวกลาบาท ใส่เสื้อใส่หมวก ถือปืนคาบศิลา

(๑) คือสนามหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาททุกวันนี้

และคนตีกลองชนะ ใส่เสื้อใส่หมวกจงทุกคน เมื่อสั่งนั่นต่อหน้าพระยาบำเรอภักดี พระยาท้ายน้ำ

วันศุกร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะเมียอัฐศก ด้วยมีหมายนายจำเนียรมาว่า พระยาพระคลังรับสั่งใส่เกล้า ฯ สั่งว่า องตนวีเสนแขกเมืองโปรตุเกส จะได้เข้ากราบถวายบังคมลาณวันอาทิตย์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เพลาเช้า ให้มหาดไทย กลาโหม เกณฑ์ขุนหมื่นมานั่งกลาบาตณทิมดาบชั้นใน ตำรวจทิมหนึ่ง ๒๐ ชาววังทิมหนึ่ง ๒๐ (รวม) ๔๐ ทิมดาบชั้นนอก ตำรวจ ๒ ทิมละ ๓๐ (เป็น) ๖๐ ชาววัง ๒ ทิมละ ๓๐ (เป็น) ๖๐ (รวม) ๑๒๐ และให้เกณฑ์ทนายบันใส่เสื้อแดง เสื้อดำ หมวก ยืนประตูราย ๒ ข้างถนน แต่ประตูวิเศษชัยศรีจนถึงประตูทิมดาบชาววัง และเกณฑ์นั่งกลาบาตที่สนามม้วย ๔ กอง กองละ ๕๐๐ เป็นคน ๒๐๐๐ มีกลองชนะ ๑๐๐ และให้ขุนนางจีน ขุนนางญวน ขุนนางเขมร ขุนนางฝรั่ง หน้าห้องเครื่องมหาดเล็ก (๑) หนึ่ง เกณฑ์ให้ข้าทูลละออง ฯ ผู้ใหญ่กรมพระราชวังหลวง กรมพระราชวังบวรนุ่งสมบักลาย

(๑) อยู่นอกกำแพงแก้วด้านเหนือพระที่นั่งอมรินทร์วินิจฉัย

ยก ห่มเสื้อครุยแต่งตัวจงโอ่โถง เข้ามาเผ้าหน้าพระที่นั่งเย็นตามตำแหน่ง (๑)

และให้เจ้าพนักงานเตรียมจัดแจงการให้งามกว่าเมื่อแรกแขกเมืองเข้ามาถวายบังคมครั้งก่อน แต่ทว่าครั้งนี้จะให้แขกเมืองรับพระราชทานกินเลี้ยง ณ ศาลาลูกขุนฝ่ายซ้าย และมโหรีปี่พาทย์ละครมาเตรียมรำให้แขกเมืองดูตามรับสั่ง

ฝ่ายทหารเกณฑ์พันทนายตำรวจแล้ว และเลกไพร่หลวงไพร่สมกำลัง ยืนรักษาประตูริมถนน และนั่งรวกลาบาต เลกทหารไม่พอขอเลกพลเรือน ๑๐๙๐ คน ยืนริมประตูพิมานชัยศรี ๕๐ ริมประตูวิเศษชัยศรี ๕๐ (รวม) ๑๐๐ ยืนริมถนน ๒ ข้าง ๒๗๐ (รวม) ๓๗๐ คนนั่งรวกลาบาต ๑๐ หมู่ (รวม) ๒๓๗๐ คนแตรงอน ๔ คู่ (เป็น)๘ คนแตรวิลันดา ๔ คู่ (เป็น) ๘ (รวม) ๑๖ คนกลองชนะ จ่าปีคู่หนึ่ง (เป็น) ๒ จ่ากลองคู่หนึ่ง (เป็น) ๒ กลองชนะ ๑๐๐ (รวม) ๑๐๔ (รวมทั้งหมด)

---

(๑) รับแขกเมืองคราวที่กล่าวนี้ เมื่อรับพระราชสาสน์ เสด็จ ฯ ออกในพระที่นั่งอมรินทร์วินิจฉัย เมื่อทูตลา เสด็จ ฯ ออกพระที่นั่งคุสิตาภิรมย์ อย่างเสด็จออกมุขเด็จครั้งกรุงเก่า

๑๒๐ (รวมทั้งสิ้น) ๒๔๙๐ คนนั่งรวกลาบาต อาสาหก เหล่าไปราชการทัพปากแพรก (๑) คงอยู่แปดตำรวจทหารในซ้ายในขวา นั่งรวกลาบาตให้เลิกเสีย ให้เกณฑ์ไว้แต่ยืนริมถนนประตู นั่งศาลาลูกขุน

วันศุกร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะเมีย อัฐศก มีหมายเวรนายบริบาลมาว่า ด้วยพระยาพระคลังรับสั่งใส่เกล้าฯ สั่งว่า จะได้เชิญพระราชสาสน์ณหอพระมนเทียรธรรมลงไปณสลุบ ณวันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เพลาเช้า ๓ โมงจะได้แห่ทางบกไปลงเรือพระที่นั่งณฉนวนกรมพระราชวังบวร แล้วจะรับแห่ลงไปสลุบ และให้มหาดไทย กลาโหม เกณฑ์ขุนหมื่นคู่แห่ หมื่นสือครุยใส่ลำพอกแห่ทางบก ๑๐ คู่ เกณฑ์เรือคู่แห่ยาว ๗—๘ วา ๕ คู่ บีกลองชนะ ๓ คู่ แตรคู่หนึ่ง ให้ประโคมแห่ทางบกทางเรือ ลงไปจนถึงสลุบและเกณฑ์ให้สำรวจรับเอาพระเฉลียงสัปทนต่อพันเงินพันทองมาด้วย รับพระราชสาสน์ณหอพระมนเทียรธรรม และให้พันทองเครื่องสูงแห่พระราชสาสน์ หน้า ๓ หลัง ๒ (รวม) ๕ คู่ และ

(๑) เวลานั้นกำลังเตรียมทัพรบพม่าคราวรบที่ท่าดินแดง

ให้เจ้ากรมผีพายเอาเรือพระที่นั่งผูกม่าน บรรจุพลพายให้เต็มกำลัง มาเตรียมรับพระราชสาสน์ณฉนวนกรมพระราชวังบวรไปลงสลุบตามรับสั่ง

ทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ ๒

ตั้งแต่องตนวีเสน แขกเมืองโปรตุเกส เชิญพระราชสาสน์เข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวายในรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๙ นั้นแล้ว ยังไม่พบหลักฐานแสดงว่าฝรั่งชาติใดได้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีอีก จนถึงรัชกาลที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๖๑ โปรตุเกสเจ้าเมืองหมาเก๊า จึงแต่งให้นายกาลสมันแวนต์ สิลไวร์ เป็นทูตคุมเครื่องบรรณาการเข้ามาถวายขอเจริญทางพระราชไมตรี

ต่อจากนั้นมาอีก ๔ ปี ถึง พ.ศ. ๒๓๖๕ มาร์ควิสเฮสติงส์ผู้สำเร็จราชการหัวเมืองอินเดียของอังกฤษ แต่งให้นายครอเฟิดเชิญอักษรสาสน์และคุมเครื่องบรรณาการเข้ามาถวาย ขอเจริญทางพระราชไมตรี

สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงบรรยายเรื่องที่โปรตุเกสและอังกฤษ มาขอเจริญทางพระราชไมตรีทั้งสองคราวนั้นไว้โดยพิสดาร ดังต่อไปนี้

โปรตุเกสเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี

เรือกำปั่นหลวงชื่อมาลาพระนคร หลวงสุรสาคร เป็นนายเรือออกไปค้าขายถึงเมืองหมาเก๊า (๑) ซึ่งโปรตุเกสได้ไว้จากจีน โปรตุเกสเจ้าเมืองหมาเก๊าเอาเป็นธุระรับรองเลี้ยงดูเรือไทยโดยทางไมตรี และส่งเครื่องให้ได้ค้าขายโดยสะดวก ครั้นเรือมาลาพระนครกลับเข้ามากรุงเทพ ฯ เจ้าเมืองหมาเก๊าแต่งให้กาลส มันแวนต์ สิลไวร์เป็นทูตคุมเครื่องบรรณาการเข้ามาถวายขอเจริญทางพระราชไมตรี กาลสมาด้วยเรือกำปั่นชื่ออิยันเต เป็นเรือสองเสา ถึงปากน้ำเจ้าพระยาณวันพฤหัสบดีเดือน ๔ แรม ๑ ค่ำ ปีขาล สัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๓๖๑) ผู้รักษาเมืองสมุทรปราการบอกเข้ามาให้กราบบังคมทูล ฯ ทรงพระราชดำริว่า เมื่อเรือไทยออกไปค้าขายถึงเมืองหมาเก๊า เขารับรองแสดงไมตรีเป็นอันดี เมื่อเขามาก็สมควรที่จะรับรองตอบแทน อีก

---

(๑) ตำบลหมาเก๊าหรือมะเกานั้น เป็นนามของภูเขายอดหนึ่งอยู่ที่ชายทะเลตำบลนั้น ภาษากวางตุ้งเรียกเขายอดนั้นว่า ม่าเก๊าซัง เสียงฝรั่งเรียกตามภาษากวางตุ้ง เพราะฝรั่งเอานามเขายอดนั้นเป็นเครื่องหมายแทนชื่อตำบลนั้น จึงได้เรียกเมืองมะเกาหรือม่าเก๊า แต่ไทยเราเรียกกันแต่ก่อนว่า เมืองหมาเก๊า จึงลงไว้ตามที่ไทยเรียก

ประการหนึ่งในเวลานั้นที่ในกรุง ฯ กำลังต้องการหาซื้อปืน ไว้สำหรับรักษาพระนคร ทรงพระราชดำริเห็นว่า ถ้ามีทางไมตรีไว้กับโปรตุเกส การซื้อหาปืนจะสะดวกขึ้น จึงโปรดให้อนุญาตให้เรือโปรตุเกสขึ้นมาถึงกรุงเทพ ฯ ให้ทอดสมออยู่ที่หน้าบ้านพระยาสุริยวงศ์มนตรี กาลสโปรตุเกสเข้ามาครั้งนั้นถือหนังสือเจ้าเมืองหมาเก๊ามีมาถึงเสนาบดี แปลออกได้ความว่าทางพระราชไมตรีกรุงเทพมหานครศรีอยุธยากับกรุงโปรตุเกสเสื่อมสูญมาช้านานแล้ว จึงแต่งให้กาลสมันแวนต์ สิลไวร์ เข้ามาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอสืบทางพระราชไมตรีต่อไป และให้คุมสิ่งของเข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย คือ ฉากเขียนรูปพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสแผ่น ๑ พิณอย่างฝรั่งเครื่องเงินสำรับ ๑ ระย้าแก้วมีโคมคู่ ๑ กระจกใหญ่รูปกลม ๒ แผ่น เชิงเทียนแก้วสำหรับกระจก ๒ คู่ เชิงเทียนแก้วมีโคมคู่ ๑ กระบี่ฝักกะไหล่ทอง ๒ เล่ม สุจหนี่พันกำมะหยี่รมเลี่ยมเงินมีพรมรอง ๒ ผืน ตัวอย่างกำปั่น ๒ ลำ และว่าถ้าจะต้องพระราชประสงค์สิ่งไร ก็ให้สั่งกาลสออกไป จะได้จัดหาเข้ามาถวาย หนังสือเจ้าเมืองหมาเก๊ามีเนื้อความต่อไปว่า ขอให้

เรือโปรตุเกสได้ไปมาค้าขายในกรุงสยาม โดยสะดวกดังแต่ก่อน เจ้าพนักงานนำความกราบบังคมทูลทรงทราบแล้ว จึงโปรดให้กาลสเข้าเฝ้าที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน (๑) เสด็จออกอย่างรับแขกเมืองเต็มยศ กาลสเฝ้าแล้ว ไปหาพระยาสุริยวงศ์มนตรี (๒) แจ้งว่าสินค้าที่บรรทุกเข้ามาจะขอจำหน่ายเสียให้สิ้นแล้ว จะขอซื้อน้ำตาลทรายบรรทุกออกไปขายที่เมืองเกาะหมาก กาลสนี้จะขอขึ้นอยู่บนบกก่อน พระยาสุริยวงศ์มนตรีกราบทูล ๆ จึงพระราชทานอนุญาตตามความประสงค์ของกาลส กาลสได้ขึ้นอยู่ที่เรือนหน้าบ้านพระยาสุริยวงศ์มนตรี พระราชทานเบี้ยเลี้ยงให้เดือนละ ๒ ชั่ง กาลสจำหน่ายสินค้าเสร็จแล้ว ซื้อน้ำตาลทรายได้

---

(๑) คือพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยทุกวันนี้

(๒) การรับกาลสโปรตุเกสครั้งนี้ พิเคราะห์ดูตามเนื้อเรื่องไม่ได้รับอย่างราชทูต โปรดให้เข้าเฝ้าอย่างพ่อค้าชาวต่างประเทศ และให้พระยาสุริยวงศ์มนตรีเป็นผู้จัดการต้อนรับ ตลอดจนมีจดหมายตอบเจ้าเมืองหมาเก๊า เพราะพระยาสุริยวงศ์มนตรีเป็นพนักงานแต่งเรือไปค้าขายเมืองหมาเก๊า อยู่ในฐานเป็นผู้คุ้นเคยกับโปรตุเกส ไม่ใช่ได้ว่าที่พระคลัง พระยาสุรยวงศ์มนตรีได้ว่าที่พระคลังต่อเมื่อกรอเฟีก ทูตอังกฤษ เข้ามาเมื่อปีมะเมีย จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๘๔ (พ.ศ. ๒๓๖๕)

๔,๐๐๐ หาบ ให้บรรทุกกำปั่นออกไปขายที่เมืองเกาะหมาก ส่วนตัวกาลสนั้นยังอยู่ในกรุงเทพ ฯ

ต่อมาโปรดให้พระยาสุริยวงศ์มนตรี แต่งกำปั่นมาลาพระนครบรรทุกสินค้าให้หลวงฤทธิสำแดงเป็นนายเรือ และถือหนังสือพระยาสุริยวงศ์มนตรีไปถึงเจ้าเมืองหมาเก๊า ว่า ที่เจ้าเมืองหมาเก๊าแต่งให้กาลสเป็นทูตเข้ามาถวายเครื่องราชบรรณาการนั้น เมื่อกาลสเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ ได้ทรงพระกรุณาโปรดทำนุบำรุงกาลสให้มีที่อยู่ และพระราชทานเงินให้เป็นเบี้ยเลี้ยงเดือนละ ๒ ชั่ง และได้นำกาลสเข้าเฝ้าถวายสิ่งของแล้ว โปรดให้ลดค่าธรรมเนียมเรือให้กาลส แล้วว่าหลวงฤทธิสำแดงออกมาค้าขาย ขอให้เจ้าเมืองหมาเก๊าช่วยทำนุบำรุงด้วย และว่าจะต้องการปืนคาบศิลาเป็นอันมาก ขอให้เจ้าเมืองหมาเก๊าช่วยจัดซื้อปืนคาบศิลาให้หลวงฤทธิสำแดงคุมเข้าไปด้วย เมื่อหลวงฤทธิสำแดงกลับเข้ามา มีหนังสือเจ้าเมืองหมาเก๊าตอบมา ใจความว่า เจ้าเมืองหมาเก๊าได้ทำนุบำรุงหลวงฤทธิสำแดงให้ได้จำหน่ายสินค้า และจัดหาของที่ต้องพระราชประสงค์ และได้ให้เงินรายวันแก่หลวงฤทธิสำแดง เหมือนอย่าง

หลวงสุรสาครออกไปเที่ยวก่อน แล้วได้ยกค่าธรรมเนียมเมืองหมาเก๊าให้ ต้องเสียแต่ค่าธรรมเนียมปากเรือ ที่เจ้าบ้ากึงตงขุนนางจีนมากำกับเรียกอยู่ และได้มอบบีนคาบศิลา ๔๐๐ บอกให้หลวงฤทธิสำแดงเข้ามา ราคาบอกละ ๙ เหรียญ แล้วว่าบีนคาบศิลาซึ่งยังค้างอยู่นั้น ยังให้ไปจัดซื้อที่เมืองบังกล่า จะส่งเข้ามาครั้งหลัง กาลสโปรตุเกสพักอยู่ในกรุงเทพ ฯ จนถึงเดือน ๑๑ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีเถาะเอกศก จุลศักราช ๑๑๙๑ พ.ศ. ๒๓๖๒ จึงกราบถวายบังคมลากลับไป (๑) พระยาสุริยวงศ์มนตรีมีหนังสือให้กาลสถือไปถึงเจ้าเมืองหมาเก๊าว่า ได้พากาลสเข้าเฝ้ากราบ

---

(๑) เข้าใจว่า ที่กาลสอยู่ในกรุงเทพ ฯ นั้น เพื่อให้เรือบรรทุกสินค้าไปขายที่เกาะหมาก และรับสินค้าเข้ามาจำหน่ายในกรุงเทพ ฯ อีกเที่ยวหนึ่ง เมื่อรับซื้อสินค้าในกรุงเทพ ฯ บรรทุกระวางเต็มเที่ยวที่ ๒ แล้ว กาลสจึงกราบถวายบังคมลากลับไป การที่กาลสอยู่ในกรุงเทพ ฯ เป็นนานนั้นเชื่อได้ว่าเพื่อประโยชน์ ๓ อย่าง คือ อย่าง ๑ สืบสวนสินค้าที่จะซื้อและขายได้ในกรุงเทพ ฯ อย่างที่ ๒ ที่จะทำไมตรีให้มีความคุ้นเคยชอบพอไว้กับไทย เป็นทางให้โปรตุเกสไปมาค้าขายได้โดยสะดวก อย่างที่ ๓ เพื่อจะรับซื้อและขายสินค้าให้ได้กำไรคุ้มค่าใช้จ่ายที่เข้ามาในคราวนั้น หรือให้กลับได้กำไรด้วย ข้อความเหล่านี้เป็นคำสั่งของเจ้าเมืองหมาเก๊าทั้งนั้นไม่ใช่ความคิดของกาลสเอง

ถวายบังคมลาแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเสื้อผ้าให้กาลส และยกค่าธรรมเนียมปากกำบั่นพระราชทานกาลสเป็นเงิน ๓๑ ชั่ง ๓ บาท สลึง และพระราชทานพริกไทยหนัก ๕๐ หาบ งาช้างหนัก ๒ หาบ ดีบุกหนัก ๑๕ หาบมอบให้กาลสคุมมาเป็นของพระราชทานเจ้าเมืองหมาเก๊าด้วย (๑)

เมื่อ ณ เดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะโรง โทศก จุลศักราช ๑๑๘๒ พ.ศ. ๒๓๖๓ พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส

---

๑ ได้พบในหนังสือที่ฝรั่งแต่ง ว่าด้วยการไปมาค้าขายกับกรุงสยาม กล่าวความต้องถิ่นหลายเรื่อง ว่าเป็นประเพณีตั้งแต่ครั้งกรุงเก่ามาจนกรุงรัตนโกสินทร์ คือถ้าแขกเมืองต่างประเทศนำสิ่งของเครื่องราชบรรณาการเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย ย่อมพระราชทานของตอบแทนราคาไม่ต่ำกว่าของที่ถวายนั้น ถ้าหากว่าเรือต่างประเทศบรรทุกสิ่งของซึ่งต้องการใช้ในราชการเข้ามา เช่นเครื่องศัสตราวุธเป็นต้น ยังได้รับประโยชน์ยกค่าปากเรือและภาษีสินค้าคุ้มค่าระวางอีก ไม่เอาเปรียบชาวต่างประเทศที่เข้ามาถวายสิ่งของราชบรรณาการ หรือรับบรรทุกของที่ใช้ในราชการเข้ามา ด้วยเหตุนี้จึงได้เห็นในหนังสือพระราชพงศาวดารบ่อย ๆ แม้ตั้งแต่ครั้งกรุงเก่ามา ว่าครั้งนั้น ๆ ชาวต่างประเทศคนนั้น ๆ ถวายสิ่งของอย่างนั้น ๆ บางทีถึงถวายปืนตั้งหลายร้อยกระบอกก็มี ความจริงไม่ได้เป็นการถวายเปล่า ได้พระราชทานตอบแทนคุ้ม หรือเกินราคาของถวายทุกราย ด้วยประเพณีมีดังอธิบายมานี้

ให้เจ้าเมืองโค(๑)โครงข้อสัญญาทางพระราชไมตรี จะขอทำกับกรุงสยามเป็นสัญญา ๒๓ ข้อ มอบให้กาลสเดอ-ลิลไวราเข้ามาอีก ขอให้กาลสเป็นกงสุลเยเนราล และขอพระราชทานที่ตั้งบ้านเรือนให้กาลสอยู่ และให้ได้ปักเสาธงด้วยข้อสัญญาที่โครงมานั้น ขอให้ท่านเสนาบดีพิจารณาดูทุก ๆ ข้อ ข้อไรที่ไม่ชอบใจไทย ก็ให้แก้ไขตามเห็นสมควร ในเวลานั้นไทยกำลังต้องการเครื่องสาตราวุธจากต่างประเทศ โปรตุเกสได้รับเป็นธุระในเรื่องนี้สำเร็จได้ เมื่อกาลสเข้ามาคราวก่อน และตัวกาลสเองก็ได้เข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ ช้านาน เห็นจะได้ประพฤติตัวถูกอัธยาศัยกับไทยไม่มีข้อรังเกียจ จึงโปรดพระราชทานที่ให้กาลสอยู่ที่บ้านองเชียงสือ อยู่แต่ก่อน(๒) แล้วทรงตั้งให้กาลสเป็นที่หลวงอภัยพานิช พระราชทานเครื่องยศเหมือนขุนนางในกรุง ฯ แต่หนังสือสัญญานั้นยังหาได้ตรวจไม่ เพราะ

(๑) ที่เรียกว่าเมืองโคหรือเมืองคัว อยู่ชายแหลมอินเดียข้างตะวันตก เป็นเมืองที่ตั้งอุปราชบังคับบัญชาหัวเมืองขึ้นของโปรตุเกสทางประเทศตะวันออกนี้ทั่วไป เจ้าเมืองโคคือตัวอุปราชของพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส

(๒) คือที่สถานทูตโปรตุเกสทุกวันนี้

ประจวบเวลาเกิดอหิวาตกโรคจึงงดอยู่ จนเดือน ๑๒ บีนั้น ความไข้สงบแล้ว จึงได้โปรดให้เสนาบดีประชุมกันตรวจดูข้อสัญญา ข้อใดไม่ชอบใจก็แก้ไขเสียบ้าง แล้วจึงเขียนเป็นอักษรไทยฉบับหนึ่ง อักษรโปรตุเกสฉบับหนึ่ง เรื่องความต้องกันประทับตราส่งออกไปเมื่อ ณ เดือน ๑๒ ขึ้น ๙ ค่ำ

หนังสือที่เสนาบดีทำให้โปรตุเกสออกไปครั้งนี้ ฉบับภาษาโปรตุเกสเห็นจะเป็นแต่คำแปล ไม่ได้ประทับตรา แม้ตราที่ประทับฉบับภาษาไทยนั้น เข้าใจว่าจะเป็นตราบัวแก้ว ไม่ใช่พระราชลัญจกรหนังสือที่ทำให้โปรตุเกสไปนี้ ที่จริงเป็นหนังสืออนุญาตให้โปรตุเกสมาค้าขาย ไม่ใช่หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี เพราะเป็นหนังสือไทยทำให้ฝ่ายเดียว ไม่ใช่เป็นหนังสือซึ่งผู้แทนรัฐบาลทั้งสองฝ่ายได้ลงชื่อ และพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้พระราชทานอนุมัติตามประเพณีการทำหนังสือสัญญา การทำหนังสืออนุญาตให้ต่างประเทศไปมาค้าขายเช่นนี้ เป็นประเพณีมีมาแต่โบราณ มีสำเนาศุภอักษรซึ่งออกญาไชยาธิบดี ผู้สำเร็จราชการเมืองตะนาวศรี อนุญาตให้ชาว

เดนมาร์กไปมาค้าขาย แต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรง
ธรรมได้มาจากเมืองเดนมาร์ก เป็นตัวอย่างอยู่ในหอพระ
สมุดวชิรญาณ ส่วนหนังสือสัญญานั้น แม้ประเพณีแต่
โบราณก็ต้องทำพร้อมกันทั้งสองฝ่าย ข้าพเจ้าได้เห็นใน
หนังสือรายงานของข้าราชการอังกฤษชื่อแดนเวอส์ซึ่งรัฐ-
บาลแต่งให้ไปค้นหนังสือเก่าที่เมืองโปรตุเกส ปรากฏว่า
เมื่อโปรตุเกสแรกออกมาค้าขายถึงประเทศทางตะวันออก
เมื่อทำหนังสือสัญญากับเจ้าที่ครองเมืองทางตะวันออกนั้น
หนังสือสัญญาจารึกลงในแผ่นทอง และทั้งสองฝ่ายเอาหัว
แหวนประทับแทนตราดังนี้ ก็เข้าใจได้ว่า ประเพณีทำ
สัญญาระหว่างพระนครในมัชฌิมประเทศแต่โบราณมาคง
จะจารึกลงในแผ่นทอง จึงเป็นศัพท์ที่ใช้กันในหนังสือที่
แต่งต่อมา ว่าสองพระนครเป็นทองแผ่นเดียวกัน หรือ
ใช้เป็นอุปมาว่าสองพระนครเป็นสุวรรณปฐพีอันเดียวกัน
ทั้งสองคนนี้เห็นจะเกิดจากประเพณีที่จารึกหนังสือสัญญา
ระหว่างประเทศลงในแผ่นทองนั้นเอง ข้อที่ว่าใช้หัวแหวน
ประทับแทนตรานั้น ก็เข้าใจกันได้ชัดเจน คือกดหัวแหวน
ลงบนแผ่นทองให้เป็นรอยตามรูปหัวแหวน ก็เป็นสำคัญ

ได้เหมือนตรา ประเพณีที่แกะตราบนหัวแหวน สำหรับประทับดินประทับครั่ง จะเนื่องมาแต่ประทับหัวแหวนที่แผ่นทองน้ำ

หนังสือที่ไทยทำให้โปรตุเกสไปครั้งนั้น ไม่ปรากฏข้อความว่ามีอย่างไรบ้าง มีเรื่องราวปรากฏต่อมาแต่ว่าเมื่อเดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ บีมะโรงโทศกนั้น เจ้าเมืองหมาเก๊ามีหนังสือให้แงนเดรันโยยกาบิตามัสลินโน เข้ามาขอต่อกำปั่น ด้วยหาซื้อไม้ในกรุงเทพ ฯ นี้ได้สะดวก ก็โปรดให้ตั้งโรงต่อที่หน้าบ้านกงสุลเยเนราลโปรตุเกส เรือลำนั้นปากกว้าง ๔ วา ๓ ศอก ครั้นเรือกำปั่นแล้วโปรตุเกสไม่มีทุนจะซื้อสินค้า จึงถวายระวางให้บรรทุกสินค้าของหลวงออกไปจำหน่ายและขอพระราชทานยืมเงินหลวง ๑๒๐ ชั่งใช้ในการต่อเรือ ก็โปรดพระราชทานให้ตามความปรารถนา และยกค่าธรรมเนียมต่อเรือพระราชทานให้ด้วย (๑)

---

(๑) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเรียบเรียง หน้า ๒๖๒

ครอเฟ็ดทูตอังกฤษเข้ามาขอทำหนังสือสัญญา

ในเดือน ๔ ปีมะเส็งตรีศก (พ.ศ. ๒๓๖๔) นั้น มาร์ควิสเฮสติ้งส์ผู้สำเร็จราชการหัวเมืองอินเดียของอังกฤษให้เรสิเดนต์อังกฤษที่เมืองสิงคโปร์ มีหนังสือเข้ามาถึงเสนาบดีว่า จะแต่งให้นายครอเฟ็ดเป็นทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ในเวลานั้นตำแหน่งที่เจ้าพระยาพระคลังยังว่างอยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดให้พระยาสุริยวงศ์มนตรี (คิด) จางวางมหาดเล็ก เลื่อนขึ้นว่าการในตำแหน่งจตุสดมภ์ที่พระคลัง ให้ทันในการที่จะจัดรับรองและพูดจากับทูตอังกฤษที่จะเข้ามานั้น

เหตุที่อังกฤษแต่งทูตเข้ามาครั้งนั้น ตามที่ปรากฏหนังสือคำสั่งของมาร์ควิส เฮสติ้งส์ ที่ทำแก่ครอเฟ็ดได้ความว่า เกิดแต่ด้วยเรื่องผลประโยชน์ที่ในการค้าขายของบริษัทอิสต์อินเดียตกต่ำลงทั้งในยุโรปและประเทศทางตะวันออกนี้ เนื่องแต่เหตุที่ฝรั่งต่างชาติเกิดรบพุ่งกัน ไม่เป็นที่จะทำมาค้าขายอยู่กว่า ๒๐ ปี ครั้นเมื่อเลิกการสงครามกันแล้ว จึงตั้งต้นที่จะคิดบำรุงการค้าขายให้บริษัทอินเดียอังกฤษได้ผลประโยชน์มากดังแต่ก่อน ความปรากฏแก่

อังกฤษว่าแต่ก่อนมาเมืองไทยและเมืองญวนเป็นแหล่งที่พ่อค้าฝรั่งต่างประเทศไปมาค้าขายหากำไรได้มากทั้งสองแห่ง จึงคิดจะกลับให้มีการค้าขายไปมากับ ๒ ประเทศนี้ขึ้นอีก เมื่อปีมะโรงโทศกในรัชกาลที่ ๒ นั้น ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ ได้แต่งพ่อค้าให้เข้ามาสืบการงานถึงกรุงเทพ ฯ ได้ความออกไปว่า เมื่อใน ๒—๓ ปีมา มีเรือฝรั่งชาติอเมริกันบ้าง โปรตุเกสบ้าง อังกฤษบ้าง เข้ามาค้าขายถึงกรุงเทพ ฯ ไทยก็ยอมให้ค้าขายไม่รังเกียจ ด้วยไทยกำลังต้องการเครื่องศาตราวุธที่จะทำศึกกับพม่า อยากให้มีพ่อค้าบรรทุกปืนเข้ามาขาย เห็นเป็นช่องที่จะมาทำไมตรีให้มีการค้าขายเจริญขึ้นอีกได้ แต่อังกฤษมีความรังเกียจอยู่ด้วยเรื่องวิธีเก็บภาษีอากร ทั้งวิธีของไทยและของญวนส่วนวิธีไทยนั้น ยกความข้อรังเกียจที่มีเจ้าพนักงานลงไปตรวจเลือกซื้อสิ่งของที่ต้องพระราชประสงค์ หรือต้องการใช้ในราชการ ไม่ยอมให้ขายแก่ผู้อื่นนี้ข้อหนึ่ง และรังเกียจที่มีวิธีการค้าขายสินค้าบางอย่างเป็นของหลวง ห้ามมิให้ผู้อื่นขายสินค้านั้น ๆ อย่างหนึ่ง และห้ามสินค้าบางอย่าง มีข้าวเปลือก ข้าวสาร เป็นต้น ไม่ให้

บรรทุกออกจากเมืองทีเดียวอีกอย่างหนึ่ง อังกฤษจึงแต่งให้ครอเฟิดเป็นทูตเข้ามาให้พูดจากับไทยโดยทางไมตรี เพื่อประสงค์จะขอให้ยกเลิก หรือลดหย่อนวิธีอันเป็นทรงเกียจดังกล่าวมา ซึ่งอังกฤษถือว่าเป็นการลำบากและรำคาญแก่คนค้าขายจะขอให้คนในบังคับอังกฤษไปมาค้าขายโดยสะดวก และให้ค้าขายกับไพร่บ้านพลเมืองได้ทั่วไป ส่วนผลประโยชน์ของรัฐบาลไทยที่เคยได้จากวิธีค้าขายอย่างแต่ก่อน ถ้าจะตกต่ำไปเพราะการงดลดเลิกวิธีที่กล่าวนั้น อังกฤษจะยอมให้ขึ้นอัตราค่าปากเรือทดแทน ขอให้เรียกรวมแต่เป็นอย่างเดียว นี่เป็นความประสงค์ที่อังกฤษแต่งทูตเข้ามาอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง จะให้ทูตเข้ามาพูดเรื่องเมืองไทรบุรี ด้วยเมื่ออังกฤษเช่าที่เกาะหมากจากพระยาไทร พระยาไทรบอกแก่อังกฤษว่า เมืองไทรบุรีเป็นเมืองมีอิสรภาพมิได้ขึ้นแก่ไทย (ซึ่งถ้าจะว่าก็เป็นความจริงอยู่คราวหนึ่งเมื่อเสียกรุงเก่าแก่พม่าข้าศึก) ครั้นอังกฤษได้เกาะหมากตั้งขึ้นเป็นหัวเมืองขึ้นของรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ให้ว่ากล่าวลงมาจนถึงเมืองสิงคโปร์ อังกฤษมาทราบภายหลังว่าเมืองไทรยอมเป็นประเทศราชขึ้นไทยตามเดิม ก็เกิดความ

ลำบากใจที่ได้เช่าเกาะหมากจากพระยาไทร โดยมิได้บอกกล่าวขอร้องต่อไทยก่อน ในเวลานั้นอังกฤษก็ยังตั้งเมืองเกาะหมากไม่ได้มั่นคงเท่าใดนัก จำเป็นต้องอาศัยเสบียงอาหารจากเมืองไทรบุรี ด้วยเหตุเหล่านี้จึงเข้าหนุนหลังพระยาไทรให้นิยมต่ออังกฤษ ครั้นเมื่อในรัชกาลที่ ๒ เจ้าพระยา (ปะแงรัน) เกิดความหวาดหวั่นขึ้นด้วยเรื่องพระยาอภัยนุราช (บัศนุ) เข้าใจว่า พระยานครฯ (น้อย) จะหาเหตุเอาเมืองไทรเป็นหัวเมืองขึ้นของเมืองนครศรีธรรมราช จึงขอให้อังกฤษเจ้าเมืองเกาะหมากช่วยว่ากล่าวกับไทย ถึง ๒ คราวดังกล่าวมาแล้ว เจ้าเมืองเกาะหมากบอกข้อความเหล่านี้ไปยังอินเดีย รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียจึงให้ครอเฟิดมาพูดจาเรื่องเมืองไทรบุรีกับไทย ประสงค์จะขอให้พระยาไทรพ้นจากอำนาจเมืองนครศรีธรรมราช โดยถือว่าเมืองไทรบุรีเป็นประเทศราชอันอยู่ใกล้ชิดติดกับเขตแดนของอังกฤษ อีกอย่างหนึ่งครอเฟิดมาคราวนั้น รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียจัดให้มีพนักงานทำแผนที่ และผู้ชำนาญสภาวศาสตร์มาด้วยในกองทูตเพื่อการตรวจแผนที่และตรวจพันธุ์พฤกษ์พันธุ์สัตว์ต่างๆ ประกอบกับข้อความที่ครอเฟิดจะต้อง

สืบสวนการงานต่าง ๆ ในบ้านเมือง ไปเสนอต่อรัฐบาลอังกฤษด้วย ธุระของครอเฟิดที่เป็นทูตเข้ามาว่าโดยย่อเป็น ๓ ประการดังกล่าวมานี้

ตามความอันปรากฏในหนังสือคำสั่งของผู้สำเร็จราชการอินเดียอังกฤษ ซึ่งสั่งครอเฟิดเป็นลายลักษณ์อักษรมาในครั้งนั้น อังกฤษเข้าใจอยู่แล้วว่าการต่าง ๆ ที่อังกฤษมาขอจะไม่สำเร็จได้ดังประสงค์โดยง่าย ด้วยแต่ก่อนมาฝรั่งต่างชาติที่ออกมาค้าขายทางประเทศตะวันออกนี้ คือพวกโปรตุเกสเป็นต้น ได้เคยมาคดโกงเบียดเบียนชนชาติที่เป็นเจ้าของเมืองอันมีกำลังน้อยกว่าไว้เสียมากกว่ามาก จนความรังเกียจเกลียดชังฝรั่งมีแก่บรรดาชาวประเทศทางตะวันออกนี้ทั่วไป ตลอดจนเมืองจีนและญี่ปุ่นด้วยเหตุนี้ คำสั่งที่ครอเฟิดได้รับมาให้พูดจาด้วยเรื่องการค้าขายครั้งนั้น รัฐบาลถึงกำชับไม่ให้มาขอที่ดินแม้แต่เพียงที่ตั้งสถานีการค้าขาย ก็ไม่ให้ขอ ด้วยเกรงเจ้าของเมืองจะเกิดความสงสัย ว่าจะมาตั้งป้อมปราการอย่างฝรั่งเคยทำมาแต่ก่อน ส่วนการที่จะขอร้องให้แก้ไขลดหย่อนภาษีอากรนั้นถ้าได้ก็เป็นการดี ถ้าไม่ได้ตามประสงค์ ก็ให้ทูตมุ่งหมายเพียงแต่ทำความคุ้นเคยเป็นไมตรีกันไว้ในระหว่าง ๒ รัฐบาล

พอมีเหตุการณ์อย่างใดให้มีหนังสือไปมาพูดจาถึงกันได้ และให้คิดอ่านขอหนังสืออนุญาตของรัฐบาลไทยและญวน ให้พวกลูกค้าอังกฤษไปมาค้าขายได้โดยสะดวก ถ้าในชั้นต้นได้เพียงเท่านี้ก่อน ก็เป็นพอแก่ความประสงค์ ไว้เมื่อการค้าขายติดต่อกันเข้าจนเกิดผลประโยชน์แลเห็นด้วยกันทั้งสองฝ่ายแล้ว จึงไว้คิดการอย่างอื่น เช่นทำหนังสือสัญญาเป็นต้น ต่อไป

ส่วนเรื่องทำแผนที่นั้น รัฐบาลอังกฤษก็อินเดียก็แกลงอยู่แล้วว่าบางทีไทยจะรังเกียจ จึงได้มีข้อกำชับในคำสั่งว่า ให้ระวังอย่าให้รัฐบาลเจ้าของเมืองสงสัยว่ามาทำแผนที่เพื่อความคิดร้าย ส่วนเรื่องเมืองไทรบุรีนั้น ในเวลาเมื่อครอเฟิดออกจากอินเดีย พระยานครยังไม่ได้ยกลงไปตีเมืองไทรบุรี ความปรากฏในคำสั่งครอเฟิดแต่ว่าข้อความที่จะพูดจากับไทยเรื่องเมืองไทรบุรี จะควรพูดอย่างไร ให้ครอเฟิดมาฟังเรื่องราวและปรึกษาหารือกับเจ้าเมืองเกาะหมากดูเถิดแต่กำชับมาให้ระวังอย่าทำให้อังกฤษต้องเข้าไปได้รับความลำบากอยู่ใน

ระหว่างไทยกับพวกมลายูเมืองไทรบุรี ด้วยเหตุการณ์เรื่องเมืองไทรบุรีนั้นได้

ครอเฟิดออกมาจากเมืองกัลกัตตา เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน คริสต์ศักราช ๑๘๒๑ ตรงกับวันอังคาร แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๒ บีมะเส็งตรีศก จุลศักราช ๑๑๘๓ พ.ศ. ๒๓๖๔ ตัวนายที่มาด้วยคือนายร้อยเอกเดนเยอร์พิลด์ เป็นอุปทูตและพนักงานทำแผนที่ หมอพีนเล สัน เป็นแพทย์ และเป็นผู้ตรวจสภาวศาสตร์ มีทหารชิปอยแขกมาด้วย ๓๐ นายร้อยโท รูเธอฟอด เป็นผู้บังคับ เรือที่มานั้น รัฐบาลอินเดียเช่าเรือชื่อ ยอนอตัม เป็นกำปั่น ๒ เสาครึ่งของพ่อค้ากัปตันแมคดอลเนลเป็นนายเรือ สั่งให้ครอเฟิดมาเมืองไทยก่อนออก จากเมืองไทยจึงให้ไปเมืองญวน มาร์ควิส เฮสติงส์ มีอักษรสาสน์ให้ครอเฟิดเชิญมาถวายสมเด็จพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาฉบับหนึ่งพระเจ้ากรุงเวียตนามฉบับหนึ่ง

ครอเฟิดใช้ใบมาถึงเกาะหมากเมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ตรงกับวันจันทร์ เดือนอ้าย แรมค่ำหนึ่ง ภายหลังพระยานคร ฯ ตีได้เมืองไทรบุรีไม่กี่วัน เวลานั้นเจ้าพระยา

ไทร (ปะแงรัน) หนีไปอาศัยอยู่ที่เกาะหมาก พระยานคร ฯ มีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองเกาะหมากให้ส่งตัวเจ้าพระยาไทร จึงเป็นเหตุให้เกิดตื่นกันที่เกาะหมาก ว่ากองทัพไทยจะเลยลงไปตีเกาะหมากด้วย ในเวลาที่กำลังตื่นกันอยู่นั้นพอเรือครอเฟิดมาถึงเกาะหมาก แต่ที่จริงพระยานคร ฯ ไม่ได้ตั้งใจจะตีลงไปให้ถึงเกาะหมาก พอตีได้เมืองไทรบุรีแล้ว ก็เอาใจใส่ที่จะเป็นไมตรีกับอังกฤษ พอพระยานคร ฯ ทราบว่าครอเฟิดเป็นทูตอังกฤษมาถึงที่เกาะหมาก ก็แต่งคนให้ถือหนังสือไปถึง บอกให้ทราบว่า ที่กองทัพไทยลงไปตีเมืองไทรบุรีนั้น ไม่ได้มีความประสงค์จะไปรบพุ่งถึงเกาะหมาก แม้พวกกองหน้าที่ล่วงเลยเข้าไปในเขตแดนเมืองไทร ที่อังกฤษได้ปกครองอยู่ประมาณ ๓๐ คน เมื่อพระยานคร ฯ ได้ทราบความก็ให้ทำโทษ และห้ามปรามมิให้ล่วงเลยเขตแดนอีกต่อไป

ครอเฟิดออกเรือจากเกาะหมากเมื่อวันที่ ๕ มกราคม ตรงกับวันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๓ ค่ำ มาถึงสิงคโปร์วันที่ ๑๙ พักอยู่ ๖ วันแล้ว จึงออกเรือใช้ใบมากรุงเทพ ฯ

เมื่อเดือน ๕ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีมะเมียยังเป็นตรีศก (พ.ศ. ๒๓๖๕) ครอเฟิดทูตอังกฤษเข้ามาถึงปากน้ำเจ้าพระยา ได้รับอนุญาตให้เรือกำปั่นขึ้นมาถึงกรุงเทพฯ มาจอดที่หน้าบ้านพระยาสุริยวงศ์มนตรีซึ่งอยู่ฝั่งตะวันตกใต้วัดประยุรวงศ์ และพระยาสุริยวงศ์มนตรีจัดตึกซึ่งสร้างไว้หน้าบ้านเป็นที่ไว้สินค้า ให้เป็นที่พักของครอเฟิดและพวกที่มา เมื่อครอเฟิดไปหาพระยาสุริยวงศ์มนตรีตามธรรมเนียมแล้ว ได้ไปเฝ้าพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ซึ่งทรงกำกับราชการกรมท่า ส่วนอักษรสาส์นและเครื่องราชบรรณาการซึ่งมาร์ควิส เฮสติงส์ ให้ครอเฟิดคุมมาถวายนั้น พระยาพิพัฒน์โกษาและเจ้าพนักงานลงไปรับอักษรสาส์นแปลได้ความดังนี้

มาร์ควิส เฮสติงส์ ขลท ผู้สำเร็จราชการอาณาจักรอังกฤษในอินเดีย ขอทูลมายังสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามให้ทรงทราบ

ด้วยข้าพเจ้ามีความประสงค์จะแสดงให้ปรากฏความเคารพนับถือของชนชาติอังกฤษที่มีต่อพระองค์ จึงได้แต่งให้ทูตเข้ามาเฝ้า เพื่อจะบำรุงทางพระราชไมตรี และ

เกือกูลการไปมาหาสู่กันในระหว่างชนชาติอังกฤษและชนชาติไทย ซึ่งได้กลับมีขึ้นอีกแล้วนั้น ให้เจริญยิ่งขึ้น

ชาวยุโรปต่างชาติได้รบพุ่งขับเคี่ยวกันมาหลายปีบัดนี้ได้เลิกการศึกสงครามกลับเป็นไมตรีกันแล้ว แม้ในแผ่นดินอินดูสถาน ซึ่งเคยเป็นเหยื่อแก่การสงครามและเหตุจลาจลต่าง ๆ ไม่เรียบร้อยมาหลายชั่วอายุคนนั้น เดี๋ยวนี้ก็มีความสงบเรียบร้อยทั่วไป (ด้วยความสามารถของอังกฤษ)

อังกฤษเดี๋ยวนี้มีอำนาจ (ตลอดอาณาจักรอินเดีย) และเป็นที่นับถือแก่ประเทศอื่น ฝ่ายใต้ตั้งแต่สิงหลทวีปตลอดขึ้นไปฝ่ายเหนือจนจดเทือกภูเขาเขตแดนเมืองจีน ข้างตะวันออกตั้งแต่เขตแดนเมืองอังวะ ตลอดไปฝ่ายตะวันตกจนถึงแดนประเทศเปอร์เซีย แต่ประชาชนที่อยู่ในปกครองของอังกฤษมีกว่า ๙ โกฏิ เพราะฉะนั้นอังกฤษจึงไม่มีความประสงค์ที่จะแสวงหาอาณาเขตเพิ่มเติมต่อออกไปอีก

การภายในก็มีความเรียบร้อย ส่วนภายนอกนั้นอังกฤษก็เป็นมิตรไมตรีกับนานาประเทศ ที่เขตแดนติดต่อ

ใกล้เคียงกัน เป็นต้นว่าพระเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียฝ่ายตะวันออก พระเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียฝ่ายตะวันตก บรรดาเจ้านายที่ปกครองแว่นแคว้นอาหรับ แม้สุลต่านประเทศตุรกี และพระเจ้ากรุงจีน ก็เป็นไมตรีกับอังกฤษ พวกพ่อค้าอังกฤษกับชาวเมืองของพระเจ้าแผ่นดินและเจ้าประเทศนั้น ๆ ได้ค้าขายถึงกันอยู่เป็นอันมาก ชนทั้งสองฝ่ายได้รับผลประโยชน์ เพราะเหตุที่อาจจะไปมาค้าขายถึงกันได้ โดยปราศจากความขัดข้องทั้งปวง จึงมีพวกพ่อค้าชาวต่างประเทศเหล่านั้น พากันมาค้าขายในแผ่นดินของอังกฤษเนืองนิตย์ ส่วนพ่อค้าอังกฤษก็ไปค้าขายถึงเมืองต่างประเทศนั้น ๆ เป็นอันมาก การค้าขายย่อมทำให้เจริญโภคทรัพย์แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นเบื้องต้น แล้วเป็นบัจจัยให้ชนต่างบ้านต่างเมืองรู้จักคุ้นเคยกันขึ้น ที่สุดจึงเป็นเหตุให้ผู้ซึ่งเป็นเจ้าเป็นใหญ่ของชนต่างชาติต่างภาษา ซึ่งไปมาค้าขายถึงกันนั้นมีไมตรีเป็นมิตรสนิทกันยิ่งขึ้น

พระมหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในประเทศอังกฤษ เสด็จสถิตณราชธานีอันอยู่ห่างไกลกับพระราชอาณาจักรใน

อินเดีย ประมาณถึงกึ่งพิภพ เพราะระยะทางห่างไกลกันนัก จะทรงปกครองราชอาณาจักรในอินเดียด้วยพระองค์เองไม่ได้สะดวก จึงพระราชทานพระราชอำนาจให้ข้าพเจ้าเป็นผู้สำเร็จราชการต่างพระองค์ ปกครองแผ่นดินอินเดียนี้ ข้าพเจ้าตั้งใจประสงค์จะให้ไพร่บ้านพลเมืองซึ่งพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษมีรับสั่งให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ปกครองต่างพระองค์ มีความสุขและความเจริญจึงทูลขอต่อพระองค์ผู้เป็นกษัตราธิราชอันประเสริฐ ขอให้ทรงเห็นแก่ทางพระราชไมตรี โปรดให้ประชาชนในประเทศอินเดียได้ไปมาค้าขายถึงพระราชอาณาจักรของพระองค์โดยสะดวก ข้างฝ่ายข้าพเจ้าก็ขอเชิญให้บรรดาไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ มาค้าขายตามหัวเมืองท่าค้าขาย ในประเทศเขตแดนของอังกฤษอย่างเดียวกัน ถ้าหากว่าคนที่อยู่ในบังคับอังกฤษ จะเป็นชาวยุโรปก็ตาม จะเป็นชาวอินเดียก็ตาม ไปค้าขายถึงพระราชอาณาจักรของพระองค์ ขอพระองค์จงได้ทรงพระกรุณาคุ้มครองป้องกันให้มีความผาสุกด้วย

ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์ที่จะทูลขอที่แผ่นดินในพระราชอาณาจักรของพระองค์ เพื่อทำที่จอดเรือ ที่ตั้งบ้านเรือน หรือที่บ่อม ที่ไว้สินค้า แต่อย่างหนึ่งอย่างใด แม้กฎหมายอย่างธรรมเนียมอันใดที่ใช้อยู่ในพระราชอาณาจักรของพระองค์ ข้าพเจ้าก็ไม่ทูลขอให้ยกเว้นเป็นพิเศษสำหรับพวกพ่อค้าอังกฤษ ถ้าหากว่าอย่างธรรมเนียมอันใดในพระราชอาณาจักรของพระองค์ อันเนื่องด้วยการค้าขายเป็นความลำบากแก่พวกพ่อค้าอังกฤษ อันอาจจะเห็นได้ว่าเป็นเครื่องขัดขวางแก่ความเจริญของการค้าขายกับพระราชอาณาจักรของพระองค์ ข้าพเจ้าก็หวังใจในพระปรีชาญาณและพระราชหฤทัยอันเป็นไมตรีที่จะทรงพระราชดำริแก้ไขยกเว้น (ตามซึ่งพระองค์ทรงพระราชดำริเห็นสมควร)

นายครอเฟิดที่ข้าพเจ้าได้เลือกใช้เป็นทูตต่างตัวข้าพเจ้าไปเฝ้าครั้งนี้ เป็นผู้เข้าใจความประสงค์ของข้าพเจ้าอยู่ทุกอย่าง ถ้าได้ปรึกษาหารือกับมุขมนตรีของพระองค์ คงจะสามารถที่จะคิดอ่านจัดการให้เป็นประโยชน์ที่จะเกิดโภคทรัพย์และความเจริญทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายอังกฤษ นายครอเฟิดได้เคยเป็นผู้ต่างตัวข้าพเจ้าอยู่ใน

สำนักสุลต่านเมืองชวาหลายปี ข้าพเจ้าได้เลือกนายครอเพ็ตให้เป็นทูตไปเฝ้าพระองค์ในคราวนี้ ก็เพราะเห็นว่านายครอเพ็ตเป็นผู้สันทัดอย่างธรรมเนียมในประเทศทางตะวันออก เพราะได้คุ้นเคยมาช้านาน นายครอเพ็ตเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจของข้าพเจ้า ถ้าหากว่านายครอเพ็ตยอมตกลงในการอย่างใดประการใดกับรัฐบาลของพระองค์ ความตกลงอันนั้นจะได้รับอนุมัติของข้าพเจ้าทุกประการ

ข้าพเจ้าได้มอบสิ่งของหลายอย่าง ให้นายครอเพ็ตคุมมาถวายแด่พระองค์ ในนามของข้าพเจ้าด้วย

เครื่องราชบรรณาการที่มาร์ควิส เฮสติงส์ ส่งมาถวายในครั้งนั้น คือปืนคาบศิลาปลายหอก ๓๐๐ บอก ปืนคาบศิลาแฝดบอกหนึ่ง ผ้าส่านขาว ๔ ผืน พรมเทศ ๒ ผืน เครื่องแต่งตัวหญิงอย่างฝรั่ง ๒ สำรับ เครื่องโต๊ะแก้วเจียรนัยสำรับหนึ่ง ฉากอย่างดี ๕ แผ่น พรมอย่างดี ๒ ผืน หนังสือเรื่องราวพงศาวดารอังกฤษเล่มหนึ่ง รถม้าเครื่องพร้อมรถหนึ่ง ม้าเทศสำหรับเทียมรถม้าหนึ่ง ฉากเขียนด้วยหนัง ๔ บาน ฉากกระจก ๓ บาน รวม ๗ บาน

ณ วันจันทร์เดือน ๕ แรม ๒ ค่ำ ปีมะเมียจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๘๔ พ.ศ. ๒๓๖๕ เสด็จออกพระที่นั่ง

บุษบกมาลาที่ท้องพระโรงเป็นการเต็มยศ ทรงฉลองพระองค์ครุย โปรดให้ยอนครอเพ็ตและพวกอังกฤษที่มาในกองทูตเข้าเฝ้าฯ เมื่อเฝ้าแล้วจึงตั้งต้นปรึกษาหารือราชการกับพระยาสุริยวงศ์มนตรี ซึ่งเลื่อนขึ้นเป็นพระยาสุริยวงศ์โกษาที่พระคลัง ต่อมาหลายครั้ง การไม่ตกลงกันได้ดังความประสงค์ของครอเพ็ต ด้วยมีเหตุขัดข้องและเกิดเข้าใจผิดกันหลายอย่างหลายประการ ที่เป็นเบื้องต้นเพราะเหตุที่จะกล่าวต่อไปนี้ คือ

๑) ทั้งสองฝ่ายพูดไม่เข้าใจภาษากัน ในเวลานั้นไม่มีไทยที่พูดภาษาอังกฤษได้ อังกฤษก็ไม่มีที่พูดภาษาไทยได้ ทั้งหนังสือและคำพูดต้องใช้แปลเป็นภาษาโปรตุเกสบ้าง ภาษามลายูบ้าง แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษอีกชั้นหนึ่ง

๒) ล่ามที่เป็นผู้แปลเป็นคนชั้นต่ำทั้งสองฝ่าย ฝ่ายข้างครอเพ็ตได้ล่ามไทยมาแต่เกาะหมาก ก็เห็นจะจ้างไทยที่เป็นบ่าวไพร่ใครที่หลบหนีไปอยู่ที่นั้น พอรู้ภาษามลายูมาเป็นล่าม เป็นคนซึ่งไทยในกรุงเทพฯ ย่อมรังเกียจไม่ให้เข้าในที่เฝ้า หรือแม้แต่เป็นล่าม เมื่อทูตไปหา

เสนาบดีผู้ใหญ่ ฝ่ายข้างครอเพ็ตก็โกรธ หาว่ากีดกันห้าม ปรามล่ามซึ่งตัวไว้ใจ ฝ่ายล่ามของไทยเล่า ล่ามที่สำหรับแปลภาษาโปรตุเกส ก็ใช้พวกกระฎีจีน ที่แปลภาษามลายู ใช้แขกคนหนึ่งชื่อ นะกุด่าอรี ได้เป็นที่หลวงโกชาอิศหากอยู่ในเวลานั้นล่ามข้างฝ่ายไทย ทั้งล่ามฝรั่ง และล่ามแขก ต่างคนต่างไปนินทากันให้ครอเพ็ตฟัง ใช่แต่เท่านั้น ต่างคนต่างชิงกันเอาหน้า ในทางที่จะเรียกร้องเอาของกำนัลจากครอเพ็ต ทำให้ครอเพ็ตเกิดดูหมิ่นขึ้นมาถึงผู้ใหญ่ฝ่ายไทย ว่ามีแต่คนโลภ

๓) ที่มาร์ควิส เซสติงส์ เลือกให้ครอเพ็ตเป็นทูตเข้ามาเพราะเห็นว่าเป็นผู้สันทัดอย่างธรรมเนียมทางประเทศเหล่านั้น ที่จริงตั้งใจดี ดังจะพึงแลเห็นได้ในหนังสือคำสั่งที่ให้แก่ครอเพ็ต แต่ความชำนาญของครอเพ็ตนั้น ไม่เป็นไปแต่ในทางข้างดี เพราะคุ้นเคยแต่กับพวกชวามลายู อันเคยอยู่ในอำนาจฝรั่งมาแต่ก่อน ถือใจมาเสียแล้ว ว่าไทยก็เป็นชาวตะวันออกเหมือนกับพวกชวามลายู ไม่ผิดอะไรกับคนพวกนั้น ผิดกันแต่ที่ไม่อยู่ในอำนาจ

เมื่อเห็นไทยไม่ยำเกรงครอเฟิดเหมือนพวกชวามลายูกยง ทำให้ไม่ชอบหน้ากัน

๔) ข้อที่ครอเฟิดไม่ชอบไทย เห็นจะเริ่มตั้งแต่มาถึงเกาะหมาก เพราะประจวบเวลากองทัพไทยลงไปตีได้เมืองไทรบุรี และชาวเกาะหมากกำลังตื่นกัน ว่าไทยจะตีลงไปถึงเกาะหมากด้วย ครอเฟิดได้รับคำสั่งรัฐบาลอินเดียให้มาพูดกับไทยเรื่องเมืองไทรบุรี ก่อนไทยตีเมืองไทร และให้มาปรึกษากับอังกฤษที่เป็นเจ้าเมืองเกาะหมากในข้อที่จะมาพูดกับไทยว่ากระไร ในเวลาครอเฟิดมาถึงเกาะหมาก อังกฤษที่เมืองนั้นกำลังขัดแค้นไทย ไม่ต้องบอกก็พอจะคาดได้ ไม่ผิดว่าความต้องการของเจ้าเมืองเกาะหมากในเวลานั้น จะไม่เป็นอย่างอื่น นอกจากอยากให้อังกฤษยกกองทัพมาขับไล่ไทยออกไปเสียให้พ้นเมืองไทรบุรี แต่หากรัฐบาลอินเดียไม่ได้ตั้งใจที่จะทำการเป็นศัตรู เจ้าเมืองเกาะหมากจึงต้องแนะนำครอเฟิดให้มาพูดกับไทยแต่โดยดี ตามคำสั่งเดิมของรัฐบาลอินเดีย แต่คำแนะนำนั้นที่ปรากฏในหนังสือของครอเฟิด ก็มีอย่างเดียวแต่ให้คิดอ่านให้ไทยออกไปเสียจากเมืองไทรบุรี และให้คืนเมือง

ให้เจ้าพระพระยาไทร (ปะแงรัน) อย่างเดิม ซึ่งจะตกลงกันไม่ได้อยู่เอง

๕) วิธีการค้าขายกับต่างประเทศในเวลานั้น ชาวต่างประเทศที่ไปมาค้าขายโดยมากก็จีน ซึ่งแสวงหาแต่กำไรในการค้าขายเป็นใหญ่ ยอมนบนอบหมอบคลาน ถวายตัวพึ่งบุญผู้ที่มีอำนาจและเป็นใหญ่ในบ้านเมือง ยอมที่จะทำการอย่างใดๆ ให้พอใจเจ้าของเมืองขอแต่ให้หากำไรได้โดยสะดวก จึงเข้ากับไทยได้ดี แต่ฝ่ายข้างฝรั่งไม่เช่นนั้น ประโยชน์ในการค้าขายก็อยากจะได้ และยังถือยศศักดิ์วางกิริยาอาการกระเดียดจะขู่เจ้าของเมือง ก็เป็นอันยากที่จะทำให้เกิดความพอใจแก่ไทยได้อยู่โดยธรรมดา

๖) เหตุอีกอย่างหนึ่งนั้น จำต้องว่าโดยที่จริงประเพณีของไทยเราในครั้งนั้น ซึ่งถือมาตามคติโบราณยังมีการหลายอย่างซึ่งชวนจะให้ฝรั่งดูหมิ่น ยกตัวอย่างๆ เดียว เพียงเรื่องไม่ใส่เสื้อแม้พระยาพระคลังรับแขกเมืองก็ไม่ใส่เสื้อ เมื่อฝรั่งแลเห็นแต่ตัวเปล่าไปตามกัน ตั้งแต่ผู้ใหญ่ลงมาจนผู้น้อย ก็เห็นจะตั้งต้นดูหมิ่นว่าเป็นชาวเมืองป่า ใช่แต่เท่านั้น การที่เจ้าพนักงานกรมท่าของเราเองทั้งกรมท่ากลาง กรมท่าขวา กรมท่าซ้าย ทำการค้าขาย

กับต่างประเทศ แสดงอาการแสวงหาประโยชน์ตนเองปะปนไปกับหน้าที่ทำในตำแหน่งราชการ นี่เป็นเหตุให้เกิดข้อสงสัยดูหมิ่นอีกอย่างหนึ่ง

แม้เหตุขัดขวางมีอยู่ดังกล่าวมา การที่ปรึกษากันในส่วนราชการของทูตที่มาในครั้งนั้น ครอเฟิดไม่มีเหตุที่จะติเตียนได้ ว่าไทยพูดจาอย่างคนป่าเถื่อน หนังสือที่แต่งแม้ติเตียนไทยในอย่างอื่นโดยมากยังต้องชมความเรียบร้อยในการปกครองบ้านเมืองเมื่อในเวลานั้น และชมว่าไทยฉลาดในการงาน และรู้การต่างประเทศ คือการที่เป็นไปในอินเดียเป็นต้น ดีทีเดียว

ความที่ปรึกษากัน ตามที่ปรากฏในหนังสือของครอเฟิดนั้น เมื่อครอเฟิดเข้ามาถึงกรุงเทพฯ เห็นมีกงสุลโปรตุเกสอยู่ในกรุงเทพฯ แล้วจึงมาขยายความคิดออกไปกว่าที่ปรากฏในคำสั่ง คือ จะขอให้ไทยทำหนังสือสัญญายอมลดภาษีขาเข้าจากพ่อค้าอังกฤษประการหนึ่ง จะขอตั้งกงสุลประการหนึ่ง ความ ๒ ข้อนี้ ไทยก็ไม่ได้แสดงความรังเกียจ เข้าใจว่าจะยอม ถ้าอังกฤษยอมตามประสงค์ของไทยในความข้อหนึ่งเป็นข้อแลกเปลี่ยน คือขอให้เรือไทยที่ไปค้าขายตามเมืองของอังกฤษ ซื้อหาบื้น

ได้ตามต้องการด้วยในเวลานั้นไทยกำลังต้องการปืนไว้ทำศึกกับพม่า พอพระยาพระคลังพูดข้อนี้ขึ้นครอเฟิดก็พูดตัดเสียว่าอังกฤษจะยอมให้เรือไทยซื้อหาปืนมาได้ แต่เวลาเมื่อไทยเป็นไมตรีกับประเทศที่อยู่ติดต่อกับอังกฤษประเทศที่ครอเฟิดพูดข้อนี้ รับไว้ในหนังสือที่แต่งว่า ตั้งใจหมายว่าพม่าทีเดียว เมื่อไทยได้ยินคำพูดอย่างนี้ ก็แลเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์อันใดที่จะทำสัญญากับอังกฤษ ด้วยอังกฤษจะเอาประโยชน์ข้างเดียว ส่วนประโยชน์ของฝ่ายไทยนั้นไม่ให้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ข้อนี้เป็นมูลเหตุที่ไม่ตกลงกันได้ในคราวนั้น ครอเฟิดพยายามพูดจาต่อมาอีกหลายครั้ง ทางที่พูดต่อมาในตอนหลัง ครอเฟิดเลิกความคิดเรื่องตั้งกงสุลเป็นแต่จะขอลดภาษี ข้างไทยจะให้ครอเฟิดรับประกันว่า จะมีเรืออังกฤษเข้ามาค้าขายไม่น้อยกว่าปีละ ๕ ลำ ครอเฟิดก็ไม่รับประกัน ฝ่ายไทยว่าเมืองไทยมีเกลือดี จะบรรทุกเกลือไทยออกไปขายที่อื่นเถิด รัฐบาลอังกฤษจะลดภาษีให้อย่างไรบ้าง ครอเฟิดก็ไม่ตกลงที่จะยอมลดภาษีเกลือให้แก่ไทย เมื่อพูดจาเรื่องค้าขายกันจนลงปลายแล้ว ครอเฟิดจึงได้เริ่มพูดเรื่องเมืองไทรบุรี คือ ครอเฟิดถือหนังสือเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน)

เป็นใจความกล่าวโทษเจ้าพระยานคร ฯ และจะขอเมืองคืน เข้ามายื่นต่อเสนาบดี ครอเพ็ตจะขอให้ไทยยอมตามความประสงค์ของเจ้าพระยาไทร ข้างไทยตอบว่า เจ้าพระยาไทรบุรีก็เป็นเจ้าเมืองประเทศราชข้าขอบขัณฑสีมา ถ้ามีทุกข์ร้อนอันใดควรจะเข้ามาเผ้าทูลละอองธุลีพระบาทให้ทรงทราบทุกข์ร้อนอันนั้น นี่มิทองตราออกไปดีไม่ตอบ ครั้นตัวได้ความเดือดร้อนก็ไม่เข้ามาเผ้าฉันข้ากับเจ้า จะให้ไทยคืนเมืองให้อย่างไรได้ ข้างครอเพ็ตกล่าวโทษเจ้าพระยานคร ฯ แทนเจ้าพระยาไทร ข้างไทยก็ยืนอยู่ว่า ให้เจ้าพระยาไทรเข้ามากล่าวโทษเอง จะมีตราให้หาเจ้าพระยานคร ฯ เข้ามาว่ากล่าวให้เป็นยุติธรรมทั้งสองฝ่าย ครั้นครอเพ็ตอ้างถึงประโยชน์การค้าขายของอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับเมืองไทร พระยาพระคลังก็ส่งใบบอกของเจ้าพระยานคร ฯ ไปให้ครอเพ็ตว่าตั้งแต่ไทยเข้าไปรักษาเมืองไทรบุรีได้เอาใจใส่ในทางไมตรีกับอังกฤษที่เกาะหมาก เป็นการเรียบร้อยอย่างแต่ก่อน ไม่มีขัดข้องอย่างหนึ่งอย่างใด โต้กันอยู่เพียงเท่านี้

ครอเพ็ตอยู่ในกรุงเทพ ฯ ถึง ๔ เดือน เห็นการไม่สำเร็จได้ดังประสงค์ คิดจะกลับ เกิดลำบากกันขึ้นด้วย

เรื่องหนังสือตอบอีกอย่างหนึ่ง ข้างครอเฟิดจะให้มีพระราชสาสน์ตอบอักษรสาสน์มาร์ควิส เฮสติงส์ ข้างไทยว่ามาร์ควิส เฮสติงส์ เป็นแต่ขุนนางผู้สำเร็จราชการหัวเมืองจะมีพระราชสาสน์ตอบอักษรสาสน์นั้นผิดอย่างธรรมเนียม จะให้มีแต่ศุภอักษรของพระยาพระคลังตอบ ข้างครอเฟิดไม่ยอม ลงปลายตกลงกันว่า จะมีหนังสือของพระยาพิพัฒน์โกษาตอบไปถึงเลขานุการของ มาร์ควิส เฮสติงส์ ในส่วนเรื่องการค้าขายนั้น ตามที่ปรากฏในหนังสือของครอเฟิดว่า แต่เดิมไทยจะให้พระยาพิพัฒน์โกษาทำหนังสือให้ครอเฟิด เป็นหนังสืออนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษไปมาค้าขายในพระราชอาณาจักร ถ้าปีใดมีเรืออังกฤษเข้ามาค้าขายแต่ ๕ ลำขึ้นไป จะลดภาษีขาเข้าจากร้อยละ ๘ ลงเป็นร้อยละ ๖ ครอเฟิดได้ไปตรวจร่างหนังสือนี้ที่บ้านพระยาพระคลังก็เป็นที่พอใจ แต่ยังไม่ทันที่จะได้รับหนังสือนี้ ก็เกิดเหตุผิดใจกันขึ้นอีกอย่างหนึ่ง

เหตุนั้นเกิดแต่เรื่องที่รัฐบาลอังกฤษเช่าเรือพ่อค้าให้เป็นเรือทูตเข้ามาราชการ ด้วยประเพณีตามประเทศทางตะวันออกในครั้งนั้น สิ่งของที่มาในเรือทูตไม่ต้องตรวจ

เก็บภาษีอากรอย่างหนึ่งอย่างใดธรรมเนียมอันนี้ทราบอยู่ทั่วกัน กัปตันเรือที่ครอเฟิดมา ชื่อกัปตันแมคดอลเนล เห็นประโยชน์ที่จะได้ในการที่เข้ามากับทูต จึงลอบบรรทุกสินค้าต่าง ๆ มาในระวางเรือเป็นอันมาก ครอเฟิดมิได้ทราบความข้อนี้ ครั้นเมื่อเรือเข้ามาจอดอยู่ในกรุงเทพ ฯ พวกทูตขึ้นอยู่บนบก กัปตันแมคดอลเนลลอบเอาสินค้าออกจำหน่าย ความทราบถึงไทย ถามครอเฟิด ครอเฟิดก็ยืนยันว่าธรรมเนียมของอังกฤษ เรือที่มาราชการจะค้าขายไม่ได้ ต่อมาครอเฟิดจึงได้ทราบความจริงว่ากัปตันเรือของตนพาของหนีภาษีเข้ามาขาย ทำให้เสียวาจาที่ตนได้อ้างไว้ ครอเฟิดเกิดวิวาทขึ้นกับกัปตันแมคดอลเนล ถึงต้องไล่กัปตันแมคดอลเนลขึ้นจากเรือ กัปตันแมคดอลเนลเป็นผู้ไปมาค้นกับไทยในเวลาเมื่อขายของ จะเป็นกัปตันแมคดอลเนลหรือผู้ใดไม่แน่ นำความมาแจ้งแก่พระยาพระคลังว่า เมื่อเวลาครอเฟิดอยู่ในกรุงเทพ ฯ นั้น ให้เที่ยวหยั่งน้ำทำแผนที่ และพูดว่า เมืองเช่นกรุงเทพ ฯ นี้ถ้าอังกฤษจะต้องการ ส่งเรือรบมาเพียง ๒ ลำ ๓ ลำก็จะตีเอาได้ ความทั้งสองข้อนี้ เป็นเหตุให้ไทยเกิดขัดเคือง

ครอเฟิด แต่ก็ไม่ได้ทำให้เสียอัชฌาสัยอย่างใด โปรดให้จัดเครื่องบรรณาการพระราชทานตอบ มาร์ควิส เฮสติงส์ เป็นสิ่งของต่าง ๆ คือ งาช้าง ๑๐ กิ่ง หนัก ๒ หาบ เนื้อไม้หนัก ๒ หาบ กำยานหนัก ๒ หาบ กระวานหนักหาบหนึ่ง เร่วหนัก ๓ หาบ ดีบุกบริสุทธิ์หนัก ๑๕ หาบ พริกไทยหนัก ๑๕๐ หาบ น้ำตาลทรายหนัก ๑๕๐ หาบ รงค์หนัก ๕ หาบ มอบให้ครอเฟิดคุมออกไป ส่วนครอเฟิดเองได้พระราชทานน้ำตาลทรายหนัก ๓๐ หาบ ส่วนหนังสือตอบนั้น เป็นแต่ให้พระยาจุฬาราชมนตรีทำหนังสือให้ครอเฟิดถืออกไป คงมีใจความแต่ว่าอนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษไปมาค้าขายตามอย่างธรรมเนียมบ้านเมือง

เมื่อครอเฟิดไปแล้ว มีหนังสือพระยาพระคลังไปถึงมาร์ควิสเฮสติงส์ฉบับหนึ่ง กล่าวโทษครอเฟิด ว่าเข้ามาพูดจาและทำการเหลือเกิน ผิดกับความในอักษรสาส์นที่เจ้าเมืองบังกล่ามีมา หนังสือฉบับนี้ส่งไปที่เจ้าเมืองเกาะหมาก ให้ส่งไปถึงมาร์ควิส เฮสติงส์ ปรากฏในหนังสือราชการของอังกฤษว่า มาร์ควิส เฮสติงส์ สอบถามครอเฟิด และมีสำเนาหนังสือครอเฟิดแก้คำถาม ว่าเรื่องทำ

แผนที่นั้นได้ทำแต่เล็กน้อย และได้ขออนุญาตพระยาพระคลังก่อนแล้วจึงทำ ข้อที่ว่าครอเฟิดพูดหมิ่นประมาทเมืองไทยนั้น ปฏิเสธ

ยอนครอเฟิดออกจากกรุงเทพฯ เมื่อ ณ วันจันทร์ เดือน ๙ แรม ๑๒ ค่ำ ปีมะเมียจัตวาศก จ.ศ. ๑๑๙๔ พ.ศ. ๒๓๖๕ ไปแวะตรวจที่เกาะสีชังก่อน แล้วออกจากเกาะสีชังใช้ใบไปเมืองญวน การที่ไปเมืองญวนก็ไม่สำเร็จ ด้วยญวนรังเกียจการเกี่ยวข้องค้าขายกับฝรั่งยิ่งกว่าไทยขึ้นไปอีก ครอเฟิดกลับจากเมืองญวนจึงได้เป็นเรสิเดนต์รักษาการณ์อยู่ ณ เมืองสิงคโปร์ ตามความที่ปรากฏต่อมาตั้งแต่ครอเฟิดมาเป็นเรสิเดนต์อยู่ที่เมืองสิงคโปร์ กลับวางอัธยาศัยเป็นไมตรีกับไทย มีหนังสือไปมากับพระยาพระคลัง และเอาเป็นธุระสงเคราะห์เรือไทยที่ไปค้าขายที่เมืองสิงคโปร์ กลับทำตามคำสั่งเดิมของรัฐบาลอินเดีย ถึงกับเอาเป็นธุระบอกเข้ามาให้ไทยทราบ ว่าพม่าแต่งทูตไปชวนญวนให้ช่วยกันตีเมืองไทย ดังจะปรากฏต่อไปข้างหน้าเห็นจะเป็นด้วยเหตุอังกฤษเกิดวิวาทกันขึ้นกับพม่า ครอเฟิดจึงเห็นประโยชน์ในการที่จะเอาใจไทย ฯลฯ

การที่รัฐบาลอินเดีย แต่งคลอเฟิดเป็นทูตเข้ามาคราวนั้น แม้ไม่สำเร็จได้ดังประสงค์ของครอเฟิด และเกิดเป็นปากเสียงกันดังกล่าวมาก็ดี แต่เป็นประโยชน์แก่อังกฤษดังที่รัฐบาลอินเดียต้องการด้วยตั้งแต่นั้นมา กัมเรือพ่อค้าอังกฤษไปมาค้าขายมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ที่สุดจนมีคนอังกฤษชื่ออันเดอร์(๑) เข้ามาตั้งห้างค้าขายอยู่ในกรุงเทพฯ ฝ่ายไทยก็ทำนุบำรุงให้ไปมาค้าขายได้โดยสะดวก เป็นแต่ไม่ยอมลดหย่อนภาษีอากรให้อังกฤษผิดกับที่เก็บจากชาติอื่น ด้วยประเพณีการค้าขายในเวลานั้น ยังถือตามแบบเดิมที่มีมาแต่ครั้งกรุงเก่า(๒)

ทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ ๓

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ อังกฤษกับพม่าเกิดรบกันขึ้นเป็นครั้งแรก เหตุด้วยแย่งเมืองประเทศราชซึ่งอยู่ระหว่างอินเดียกับพม่า คือ เมืองยะไข่ เมืองมณีปุระ และเมืองอัสสัม เป็นต้น ซึ่งพม่าไปตีได้ไว้แต่ก่อน ครั้นอังกฤษ

---

(๑) ไทยเรียกกันในครั้งนั้นว่า หันแตร

(๒) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ หน้า๓๒๑ นอกจากนี้ยังมีในคำนำหนังสือจดหมายหลวงอุดมสมบัติโดยพิสดาร

รบกับพม่าตีเอาเมืองเหล่านั้นได้แล้ว แต่แรกคิดจะเดินกองทัพบกเข้ามาตีเมืองอังวะ แต่มาปรากฏว่า ทางกันดารนักอังกฤษจึงเปลี่ยนความคิดจัดเป็นกองทัพเรือ ให้เซอร์ อาชิบัลด์ แคมป์เบล เป็นแม่ทัพ ยกมาเข้าปากน้ำเอราวดี ตีได้เมืองร่างกุ้งไว้เป็นที่มั่น ครั้นจะยกกองทัพตีต่อขึ้นไปพอประจวบเข้าฤดูฝน หนทางกันดาร ไพร่พลอังกฤษผิดอากาศเกิดเจ็บไข้ ทั้งระยะทางที่จะต้องรบพุ่งพม่าต่อไปก็ยังไกล ด้วยจะต้องผ่านแดนรามัญขึ้นไปก่อนจึงจะถึงเมืองอังวะ อังกฤษจึงต้องหยุดยั้งทัพค้างฤดูฝนอยู่ที่เมืองร่างกุ้ง แต่ในเวลาที่หยุดอยู่นั้น อังกฤษแต่งทัพยกกองหนึ่งให้ลงมาตีหัวเมืองของพม่าตามชายทะเลข้างฝ่ายใต้ ตั้งแต่เมืองเมาะตะมะ เมืองทะวาย เมืองตะนาวศรี และเมืองมะริดไว้ได้ในอำนาจของอังกฤษทั้งสิ้น

ในเวลาเมื่ออังกฤษเกิดรบขึ้นกับพม่าครั้งที่กล่าวนี้เป็นเวลาปลายรัชกาลที่ ๒ ความคิดเห็นของรัฐบาลไทยในครั้งนั้นจะเป็นอย่างไรยังไม่พบจดหมายเหตุเป็นหลักฐานพอที่จะอ้างได้เป็นแน่นอน ปรากฏแต่ว่า ทรงพระราชดำริเห็นว่า สงครามเกิดขึ้นในที่ต่อติดพระราชอาณาเขต

จะไว้ใจแก่เหตุการณ์มิได้ จึงโปรดให้แต่งกองทัพ ๓ กอง ทางบกให้เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรย) เป็นแม่ทัพ ยกล่วงหน้าออกไปทางด่านพระเจดีย์สามองค์กองหนึ่ง ให้พระยาสุรเสนาเป็นแม่ทัพยกหนุนไปอีกกองหนึ่ง ทางเรือให้พระยาชุมพร (ชุย) คุมกองทัพเรือไปรักษาการทางต่อแดนเมืองมะริด เมืองตะนาวศรีอีกกองหนึ่ง การที่ไทยยกกองทัพออกไปครั้งนั้น ได้บอกให้อังกฤษทราบว่าจะไปช่วยอังกฤษ ฝ่ายข้างอังกฤษ เมื่อไปติดชะงักอยู่ที่เมืองร่างกุ้ง ต้องการกำลังพาหนะที่จะหาบขนเครื่องสาตราวุธและเสบียงอาหารส่งกองทัพที่จะยกต่อขึ้นไปในฤดูแล้ง อยากได้กำลังไทยช่วยจึงชวนให้กองทัพเจ้าพระยามหาโยธาเข้าไปตั้งอยู่ในแดนเมืองเมาะตะมะ ที่อังกฤษตีไว้ได้ เวลานั้นเผอิญประจวบเปลี่ยนรัชกาลในกรุงสยาม ถึงรัชกาลที่ ๓ ไทยกับอังกฤษเกิดเข้าใจผิดกันขึ้นด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ

ประการที่ ๑ อังกฤษจะต้องการแต่สัตว์พาหนะและผู้คนในกองทัพไทยใช้เป็นกำลังแบกหาม ไปใช้สอยอยู่ในบังคับบัญชาของอังกฤษ อ้างเหตุว่าเพราะวิธีการทำสงคราม วิธีของอังกฤษกับไทยไม่เหมือนกัน ถ้าไทยอยาก

จะรบพุ่งพม่าโดยลำพัง ขอให้จัดกองทัพยกไปตีหัวเมืองพม่าจากเมืองเชียงใหม่อีกทางหนึ่ง ข้างไทยเห็นอังกฤษจะเอาเปรียบแต่ฝ่ายเดียว จึงไม่ยอมให้กองทัพเจ้าพระยามหาโยธาอยู่ในบังคับบัญชาอังกฤษ พอถึงงานพระเมรุพระบรมศพก็ให้หากองทัพกลับคืนเข้ามากรุงเทพ ฯ

ประการที่ ๒ อังกฤษมีความคิดในชั้นแรกว่า ถ้าทำสงครามชนะพม่าจะคืนเมืองตะนาวศรี เมืองมะริดให้แก่ไทย แต่ว่าจะคืนให้แต่แผ่นดินตอนในข้างใน ส่วนข้างชายทะเลซึ่งเป็นท่าเลค้าขายอังกฤษจะเอาไว้เสียเอง ส่วนทางต่อแดนอังวะ อังกฤษคิดว่า ถ้าตีได้แล้วจะกลับตั้งรามัญประเทศขึ้นตามเดิม เพื่อทอนกำลังพม่าให้น้อยลง แต่ในเวลานั้นเชื้อวงศ์พระเจ้าหงสาวดีแต่ก่อนสาบสูญ อังกฤษเลือกหาผู้ซึ่งจะเป็นที่นิยมของพวกมอญ ตั้งเป็นพระเจ้าหงสาวดีขึ้นใหม่ เจ้าพระยามหาโยธาเป็นผู้อยู่ในที่จะถูกเลือกคนหนึ่ง ความทั้งสองข้อนี้ไม่เป็นที่พอใจของไทย ด้วยเมืองมะริด เมืองตะนาวศรี เมื่อเป็นเมืองขึ้นของไทยอยู่แต่ครั้งกรุงเก่า เป็นประโยชน์ด้วยเป็นเมืองท่าค้าขายทางทะเล ถ้าอังกฤษเอาชายทะเลเสีย ก็เป็นอันปิด

ท่าค้าขาย หาประโยชน์อันใดแก่ไทยมิได้ ไทยมีแต่จะต้องรับผิดชอบรักษาหัวเมืองคอน ให้เป็นประโยชน์แก่อังกฤษฝ่ายเดียว ส่วนความคิดที่อังกฤษจะตั้งรามัญประเทศขึ้นอีก และโดยเฉพาะที่เจ้าพระยามหาโยธา ตกอยู่ในผู้ต้องเลือกนั้น ไทยต้องไม่พอใจอยู่เอง ด้วยมอญได้อพยพเข้ามาเป็นไพร่บ้านพลเมืองไทย ตั้งแต่เมื่อกรุงธนบุรีครั้งหนึ่ง และเมื่อในรัชกาลที่ ๒ (กรุงรัตนโกสินทร์) ครั้งหนึ่ง มีจำนวนมอญอยู่ในเมืองไทยเป็นอันมาก มอญเหล่านี้จะกลับไปฝักใฝ่อยู่กับอังกฤษ ก็ต้องเป็นข้อรังเกียจอยู่เอง

ประการที่ ๓ เมื่อมีท้องตราออกไป ให้พระยาชุมพรยกกองทัพเรือไปนั้น ในท้องตราจะสั่งอย่างไรไม่ปรากฏ ปรากฏแต่ว่าพระยาชุมพรให้เข้าไปกวาดครอบครัวเอาคนเมืองมะริด เมืองตะนาวศรีมามาก ครั้นอังกฤษลงมาตีได้เมืองตะนาวศรี เมืองมะริด พวกพลเมืองพากันไปร้องทุกข์กับอังกฤษว่าถูกพระยาชุมพรกวาดครัว อังกฤษกำลังจะเอาใจชาวเมืองตะนาวศรี เมืองมะริด จึงจับคนเมืองชุมพรที่ไปกวาดครัวไว้ได้มาก เมื่อความทราบเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระพิโรธแก่พระยาชุมพร ให้เอาตัวเข้ามาจำไว้ในกรุงเทพ ฯ

ประการที่ ๔ เกี่ยวด้วยเรื่องเมืองไทรบุรี คือเมื่อพระยาไทรทำสัญญาให้อังกฤษเช่าเกาะหมากนั้น ในข้อสัญญามีว่า ยอมให้อังกฤษซื้อหาเสบียงอาหารเอาไปจากเมืองไทรบุรีได้ โดยไม่ต้องเสียภาษีอากร ครั้นเมื่อไทยลงไปปกครองเมืองไทร ตั้งเก็บภาษีตามอย่างธรรมเนียมเหมือนกับหัวเมืองอื่น และโต้อังกฤษว่า อังกฤษไปทำสัญญากับพระยาไทรโดยพลการ ไม่ได้บอกให้กรุงเทพ ฯ ทราบตามสมควรแก่ประเพณี อีกข้อหนึ่งเมื่อเจ้าพระยานคร ฯ ลงไปตีได้เมืองไทรบุรีนั้น พระยาแประเลยงดไม่ส่งต้นไม้ทองเงินเข้ามาถวายดังแต่ก่อน พวกเมืองแประเกิดแตกกันเป็น ๒ พวก พวกหนึ่งเห็นควรจะอ่อนน้อมต่อเจ้าพระยานคร ฯ พวกหนึ่งเห็นไม่ควรจะอ่อนน้อม ฝ่ายข้างอังกฤษก็ไม่อยากจะให้ไทยมีอำนาจล่วงเลยเขตเมืองไทรบุรีลงไป อาศัยเหตุทั้งสี่ประการที่กล่าวมานี้ ในปลายปีระกาสัปตศก จุลศักราช ๑๑๘๗ พ.ศ. ๒๓๖๘

เมื่ออังกฤษทำสงครามจวนจะชนะพม่าอยู่แล้ว ลอร์ดแอม-เฮิสต์ ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษจึงแต่งให้นายร้อยเอกเฮนรีเบอร์นี (ซึ่งเรียกชื่อกันในสมัยนั้นว่า กะบีตันบารนี) เป็นทูตเข้ามากรุงเทพ ฯ เพื่อให้เข้ามาพูดจาตกลงกับไทยโดยทางไมตรี และขอให้ทำหนังสือสัญญากับไทยให้มีไว้ต่อกันเสียเป็นหลักฐาน

นายร้อยเอกเบอร์นีมาหาเจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) ก่อน เมื่อเจ้าพระยานคร ฯ ได้รับอนุญาตจากกรุงเทพ ฯ แล้ว จึงพานายร้อยเอกเบอร์นีเข้ามากรุงเทพ ฯ เมื่อในเดือน ๑๒ โปรดให้เข้าเฝ้าอย่างแขกเมืองที่เคยมาแต่ก่อน และให้เสนาบดีปรึกษากับนายร้อยเอกเบอร์นีตกลงกันได้ทำหนังสือสัญญากับอังกฤษฉบับแรกเมื่อ ณ เดือน ๗ แรม ๑ ค่ำปีจออัฐศก จุลศักราช ๑๑๘๘ พ.ศ. ๒๓๖๙ เป็นหนังสือสัญญา ๑๔ ข้อ ฯลฯ (และ) ในคราวนั้นไทยได้ทำสัญญากับนายร้อยเอกเบอร์นี ผู้แทนรัฐบาลอังกฤษอีกฉบับหนึ่ง ว่าด้วยการค้าขาย เป็นสัญญา ๖ ข้อ(๑)

---

(๑) พระอธิบายของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในหนังสือจดหมายเหตุความทรงจำ หน้า๒๒

อักษรสาสน์ของลอร์ดแอมเฮิสต์ ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษที่นายร้อยเอกเบอร์นีนำมานั้น โปรดให้นายกาลส มันแวนต์ สิลไวร์ กงสุลโปรตุเกสช่วยแปลออกเป็นภาษาไทย แล้วเกลาสำนวนให้รัดกุมขึ้นอีกฉบับหนึ่ง ได้พิมพ์สำเนาไว้ทั้งสองฉบับ ดังต่อไปนี้

อักษรสาสน์ของผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ

นายกาลส มันแวนต์ สิลไวร์ กงสุลโปรตุเกส

เป็นผู้แปล

วันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีจออัฐศก (พ.ศ. ๒๓๖๙) พระยาพิพัฒน์โกษา หลวงสุรสาคร ขุนทิพวาจา ขุนเทพวาจา นั่ง ณ ศาลาลูกขุนฝ่ายขวา เอาหนังสือเจ้าเมืองมังกล่าซึ่งกะปิตันบารนีถือมาขอเป็นทางไมตรี ให้กาลสแปลหนังสืออังกฤษออกเป็นคำไทย ในหนังสือนั้นว่า

มาแต่ท่านที่นับถือลอร์ดอำแหด เจ้าเมืองเยณะรันเมืองทั้งปวงที่อังกฤษตีได้ข้างทวีปอินเดีย ถวายมาถึงท่านที่สูงสุดขุนหลวงเมืองไทย กราบบังคมโดยนับถือตามธรรมเนียมแล้วจึงได้เขียนหนังสือนี้

ได้ ๔ ปีมาแล้ว มารเกศ หัสติ้ง (๑) ผู้มีสกุลอันใหญ่ได้ครองเมืองมังกล่าก่อนข้าพเจ้า ได้แต่งทูตใช้ให้เข้ามาเฝ้าท่านที่สูงสุด สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง เป็นสำคัญความนับถือและยกยอแห่งชาติอังกฤษ ตั้งแต่นั้นมา อังกฤษกับไทยมีไมตรียิ่งสนิทต่อกันมากขึ้นไป และเมืองอังกฤษยังมีไมตรีต่อบรรดาเมืองทั้งปวงข้างอินเดีย เว้นแต่เมืองอังวะ เพราะว่าเมืองอังวะประมาทำเหลือเกินที่จะอดทน เย้าให้โกรธขึ้น ให้เจ้าอังกฤษยกกองทัพมาตีให้ได้ พวกไพร่ของท่านที่สูงสุดรู้จักแจ้งอยู่ทุกคนว่าซึ่งพม่านั้นเป็นคนขบถไม่ตรงสนิทั้งเมืองอังวะ และเมืองขึ้นแก่อังวะทั้งปวงไทยต้องรู้จักที่จะมีอัชฌาสัยเดินตรงต่อชาติ มิให้ห้ามความปรารถนาของมันไม่ได้ เว้นแต่เดินโดยกำลังเครื่องศัสตราอาวุธ จึงจะห้ามความปรารถนาและความนึกร้ายต่อเมืองใกล้กันนั้นจึงจะได้ บัดนี้กองทัพอังกฤษได้ยกขึ้นไปถึงเมืองพม่าเมืองใด ๆ ก็ตีได้เมืองนั้นแล้วบัดนี้เห็นว่าท่านที่สูงสุดจะมีความยินดีเป็นอันมาก ด้วยได้ยินว่าพม่าที่เป็นศัตรูแห่งทั้งสองฝ่ายนั้นได้ต้องแพ้

(๑) มาร์กวิส เฮสติงส์

แก่อังกฤษในการศึกทุกอย่าง บัดนี้อังกฤษตีได้ไว้แล้ว เมืองอาสรร เมืองอารกัน เมืองเจตุบา เมืองรำเร เมืองจินดา เมืองย่างกุ้ง เมืองตาลา เมืองบัดเสน เมืองเสเรียน เมืองพะโก เมืองเตนาบิ เมืองปตน เมืองตะนาว เมืองมะตะมะ เมืองเย เมืองทวาย เมืองมะริด

ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้เข้ามาถึงอินเดีย สำหรับเอาใจใส่การอันใหญ่ที่ขุนหลวงอังกฤษมีความไว้ใจมอบให้ข้าพเจ้า แต่เมื่อแรกยกกองทัพไปตีอังวะนั้น ข้าพเจ้ามิได้ปรารถนาซึ่งจะสำแดงแน่ให้ท่านที่สูงสุดเห็นความนับถือยกย่องที่ข้าพเจ้ามีต่อท่านที่สูงสุด และความปรารถนาแห่งชาติอังกฤษโดยสุจริตที่จะถ้าทางไมตรีต่อกรุงไทย ข้าพเจ้าได้สั่งให้เจ้าเมืองเกาะหมากเจ้าเมืองใหม่ไว้ ได้ข่าวการรบต่อพม่านั้นเมื่อใด ก็ให้เอาข่าวนั้นส่งถวายเข้ามาโดยเร็ว อย่าให้ขาดได้ และข้าพเจ้าได้สั่งแก่พวกกองทัพอังกฤษและขุนนางทั้งปวงที่ขึ้นไปเมืองอังวะนั้นไว้ว่า ถ้าพบคนและสิ่งของไทย ณ ตำบลใด ก็ให้กองทัพเอาใจใส่ช่วยทำนุบำรุง บัดนี้เห็นว่าถึงเพลาแล้ว ที่ข้าพเจ้าจะต้องจัดทูตให้เข้าไปเฝ้าท่านที่สูงสุดโดยชื่อ ข้าพเจ้าจะได้กราบทูล

ความการรบพม่าให้แจ้งทุกอย่าง และจะได้ทูลให้ทราบว่า เมืองอังกฤษจะคิดการสิ่งใด ๆ ข้างหน้าต่อไป ข้าพเจ้าจึงได้เลือกเอา กะบีตันหันตรีบารนี ใช้ในการอันใหญ่นี้ กะบีตันหันตรีบารนี้นี้ เป็นขุนนางได้ทำราชการฝ่ายตะวันออกข้างอินเดียหลายปีมาแล้ว เป็นคนรู้เข้าใจกิริยาอย่างธรรมเนียมข้างทวีปนี้มาก เป็นคนรู้จักขุนนางของท่านที่สูงสุดหลายท่าน เป็นต้นว่าเจ้าเมืองนคร เมืองถลาง เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองตะกั่วป่า และบรรดาขุนนางของเจ้าเมืองทั้งนั้น กะบีตันหันตรีบารนีมีบุญซึ่งจะได้เอาความที่ข้าพเจ้าพลอยมีความยินดีแต่ในดวงใจข้าพเจ้าเพราะท่านมีที่สูงสุดได้เสด็จขึ้นนั่งบนพระที่นั่งอันใหญ่ที่สรรเสริญณกรุงไทยนี้ ข้าพเจ้ามีความปรารถนาโดยสุจริตให้ท่านที่สูงสุดได้จำเริญไปเป็นช้านาน จะได้พระราชทานแจกพระเมตตาแก่ไพร่แห่งท่านที่สูงสุดทั้งสิ้นแก่นานาประเทศทั้งปวงที่เข้ามาณกรุงของท่าน กะบีตันหันตรีบารนีจะได้กราบทูลแก่ท่านที่สูงสุด และกราบเรียนท่านเสนาบดีเอง ให้จะแจ้งถ้วนถี่ยิ่งกว่ามีในหนังสือ ด้วยความชาติอังกฤษมีน้ำใจสักเท่าใด ที่จะได้รื่อฟื้นทางไม่-

ศรีต่อไทย กะบีตันหันตรีบารนีใช่ว่าจะจำเพาะกราบทูล และกราบเรียนท่านเสนาบดีด้วยการที่ได้รบพม่าต่อไปข้างหน้าให้แน่ และจะแจ้งทุกสิ่ง ข้าพเจ้ามีความไว้ใจอันใหญ่หนักหนา ว่าท่านที่สูงสุดจะโปรดรับทูตที่ข้าพเจ้าให้เข้าไปโดยสะดวกด้วยอย่างดี ทูตนั้นจะได้มีน้ำใจกราบทูลให้ทราบโดยสะดวกมิได้ขัดขวางแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใด และจะได้กราบทูลสารพัดทั้งปวง ที่ข้าพเจ้าคิดไว้นั้นให้ท่านที่สูงสุดทราบ และทูตจะได้จดหมายแจ้งแก่ข้าพเจ้าว่าท่านที่สูงสุดจะเห็นชอบต้องด้วยความที่ข้าพเจ้าคิดไว้นั้นอย่างไร ทูตจะได้เขียนออกไปให้ข้าพเจ้าทราบ เจ้าเมืองอังกฤษไม่ได้มีความปรารถนาสิ่งใดสิ่งหนึ่งของท่านที่สูงสุด มิได้ปรารถนามาแต่สิ่งที่จะต้องการ คือทางที่จะใช้ให้ทางไมตรีอังกฤษกับไทยซึ่งมีต่อกันทุกวันนี้ยิ่งขึ้นไป และยืดยาวไป ถ้าและท่านที่สูงสุดทรงพระดำริทำสัญญาสิ่งหนึ่งโดยสัญญานั้น จึงจะเกิดประโยชน์และง่ายสะดวกและกว้างขวางในเมืองของท่าน และเพราะอย่างนี้ไมตรีจะใหญ่ยิ่งขึ้นไป และจะเกิดประโยชน์เป็นอันมากแก่ทั้งสองชาติ และเพราะสัญญานั้น เมืองเกาะหมากและเมืองขึ้น

แก่ท่านที่สูงสุดเหมือนเมืองนคร เมืองสงขลา เมืองตลุง ข้างหน้าไปจะได้อยู่ราบคาบไม่รวนกันสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ กะบีตันหันตรีบารนีที่ข้าพเจ้ามีความไว้ใจนมัฤทธิ์ที่จะยอมและจัดแจงในการสิ่งใด ๆ ที่ท่านสูงสุดท่านนั้น และจะได้บอกความออกไปถึงกรมการเมืองมังกล่า กะบีตันหันตรีบารนีมีบุญที่จะคุมของเข้าถวายท่านที่สูงสุดโดยซื่อ ของข้าพเจ้าเป็นของทำทวลาศบางทำที่เมืองมังกล่าบาง ข้าพเจ้ามีความไว้ใจอยู่ว่า ท่านที่สูงสุดจะรับไว้เป็นสำคัญนับถือและความรำลึกของข้าพเจ้า

หนังสือท่านที่เมืองบ้อมชัวเลม วัน ๑๓ เดือนใหม่ศักราช ๑๘๒๕

อำแหด.

อักษรสาสน์ของผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษซึ่งนายกาลส มันแวนต์ สิลไวร์ กงสุลโปรตุเกส แปลแล้วเกลาสำนวนใหม่

หนังสือเอดอารนาบันลาดหัดกรนา โดยยินณะรันคินดี เจ้าเมืองมังกล่า ขอกราบทูลสมเด็จพระพุทธเจ้า

อยู่หัวให้ทราบใต้ฝ่าละอองด้วยเมื่อ ๔ ปีแล้วเจ้าเมืองมัง
กล่าหนก่อนชื่อมาราภีศหัสดิ์ ได้ให้คนอายัดใจเข้ามาเฝ้า
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวพระองค์ก่อน ได้มาแจ้งความ
ว่า อังกฤษยำเกรงนับถือยกยอรักใคร่ต่อไทย แต่วันนั้น
มาจนวันนี้ อังกฤษกับไทยตั้งอยู่ในความสัตย์มั่นคงรักใคร่
เป็นไมตรีต่อกัน บรรดาเมืองขึ้นทั้งปวงก็รักตามด้วยกัน
เว้นแต่เมืองพม่าอวดจองหอง ข้าพเจ้าอดไม่ได้จึงได้เกิด
วิวาท ไม่มีเหตุสิ่งใด ด้วยมันแกล้งเบียดเบียนทำลาย
เมืองอังกฤษ อังกฤษยกทัพไปรบกัน แต่ว่าทำนอง
พม่าบิดพลิ้วโลภลาภทำโอหัง การทั้งนี้สมเด็จพระพุทธ-
เจ้าอยู่หัวกรุงไทยก็ทรงทราบอยู่แล้ว ข้าราชการรู้ ซึ่ง
จะทำไมตรีกับพม่า ถึงจะทำความดีสักเท่าใด ๆ ทำนอง
พม่านึกเชื่อไม่ได้ ยังแต่การรบสิ่งเดียวที่จะห้ามความ
ปรารถนาได้ มันมีแต่จะเบียดเบียนเมืองเขตแดนอัน
ใกล้กัน และบัดนี้กองทัพอังกฤษรบเมืองพม่าล้อมรอบ
ถ้าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงไทยทราบก็จะทรงยินดี
และกองทัพอังกฤษกับพม่ามีชัยเป็นอันมาก ก็ได้เมือง

อาสรร เมืองระเชง เมืองเชดบา เมืองร้าร้ย เมือง จินดา เมืองรังกง เมืองกาละ เมืองมะสิง เมือง เสเรียน เมืองชิคุ เมืองตณุพยู เมืองมัตตะมะ เมืองเร เมืองทวาย เมืองมะริด เมืองตะนาว ๑๖ เมือง ก่อน ได้รับกับพม่าบอกมาให้แจ้งข้าพเจ้ายินณะรันเจ้าเมืองมัง กล่า ซึ่งอยู่ในบังคับเจ้าเมืองอรบ นบนอบมาในสมเด็จ พระพุทธเจ้าอยู่หัวให้ทราบว่า เจ้าเมืองอรบและขุนนาง ผู้ใหญ่ ๆ อังกฤษจะใคร่เป็นไมตรีกับไทย รักใคร่กันโดย ใจบริสุทธิ์ ด้วยแต่ก่อนข้าพเจ้าได้ให้เจ้าเมืองเกาะหมาก เจ้าเมืองใหม่ ให้เร่งบอกข้อความซึ่งได้รับกับพม่าเข้าไป ณ กรุงไทยให้ทราบ อนึ่งข้าพเจ้าได้บังคับแม่ทัพอังกฤษ และทหารทั้งนั้นว่า ถ้าพบไทยที่ใด ๆ ก็ดี อย่าให้ทำ อันตรายแก่คนและเก็บเอารูปพรรณสิ่งของอันใด ๆ เป็น อันขาดทีเดียว บัดนี้ข้าพเจ้าแต่งให้กะปิตันหันตรีบารน์ เป็นทูตแทนตัวข้าพเจ้า เข้ามากราบทูลสมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว ณ กรุงไทย แต่บรรดาเรื่องราวซึ่งรบกับพม่าและ ความปรารถนาพระยาใหญ่ซึ่งได้บังคับอังกฤษ จึงข้าพเจ้า ได้เลือกสรรจัดแจงคนผู้ใหญ่ชัดเจนควรกับราชการ ได้

ให้กะบีตันหันตรีบารนี ซึ่งเป็นคนเดิมคุ้นในราชการเมืองฝ่ายใต้ลม เข้าใจทำนองบรรดาธรรมเนียมกระบิลเมืองแล้ว ให้รู้จักกับเจ้าพระยานคร พระยาถลาง พระตะกั่วทุ่ง พระตะกั่วป่า ซึ่งเป็นข้าราชการในสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณ กรุงไทย ให้กะบีตันหันตรีบารนีเข้าไปเฝ้ากราบทูลสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ว่าข้าพเจ้าฝากอภัยนบนอบยำเกรงยกยออันใหญ่โดยใจตรง ต่อพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณ กรุงไทย ซึ่งว่าราชการอยู่เหนือแท่นอันมหาประเสริฐ ข้าพเจ้าขอคุณพระให้พรแก่สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ให้มีพระชนม์ยืน ทรงพระจำเริญอยู่เหนือแท่นทรงอันสูง จะได้ทรงพระเมตตาปลูกเลี้ยงอาณาประชาราษฎร์กรุงไทยทั้งปวง และคนเมืองอื่นจะได้เข้ามาพึ่งบุญร่มเมืองฝ่ายไทย ให้กะบีตันหันตรีบารนีเข้ามาแจ้งความยิ่งกว่าหนังสือด้วยอังกฤษปรารถนาหนักหนาจะเป็นไมตรีกับไทย กับจะให้แจ้งความแต่เดิมซึ่งได้รบกับพม่าแล้วนั้น และยังจะทำต่อไปอีก ข้าพเจ้าเมืองมังกล่าขอให้กะบีตันหันตรีบารนีทูตได้เข้าเฝ้าดังปรารถนาข้าพเจ้า สมเด็จพระ-พุทธเจ้าอยู่หัวจะโปรดประการใด กะบีตันหันตรีบารนี

จะได้เอาความไปแจ้งแก่ข้าพเจ้า อนึ่งพระยาใหญ่อังกฤษกับบรรดาผู้ใหญ่อังกฤษทั้งนั้น จะได้คิดประการใดหามิได้ คิดแต่จะเป็นไมตรีกับไทย อังกฤษกับไทยจะได้รักใคร่ต่อกันทั้ง ๒ ฝ่าย ข้าพเจ้าจึงจัดให้กะปีตันหันตรีบารนีคนเชื่อใจของข้าพเจ้า แล้วเป็นคนคิดอ่านประกอบการจะได้เอาความส่งไปยังข้าพเจ้าโดยเร็ว ถ้าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวโปรดให้เหมือนปรารถนาดังว่าทั้งนี้ เมืองไทยกับเมืองอังกฤษ สินค้าทั้งสองเมืองจะได้บริบูรณ์ไปมาง่ายมิได้เว้น อนึ่งพระยาเกาะหมากกับเจ้าพระยานครกับเมืองถลาง เมืองสงขลา เมืองพัทลุงจะได้เป็นทางไมตรีต่อกันมากๆ อย่าให้เกิดเหตุวุ่นไขว่ณวันภายหลัง อนึ่งข้าพเจ้าจัดได้สิ่งของซึ่งทำณเมืองคินดีเมืองอรบ ให้กะปีตันหันตรีบารนีคุมเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อจะได้เป็นสำคัญว่า ข้าพเจ้าฝากอัยนบนอบน้อมเกรงยกยออันใหญ่ๆ จงมากๆ ต่อสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว

หนังสือมา ณ วัน (คริสต์) ศักราช ๑๘๒๕ ปี

เฮนรี เบอร์นี นำหนังสือสัญญาซึ่งบีดตราของผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ มาเปลี่ยนที่เมืองตรัง

ณ วันศุกร์ เดือน ๖ แรม ๑๕ ค่ำจุลศักราช ๑๑๘๙ บีกุนนพศก กะบีตันหันตรีบารนีเอาหนังสือสัญญาซึ่งบีดตรามาแต่เมืองมังกล่ามาเปลี่ยนที่เมืองตรัง กะบีตันเหมกฝากรฝเรดิกมิเลตเอดแกว เมืองมังกล่า กะบีตันสะดะลันนายกำบั่นมาพร้อมกันด้วย ครั้นเปลี่ยนหนังสือสัญญาแล้ว กะบีตันหันตรีบารนีไปเมืองมะริด ว่าจะให้กะบีตันเหมกฝากรเอาหนังสือสัญญาไปเมืองมังกล่า จะเอากำบั่นซึ่งกะบีตันหันตรีบารนีมานั้นต้องให้กะบีตันเหมกฝากรชักลับไป อนึ่งอักษรไทยซึ่งกะบีตันหันตรีบารนีเขียนบอกชื่อตรามาในหนังสือสัญญานั้นไม่ชัดกะบีตันหันตรีแปลใหม่ได้ถ่ายดวงตราตามหนังสือสัญญา เขียนอักษรไทยตามกะบีตันหันตรีบารนีแปลอยู่ในแผ่นกระดาษนี้

ตราซึ่งบีดมาในหนังสือสัญญา ทางไมตรี ทางค้าขายเหมือนกันตามอย่างถ่ายนี้

อเมริกันเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕

ประเทศสหปาลีรัฐอเมริกา แรกมามีทางพระราชไมตรีกับกรุงสยามในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อปีมะโรง พ. ศ. ๒๓๗๕ ตรงกับคริสต์ศักราช ๑๘๓๓ ครั้งนั้นประธานาธิบดีแยกสัน แต่งให้เอดมันด์รอเบิตเป็นทูตเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี และการค้าขาย ได้ตกลงทำหนังสือสัญญากันเมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม พ ศ. ๒๓๗๕ หนังสือสัญญาการค้าขายที่ทำกับอเมริกาครั้งนั้น เป็นทำนองเดียวกับหนังสือสัญญาที่ไทยได้ทำกับอังกฤษครั้งเซ็นรีเบอร์น เป็นทูตเข้ามาในต้นรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ พ. ศ. ๒๓๖๙ ข้อสำคัญนั้นคือ อังกฤษและอเมริกันยอมให้ไทยเก็บค่าปากเรือ ซึ่งบรรทุกสินค้าเข้ามาขายตามขนาดเรือ คิดเป็นวาละ ๑,๗๐๐ บาท ถ้าเป็นเรือเปล่าบรรทุกแต่อับเฉาเข้ามาหาซื้อสินค้าเก็บวาละ ๑,๕๐๐ บาท ฝ่ายไทยยอมว่า ถ้าได้เก็บค่าปากเรือเช่นว่าแล้ว จะไม่เก็บภาษีอากรอย่างอื่นจากสินค้าอีก(๑)

---

(๑) พระอธิบายของสมเด็จ ว กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในคำนำหนังสือจดหมายเหตุเรื่อง ทูตอเมริกันเข้ามาในรัชกาลที่ ๓ พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๖ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

นามของนายเอดมันด์รอเบิต เรียกในหมายรับสั่งตอนแรกว่าเอมินราบัด แต่หมายรับสั่งฉบับหลัง ๆ เรียกว่า เอดแมนรอเบต ความจริงเป็นคนเดียวกันนั่นเอง หมายรับสั่งได้แสดงให้เห็นรายละเอียดในการต้อนรับทูตอเมริกัน ด้วยอัธยาศัยไมตรีอย่างยิ่งดังต่อไปนี้

หมายรับสั่งว่าด้วยนายเอดมันด์รอเบิตทูตอเมริกันเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕

วันอาทิตย์เดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำปีมะโรงจัตวาศก ด้วยเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม รับพระราชโองการใส่เกล้า ๆ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ สั่งว่า เจ้าเมืองอเมริกันมีหนังสือให้เอมินราบัดขุนนางถือหนังสือเข้ามาว่าเป็นทางพระราชไมตรีค้าขาย เอมินราบัดขึ้นกำบั่นเข้ามาใหญ่กินน้ำลึกเข้าปากน้ำไม่ได้ ให้เรือออกไปรับตัวเอมินราบัด ๑ ขุนนางรอง ๒ คนใช้ ๑๒ รวม ๑๕ คน กำหนดจะได้ขึ้นมากรุง ๆ ณ วัน เดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำเพลาเช้า กำหนดผ่รั่งจะได้ขึ้นมาอยู่ตึกฝรั่งหน้าวัดประยุรวงศ์อาวาสนั้น ให้สำรวจเอาเตียงมุ้งไปตั้งให้เอมินรา

บัด ๑ ขุนนางรอง ๒ รวม ๓ เตียง ให้พระคลังวิเศษเอามุ้งแพรไปผูกให้เอมิน่าบัด ๑ ขุนนางรอง ๒ รวม ๓ หลัง ให้พระคลังในชำยเอาฟูกไปปูเตียง ๓ เอาผ้าขาวปูฟูก ๓ เอาหมอนหนุนศีรษะ ๓ หมอนข้าง ๖ ให้เอมิน่าบัด ๑ ขุนนางรอง ๒ ให้รักษาพระองค์เอาอ่างเขียวไปจ่ายให้ฝรั่ง ๓ ใบ ให้กลาโหมจ่ายตุ่มน้ำ ให้กรมเมือง ๔ ใบ ให้กรมเมืองรับเอาตุ่มน้ำต่อกรมพระกลาโหมไปให้ฝรั่ง ๔ ใบ ให้กรมนาเอาข้าวสารซ้อมไปจ่ายให้ฝรั่ง ๑๐ วันครั้งหนึ่งครั้งละ ๘ ถังกว่าฝรั่งจะกลับไป ให้พระคลังราชการเอาพื้นหุงข้าว น้ำมันพร้าว ไปจ่ายให้พอ และให้เจ้าพนักงานทั้งนี้เร่งเอาสิ่งของไปจัดแจงเตรียมทักฝรั่งแต่ ณ วัน เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำเพลาเย็นให้พร้อมและขุนสารมหาดไทย กลาโหม จัตุสดมภ์จัดแจงแต่งสิ่งของเวียนกันไปทักฝรั่งเมืองมริกัน มหาดไทย วัน เดือน ๔ ขึ้น ๙ ค่ำที่ ๑ กลาโหม วัน เดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำที่ ๒ กรมวัง วัน เดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำที่ ๓ กรมนา วัน เดือน ๔ แรม ๓ ค่ำที่ ๔ กรมเมือง วัน เดือน ๔ แรม ๖ ค่ำที่ ๕ กรมท่า วัน

เดือน ๔ แรม ๙ ค่ำที่ ๖ และให้เจ้าพนักงานทั้งนี้ จัดสิ่งของเวียนกันไปทักแขกเมืองฝรั่ง ๓ วันครั้งหนึ่ง กว่าแขกเมืองจะกลับไป และสิ่งของซึ่งไปทักนั้นราคาเป็นเงิน ๑ ตำลึงจงทุกครั้ง แล้วให้ทำหางว่าวยื่นเสมียนตรากรมท่าจงทุกครั้ง อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

วันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำปีมะโรงจัตวาศก ด้วยเจ้าพระยาพระคลัง ผู้ว่าที่สมุหพระกลาโหม รับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่าเจ้าเมืองมริกันมีหนังสือให้เอมีนราบัดขุนนางถือเข้ามาเป็นทางไมตรีค้าขาย ฝรั่งแขกเมืองพักอยู่ที่ตึกฝรั่งหน้าวัดประยุรวงศ์อาวาส นายและไพร่ ๑๕ คนนั้น ให้กรมนาเอานมโคมาจ่ายให้ฝรั่งเมืองมริกัน วันละ ๒ ทะนานเสมอทุกวันกว่าฝรั่งจะไป ให้เอามาจ่ายให้ที่ตึกฝรั่ง ตั้งแต่วันเดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ให้พระคลังวิเศษเบิกเงินต่อพระคลังมหาสมบัติ ไปพระราชทานให้ฝรั่งเป็นเงิน ๑ ชั่ง ให้ฝรั่งซื้อกับข้าวสิ่งของกินวันละ ๑ ตำลึง ๒ บาท ตั้งแต่พระราชทานให้ฝรั่งวันเดือน ๔ ขึ้น ๙ ค่ำไปถึงวันเดือน ๔ แรม ๗ ค่ำ ๑๕ วันครั้งหนึ่ง เป็นเงิน ๑

ชั่ง ๒ ตำลึง ๒ บาทเข้ากัน ๒ ชั่ง ๒ ตำลึง ๒ บาท ให้พระคลังมหาสมบัติจ่ายเงินพระคลังวิเศษเป็นเงิน ๒ ชั่ง ๒ ตำลึง ๒ บาท อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

วันเดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำปีมะโรงจัตวาศก ด้วยเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม รับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่าเจ้าเมืองมริกันแต่งให้เอดแมนรอเบตขุนนางคุมเอาสิ่งของเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวายนั้น ให้เจ้าพนักงานแสงต้นมารับเอานาฬิกาพก ให้เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติมารับเอากระเช้าเงินให้เจ้าพนักงานพระคลังวิเศษมารับเอาแพร มารับเอาของถวายเจ้าเมืองมริกันต่อขุนราชเศรษฐี เสมียนตรากรมท่า ณ จวนเจ้าพระยาพระคลังแต่ ณ วันอาทิตย์เดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำเพลาเช้า อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

วันอาทิตย์เดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำปีมะโรงจัตวาศก เจ้าพนักงานมารับเอาของเอดแมนรอเบตถวาย พระคลังมหาสมบัติ หลวงสุวรรณภักดี หมื่นอุตม มารับเอากระเช้าเงินระเพื่องคู่ ๑ กระเช้าเงินกลมเพื่อง ๒ รวม ๓ คู่ พระคลังวิเศษ ขุนสำเร็จประแดง มารับเอาแพรหนังไก่

๒๐ พับ แพรเลี่ยนสีตากุ้ง ๖๐ พับ รวม ๘๐ พับ แสงในขุนทิพมงคล ปลัดกรม หมื่นพิทักษ์อาวุธรับนาพิกาพกไว้คู่ ๑

วันพฤหัสบดีเดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ มีมะเส็งเบญจศก ด้วยเจ้าพระยาพระคลัง รับพระราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า ซึ่งหมายไปแต่ก่อนว่าเจ้าเมืองมริกันแต่งให้เอดแมนรอเบดขุนนางเข้ามาเป็นทางไมตรีค้าขาย ให้พระราชทานเงินให้กับฝรั่งเงินพระราชทาน ๑ ชั่ง ซื้อกินวันละ ๑ ตำลึง ๒ บาท ตั้งแต่เดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำมาถึงวันเดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ ๑๕ วันครั้งหนึ่ง ๑ ชั่ง ๒ ตำลึง ๒ บาท รวม ๒ ชั่ง ๒ ตำลึง ๒ บาท แจ้งอยู่ในหมายแต่ก่อนนั้นแล้ว บัดนี้ฝรั่งจะได้กลับออกไป ณ เมืองมริกันกำหนดจะได้ไปจากกรุง ณ วันเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ ให้พระราชทานเงินกับฝรั่งอีก เงินพระราชทานให้ฝรั่งซื้อกับข้าวสิ่งของกินวันละ ๑ ตำลึง ๒ บาท ตั้งแต่ ณ วันเดือน ๔ แรม ๘ ค่ำมาจนวันเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ ๑๓ วันเป็นเงิน ๑ ชั่ง ๑๙ ตำลึง ๒ บาท นั้นให้พระคลังวิเศษเบิกเงินต่อพระคลัง

มหาสมบัติ ไปพระราชทานให้ฝรั่งเป็นเงิน ๑ ชั่ง ๑๙ ตำลึง ๒ บาท แต่ ณ วันเดือน ๕ ขึ้น ๒ ค่ำ ให้พระคลังมหาสมบัติจ่ายเงิน ให้พระคลังวิเศษเป็นเงิน ๑ ชั่ง ๑๙ ตำลึง ๒ บาท แต่ ณ วันเดือน ๕ ขึ้น ๒ ค่ำ อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ด้วย ณ วันเดือน ๕ ขึ้น ๙ ค่ำ เจ้าพระยาพระคลัง ว่าที่สมุหพระกลาโหม รับพระราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า อิศตาโดอุนิโดตา อเมริกะ เจ้าเมืองมริกันแต่งให้แอดแมนรอเบตขุนนางคุมเอานาฬิกาพก ๑ กระเช้าเงิน ๓ คู่ แพร ๘๐ พับ เข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย บัดนี้แอดแมนรอเบตจะได้กลับออกไป ณ เมืองมริกัน โปรดเกล้า ฯ ให้จัดสิ่งของตอบแทนให้ค่าของถวายแอดแมนรอเบตนั้น ให้พระคลังมหาสมบัติจัดงาช้าง ๕ ลำหาบหนัก ๒ หาบ พระคลังในขวา ดีบุกหนัก ๑๐ หาบ พระคลังราชการ รงหนัก ๒ หาบ เนื้อไม้หนัก ๒๕ หาบ พระคลังในซ้าย น้ำตาลกรวดหนัก ๕ หาบ น้ำตาลทรายหนัก ๒๐ หาบ ก้ำยาน ๒๕ หาบ พระคลังสินค้า พริกไทยหนัก ๑๑ หาบ

เร่วหนัก ๒ หาบ ครั่งหนัก ๕ หาบ ฝางหนัก ๑๐ หาบ แล้วให้เจ้าพนักงานชาวพระคลังจัดแจงสิ่งของทั้งนี้บรรทุกเรือไปส่งให้เอดแมนรอเบต ที่ตึกฝรั่งหน้าวัดประยุรวงศ์อาวาส แต่ ณ วันเดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำเพลาบ่าย ๑ โมง ให้พร้อมจงทุกพนักงาน อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ด้วยเจ้าพระยาพระคลัง ผู้ว่าที่สมุหพระกลาโหม รับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า หมายรับสั่งไปแต่ก่อนว่า เจ้าเมืองมริกันแต่งให้เอดแมนรอเบตขุนนางเข้ามาเป็นทางไมตรีค้าขาย เอดแมนรอเบตจะได้จากกรุง ณ วันเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ เบิกเงินซื้อกับข้าวของกินเป็นเงิน ๑๙ ตำลึง ๒ บาท แจ้งอยู่ในหมายรับสั่งแต่ก่อนนั้นแล้ว เอดแมนรอเบตได้ไปจากกรุง ณ วันเดือน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ขอเบิกเงินให้ค่ากับข้าวของกินตั้งแต่ ณ วันเดือน ๕ ขึ้น ๖ ค่ำมาถึง ณ วันเดือน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ๑๐ วันละ ๑ ตำลึง ๒ บาทเป็นเงิน ๑๕ ตำลึงนั้น ให้เจ้าพนักงานพระคลังวิเศษเบิกเงินต่อพระคลังมหาสมบัติ ๑๕ ตำลึง แล้วให้พระคลังมหาสมบัติจ่ายเงินให้พระคลังวิเศษ ๑๕ ตำลึง อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

จดหมายเหตุ ทูตอเมริกันเข้ามาเจริญทาง พระราชไมตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕

วันอังคารเดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะโรงจัตวาศก (จ.ศ. ๑๑๙๔) เอดแมนรอเบตถือหนังสือเจ้าเมืองมริกันเข้ามาฉบับหนึ่ง ต้นหนังสือเป็นอักษรอังกฤษ สำเนาเป็นหนังสือจีน (ความว่า)หนังสืออันเรียกชอน ผู้สำเร็จราชการเมืองมริกันที่หนึ่ง กราบถวายบังคมมาใต้ฝ่าละออง ฯ สมเด็จพระเจ้ากรุงไทยที่สูงสุดอันมหาประเสริฐ ด้วยข้าพเจ้าแต่งเอดแมนรอเบต ชุนนางผู้ใหญ่อยู่ในเมืองมริกันถือหนังสือเข้ามาขอทำสัญญาทางค้าขาย และเอดแมนรอเบตคนนี้ จะว่ากล่าวสิ่งใดขอให้เหมือนข้าพเจ้าว่า ด้วยข้าพเจ้ามีใจซื่อตรงรักใคร่ต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงไทยยิ่งนัก ขอพระผู้เป็นเจ้าโปรดให้สมเด็จพระเจ้ากรุงไทย ได้มีพระบารมียิ่ง ๆ ขึ้นไป ชาติมริกันจะได้ไปมาค้าขายเป็นไมตรีสืบไปภายหน้า หนังสือฉบับนี้เขียนที่เมืองวอชิงตัน เป็นเมืองใหญ่ในชาติมริกัน เขียน ณ วันเดือนยี่แรม ๑๑ ค่ำ ศักราชฝรั่ง ๑๘๓๒ ปีเถาะตรีนิศก (มีหนังสือสำคัญประจำตัวอีกฉบับหนึ่งความว่า) เราอันเรียกชอน ผู้สำ--

เรจราชการเมืองมริกัน บอกมาให้คนทั้งปวงรู้ ถ้าผู้ใด
เห็นหนังสือฉบับนี้ให้รู้ว่า เรามีความไว้ใจแก่เอดแมนรอ-
เบต ว่าเป็นชาติมริกันมีสติปัญญารู้ความรอบคอบ ตั้งให้
เข้ามาทำหนังสือสัญญาค้าขายต่อกรุงไทย กับขุนนางผู้ใหญ่
ทั้งปวง ถ้าขุนนางผู้ใดถืออาญาสิทธิ์จะรับทำหนังสือสัญญา
ทางค้าขายได้ ก็ให้เอดแมนรอเบตกลับออกมาถึงเมืองวอ-
ชิงตัน จึงจะบอกข้อสัญญาให้ชาติมริกันรู้ทั้ง ๒๔ หัวเมือง
ให้รู้ทั่วกัน ความดังนี้ เราได้เขียนชื่ออันเรียกชอน ผู้
สำเรจราชการเมืองวอชิงตัน ด้วยลายมือของเราปิดตรา
สำหรับที่เจ้าเมืองไว้เป็นสำคัญ หนังสือนี้ทำที่เมืองวอ-
ชิงตันเขียน ณ วันเดือนยี่แรม ๑๑ ค่ำ ศักราชฝรั่ง
๑๘๓๒ ปีเถาะตรีศก

วัน เดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำปีมะโรงจัตวาศก ฝรั่ง
มาแต่เมืองมริกัน เข้าเฝ้ากราบถวายบังคมสมเด็จพระ-
พุทธเจ้าอยู่หัว ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ออกใหญ่
เป็นฝรั่งเอดแมนรอเบต ขุนนางที่ ๑ คาอิดกำมะ
กัน นายกำปั่นรบนายทหารที่หนึ่ง ๑ แปรเวนตะเนนเต

นายทหารที่หนึ่ง ๑ บาเรนตะเนนเต นายทหารที่สาม ๑ ฝอเลบตะเนนเต นายทหารที่สาม ๑ ดารอนรองตะเนนเต นายทหารที่สี่ ๑ โตมักกรอนตะเนนเต นายทหารที่สี่ ๑ เกร้าผัดรอนตะเนนเต นายทหารที่สี่ ๑ แวนสิรองตะเนนเต นายทหารที่สี่ ๑ มอริชอน เสมียน ๑ ดิกนอมอ ๑ รวม ๑๑ คน

วันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็งเบญจศก (จ.ศ. ๑๑๙๕) ปีดตราหนังสือสัญญา ๒ ฉบับ ตราบัวแก้วปีดท้ายหนังสือที่กลางตรารูปนก เอดแมนรอเบตปีดท้ายหนังสือที่สุด ตราบัวผันปีดประจำต่อฉบับหนึ่งเอดแมนรอเบตเอาออกไป ณ เมืองมริกัน ฉบับหนึ่งเสมียนตรากรมนาเอาไปให้พระราชโกษาไว้ ณ ห้องพระมาลาภูษา

ณ วันอังการ เดือน ๕ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีมะเส็งเบญจศก เอดแมนรอเบต ๑ มอแลสดเนนเต ๑ มอริชอน เสมียน ๑ ดิกนอมอ ๑ แอนสิ ๑ ห้าคนไปดูแห่พระบรมศพพระราชวังบวร ฯ ดูอยู่ที่ศาลาเหนือพระที่นั่งสุธาสวรรค์

ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำเพลาบ่าย ฝรั่งได้ล่องไปกรุงเป็นกำปั่น ๒ ลำ เรืออาสาจามบรรทุกสิ่งของพระราชทานตอบแทนลำหนึ่งไป ฝรั่งถึงกำปั่นนอกหลังเต่านาลึก

นายริดซัน ชาติอังกฤษ ถือหนังสือของบริษัทอิสต์อินเดียเข้ามาขอทำสัญญาซื้อช้างไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๑

เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๙๑ เป็นปีที่ ๑๕ ในรัชกาลที่ ๓ บริษัทอิสต์อินเดีย แต่งให้นายริดซัน ซึ่งเรียกชื่อในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า มิสเตอร์ฤทธิสชอน เข้ามาขอทำสัญญาซื้อช้าง เพื่อจะให้กิจการดำเนินโดยสะดวกสมความตามประสงค์ของบริษัท จึงมีอักษรสาสน์ของผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ ให้นายริดซันถือเข้ามาด้วย ทำนองเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระนารายน์มหาราช ที่บาทหลวงฝรั่งเศสจะเข้ามาตั้งสำนักสอนศาสนาคริสตัง ได้ทูลขอพระราชสาสน์พระเจ้าหลุยส์ ๑๔ และมหาสมณสาสน์ของโป๊ปเชิญเข้ามาเป็นสิ่งสำคัญ ข้างฝ่ายไทย พยายามทุกอย่างที่จะแสดงให้อัง-

กฤษเห็นไม่ตรีจึงอันดียิ่ง จึงจัดการต้อนรับนายริดชัน ตามที่ปรากฏเรื่องราวอยู่ในพระราชพงศาวดารรัชกาล ที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เรียบเรียง ท่วงทีคล้ายกับจัดรับรองทูต เป็นการให้เกียรติยศอย่างสูง มีข้อความพิสดารดังกล่าวไว้ต่อไปนี้

มิสเตอร์ฤทธิ์สชอน อังกฤษ ถืออักษรสาส์นเจ้าเมืองบังกลาเข้ามาทางบก เจ้าเมืองเมาะตำเลิมให้เจ้าเมืองตกราน คุมมอญพม่าเป็นพาหนะเข้ามาด้วย ๑๐๐ คน เดินมาทางเมืองกาญจนบุรี มาหาพระยาราชบุรี พระยาราชบุรีจะจัดเรือส่งเข้ามาก็ไม่ยอม แล้วเดินมาเมืองนครชัยศรี พักอยู่ศาลากลาง จะข้ามแม่น้ำเมืองนครชัยศรีเข้ามากรุงเทพมหานคร พระนครชัยศรีตอบว่าทางช้างเดินไปไม่ได้ ทางนั้นเป็นพลุเป็นหลุมเป็นร่องสวนทั้งนั้น มิสเตอร์ฤทธิ์สชอนว่าพวกมอญว่าไปได้ พระนครชัยศรีตอบอีกว่าเดินไปแต่คนเดินเท้า ถ้าจะเอาช้างเข้าไปถึงกรุงก็ต้องเดินอ้อมไปถึงกรุงเก่าจึงจะไปได้ ถ้ามิสเตอร์ฤทธิ์สชอนจะเข้าไปทางนี้ให้ได้ ช้างจะไปติดหล่มอย่างไร จะโทษแก่ข้าพเจ้าไม่ได้ ถ้าจะไปทางเรือข้าพเจ้าจะจัดส่ง

เข้าไปให้ถึง มิสเตอร์ฤทธิ์สชอนก็ยอม ความเรื่องนี้พระนครชัยศรีตัดเสียไม่ให้เข้ามาทางบกได้นั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดนัก มิสเตอร์ฤทธิ์สชอน เข้ามาถึงกรุงเทพมหานครในเดือน ๓ ข้างแรม ให้อาศัยอยู่กับหันแตร ที่ตึกหน้าวัดประยุรวงศ์ ปลูกแต่โรงให้พวกมอญพม่าอยู่ มิสเตอร์ฤทธิ์สชอนได้ไปหาท่านเจ้าพระยาพระคลัง สำแดงหนังสือสำหรับตัว และอักษรสาส์นเจ้าเมืองบังกลา ซึ่งมีมาทูลเกล้า ฯ ถวายว่า ที่เมืองมอญเมืองพม่าเกิดความไข้ โคกระบือล้มเสียเป็นอันมาก จนไม่มีโคกระบือจะทำนา เจ้าเมืองบังกลาขอให้ลูกค้าซื้อโคกระบือออกไปจะได้ทำไร่นา ข้อ ๑ ว่า ราษฎรอยู่ในบังคับอังกฤษ ซื้อช้างม้าโคกระบือในแขวงเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำพูน เจ้าของช้างม้าโคกระบือรับเงินไว้แล้ว ก็ไม่ให้ช้างม้าโคกระบือ ท่านเจ้าพระยาพระคลังตอบว่า ที่แผ่นดินสยามช้างม้าโคกระบือเป็นกำลังราชการแผ่นดินและศึกสงครามมีมาได้อาศัย จะปล่อยให้ลูกค้าซื้อออกไปแล้วบ้านเมืองก็จะร่วงโรยเสีย ถอยกำลังไป และที่เมืองเชียงใหม่เมืองนครลำพูนนั้น เงินทองเกี่ยวข้องกันอย่างไร ก็จะ

ให้ข้าหลวงขึ้นไปชำระคืนให้แก่เจ้าของ มิสเตอร์ฤทธิ์สชอนก็ยอม

ครั้น ณ วันอาทิตย์เดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ มิสเตอร์ฤทธิ์สชอนได้เข้าเฝ้าออกใหญ่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ถวายเครื่องราชบรรณาการ คือ ถ้ำมองทำด้วยกระดาษ เขียนเป็นแผ่นที่เมืองลอนดอน หีบเพลงยาว ๑ ศอก กว้าง ๕ นิ้ว สูง ๗ นิ้วหีบหนึ่ง ขวดบั๊กดอกไม้กระเบื้องลายเขียนทองคู่หนึ่ง ขวดรูปพะโองกระเบื้องลายเขียนทองคู่หนึ่ง ขวดกระเบื้อง ๔ เหลี่ยมมีจุกลายเขียนทองคู่หนึ่ง ขวดแก้วรูปมงกุฎเจ้าแผ่นดินอังกฤษขวดหนึ่ง ขวดแก้วเจียระไนมีจุกรูปสูงคู่หนึ่ง ขวดแก้วพิมพ์รูปค่อมคู่หนึ่ง ขวดแก้วเจียระไนพิมพ์เล็กคู่หนึ่ง ขวดแก้วเจียระไนเบ็นตะเกียงคู่หนึ่ง พรมวิลาสกว้าง ๑ ศอก ๖ นิ้ว ยาว ๔ ศอก ๑๐ นิ้วม้วนหนึ่ง พรมวิลาสยาว ๓ วา กว้าง ๘ ศอกม้วนหนึ่ง แล้วเอาของไปถวายกรมหลวงรักษ์รณเรศร ไปกำนัลเจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลัง ของหลวงพระราชทานตอบแทน ช้างพลายสูง ๕ ศอกเศษช้างหนึ่ง เจ้าพระยาพระคลังตอบแทน ช้างพลายสูง ๔ ศอกเศษช้างหนึ่ง แล้วมิสเตอร์ฤทธิ์สชอนก็ถวายบังคม

ลากลบไปเดินตัดไปทางเมืองสุพรรณบุรี ไปออกด่านอุทัยธานี(๑)

ไทยขอยกเลิกหนังสือสัญญาบางข้อต่ออังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๗

ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ ได้แต่งให้นายร้อยเอกเฮนรีเบอร์นี เข้ามาขอทำสัญญาการค้าขายเป็นต้น เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘ ซึ่งไทยก็ยินดีอนุโลมตามความประสงค์ของอังกฤษ ได้ตกลงกันทำเป็นหนังสือสัญญา ๑๔ ข้อ ดังเล่ามาแต่ก่อนแล้ว เฉพาะข้อ ๑๓ แห่งสัญญาฉบับนั้นมีความว่า

ไทยสัญญาต่ออังกฤษว่า ไทยให้อยู่รักษาเมืองไทรและไพร่พลเมืองเมืองไทร และคนเมืองเกาะหมากเมืองไทรจะได้ไปมาค้าขายอย่างเดิม และโคกระบือเบ็ดไก่ข้าวเปลือกข้าวสาร ซึ่งเป็นเสบียงอาหารไพร่พลเมืองเมืองเกาะหมาก และกำปั่นในเมืองเกาะหมากต้องการซื้อแต่

---

(๑) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ หน้า ๑๘๗

เมืองไทร ไทยไม่เรียกภาษี และปากน้ำคลองใด ๆ ที่เมืองไทร ไทยไม่ตั้งส่วยขาด ไทยเรียกเอาภาษีจังกอบตามสมควร ไทยสัญญาว่า เจ้าพระยานคร ฯ กลับออกไปแต่กรุง ฯ จะปล่อยครอบครัวข้าทาสบ่าวคนสนิทของพระยาไทรคนเก่า ให้ไปคืนไปอยู่ตามชอบใจ อังกฤษสัญญาต่อไทยว่า ไม่ต้องการเมืองไทร อังกฤษไม่มารบกวนเอาเมืองไทร และไม่ให้พระยาไทรคนเก่ากับบ่าวไพร่ของพระยาไทรคนเก่า ไปรบกวนไปทำอันตรายสิ่งหนึ่งสิ่งใดณเมืองไทรและเมืองอื่น ๆ ซึ่งขึ้นกับเมืองไทย และอังกฤษสัญญาว่า จะจัดแจงให้พระยาไทรคนเก่าไปอยู่เมืองอื่น ไม่ให้พระยาไทรคนเก่าอยู่ที่เกาะหมาก เมืองเปไหล เมืองเปหระ เมืองสลางอ เมืองพม่า ถ้าอังกฤษไม่ให้พระยาไทรคนเก่าไปอยู่เมืองอื่นตามสัญญา ก็ให้ไทยเรียกเอาภาษีข้าวเปลือกข้าวสารเมืองไทรเหมือนแต่ก่อน อังกฤษสัญญาว่า ไทยแขกจีนซึ่งอยู่ณเมืองเกาะหมากจะมาอยู่ณเมืองไทร อังกฤษไม่ห้ามปราม

"เมื่อทำหนังสือสัญญากับอังกฤษเสร็จแล้ว การที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องจัดให้เป็นไปตามหนังสือสัญญา การอย่าง

อื่นไม่ปรากฏว่ามีข้อขัดข้องอย่างใด มีอยู่เรื่องเดียวแต่ที่อังกฤษจะต้องเอาตัวเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) ไปจากเกาะหมาก ด้วยตั้งแต่เจ้าพระยาไทรหนีไปอาศัยอยู่ที่เกาะหมาก ไม่ได้ไปอยู่เปล่า คิดพากเพียรยุยงอังกฤษจะให้มาตีเมืองไทรคืนให้อยู่เสมอ ครั้นเห็นว่าอังกฤษไม่ตีเมืองไทรก็แต่งคนไปยุยงราษฎรในเมืองไทรให้ก่อการกำเริบต่าง ๆ ฝ่ายข้างอังกฤษที่ปกครองเกาะหมากนั้นนั้น ตามเนื้อความที่ปรากฏในจดหมายเหตุของอังกฤษดูความเห็นต่างกันเป็น ๒ พวก พวกหนึ่งอยากให้อังกฤษยกกองทัพมารบไทยที่เมืองไทร อีกพวกหนึ่งจะเป็นด้วยรู้ว่ารัฐบาลอังกฤษที่อินเดียไม่มีความประสงค์ที่จะมารบไทย แต่แลเห็นประโยชน์อยู่ว่า การที่เจ้าพระยาไทรอยู่ที่เกาะหมาก และแกล้งค่อการวุ่นวายต่าง ๆ ในเมืองไทรนั้น เป็นเหตุให้ราษฎรเมืองไทรพากันอพยพไปอาศัยอยู่ในแดนอังกฤษมาก เป็นการทำให้เกิดประโยชน์แก่แผ่นดินของอังกฤษ จึงเป็นแต่พูดจาว่ากล่าวห้ามปรามเจ้าพระยาไทรแต่หาได้กวดขันจริงจังอย่างไรไม่ เจ้าพระ

ยานคร ฯ ได้พากเพียรทำการทั้งที่จะเป็นไมตรีดีกับอังกฤษ ให้เหมือนกับเมื่อเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) ปกครองบ้านเมืองอยู่ และเอาใจใส่ปกครองราษฎรในเมืองไทรให้ได้รับความผาสุก ความข้อนี้มีปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุของนายพันโท โล ซึ่งเป็นคนอังกฤษแต่งไว้ว่า ที่จริงเมื่อไทยปกครองเมืองไทรบุรีนั้น ปกครองดีกว่าเมื่อครั้งเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) เสียอีก แต่อังกฤษที่เกาะหมากก็ไม่ได้จัดการอย่างใดในเรื่องเจ้าพระยาไทรนอกจากตอบคำบอกกล่าวของเจ้าพระยานคร ฯ ว่าการที่รับเจ้าพระยาไทรไว้ที่เกาะหมากนั้น ทำตามขนบธรรมเนียมของประเทศใหญ่ทั้งหลายซึ่งยอมให้ผู้หนีร้อนมาพึ่งเย็น ได้พึ่งพาอาศัยในแดนดินเป็นที่อยู่ กับอีกอย่างหนึ่งได้ให้ไปว่ากล่าวแก่เจ้าพระยาไทรว่า ถ้าเจ้าพระยาไทรไปรบกวนไทยที่เมืองไทรบุรี จะหยุดเงินค่าเช่าไม่ยอมให้ตามสัญญาเช่าเกาะหมาก คำที่ว่านี้ก็ไม่เป็นประโยชน์อันใด เพราะเจ้าพระยาไทรไม่ได้มารบกวนโดยเปิดเผยด้วยตนเอง เป็แต่ลอบหนุนหลังใช้ให้ผู้อื่นมาก่อการกำเริบ ครั้งเมื่อรัฐบาลอังกฤษในอินเดียทำสัญญากับไทย รับรองมั่นคงว่าจะเอาเจ้าพระยา-

ไทรไปไว้ที่อื่น ถึงเวลาที่จะเอาตัวเจ้าพระยาไทรไป เจ้า-พระยาไทรไม่ยอมไปจากเกาะหมากอังกฤษจะบังคับ เจ้า-พระยาไทรก็แต่งทนายความให้ฟ้องในศาล ว่าเจ้าเมืองเกาะหมากจะทำให้เสื่อมเสียอิสรภาพผิดกฎหมาย ต้องเป็นความกันอยู่ยกหนึ่ง ครั้นเจ้าพระยาไทรได้ระหัสระเหียนว่าศาลจะตัดสินตามหนังสือสัญญาก็อพยพหลบหนีไปอยู่ที่ตำ-บลบรวส ในแขวงเมืองแประ อังกฤษต้องส่งเรือรบไปจับ ถึงเถิดต่อสู้กัน ทหารอังกฤษยิงพวกเจ้าพระยาไทรตายหลายคน ข้างอังกฤษก็ตายบ้าง จึงจับเจ้าพระยาไทรได้ ให้เอาตัวไปคุมไว้ที่เมืองมะละกาแต่นั้นมา

ต่อมาถึงปีฉลูตรีศก จุลศักราช ๑๒๐๓ พ.ศ. ๒๓๘๔ เจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) แต่งให้ตนกูดาอี ผู้บุตรกับตนกูอาเก็บถือหนังสือเข้ามายังกรุงเทพฯ ขอให้เสนาบดีนำความขึ้นกราบบังคมทูลขอรับพระราชทานโทษที่ได้กระทำความผิดล่วงพระราชอาญามาแต่หลัง จะขอเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาท รับราชการสนองพระเดชพระคุณต่อไป เวลานั้นประจวบตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองกะบังปาสู

ว่าง ด้วยตนกูอาสันถึงแก่กรรม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ย้ายตนกูอาหนุ่ม มาเป็นผู้ว่าราชการเมืองกะบังปาสู และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ยกโทษพระราชทานเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) ให้กลับว่าราชการเฉพาะเมืองไทรที่แบ่งใหม่(๑)

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) เข้ามารับราชการเป็นเจ้าเมืองไทรบุรี ตามกำหนดที่แบ่งใหม่ดังกล่าวมาแล้ว เจ้าพระยาไทรตั้งใจปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณโดยความสงบราบคาบ สมควรเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยได้ จึงโปรดให้เจ้าพระยาคลังมีหนังสือทาบทามไปยังผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ ว่าบัดนี้ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงเจ้าพระยาไทรเก่าเช่นเดิมแล้ว ขอให้ยกเลิกหนังสือสัญญาที่ได้ทำกันไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ เฉพาะข้อ ๑๓ อันเกี่ยวด้วยเรื่องเมืองไทรบุรีนั้นเสีย ฝ่ายผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษก็อนุโลมตาม มีข้อความตอนนี้เล่าไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตน-

(๑) พระอธิบายของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในคำชี้แจงว่าด้วยเรื่อง มูลเหตุแห่งจดหมายหลวงอุดมสมบัติ

โกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เรียบเรียงว่า

ครั้นวันอาทิตย์เดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำนั้น มิสเตอร์บอนำเจ้าเมืองสิงคโปร์ ฝากหนังสือแขกมาถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับหนึ่งใจความว่า ได้รับหนังสือของท่านฉบับหนึ่ง ลงวันพฤหัสบดีเดือนยี่แรม ๑๑ ค่ำปีฉลูตรีศก (พ.ศ. ๒๓๙๔) ความในหนังสือนั้นว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้เจ้าเมืองไทรคนเก่ากลับคืนมารักษาเมืองไทรตามเดิม แล้วท่านขอยกหนังสือสัญญาข้อ ๑๓ ว่าด้วยการเมืองไทรเสียข้อ ๑ ข้าพเจ้าได้ฝากหนังสือไปถึงเจ้าเมืองบังกลาแล้ว เจ้าเมืองบังกลาสั่งให้ข้าพเจ้าทำหนังสือมาถึงท่านว่า ที่จะยกหนังสือสัญญาข้อ ๑๓ นั้นก็ให้ยกเสีย แต่ให้มีความแทนข้อ ๑๓ ลงใหม่ว่า อังกฤษสัญญากับไทยว่า อังกฤษไม่อยากได้เมืองไทร และจะไม่ยกไปตีเมืองไทรแล้วสัญญาว่า จะไม่ให้พวกเจ้าเมืองไทรเก่า ซึ่งเป็นคนร้ายทำวุ่นวายในเมืองไทรและเมืองอื่น ๆ ที่ชนแก่เมืองไทยต่อไปได้ จะไม่ให้อาศัยอยู่ที่เมืองเกาะหมาก เมืองเประ เมืองสลางอ และเมืองพม่าซึ่งเป็นของอังกฤษ

แห่งใด ๆ คิดจะจัดให้ไปเสียเมืองอื่นที่ไกล ๆ ถ้าอังกฤษไม่ให้ไปอยู่เมืองอื่นเหมือนอย่างสัญญานี้ ให้ไทยเรียกภาษีข้าวเปลือกข้าวสารตามเดิม ข้าพเจ้าได้บอกไปถึงเจ้าเมืองบังกลา เจ้าเมืองบังกลาก็เห็นชอบแล้ว ซึ่งโปรดให้เจ้าเมืองไทรเก่ากลับไปอยู่เมืองไทรนั้น ข้าพเจ้ามีความยินดีนัก หนังสือลงเดือนอ๊อกโตเบอร์ คริสต์ศักราช ๑๘๔๒ ตรงกับเดือน ๑๑ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีขาล จัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๘๕)(๑)

แต่ข้อความที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร ดังนำมาเล่าไว้นี้สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสงสัยว่า บางทีความจริงจะแตกต่างไปอีกอย่างหนึ่ง จึงทรงทักท้วงไว้ว่า

ความปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ยกโทษพระราชทานเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) แล้ว โปรดให้เจ้าพระยาพระคลังมีหนังสือออกไปถึงเจ้า

---

(๑) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ หน้า ๒๖๕

เมืองสิงคโปร์ ขอยกเลิกสัญญาข้อ ๑๓ ในตอนที่ว่า อังกฤษรับสัญญาจะป้องกันไม่ให้พวกเจ้าพระยาไทรเข้ามาทำร้ายเมืองไทรบุรี และอังกฤษรับจะเอาตัวเจ้าพระยาไทรไว้ก่อน หนังสือสัญญาตอนนี้ได้เลิกจริง แต่ข้าพเจ้าสงสัยว่า จะเป็นด้วยอังกฤษขอเลิก มิใช่ไทยขอเลิกดังกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (๑)

□ □

(๓) จดหมายหลวงอุดมสมบัติ ตอนประชุมความท้ายเรื่อง หน้า ๔๓๖

๗๐๖ **ศิลปะอินเดีย เล่ม ๑ ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล**

กล่าวถึงการค้นคว้าเกี่ยวกับอารยธรรมอินเดีย ลักษณะโดยทั่วไป ความงาม และวิวัฒนาการของศิลปะอินเดีย ศิลปะสมัยต้นประวัติศาสตร์หรือศิลปะอินเดียโบราณ ศิลปะคันธารราฐมฤรา และอมราวดี ซึ่งเหมาะอย่างยิ่งสำหรับผู้สนใจความรู้ด้านโบราณคดี

๕๐๑-๕๐๒ **ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ เล่ม ๑—๒**

เล่ม ๑ กล่าวถึงลัทธิธรรมเนียมประเพณีการปกครองเรื่องเงินของราษฎรภาคอีสาน ประเพณีแต่งงานในลักษณะต่าง ๆ ชนชาติชาวบ้าซึ่งมีหลายชาติด้วยกัน และเรื่องตำราหนังที่เล่นในงานมหรสพ

เล่ม ๒ กล่าวถึงหมายรับสั่งการพระราชพิธีและงานพระราชพิธีต่างๆ หมายรับสั่งเรื่องรับเซอร์ยอนเบาริ่ง ตำราขบวนเสด็จครั้งกรุงเก่า ลักษณะการพระราชพิธีโสกันต์ และคำให้การของสมณทูตพม่าว่าด้วยประเพณีสังฆมณฑลในประเทศพม่า ฯ ล ฯ

๑๓๑๙-๑๓๒๐ **ทรัพย์ในดิน เล่ม ๑-๒ ของ สันติสิริ**

แปลจากผลงานเรื่อง The Good Earth ของเพิร์ล เอส.บัค ซึ่งเป็นงานชิ้นเอกที่ผู้ประพันธ์ได้รับรางวัลโนเบิล ผู้เขียนสามารถถ่ายทอดขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีความเป็นอยู่ของชาวจีนอย่างแจ่มชัด ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ที่ได้คลุกคลีกับชีวิตบนผืนแผ่นดินใหญ่มานาน ความซื่อสัตย์และอดทนของผู้หญิงจีนที่มีต่อสามีและครอบครัว ซึ่งจะเห็นได้เด่นชัดในตัวโอลันภรรยาของหวางหลุง

๑๓๓๓ **เรื่องสั้นตัวอย่าง ของ นายเจือ สตะเวทิน**

เป็นหนังสือที่ผู้เขียนได้รวบรวมเรื่องสั้นตัวอย่างทั้งเก่าและใหม่ของนักประพันธ์ชาวต่างประเทศหลายท่าน ซึ่งมีแนวการเขียนแตกต่างกันออกไปทั้งในด้านการดำเนินเนื้อเรื่อง การใช้สำนวนโวหารอันแสดงถึงศิลปะการประพันธ์ และทักษะทางวรรณคดี ซึ่งจะให้ทั้งความสนุกสนานเพลิดเพลินและประโยชน์อย่างคุ้มค่า

๑๔๑๓-๑๔๑๔ นิทานอิหร่านราชธรรม (ประชุมปกรณัม เล่ม ๑-๒) ของกรมศิลปากร

นิทานพวกนี้เป็นนิทานแขก ไทยมาเรียกกันว่า "เรื่องสิบสองเหลี่ยม" ต้นฉบับเดิมมาแปลเป็นภาษาไทยแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เป็นเรื่องที่นับถือกันมากเพราะเป็นนิทานสุภาษิตว่าด้วยราชธรรม

๑๕๐๕ รวมปาฐกถา ของ หลวงวิเชียรแพทยาคม

เป็นปาฐกถาที่บรรยายว่าด้วยปัญหาเรื่องกิจวัตรประจำวันของคนทั่วไป การศึกษา มารยาท กามารมณ์ และการสมรส ปัญหาเรื่องการเข้าสมาคม และจิตวิทยาด้านต่างๆ รวมทั้งสิ้น ๑๔ เรื่อง ซึ่งเป็นเรื่องน่าอ่านน่าสนใจทั้งสิ้น

๑๕๑๐ รวมเรื่องเบ็ดเตล็ดของนายสุกิจ นิมมานเหมินทร์

เป็นหนังสือดีอีกเล่มหนึ่ง ซึ่งผู้เขียนได้รวบรวมเรื่องที่น่าสนใจไว้หลายเรื่อง เช่น นักเรียนสตรีเรียนวิทยาศาสตร์ไปทำไม หรั่งไย ไทยเป็นหรั่งเขิน ไทยหัว ความผิดแบบวิลันดา ประวัติคำบางคำ เชียงตุง เชียงรุ้ง ฯลฯ เรื่องเหล่านี้ชวนอ่าน และมีข้อคิดที่น่าสนใจทั้งสิ้น △ △

๑๕๑๑-๑๕๑๒ **รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา ๒๐๐ ปี เล่ม ๑-๒**

หนังสือเล่มนี้ได้รวบรวมผลงานที่ท่านผู้ทรงคุณวุฒิได้แสดงปาฐกถาไว้ในงานนิทรรศการอนุสรณ์อยุธยา ๒๐๐ ปี ประกอบด้วยสาระวิชาการ เรื่องราวที่ให้ความรู้เกี่ยวกับสมัยอยุธยาหลายด้าน อาทิ เช่นการแพทย์ กฎหมาย วรรณกรรม สถาปัตยกรรม การศาสนา การปกครอง การติดต่อต่างประเทศ ประติมากรรม การละเล่นสมัยอยุธยา บ้านใหญ่กับวัดท่าการ้อง ฯลฯ

๑๖๑๗ **ชุมนุมนิพนธ์ ของ อ.น.ก.**

เป็นหนังสือรวบรวมเรื่องราวที่พระยาอุปกิตศิลปสารได้แต่งเอาไว้ซึ่งมีทั้งคติพจน์ เรื่องเล่า บทละคร เกร็ดภาษาไทย ปาฐกถา ถ้อยคำสำนวนไทยต่าง ๆ □

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว ๒๕๑๒

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ